

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2023 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2023 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

2024 m. kovo 29 d. Nr. 4-9

Vilnius

Dėl teisės aktų, šeimos ir socialinės apsaugos paslaugų, taip pat teisingumo, švietimo ir sveikatos sistemų trūkumų vaikai yra labiau pažeidžiami dėl žmogaus teisių pažeidimų. Dėl to, taip pat socialinių normų, toleruojančių smurtą prieš vaikus, ir neigiančių jų, kaip žmogaus teisių turėtojų, dalyvavimą, vaikai tampa labiausiai nuo socialinių, ekonominių ir sveikatos krizių nukentėjančia asmenų kategorija. (Europos Tarybos Vaiko teisių strategija, 2022-2027)

Vaiko teisių apsaugos srityje kiekvienais metais kyla įvairių iššūkių, individualios istorijos sulaukia išskirtinio politikų, žiniasklaidos visuomenės dėmesio bei nevienareikšmiškų reakcijų. Užtikrinant vaiko teisę į privatumą, pagarbą jo asmeniniam gyvenimui, taip pat asmens duomenų apsaugą, informacija negali būti viešai atskleista, tad viešojoje erdvėje kyla įvairūs vaiko teisių apsaugos ar galimų pažeidimų mitai. Kita vertus, labai svarbu laiku atlikti institucijų, atsakingų už vaiko teisių įgyvendinimą, veiklos stebėseną ir vertinti priimamų sprendimų pagrįstumą ir teisėtumą.

Dažnai vaiko teisių pažeidimą sąlygoja ne teisės akto stoka ar teisinio reguliavimo trūkumai, o prastas įgyvendinimas: ilgalaikis problemų ignoravimas ar jų nesupratimas, sprendimų priėmimo vengimas, ryšio su vaiku, jo šeima nesuradimas, nepakankamas bendradarbiavimas, individualizuotų paslaugų trūkumas ar jų prieinamumo neužtikrinimas, kt. Didelė dalis vaiko teisių kontrolieriaus pripažintų pagrįstais skundų yra dėl netinkamo skirtingų sektorių institucijų bendradarbiavimo: informacijos nesuteikimo ar nesidalinimo ja, duomenų bazių nesuderinamumo ar neprieinamumo, nedalyvavimo ar formalaus dalyvavimo bendruose posėdžiuose ir pan. Tuo pačiu pripažintina, kad specialistams, dirbantiems su vaikais ar vaikų labui, gana sudėtinga rasti tinkamus ir efektyvius sprendimus, įtikinti tėvus bendradarbiauti ir priimti siūlomas paslaugas, ugdyti tėvų ir vaikų sąmoningumą, motyvuoti elgesio ar gyvenimo įpročių kaitai. Tik bendromis pastangomis galima užtikrinti vaikų gerovę ir jų teisių apsaugą.

Daug teigiamų pokyčių vaikų gyvenime galima pasiekti švietimo, plačiąja prasme, dėka. Akivaizdu, kad mokyklų tinklo pertvarka, švietimo paslaugų, ypač ikimokyklinio bei neformalaus ugdymo, prieinamumas, įvairūs įtraukiojo ugdymo iššūkiai, kokybiškų ugdymo paslaugų prieinamumo, lygiateisiškumo ir socialinio teisingumo užtikrinimas tiesiogiai susiję su vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu. Šioje veiklos ataskaitoje pateikiami kelių tyrimų apibendrinimai, pristatoma Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos ir vaiko teisių užtikrinimo padėties analizė, taip pat pateikiami siūlymai, kurių įgyvendinimas teigiamai įtakotų vaiko teisių užtikrinimą įvairiose jo gyvenimo srityse.

Primintina, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas 2024 metų pradžioje svarstė Lietuvos Respublikos Vyriausybės ataskaitą dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, vertino institucijų pastangas, pasiektą pažangą, iškilusius sunkumus bei pateikė Vyriausybei rekomendacijas. Tikime, kad bendromis pastangomis apjungiant įvairių sektorių institucijas, į sprendimų priėmimą įtraukiant pačius vaikus, susiformuos strateginis požiūris bei pavyks įgyvendinti esminius pokyčius vaikų labui.

Edita Žiobienė
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

TURINYS

TURINYS	3
I. STATISTIKA	6
ŠEIMOS APLINKA IR ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA	12
II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI	12
2.1. TĖVŲ SKYRYBOS IR POVEIKIS VAIKO GEROVEI	12
2.2. NETEISĖTO VAIKO IŠVEŽIMO (IR) AR LAIKYMO ASPEKTAI	15
2.3. UŽSIENIO VALSTYBĖSE LIKUSIŲ BE TĖVŲ GLOBOS VAIKŲ PARVEŽIMO REGLAMENTAVIMAS	19
III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA	20
3.1. VAIKO ALTERNATYVIOS GLOBOS FORMŲ PRIEINAMUMO PROBLEMOS IR GLOBOS ORGANIZAVIMO TRŪKUMAI	20
3.2. KITI GLOBOS ASPEKTAI	24
3.3. RŪPINTOJŲ TEISĖ DISPONUOTI RŪPINTINIŲ PINIGINĖMIS LĖŠOMIS	28
3.4. VAIKO GLOBOS ORGANIZAVIMO NUOSTATŲ PAKEITIMAI	32
3.5. AD HOC GLOBĖJO PARINKIMO TVARKOS APRAŠO PAKEITIMAI	32
3.6. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ ĮSTATYMO PAKEITIMAI	33
IV. PAGALBA VAIKO ATSTOVAMS PAGAL ĮSTATYMĄ IR (AR) VAIKUI	35
4.1. MOBILIŲJŲ KOMANDŲ VEIKLOS ASPEKTAI	36
4.2. ATVEJO VADYBOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI	38
4.3. PAGALBA NĖŠČIOMS IR VAIKŲ SUSILAUKUSIOMS NEPILNAMETĖMS	46
4.4. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ VAIKAMS SU NEGALIA TEIKIMO PROBLEMATIKA	50
4.5. NACIONALINIO VAIKO GARANTIJŲ SISTEMOS ĮGYVENDINIMO 2023–2030 METAIS LIETUVOJE VEIKSMŲ REGLAMENTAVIMAS	52
4.6. IŠMOKŲ VAIKAMS SKYRIMO IR MOKĖJIMO REGLAMENTAVIMAS	54
V. KITI ASPEKTAI	55
5.1. TYRIMŲ DĖL VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS NEVEIKIMO IR (AR) NETINKAMO TARNYBINIŲ PAREIGŲ ATLIKIMO ATVEJŲ APŽVALGA ..	56
5.2. TARPŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS IR ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLA	63
5.3. STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE VAIKUS RODIKLIŲ SĄRAŠO REGLAMENTAVIMAS	65
5.4. STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE LYGIAS GALIMYBES REGLAMENTAVIMAS	68
ŠVIETIMAS IR LAISVALAIKIO VEIKLA	69
VI. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI	69
6.1. TYRIMAS DĖL IKIMOKYKLINIO UGDYMO PRIEINAMUMO LIETUVOJE	69
6.2. UGDYMO PRIEINAMUMAS IR KOKYBĖS UŽTIKRINIMAS	73
6.3. MOKYKLOS LANKYMO KLAUSIMAI	77
6.4. MOKYKLOS BENDRUOMENĖS IR VAIKO GEROVĖS KOMISIJOS VAIDMUO, SPRENDŽIANT UGDYMO PROCESĖ KYLANČIUS IŠŠŪKIUS	78

6.5. ĮTRAUKTIES ŠVIETIME ASPEKTAI.....	84
6.6. MOKINIŲ NEFORMALIAUS UGDYMO RENGINIŲ ORGANIZAVIMAS (IŠVYKOS) IR SAUGUMO UŽTIKRINIMAS	91
6.7. NEFORMALIAUS UGDYMO (SPORTO KRYPTIES) PRIEINAMUMAS	92
SVEIKATA IR GEROVĖ	95
VII. VAIKO SVEIKATA	96
7.1. DIENOS POILSIO ORGANIZAVIMAS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE	96
7.2. SVEIKATOS DUOMENŲ TVARKYMO TRŪKUMAI.....	97
7.3. VAIKŲ LIGŲ GYDYTOJŲ (PEDIATRŲ) TEIKIAMŲ PASLAUGŲ VAIKAMS PRIEINAMUMO PIRMINĖJE SVEIKATOS PRIEŽIŪROS GRANDYJE KLAUSIMAI	99
7.4. DĖL ŽAISLŲ KOKYBĖS VAIKAMS SKIRTUOSE ŽURNALUOSE	101
7.5. MOKINIŲ TABAKO GAMINIŲ VARTOJIMAS IR REAGAVIMAS MOKYKLOJE	102
7.6. ALKOHOLINIUS GĖRIMUS IMITUOJANČIŲ PRODUKTŲ VARTOJIMAS	105
VIII. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS	106
8.1. VAIKO TEISĖS AUGTI SAUGIOJE APLINKOJE UŽTIKRINIMAS, PADEDANT TĖVAMS TOBULINTI POZITYVIOS TĖVYSTĖS ĮGŪDŽIUS BEI KEISTI NETINKAMĄ ELGESĮ	106
8.2. TEISMO PSICHOLOGINIŲ, TEISMO PSICHIATRINIŲ EKSPERTIZIŲ PROBLEMATIKA ..	111
8.3. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVOS, SIEKIANČIOS GERINTI VAIKO APSAUGĄ NUO SEKSUALINIO SMURTO IR UŽTIKRINTI TINKAMĄ REAGAVIMĄ IR PAGALBOS TEIKIMĄ ..	113
8.4. VAIKO PRIVATUMO IR ASMENS DUOMENŲ UŽTIKRINIMAS VIEŠOJOJE ERDVĖJE ...	121
SPECIALIOS APSAUGOS PRIEMONĖS.....	122
IX. VAIKŲ JUSTICIJA.....	123
9.1. ŽINIASKLAIDOS TEISĖ INFORMUOTI VISUOMENĘ – TEISĖ GAUTI INFORMACIJĄ VS VISUOMENĖS INTERESAS PATENKINTI SMALSUMĄ	123
9.2. VAIKO MINIMALIOS IR VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ASPEKTAI	125
9.3. INICIATYVA MAŽINTI VAIKO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS AMŽIŲ	129
X. VAIKAI UŽSIENIEČIAI	131
10.1. NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ UŽSIENIEČIŲ, KELIAUJANČIŲ PER LIETUVĄ, TEISIŲ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI	131
10.2. UŽSIENIEČIŲ TEISINĖS PADĖTIES ĮSTATYMO PAKEITIMAI, SUSIJĘ SU NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ PRIĖMIMO STANDARTAIS.....	135
10.3. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ GRĮŽIMAS Į KILMĖS ŠALĮ	138
10.4. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ UGDYMAS(IS) LIETUVOJE	139
10.5. KITI VAIKŲ TEISIŲ UŽTIKRINIMO MIGRACIJOS PROCESUOSE KLAUSIMAI.....	140
SIŪLYMAI.....	143

Ataskaitoje vartojamos santrumpos, nuorodos:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritoriniai skyriai, Teritoriniai skyriai	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniai skyriai
Tėvai	tėvai (tėvas, motina) ar kitas vaiko atstovas pagal įstatymą
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
VTAPĮ	Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
JT Vaiko teisių komitetas	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas

Ataskaitoje nurodomi:

JT Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai yra publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Vilnius, 2018.

El. leidinys paskelbtas Įstaigos interneto svetainėje:

http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitos paskelbtos Įstaigos interneto svetainėje: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>.

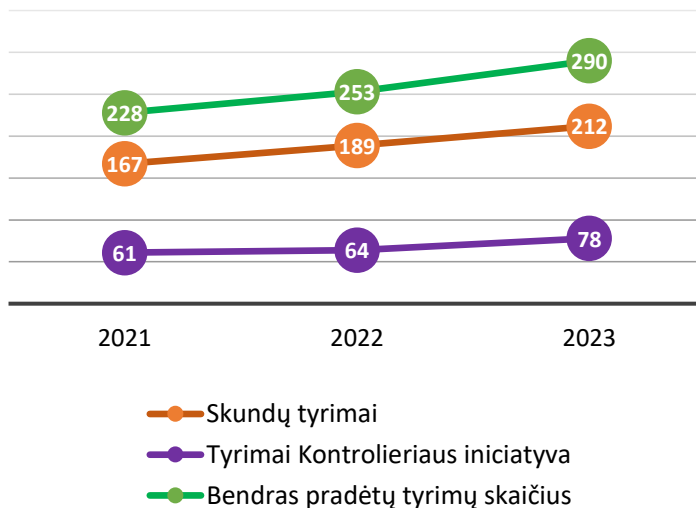
I. STATISTIKA

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje.

Įgyvendindamas įstatymo leidėjo nustatytą veiklos tikslą Kontrolierius: tiria skundus bei atlieka tyrimus savo iniciatyva dėl asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių (manoma, kad) pažeidžiamos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai, pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje; atlieka tyrimus dėl vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimo; teikia Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei pasiūlymus dėl priemonių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai pagerinti, dėl galiojančių teisės aktų pakeitimo ir naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo; teikia konsultacijas pareiškėjams dėl vaiko teisių ir teisėtų intereso užtikrinimo ir gynimo priemonių, nagrinėja prašymus ir vykdo kitas veiklas, numatytas teisės aktuose.

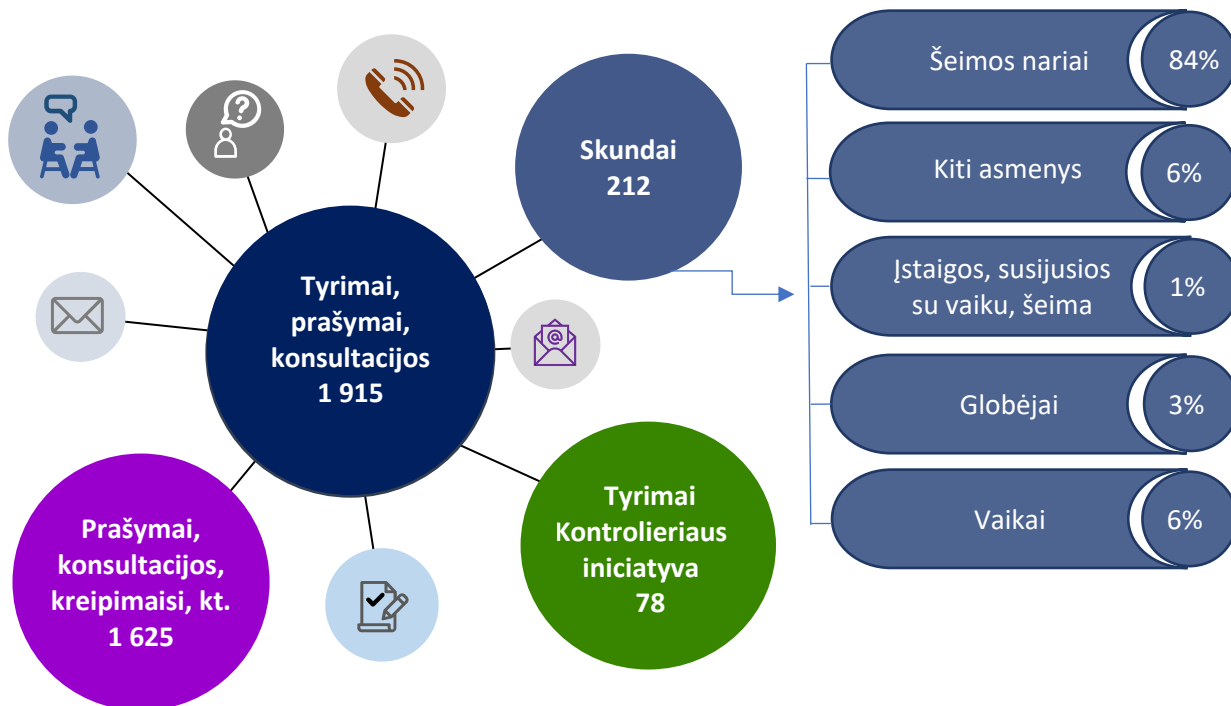
Kontrolierė 2023 metais pradėjo 290 tyrimų (212 skundų, 78 – tyrimai Kontrolieriaus iniciatyva) dėl juose nurodytų 547 galimų vaiko teisių pažeidimų.

Pradėtų tyrimų dinamika

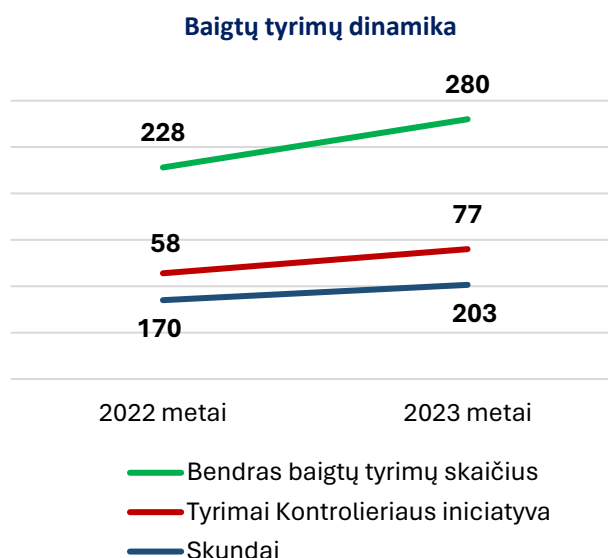
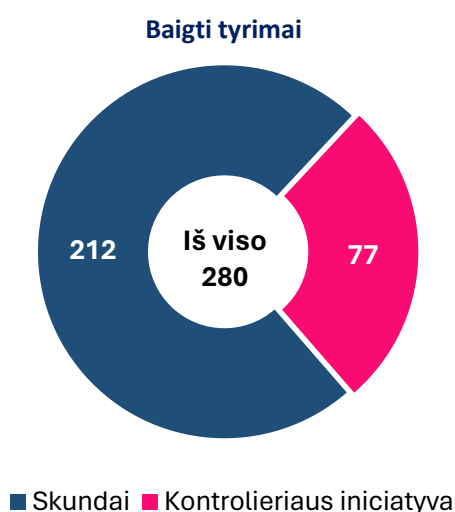
Gautų skundų ir tyrimų, pradėtų Kontrolieriaus iniciatyva, skaičius nežymiai, tačiau tolygiai auga: 2023 metais bendras pradėtų tyrimų skaičius buvo 13 proc. didesnis nei 2022 metais, 2022 metais – 10 proc. didesnis nei 2021 metais. Šio pokyčio tendencija laikytina pozityvia, nes leidžia manyti, jog didėja Kontrolieriaus žinomumas, pasitikėjimas juo, visuomenės aktyvumas ir nepakantumas vaiko teisių pažeidimams.

Pareiškėjų pasiskirstymas pagal ryšį su vaiku, dėl kurio galimai pažeistų teisių kreiptasi į Kontrolierių, lyginant su ankstesniais metais, beveik nepasikeitė – absoliučią daugumą kreipimūsi sudaro vaiko tėvų (vieno iš tėvų) ar vaiko senelių skundai.

Išaugo vaikų (nuo 1 proc. 2022 metais iki 6 proc. 2023 metais) ir globėjų (nuo 1 proc. 2022 metais iki 3 proc. 2023 metais) skundų skaičius, tačiau ženkliai sumažėjo institucijų ir specialistų, susijusių su vaiku (pedagogai, socialiniai darbuotojai, sveikatos priežiūros specialistai, kt.) kreipimūsi skaičius (nuo 4 iki 1 proc.). Anoniminių skundų, priešingai nei ankstesniais metais, nebuvo.

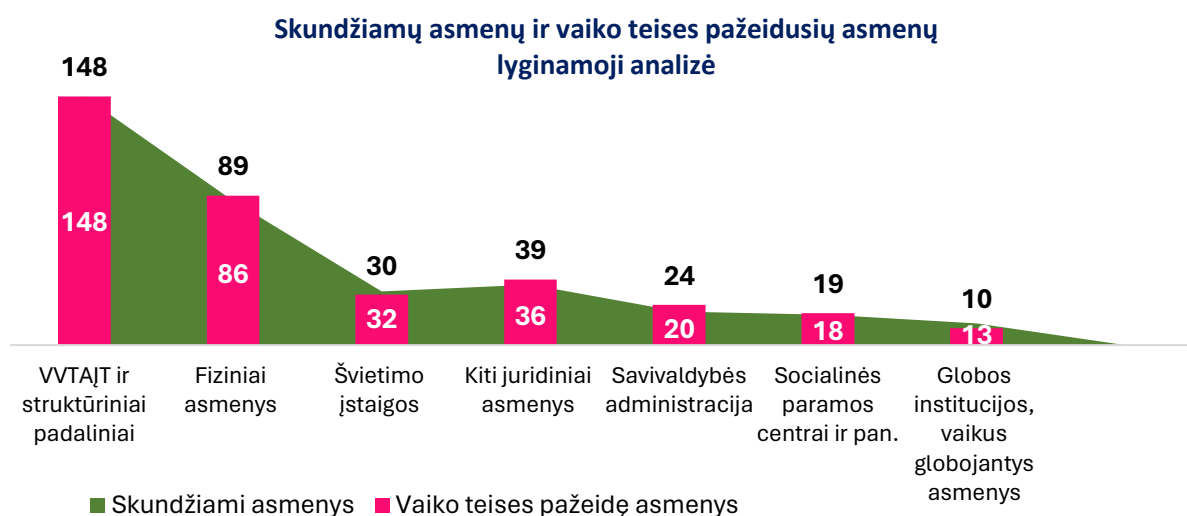
2023 metais išnagrinėti 203 skundai (2022 metais – 170), atlikti 77 tyrimai Kontrolieriaus iniciatyva (2022 metais – 58), bendras atliktų tyrimų skaičius – 280 tyrimų (2022 metais – 228). Baigtų tyrimų (skundų ir tyrimų, pradėtų Kontrolieriaus iniciatyva) skaičiaus augimas, lyginant su ankstesniais ataskaitiniais metais sudaro 19 proc. Pradėtų ir baigtų tyrimų (skundų ir tyrimų Kontrolieriaus iniciatyva) santykis sudaro 97 proc.

Vertinant atliktų tyrimų rodiklio augimą, reikėtų paminėti, kad 2023 metais augo ir kitų veiklų apimtys – suteiktos 509 konsultacijos, atsakyta į 617 pareiškėjų paklausimus, 473 įvairių subjektų kreipimuisi, išnagrinėti 26 prašymai. Taip pat 2023 metais Įstaigos atstovai dalyvavo 10 darbo grupių veikloje, 63 susitikimuose (posėdžiuose), pateiktos išvados bei pasiūlymai 88 teisės aktų projektams.

Ataskaitiniais metais buvo pradėtas skundų ir tyrimų Kontrolieriaus iniciatyva nagrinėjimas dėl 353 asmenų (fizinų ar (ir) juridinių) veiksmų ar neveikimo, kuriais buvo pažeistos ar galėjo būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai. Atlikus tyrimus, 361 asmenys (fiziniai ir (ar) juridiniai) pripažinti pažeidę vaiko teises.

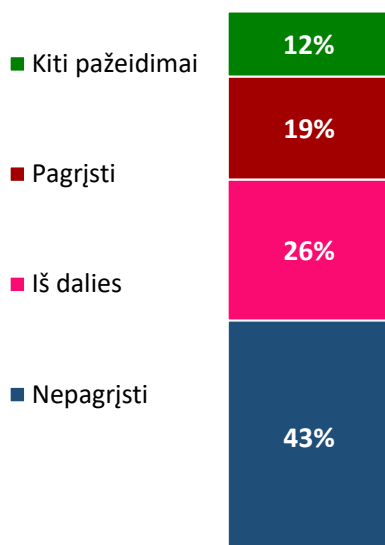
Skundžiamų asmenų ir asmenų, atliktuose tyrimuose pripažintų pažeidusiais vaiko teises, pasiskirstymas nekinta kelerius metus. Dominuoja skundai dėl Tarnybos ir jos Teritorinių skyrių veiksmų ir (ar) neveikimo, netinkamo tarnybinių funkcijų atlikimo, šie subjektai taip pat sudaro ir didžiausią nustatytų pažeidėjų (dėl netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo ar neveikimo) grupę.

2023 metais buvo nagrinėti 593 galimi vaiko teisių pažeidimai. Pradėtų tyrimų (290), juose nurodytų galimų pažeidimų ir galima pažeidusių vaiko teises asmenų ir nagrinėtų pažeidimų skaičius nesutampa dėl vaiko teisių kompleksinio pobūdžio, neatsiejamų vaiko teisių tarpusavio ryšių ir neretai skunduose nurodomo pažeidimų ir juos galimai padariusių asmenų daugeto. Didesnį nagrinėtų galimų vaiko teisių pažeidimų nei nurodytas pradėtuose tyrimuose skaičių lemia tai, kad dalis tyrimų buvo pradėti ankstesniais ataskaitiniais metais. Atlikus tyrimus nustatyti 264 vaiko teisių pažeidimai. Nustatytų vaiko teisių pažeidimų santykis sudaro 45 proc. nuo nurodytų skunduose galimų pažeidimų, o tai 4 procentiniais punktais mažesnis santykis nei buvo 2022 metais (49 proc.).

PRADĖTI TYRIMAI	PAŽEIDIMAI	BAIGTI TYRIMAI
23,4%	Tarnybos (Teritorinio skyriaus) vaiko teisių pažeidimas	23%
10%	Teisės į apsaugą nuo smurto pažeidimas	8,3%
8%	Teisės į mokslą pažeidimas	12%
5,7%	Teisės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais pažeidimas	6%
17%	Teisės į deramas gyvenimo sąlygas, priežiūrą pažeidimas	11%
4,4%	Netinkamas vaiko globos organizavimas	5%
3%	Vaiko paėmimas iš šeimos	1,5%
3,4%	Teisės į socialinę paramą, paslaugas pažeidimas	4,6%
2%	Vaiko interesų netinkamas atstovavimas teisiniame procese	1,1%
3%	Teismo sprendimų, susijusių su vaikais, nevykdymas	1%
1%	Tarpinstitucinis (ne)bendradarbiavimas	3%
19,1%	Kita	23,5%

Tyrimų pagrįstumas

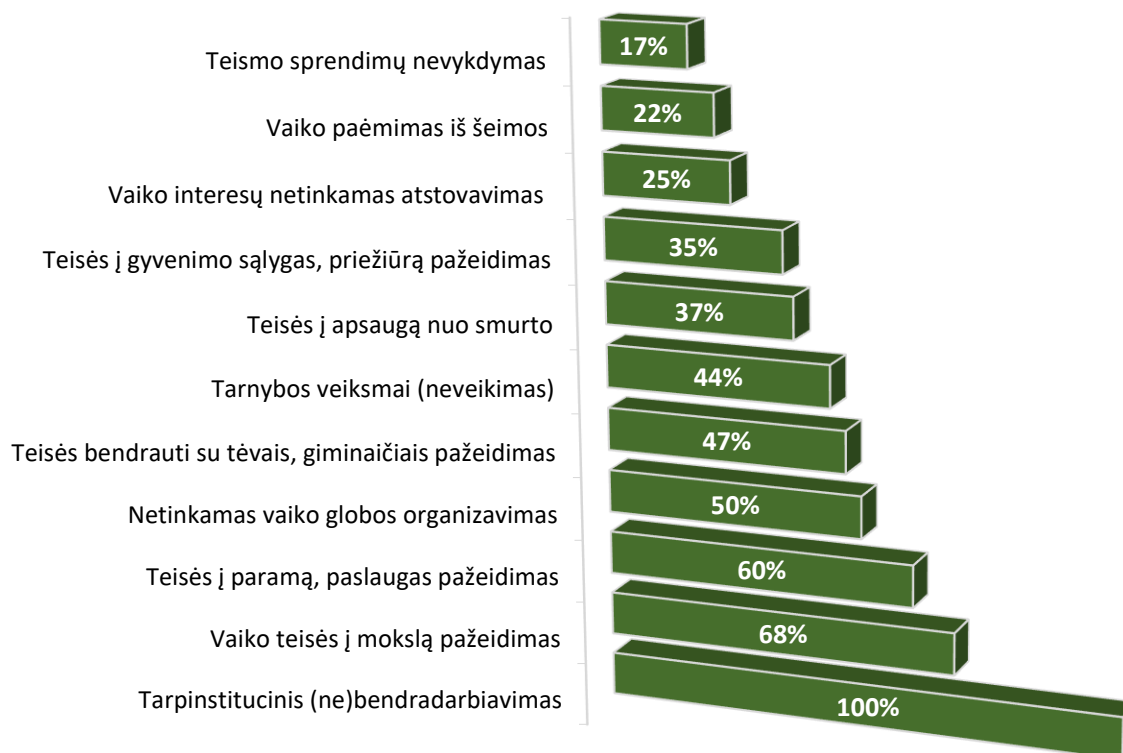
Atliktų tyrimų pagrįstumo tendencijos, lyginant su ankstesniais ataskaitiniais metais, nesikeičia – 45 proc. skundų pripažinti pagrįstais ar iš dalies pagrįstais.

Šis rodiklis ir jo procentinė išraiška siejasi¹ su skunduose nurodytų ir nustatytų (atlikus tyrimus) vaiko teisių pažeidimų santykiu.

¹ Rodikliai skirtingi, todėl skiriais jų procentinė išraiška (skunduose paprastai nurodomi keli tarpusavyje susiję arba nesusiję galimi vaiko teisių pažeidimai).

Tyrimų pagrįstumas pagal vaiko teisių pažeidimų pobūdį

Kontrolierė priėmė 548 sprendimus². Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, jų vykdymas priklauso nuo institucijų bei kitų asmenų, kuriems jie adresuoti, požiūrio į vaiko teisių apsaugą. Nepaisant sprendimų rekomendacinio pobūdžio, įvykdyti 83 proc. vykdytinių sprendimų.

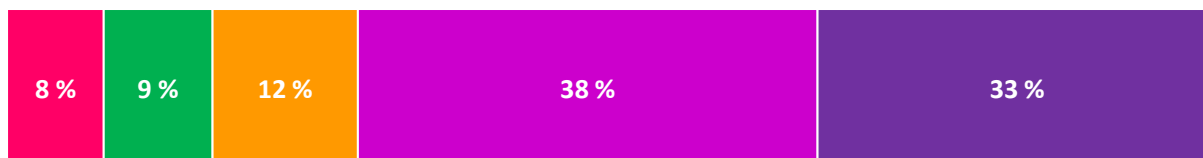
☐	Atkreipti asmenų dėmesį į vaikų teisių pažeidimus ir siūlyti imtis priemonių, jiems pašalinti	132
☐	Įspėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus ir siūlyti pašalinti veiklos trūkumus ar teisės aktų pažeidimus	2
☐	Siūlyti taikyti (inicijuoti) drausminę (tarnybinę), administracinę, civilinę ar baudžiamąją atsakomybę	2
☐	Kontrolieriaus iniciatyva pradėtą tyrimą baigti nepasitvirtinus pažeidimams	17
☐	Skundo tyrimą arba vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyvą pradėtą tyrimą nutraukti	131
☐	Skundą pripažinti nepagrįstu	65
☐	Rekomendacijos ir pavedimai	199

² Atliktų tyrimų bei priimtų sprendimų kiekybinė išraiška nesutampa, nes atlikus tyrimą paprastai priimami keli sprendimai. Jie gali būti adresuoti tiek tam pačiam, tiek skirtingiems subjektams.

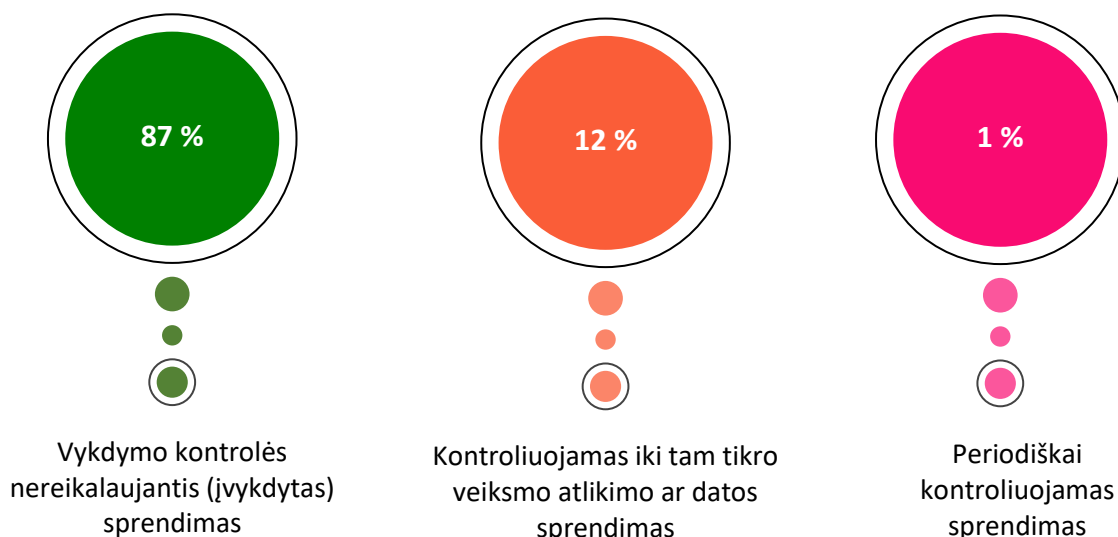
Vertinant nutraukiamų tyrimų skaičių (131), pažymėtina, kad ir šiais atvejais tyrimai dažniausiai buvo pradėti ir atliekami, tačiau tyrimo metu paaiškėjo aplinkybės, dėl kurių tyrimas turėjo būti nutrauktas³. Taip pat pastebėtina, jog tyrimas gali būti nutraukiamas tik skundo dalyje (pvz., aplinkybių tyrimas nepriklauso Kontrolieriaus kompetencijai) ir, jog dalinis nutraukimas yra statistiškai skaičiuojamas, o kita skundo dalis yra tiriama toliau.

Tyrimų nutraukimo priežastys

- Tyrimo metu išnyko aplinkybės dėl kurių buvo atliekamas tyrimas
- Tarpininkaujant kontrolieriui problemos išspręstos gera valia
- Nutraukta vaiko teises pažeidžianti veikla
- Trūko objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą
- Paaiškėjo įstatyme nustatyti skundo nenagrinėjimo pagrindai

Sprendimų vykdymo kontrolė

³ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 23 straipsnio 4 dalis.

ŠEIMOS APLINKA IR ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA

Vaiko teisę į šeimos gyvenimą saugo Vaiko teisių konvencija. Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka. Šeimos išskyrimo prevencija ir šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbūs vaiko apsaugos sistemos komponentai.

Vaiko teisių konvencijoje nepritariama tėvų absoliučių teisių vaikų atžvilgiu sąvokoms. Tėvų teisės ir pareigos pirmiausia susijusios su jų atsakomybe už vaiko gerovę, nes pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Valstybė turi imtis atitinkamų priemonių ir padėti tėvams atlikti savo pareigas. Jeigu tėvai negali, valstybė turi imtis priemonių, užtikrinančių, kad būtų įgyvendinamos vaiko teisės ir tenkinami jo poreikiai.⁴

II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

2.1. TĖVŲ SKYRYBOS IR POVEIKIS VAIKO GEROVEI

Daugumoje šeimų vaikai yra mylimi ir prižiūrimi, ugdomi ir mokomi. Šeimos aplinkos poveikį vaiko gerovei tiriantys specialistai, vaikų auklėjimo, ugdymo ir kitas socialines sąlygas traktuoja kaip itin svarbias vaikų fizinės ir psichinės sveikatos raidai. Ši raida priklauso nuo tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą gebėjimų, įgūdžių bei teisingai parinktų vaiko priežiūros ir ugdymo priemonių. Specialistų nuomone, ugdomoji aplinka vaiko šeimoje yra itin svarbus asmens ugdymo(si) ir formavimo(si) veiksnys, kurio poveikis matomas įvairiuose vaiko raidos etapuose. Tinkama šeimos aplinka užtikrina visokeriopą tinkamą vaiko vystymąsi. Meilės, priėmimo, supratimo ir bendradarbiavimo aplinka, kurią užtikrina tėvai, itin palankiai veikia vaiko vystymąsi. Bent vieno iš tėvų nuoširdus dėmesys ir nuolatinis buvimas šalia vaiko nėra mažiau svarbūs, o frustracija, kurią sukelia negebėjimas patenkinti asmeninius lūkesčius ir (ar) šeimos poreikius, dažnai sukelia agresiją ar abejingumą, kurie funkcionuoja kaip apsauginiai mechanizmai. Agresija, dažniausiai pasireiškia verbaliniu būdu, ji pastebima ne tik darbo vietose ir viešose erdvėse, bet ir namuose. Specialistai pabrėžia faktą, kad tokiose šeimose vaikai yra labiausiai pažeidžiami konfliktų metu. Nuolatinis nerimas sąlygoja saugumo jausmo praradimą, negebėjimą palaikyti psichologinį balansą, sukurti palankią vaikui vystytis aplinką šeimoje.⁵ Tinkama aplinka suteikia vaikui šansą susipažinti su naujais daiktais ar procesais, suvokti, kaip jie veikia; tik tuomet vaikas gali jaustis saugus, nebijo tyrinėti, atrasti ir išmokti naujų dalykų. Bendromis vaiko tėvų, kitų įstatyminių atstovų bei specialistų pastangomis gali būti kuriamos palankios, geriausias vaiko interesus atitinkančios sąlygos ir erdvės, kuriose atliepiami vaiko individualūs ugdymosi poreikiai, siekiama padėti vaikui, į pagalbą įtraukiant ne tik šeimos narius, bet ir specialistus, sudarant individualius pagalbos planus, vertinant ir

⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas; Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai.

⁵ Mieczysław Dudek, Eva Dolinska, Vladimir Klein, Viera Šilonova. Šeimos aplinkos poveikis vaiko nerimo lygiui. Specialusis ugdymas/Special education, 2018 1 (38).

fiksuojuant pasiekimus ir ieškant naujų pagalbos vaikui ir jo šeimai priemonių.⁶

Vieno iš tėvų išėjimas iš šeimos ir gyvenimas skyriumi neišvengiamai sukelia rimtų pokyčių vaiko gyvenamojoje aplinkoje. Skyrybos yra itin sunkus ir psichologiškai sudėtingas laikotarpis visai šeimai, o ypač vaikams. Nuo to, kaip skyrybų metu ir po to elgsis abu tėvai su vaiku ir tarpusavyje, labai priklauso tolimesnis vaiko gyvenimas, jo raida ir gerovė. Jeigu tėvams nepavyksta sutarti dėl vienodų reikalavimų ir taisyklių vaiko gyvenamoje aplinkoje, šeimai yra būtina neatidėliotina ir veiksminga pagalba, tėvystės įgūdžių mokymai, tarpusavio konfliktų valdymo ir mediacijos kursai.

Tarnybos teritorinių skyrių specialistai vertindami šeimos situaciją atsižvelgia į įvairius rizikos veiksnius, taip pat ir susijusius su vaiko socialine aplinka bei tėvais – ar tėvai patiria sunkumų, dėl kurių negali užtikrinti tinkamo vaikų poreikių patenkinimo (tačiau suvokia situaciją, yra atviri pagalbai ir, pagal galimybes, stengiasi keisti situaciją), ar santuokos nutraukimo proceso ir (ar) gyvenimo skyriumi metu galimai daro neigiamą įtaką vaikui ir jo situacijai, kenkia vaiko santykiams su iš tėvų.

Civilinio kodekso 3.169 straipsnyje nustatyta, kad kai tėvas ir motina gyvena skyrium, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu. Jei kyla ginčas tarp tėvų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, vaiko gyvenamoji vieta teismo sprendimu nustatoma su vienu iš tėvų. Taigi, skyrybų atveju neretai teismas nustato vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, taip pat yra numatoma ir bendravimo tvarka su atskirai gyvenančiu tėvu ar motina.

Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas neturi įtakos skyrium gyvenančio tėvo (motinos) asmeninėms teisėms ir pareigoms vaiko atžvilgiu, jų apimtis išlieka tokia pati – teisė ir pareiga priimti sprendimus, susijusius su vaiko auklėjimu bei ugdymu, sveikatos paslaugų užtikrinimu, laisvalaikio organizavimu ir kt., t. y. tėvas ar motina turi lygias teises ir pareigas savo vaikams, nepriklausomai nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium.

Deja, neretai tėvams išsituokus (pradėjus gyventi skyrium) jiems abiem lieka gilių nuoskaudų, todėl tampa sudėtinga bendrai ieškoti sprendimų, susijusių su vaikų auklėjimu, ugdymu, sveikatos priežiūra ir kt. klausimais. Taip pat jiems labai nelengvai sekasi pripažinti lygiavertės tėvystės, vienodo abiejų tėvų dalyvavimo vaiko auklėjime ir ugdyme bei vaiko teisių ir interesų prioriteto principus. Tokiais atvejais itin svarbu, kad vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistai galėtų padėti tėvams suvokti šios atsakomybės pasidalijimą, paskatintų tėvus suprasti, kad jų teisės ir pareigos vaikams yra lygios. Vykstant ilgalaikiams tėvų konfliktams, ir tėvams, ir vaikams turi būti užtikrinta nešališka specialistų pagalba, kuri padėtų užtikrinti vaiko ir abiejų jo tėvų tarpusavio ryšį, abiejų tėvų svarbos vaiko gyvenime suvokimą, išsklaidytų galimus prieštarigus jausmus vieno iš tėvų atžvilgiu ir kt. Tėvai turi motyvuoti ir skatinti vaikus bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina), siekti atstatyti tarpusavio ryšį, kurti pasitikėjimą ir pagarba grįstus santykius. Nagrinėjant tokio pobūdžio skundus Tarnybos teritoriniams skyriams tenka pareiga motyvuoti tėvus išsaugoti artimus skyriumi gyvenančio

⁶ Jovita Starkutė, Indrė Neimantė. Kaip auginti savarankiškus, kūrybingus vaikus? Debesų ganyklos, 2021.

tėvo ir vaiko ryšius, bendromis abiejų tėvų pastangomis užtikrinti visapusišką ir harmoningą vaiko raidą. Pažymėtina, kad valstybės ir savivaldybių institucijos, joms priskirtos kompetencijos ribose, ne visada gali vienos, be tėvų bendradarbiavimo, geranoriškumo ir vadovaudamosi tik geriausiais vaiko interesais, panaudoti priemones, kurios užtikrintų (palengvintų) vaiko ir skyrium gyvenančio vieno iš tėvų bendravimą.

Tinkamai įgyvendinant tėvų valdžią, priklausomai nuo susiklostančių aplinkybių, tiek aktyvios, tiek pasyvios tėvų pareigos yra neatsiejamos. Vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, ne tik kad neturėtų savo veiksmais trukdyti vaikui bendrauti su skyriumi gyvenančiu, bet turėtų dėti nuoširdžias pastangas motyvuoti vaiką bendravimui. Tuo pat metu ir skyriumi gyvenantis tėvas ar motina negali vien pasyviai laukti ir tikėtis, kad vaikas noriai bendraus su juo. Abu vaiko tėvai turi imtis būtinų veiksmų, kurie motyvuotų vaiką bendravimui, leisti jam nevaržomai išsakyti savo nuomonę ir ją gerbti, apsvaistyti, ką kiekvienas iš tėvų galėtų pakeisti savo elgesyje. Abu tėvai turi aktyviai bendradarbiauti tarpusavyje, vadovautis išimtinai vaiko teisių ir teisėtų interesų prioriteto principu. Taigi, vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos veiksmingas įgyvendinimas priklauso nuo abiejų tėvų pastangų ir geranoriško bendradarbiavimo.

Deja, vis dar pasitaiko atvejų, kai vienas iš tėvų skundžiasi, jog savo vaikų nematė ištisus mėnesius ar net kelis metus, nors pats nei karto neaplankė savo vaikų jų gyvenamojoje vietoje, o tik pasyviai laukė, kada patys vaikai atvyks. Kontrolierė, nagrinėdama tokio pobūdžio skundus, savo išvadose ir rekomendacijose neretai atkreipia abiejų tėvų dėmesį, kad visų pirma turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus, todėl tiek kartu su vaiku, tiek skyriumi gyvenančiam vienam iš tėvų, būtina ieškoti abiem pusėm priimtinių kompromisinių sprendimų. Bendravimo su vaiku tikslas yra užtikrinti jo nepertraukiamą ryšį su abiem tėvais, todėl būtina siekti, kad vaikas, nepaisant tėvų tarpusavio santykių, jaustų, kad jis abiem tėvams yra vienodai svarbus, kad abu tėvai jam yra vienodai prieinami ir lankstūs, kad abu tėvai juo rūpinasi, domisi ir jį globoja. Tėvams sprendžiant tarpusavio nesutarimus ir ginčus, susijusius su vaikų teisėmis ir interesais, ypač svarbus jų geranoriškas bendradarbiavimas, gebėjimas atsiriboti nuo asmeniškumų bei orientotis tik į vaiko poreikių ir geriausių interesų užtikrinimą. Tėvų konfliktai į kuriuos įtraukiami vaikai daro žalą jiems. Vaiko tėvai turi elgtis protingai ir atsakingai, visų pirma galvodami apie vaiko savijautą ir kaip tai gali paveikti jo ateitį.

Kai kurias atvejais, abu tėvai aktyviai domisi vaiko auklėjimu ir priežiūra, rūpinasi vaiko sveikata, tačiau tuo pat metu tėvai institucijoms teikia nesibaigiančius prašymus ir skundus, nes nesugeba tarpusavyje sutarti dėl vaiko ugdymo tvarkaraštyje numatytų neformaliųjų veiklų (lankomų būrelių skaičiaus), dėl dalykų, susijusių su kasdiene vaiko priežiūra (vaiko aprangos ir aplinkos sąlygas atitinkančių drabužių neįdėjimo, negrąžinimo, dėl vaiko sveikatos būklės (slogos, išbėrimų) ar vaiko palikimo kitų asmenų priežiūrai ir pan. Kaip taisyklė, tokius tėvų nesutarimus paprastai lydi apsunkintas tarpusavio bendravimas (tėvai vengia fizinių susitikimų, atviro bei nuoširdaus pokalbio, bendrauja tik el. laiškais ar advokato pagalba).

Nagrinėjant pareiškėjų skundus vis dar pasitaiko atvejų, kai vienas iš tėvų nevykdo teismo sprendimu nustatytos vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų tvarkos, atsisako

atvežti ir perduoti vaiką, atsisako bendrauti su vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistais, slapstosi nuo šeimą lankančių Tarnybos teritorinio skyriaus darbuotojų, neįleidžia jų į savo būstą, neatveda vaiko į ugdymo įstaigą, nuteikinėja vaikus prieš kitą iš tėvų. Tokiose situacijose į pagalbą pasitelkiami antstoliai, policijos pareigūnai, keliamas tėvų baudžiamosios atsakomybės klausimas, skelbiama vaikų paieška, vaikai apgyvendinami pas laikinuosius globėjus, taigi neišvengiamai jiems sukeliamas stresas, abejonės dėl savo ir apskritai šeimos saugumo.

Dar kartą pabrėžtina, kad abiejų tėvų teisė ir pareiga yra užtikrinti stabilią, harmoningą bei saugią aplinką savo nepilnamečiams vaikams, siekti sudaryti kuo palankesnes sąlygas vaikams visapusiškai ir harmoningai vystytis. Šio tikslo visų pirma turi būti siekiama tėvų pastangomis, ugdant savo pačių sąmoningumą bei gebėjimus užtikrinti nepilnamečių vaikų teises ir geriausias interesus, o vaiko teisių apsaugos specialistai yra šeimos pagalbininkai, aktyviai padedantys išspręsti klausimus, susijusius su vaiko gerove. Kontrolierės atliktų tyrimų dėl (galimai) pažeidžiamų vaiko teisių apibendrinimuose bei šeimos situacijos stebėjimo išvadose ne kartą yra konstatuota, kad ieškoti sprendimų, pagalbos teikimo (tęstinumo) galimybių, net ir tuomet, kai šeima nenoriai bendradarbiauja su atvejo vadybininku, nevykdo pagalbos plane numatytų įsipareigojimų arba jei juos vykdo, bet šeimos situacija nesikeičia, tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą nededa pastangų, nekeičia savo elgesio ir toliau išlieka arba atsiranda realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui sveikatai ar gyvybei. Taigi, net ir tais atvejais, kai skundai dėl Tarnybos ar jos Teritorinių skyrių darbuotojų atitinkamų įgaliojimų vykdymo pripažįstami nepagrįstais, Kontrolierė neretai siūlo visiems sudėtingos šeimos situacijos dalyviams, ir abiem tėvams, ir specialistams imtis aktyvesnių veiksmų, kad vaikai nebūtų įtraukiami į tėvų tarpusavio ginčus, kad jiems būtų užtikrinta galimybė bendrauti su abiem savo tėvais, kad vaikai būtų apsaugoti nuo galimo psichologinio tėvų smurto, nuteikinėjimo prieš vieną iš tėvų, kad abu tėvai galėtų lygiai dalyvauti vaiko auklėjime ir ugdyme.

2.2. NETEISĖTO VAIKO IŠVEŽIMO IR (AR) LAIKYMO ASPEKTAI

Tarptautinis vaikų grobimas civilinės teisės prasme suprantamas kaip vieno iš tėvų ar kitų artimų giminių vykdomas neteisėtas vaiko išvežimas į kitą valstybę ir laikymas joje arba kaip teisėtai į kitą valstybę atvežto vaiko laikymas joje, pasibaigus teisėtam vaiko buvimui toje valstybėje laikui. Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes dalyves kovoti su neteisėtu vaikų perkėlimu ir negrąžinimu; šiam tikslui valstybės dalyvės skatinamos sudaryti dvišalius arba daugiašalius susitarimus arba prisijungti prie galiojančių susitarimų. Viena veiksmingiausių priemonių šioms nuostatoms įgyvendinti yra atitinkamų tarptautinių sutarčių pasirašymas ir jų įgyvendinimas.

Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo aspektų (Hagos konvencija) yra pasaulinė priemonė ir svarbiausias dokumentas, reglamentuojantis tėvų ar kitų artimų giminių vykdomą

tarptautinį vaikų grobimą, ir yra nepaprastai svarbi, nes joje nustatoma sistema, pagal kurią dalyvaujančios valstybės gali bendradarbiauti siekdamos rasti sprendimus tarptautinio vaikų grobimo atvejais, – numatoma, kokie teismai kompetentingi ir kokia teisė taikoma priimant sprendimą dėl vaiko gyvenamosios vietos. Hagos konvencija saugo vaikų teisę nepatirti emocinių ir socialinių sukrėtimų. Šios konvencijos prevencinis pobūdis reiškia, kad ja siekiama užkirsti kelią tarptautiniam vaikų grobimui sukuriant glaudžiai tarpusavyje bendradarbiaujančių susitariančių valstybių teisminių ir administracinių institucijų sistemą. Šiuo bendradarbiavimu siekiama, kad neteisėtai kitoje valstybėje laikomas vaikas būtų operatyviai grąžintas į valstybę, iš kurios buvo išvežtas, o taip pat – kad nebūtų pažeistos globos teisės bei teisė matytis su vaiku, kaip jos yra apibrėžtos konvencijos 5 straipsnyje. Hagos konvencija numato pareigą kiekvienai valstybei narei paskirti vieną centrinę įstaigą konvencijoje numatytais pareigoms atlikti bei numato konkrečias pareigas, susijusias su konvencijos įgyvendinimu. Centrine institucija Lietuvoje paskirta Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba – pagrindinė vaiko teisių ir interesų apsaugos, gynimo ir atstovavimo institucija Lietuvoje, todėl tėvai ir kiti suinteresuoti asmenys, neteisėto vaiko išvežimo ir (ar) laikymo atvejais, tikisi Tarnybos aktyvių veiksmų, pagalbos, nukreipimo ir pan. Vaiko pagrobimas (neteisėtas išvežimas į užsienio šalį) sukelia daug teisinių, psichologinių, socialinių iššūkių likusiajam iš tėvų (iš kurio vaikas buvo pagrobtas), todėl valstybės institucijos turi suteikti visokeriopą pagalbą asmenims (pareiškėjams).

Hagos konvencija taikoma tik ją ratifikavusių arba prisijungusių prie jos šalių tarpusavio santykiams. Jeigu tarp dviejų valstybių galioja Hagos konvencija, tuomet neteisėtai į užsienio valstybes išvežtiems ar laikomiems vaikams iki 16 metų suteikiama apsauga pagal šią konvenciją. Daug valstybių nėra ratifikavusios ar kitaip prisijungusios prie šios konvencijos. Nesant tarptautinių sutarčių, valstybėms narėms patariama per diplomatinės ir konsulinės tarnybas padėti spręsti neteisėto vaikų perkėlimo į kitas valstybes ir jų negrąžinimo klausimus.

Lietuvos šeimos teisė grindžiama tėvų valdžios lygybės principu – tėvo ir motinos teisės ir pareigos savo vaikams yra lygios. Tėvai neturi teisės vienašališkai nuspręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo ir išvykimo nuolat gyventi į užsienio valstybę.

Kiekvienais metais į įstaigą kreipiasi asmenys dėl situacijų, kai tarp tėvų, kurie yra skirtingų valstybių piliečiai (vienas iš jų – Lietuvos Respublikos pilietis), kyla ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos. Tiksliau, kai vienas iš tėvų, nepaisydamas kito valios, neišsprendęs su kitu iš tėvų vaiko globos klausimų pagal konkrečios valstybės, kurioje iki tol gyveno, teisę, išveža vaiką iš nuolatinės gyvenamosios valstybės ir kt.

Praktikoje, viena iš tokių situacijų, kai užsienio valstybėje gyvenęs tėvas (motina), persikelia (grįžta) gyventi į Lietuvą ir Lietuvos teismuose bando inicijuoti bylas dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo (pakeitimo), motyvuodamas, kad vaikas yra Lietuvos pilietis. Tokiais atvejais pastebima, kad asmuo dažnai mano (būna įsitikinęs), kad Lietuvos teismai visada turi nagrinėti Lietuvos Respublikos piliečių bylas, tačiau Europos Sąjungos teisėje įtvirtinta bendroji taisyklė – ginčus dėl vaiko turi nagrinėti tos valstybės teismas, kurioje yra vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta. Šią aplinkybę tikrina teismas, vadovaudamasis tam tikrų Europos Sąjungos teisėje

įtvirtintų kriterijų visuma, pvz., gyvenimo valstybės narės teritorijoje ir šeimos persikėlimo į šią valstybę trukme, teisėtumu, sąlygomis, priežastimis, vaiko pilietybe, mokyklos lankymo vieta ir sąlygomis, kalbos žiniomis, šeiminiiais bei socialiniais vaiko ryšiais, kt. Vaiko pilietybė turi nedidelę reikšmę teismui sprendžiant ginčus dėl vaiko, ypač kai kalbama apie Europos Sąjungos teisinę erdvę. Daug svarbesnis aspektas – kurioje valstybėje yra vaiko ir tėvų nuolatinė gyvenamoji vieta.

Remiantis Hagos konvencijos ir Reglamento⁷ nuostatomis, sprendžiant klausimą dėl neteisėtai išvežto ir laikomo vaiko grąžinimo teismai pirmiausia nustato, ar vaikas yra išvežtas iš nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės ir (ar) laikomas kitoje valstybėje neteisėtai, įvertinama, ar nėra pagrindų negrąžinti vaiko į jo nuolatinės gyvenamosios vietos valstybę. Tiek Hagos konvencija (1 straipsnis, 12 straipsnio 1 dalis), tiek Reglamentas (11 straipsnio 1 dalis) nustato bendrąją taisyklę, jog vaikas visada turi būti grąžintas į valstybę, iš kurios ar į kurią jis buvo neteisėtai išvežtas ar negrąžintas. Tačiau Hagos konvencijoje įtvirtinta vaiko grąžinimo procedūra nėra taikoma automatiškai ar mechaniškai, o vaiko grąžinimas į kilmės valstybę visais atvejais – nėra prioritetas. Prioritetas visų pirma teikiamas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugai. Bylą nagrinėjančiam teismui kiekvienu konkrečiu atveju yra palikta teisė priimti sprendimą dėl įpareigojimo grąžinti vaiką ar atsisakyti jį grąžinti. Teismai, vykdydami aptartų teisės aktų jiems suteiktus įgaliojimus, šios kategorijos bylose, išlaiko pusiausvyrą tarp Hagos konvencijos tikslo, reikalaujančio užtikrinti neteisėtai išvežto ir laikomo vaiko grąžinimą, bei jį įgyvendinančių nuostatų (iš vienos pusės) ir vaiko interesų (iš kitos pusės), o vaiką atsisakyti grąžinti tik išimtiniais atvejais, kai byloje nustatyti faktai aiškiai patvirtina, jog to reikia, siekiant tinkamai apsaugoti vaiko interesus.

Hagos konvencijoje yra nustatytos aplinkybės, kurioms esant vaikas gali būti paliekamas valstybėje, į kurią jis buvo neteisėtai išvežtas ir laikomas (13 straipsnis). Valstybės, į kurią kreipiamasi, teismo ar administracinė institucija neprivalo nurodyti grąžinti vaiką, jei asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri prieštarauja, kad vaikas būtų grąžintas, įrodo, kad: (a) asmuo, įstaiga ar kita organizacija, kuri rūpinosi vaiku, vaiko išvežimo ar laikymo metu iš tiesų nesinaudojo globos teisėmis arba neprieštaravo ar vėliau sutiko, kad vaikas būtų išvežtas ar laikomas; arba (b) yra didelė rizika, kad vaiką grąžinus jam būtų padaryta fizinė ar psichinė žala arba kad vaikas pakliūs į kitą netoleruotiną situaciją. Taip pat gali būti atsisakyta nurodyti grąžinti vaiką, jei nustatoma, kad vaikas prieštarauja grąžinimui ir jau yra sulaukęs tokio amžiaus ir brandos, kai tikslinga atsižvelgti į jo nuomonę.

Daug sudėtingesnės situacijos susidaro, kai vienas iš tėvų išsiveža vaiką į valstybę, kuri nėra pasirašiusi Hagos konvencijos, su kuria nėra dvišalių tarpvalstybinių susitarimų. Visgi, vykdamas Vaiko teisių konvencijos 11 straipsnį, kuriame numatyta valstybės narės pareiga kovoti su neteisėtu vaikų perkėlimu ir negrąžinimu, valstybė turi imtis kitų savarankiškų priemonių šioms nuostatomis įgyvendinti.

⁷ 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr.2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau – Reglamentas).

Ataskaitiniais metais Kontrolierė nagrinėjo skundą dėl Tarnybos neveikimo tarptautinio grobimo į užsienio valstybę atveju, kai pareiškėjui buvo nurodyta, jog Tarnyba niekuo negali padėti, nes konkreti šalis nėra pasirašiusi Hagos konvencijos, bei negali išduoti pažymos apie pažeistas vaikų teises. Pareiškėjas teigė, kad Tarnyba nėra numačiusi bei parengusi jokio veiksmų plano ir galimybių padėti tėvui, su kuriuo vaikų gyvenamoji vieta buvo nustatyta Lietuvos Respublikos teismo ir iš kurio vaikai buvo kito tėvo pagrobti. Kontrolierė analizavo, kokių veiksmų ir priemonių (diplomatinių, konsulinių, teisinės pagalbos, vaiko tarptautinės paieškos paskelbimo, kt.) imamasi vaiko grobimo į valstybę, kuri nėra Hagos konvencijos dalyvė, atvejais; kokia pagalba teikiama tėvams, su kokiais iššūkiais susiduriama, siekiant įgyvendinti priemones grąžinti vaikus, kt.

Kontrolierė, suprasdama, jog kiekvienas atvejis, kai vaikas galimai neteisėtai išvežamas į valstybę, ne Hagos konvencijos narę, yra skirtingas dėl toje šalyje esančios teisinės sistemos, santvarkos, papročių ir, kad šie atvejai nėra dažni, vertino, jog Tarnyba vis dėlto turėtų būti pasiruošusi konsultuoti tėvus, kokių veiksmų jie turėtų imtis, būti numačiusi, kokių priemonių galėtų imtis pati Tarnyba padėti tėvui, kurio vaikai buvo neteisėtai išvežti, kokia pagalba galėtų būti gaunama diplomatinėmis priemonėmis, pasitelkiant Užsienio reikalų ministeriją ir pan. Pasiruošimas ar tam tikrų standartizuotų taisyklių taikymas sukurtų teisinio tikrumo situaciją, suteiktų pareiškėjams užtikrintumą.

Tarnyba, reaguodama į Kontrolierės siūlymus, informavo, jog atsižvelgdama į didėjantį skaičių atvejų, kai vaikai galimai neteisėtai išvežami (laikomi) į šalis, neprisijungusias prie Hagos konvencijos, bei susiduriama su poreikiu operatyviai spręsti tokias situacijas ir turėti numatytus veikimo algoritmus, kaip vieną iš strateginių 2024 metų metinių tikslų numatė parengti algoritmą dėl galimų veiksmų minėtais atvejais.

Individualaus atvejo tyrimo metu buvo nustatyta, kad Užsienio reikalų ministerija yra įsitraukusi į pagalbą tėvams, iš kurių vaikai buvo pagrobti (negrąžinami), organizavimą, Lietuvos Respublikos ambasada užsienio valstybėje teikia konsulinę pagalbą, nuolat palaiko ryšį ir konsultuoja Lietuvos piliečius; ambasada konsultavosi su kitomis užsienio šalyje reziduojančiomis Europos Sąjungos valstybių narių ambasadomis, pasitelkė į pagalbą Lietuvos Respublikos garbės konsulą, kreipėsi nota į užsienio šalies teismą. Klausimus sudėtinga spręsti dėl teisinių sistemų skirtumų, dvigubos vaikų pilietybės (tokiu atveju konsulinei įstaigai gali būti neteikiama jokia informacija); konsuliniai pareigūnai turi laikytis buvimo valstybės teisės aktų ir gerbti šalies papročius, negali daryti įtakos užsienio valstybėje pradėtiems procesams.

Vidaus reikalų ministerija informavo, kad siekiant užkirsti kelią neteisėtam vaikų išvežimui iš Lietuvos Respublikos, remiantis Šengeno sienų kodeksu, sienos apsaugos pareigūnai didelį dėmesį kreipia į vaikus, kurie keliauja (ne)lydimi suaugusiųjų, patikrina, ar vaikus lydintys asmenys yra jų atstovai pagal įstatymą ir (ar) turi visus reikalingus sutikimus, ypač tais atvejais, kai vaikus lydi tik vienas suaugęs asmuo ir yra rimtų priežasčių įtarti, kad jie galėjo būti neteisėtai atskirti nuo atstovo pagal įstatymą. Vadovaujantis Šengeno *aquis*, nebevykdoma Lietuvos Respublikos vidaus Europos Sąjungos sausumos sienos kontrolė bei kontrolė oro uostuose Europos Sąjungos vidaus reisais skrendantiems keleiviams (išskyrus išimtis), todėl

išlieka galimybė, kad asmuo gali išvykti ar atvykti be pasienio patikrinimo. 2021-2023 metais Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai neišleido 282 nepilnamečių, kurie neturėjo tinkamų bent vieno iš tėvų arba turimo vienintelio iš tėvų (globėjo) rašytinių sutikimų. Vaiko pagrobimas pagal Baudžiamąjį kodeksą yra reta nusikalstama veika (2023 metais užregistruotos 5 veikos, iš jų vienu atveju vaikas buvo išvežtas į užsienio valstybę, nesančią Hagos konvencijos dalyve). Konkretaus ikiteisminio tyrimo eiga ir jo metu atliekamų veiksmų pobūdis bei apimtis priklauso nuo įvykio aplinkybių: skelbiama nacionalinė arba tarptautinė vaiko paieška, bendradarbiaujama su vežimo paslaugas teikiančiomis bendrovėmis, valstybės institucijomis; kai reikia informacijos iš užsienio valstybių, oficialiais tarptautiniais teisėsaugos bendradarbiavimo kanalais siunčiami paklausimai jų teisėsaugos institucijoms, rengiami teisinės pagalbos prašymai, jeigu konkreti valstybė su Lietuva yra sudariusi sutartį dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių. Policija informuoja nukentėjusįjį apie jo teises ir galimybę gauti pagalbą, pateikiami įvairių specializuotą pagalbą teikiančių tarnybų kontaktai. Vidaus reikalų ministerija kaip iššūkį grąžinant vaikus pažymėjo, kad baudžiamajame procese dalytis informacija ir bendradarbiauti su trečiosiomis šalimis, ypač kai nepasirašytos tarpusavio sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių, sudėtingiau, ilgiau užtrunka gauti reikiamų žinių, šalys ne visada laiku vykdo prašymus.

Kontrolierė pažymi, kad visos situacijos, susijusios su vaikų gyvenamosios vietos, bendravimo ir kt. klausimų sprendimu, kai tėvai gyvena skyriumi kelia iššūkių, tačiau tarptautinis elementas gali papildomai apsunkinti sprendimų priėmimo procesą. Nors tai geriausiai atitiktų vaiko interesus, tėvai ne visada bendradarbiauja ir tarpusavio su(si)tarimu priima su vaiku susijusius sprendimus. Neretai dėl informacijos ir žinių apie galimus teisinius ir teisinius su vaiku susijusius procesus trūkumo vaiko tėvai (vienas iš jų) atsiduria teisiškai nepalankioje situacijoje, sukuria sau nepalankius teisinius sprendimus ir neigiamas teises pasekmes.

2.3. UŽSIENIO VALSTYBĖSE LIKUSIŲ BE TĖVŲ GLOBOS VAIKŲ PARVEŽIMO REGLAMENTAVIMAS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė išvadoms gauti parengtą Užsienio valstybėse likusių be tėvų globos vaikų parvežimo į Lietuvos Respubliką taisyklių projektą⁸, (toliau – Projektas).

Derinimo metu galiojusioje Užsienio valstybėse likusių be tėvų globos vaikų parvežimo į Lietuvos Respubliką taisyklių redakcijoje buvo reglamentuojamas tik užsienyje be tėvų globos likusių vaikų parvežimas, jei jiems planuojama nustatyti globą vaikų globos institucijoje. Toks reguliavimas, po įvykdytos institucinės globos pertvarkos, tapo nebeaktualus, nes nesant galimybės vaiko globą nustatyti šeimoje turi būti pasirenkamos alternatyvios globos formos,

⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 24 d. nutarimo Nr.1655 „Dėl Užsienio valstybėse likusių be tėvų globos vaikų parvežimo į Lietuvos Respubliką taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 23-7776.

tokios kaip šeimynoje ar globos centre. Susidarė situacija, kad užsienyje be tėvų globos likusio vaiko, kai jo globa bus nustatyta šeimoje, šeimynoje ar globos centre, parvežimo procedūros nereglamentuotos. Taip pat buvo nenumatyti atvejai, kaip turėtų būti elgiamasi, kai Lietuvoje yra giminaičiai ar kiti emociniais ryšiais su vaiku susiję asmenys, kurie norėtų globoti vaiką, tačiau dėl objektyvių priežasčių neturi galimybės vaiko parsivežti į Lietuvą.

Projekte Taisyklės buvo išdėstytos nauja redakcija, siūlant išplėsti teisinio reguliavimo sritį, nustatant, kad Taisyklės reguliuoja ne tik užsienio valstybėje likusio be tėvų globos vaiko parvežimą į Lietuvos Respubliką, kai neatsiranda vaiko giminaičių ar kitų asmenų, norinčių ir galinčių globoti užsienio valstybėje likusį be tėvų globos vaiką, ir turi būti sprendžiama dėl vaiko apgyvendinimo vaikų globos institucijoje, tačiau ir tuo atveju, kai neatsiradus vaiko giminaičių ar kitų asmenų, norinčių ir galinčių globoti likusį be tėvų globos vaiką, turi būti sprendžiama dėl vaiko globos nustatymo šeimynoje, globos centre ar vaikų globos institucijoje arba atsiranda vaiko giminaičiai ar kiti asmenys, norintys ir galintys globoti likusį be tėvų globos vaiką Lietuvos Respublikoje, tačiau dėl objektyvių priežasčių minėti asmenys negali patys parsivežti vaiko iš užsienio valstybės. Taip pat buvo numatytas sąrašas atvejų, kuriais turėtų būti priimamas sprendimas (ne)parvežti užsienio valstybėje be tėvų globos likusį vaiką, reglamentuota gaunamų asmens duomenų apimtis, asmens duomenų tvarkymo nuostatos, kt.

Kontrolierė, įvertinusi Projektą ir matydama rizikas dėl išlaidų priskyrimo objektyvioms, taip pat racionalaus lėšų panaudojimo ir (ar) teisėtumo, siūlė patikslinti Projekto nuostatas, nurodant kokios išlaidos (ar išlaidų kategorijos) gali būti laikomos objektyviomis (apgyvendinimo, maitinimo, vertimo, draudimo ir (ar) kt., nenurodant baigtinio sąrašo).

III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA

„Visi vaikai, įskaitant neįgaliuosius ir vaikus iš nepalankioje padėtyje esančių grupių, turi vienodą teisę gyventi savo šeimose ir bendruomenėje. Integruotose vaiko apsaugos, įskaitant veiksmingą prevenciją, ankstyvąją intervenciją ir paramą šeimai, sistemose vaikams, kurie susiduria arba ne su tėvų priežiūros praradimu, turėtų būti sudarytos būtinos sąlygos, kurios padėtų užkirsti kelią šeimos gyvenimui skyrium.“⁹

2023 metais Kontrolierė atliko 23 tyrimus dėl (galimo) vaiko teisių pažeidimų, susijusių su vaiko globos organizavimo procesu, 13-oje – pažeidimai buvo pripažinti pagrįstais.

3.1. VAIKO ALTERNATYVIOS GLOBOS FORMŲ PRIEINAMUMO PROBLEMOS IR GLOBOS ORGANIZAVIMO TRŪKUMAI

Be kitų vaiko teisių pažeidimų, susijusių su vaiko globos organizavimu, išskirtini tyrimai, susiję su neišplėtotomis alternatyviomis institucinei globai globos formomis (globa šeimoje, šeimynoje, globos centre), dėl kurių trūkumo ir (ar) institucijų (globos centrų, savivaldybių

⁹ ES vaiko teisių strategija, žr. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142>.

administracijų padalinių) netinkamo pareigų atlikimo buvo pažeistos tėvų globos netekusių vaikų teisės ir teisėti interesai.

JT Vaiko teisių komitetas, primindamas JT Generalinės Asamblėjos 2009 m. gruodžio 20 d. rezoliucijos 64/142 priedą „Alternatyvios vaikų globos gairės“, rekomendavo Lietuvai užtikrinti šeimos aplinkos netekusiems vaikams pakankamai alternatyvių globos šeimose ar bendruomenėje galimybių bei, kad atidavimas į globos įstaigą būtų tik paskutinė išeitis, taip pat, kad nustatant, ar reikia atiduoti vaiką į globos įstaigą, būtų atsižvelgta į šiuos kriterijus – tinkamos apsaugos priemonės, akivaizdus poreikis, geriausi vaiko interesai.

Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plane¹⁰ buvo nurodyta, jog šiuo planu siekiama 2014–2020 metų laikotarpiu numatyti nuoseklius ir koordinuotus veiksmus, skatinančius perėjimo iš institucinės socialinės globos prie paslaugų vaikams ir jaunimui, turintiems proto ir (ar) psichikos negalią (toliau – neįgalūs vaikai), ir likusiems be tėvų globos vaikams, įskaitant kūdikius (toliau – likę be tėvų globos vaikai), šeimoms bendruomenėje ir pagalbos šeimai, globėjams sistemos kūrimą (toliau – Pertvarka).

Strateginis šios Pertvarkos plano tikslas buvo kurti kompleksiskai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai (globėjams) gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, o kiekvienam likusiam be tėvų globos vaikui augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje biologinėje, jos nesant – įtėvių, globėjų šeimoje.

Likęs be tėvų globos vaikas apgyvendinamas valstybinėje arba nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje tik išimtiniais atvejais, kai nėra galimybės jo globoti šeimoje arba šeimynoje¹¹. Vaiko iki 3 metų globa vaikų globos institucijoje gali būti nustatyta tik išimtiniais atvejais ir gali trukti ne ilgiau kaip 3 mėnesius, išskyrus atvejus, kai Vyriausybės įgaliota institucija pritaria, kad vaiko globa vaikų globos institucijoje tęstųsi ilgiau dėl šių objektyvių priežasčių: (1) vaikui reikalingos specializuotos sveikatos priežiūros ir (ar) slaugos paslaugos, kurių teikimas negali būti užtikrinamas vaikui nustatant globą šeimoje ar šeimynoje arba (2) vaiko išskyrimas su broliais, seserimis pažeistų geriausių jo interesus, arba (3) kai globa nustatoma dėl skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ir nėra galimybių vaikui nustatyti globą šeimoje arba šeimynoje.

Nepaisant Pertvarkos plano tikslo, numatytų priemonių bei nustatyto įgyvendinimo laikotarpio, ataskaitiniais metais nustatyti atvejai, kai itin maži vaikai buvo apgyvendinti vaikų globos institucijoje dėl alternatyvios globos formų trūkumo konkrečioje savivaldybėje. Neradus galimybės nustatyti šiems vaikams globos šeimoje, šeimynoje ar globos centre, jų apgyvendinimas vaikų globos institucijoje buvo laikomas laikinu vaikų apgyvendinimu saugioje aplinkoje nenustačius jiems globos. Vienu iš nagrinėtų atvejų, toks apgyvendinimas, nepaisant teismo leidimo paimti vaikus iš šeimos, truko 5 mėnesius. Kontrolierė konstatavo, kad 5

¹⁰ Patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymu Nr. A1-83.

¹¹ Civilinio kodekso 3.261 straipsnio 2 dalies 3 punktą.

mėnesių terminas, kai vaikams buvo nenustatyta globa ir nepaskirtas atstovas pagal įstatymą, motyvuojant galimybių nustatyti globą šeimos aplinkoje nebuvimu, nelaikytinas protingu ar pateisinamu. Nenustačius vaikui globos per teisės aktuose nustatytą terminą buvo pažeistos Civilinio kodekso 3.262 straipsnio, įpareigojančio vaiko laikinąją globą nustatyti per 3 darbo dienas nuo valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos nurodymo užregistravimo savivaldybės administracijoje dienos, nuostatos, taip pat minėtos Vaiko globos organizavimo nuostatų normos bei vaikų teisės ir jų teisėti interesai.

Taip pat buvo nustatyti savivaldybės administracijos kreipimūsi dėl pritarimo nustatyti vaikui globą vaikų globos institucijoje nagrinėjimo Tarnybos teritoriniuose skyriuose terminų pažeidimo atvejai.

Atlikti tyrimai rodo, jog be aukščiau nurodytų pažeidimų, išlieka aktualios vaiko laikino apgyvendinimo saugioje aplinkoje instituto taikymo problemos¹². Nustatyti atvejai rodo, kad vis dar gaji praktika taikyti vaiko laikino apgyvendinimo institucijoje, kaip saugioje aplinkoje, institutą tais atvejais, kai savivaldybės neturi galimybių nustatyti vaikams globą šeimoje arba šeimynoje. VTAPJ 43 straipsnyje nustatyta, kad jeigu šio įstatymo 36 straipsnio 4 dalyje ir 36³ straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytais pagrindais vaikas, paimtas iš jam nesaugios aplinkos, negali būti perduotas jo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą, jis laikinai apgyvendinamas saugioje aplinkoje Civilinio kodekso 3.264 straipsnio 5 dalyje nustatyta prioriteto tvarka. Vaikas gali būti laikinai apgyvendinamas pas minėto straipsnio 5 dalies 4–7 punktuose nurodytus asmenis, jeigu jie įtraukti į savivaldybės mero patvirtintą budinčių globotojų, globėjų šeimų, šeimynų ir vaikų socialinės globos institucijų, sutinkančių priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu, sąrašą, arba siunčiamas į sveikatos priežiūros įstaigą, jeigu reikia iširti vaiko sveikatos būklę ar suteikti jam sveikatos priežiūros paslaugas. Visais atvejais prioritetas yra teikiamas asmenims, su vaiku susijusiems emociniais ryšiais, t. y. asmenims, su kuriais vaikas jaustųsi ramiai ir saugiai. Jeigu nėra galimybės vaiko laikinai apgyvendinti pas giminaičius ar kitus asmenis, su vaiku susijusius emociniais ryšiais, vaiko teisių apsaugos specialistai, vadovaudamiesi savivaldybės administracijos pateiktu budinčių globotojų, globėjų šeimų, šeimynų ir vaikų socialinės globos institucijų, sutinkančių priimti likusį be tėvų globos vaiką bet kuriuo paros metu sąrašu, parenka geriausiai vaiko interesus atitinkančią saugios aplinkos užtikrinimo vietą, atsižvelgdami į tuo metu turimas galimybes.

Teisės aktuose nėra nustatyta maksimali laikino apgyvendinimo trukmė, tačiau teigtina, kad vaikų laikinas apgyvendinimas vaikų socialinės globos įstaigoje, esant teisiniam pagrindui ir pareigai nustatyti vaikams laikinąją globą, tačiau jos nenustačius, neatitinka laikino apgyvendinimo kriterijų.

Esant akivaizdžiam alternatyvios globos formų trūkumui konkrečioje savivaldybėje nustatytas savivaldybės administracijos atsisakymo leisti steigti šeimyną savivaldybės teritorijoje, atvejais. Savivaldybės administracija informavo Kontrolierę, kad be tėvų globos likusių vaikų globos šeimoje poreikį planuoja patenkinti baigus įrengti dvejus bendruomeninius vaikų globos

¹² Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2022 metų veiklos ataskaita.

namus. Tyrimo metu nustatyta, kad savivaldybės, atsisakiusios leisti steigti šeimyną, teritorijoje buvo 31 vaikas globojamas vaikų globos institucijose.

Nors bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenamoji aplinka kuriama pagal šeimai artimos aplinkos modelį, juose gyventi gali nedaugiau kaip 8 tėvų globos netekę vaikai, tačiau tai nepaneigia aplinkybės, kad vaiko globa bendruomeniniuose vaikų globos namuose – tai vaiko globa institucijoje (Civilinio kodekso 3.261 straipsnio 1 dalis).

Kontrolierė atkreipė savivaldybės dėmesį, kad vadovaujantis Šeimynų įstatymo 5 straipsnio 2 dalimi, savivaldybė gali nesutikti leisti steigti šeimyną tik tuo atveju, jeigu patenkinamas savivaldybės teritorijoje likusių be tėvų globos vaikų globos šeimoje poreikis. Konstatuota, kad savivaldybės administracijos atsisakymas leisti steigti šeimyną prieštaravo minėtoms Šeimynų įstatymo nuostatomis ir neatitiko vaiko teisių ir geriausių jo interesų užtikrinimo principo. Tyrimo metu pareiškėjui pateikus pakartotinį prašymą savivaldybės administracijai, leidimas steigti šeimyną suteiktas.

Atliekant tyrimus nustatyti atvejai, kai globos centrai nesutinka sudaryti su asmenimis paslaugų teikimo sutarčių, jei asmenys, ketinantys teikti paslaugas, gyvena kitoje savivaldybėje, argumentuodami tuo, kad negalėtų suteikti kokybiškų, savalaikių ir efektyvių paslaugų budinčiam globotojui, o tai neatitiktų geriausių prižiūrimų vaikų interesų ir jų teisių.

Neabejotinai reikšminga tai, kad globos centras turi tiesiogiai ir intensyviai bendrauti su budinčiais globotojais dėl jiems ir vaikams teikiamų paslaugų. Keltinas klausimas dėl paslaugų poreikio nustatymo ir teikiamų paslaugų efektyvumo, kokybės, savalaikiškumo tais atvejais, jei jos teikiamos nuotoliniu būdu arba budintis globotojas ir prižiūrimas vaikas gyvena ne globos centro aptarnaujamoje savivaldybėje. Tačiau, esant budinčių globotojų trūkumui, sąlygojančiam vaiko teisių pažeidimus ir nesudarančiam prielaidų nustatyti tėvų globos netekusiam vaikui globą šeimos aplinkoje, turėtų būti ieškoma įvairių savivaldybių administracijų bei globos centrų bendradarbiavimo formų, esant reikalui tikslintinas teisinis reguliavimas ir siektina vienodos praktikos šioje srityje formavimo.

Kontrolierės vertinimu, reikšmingiausias vaidmuo plėtojant bei skatinant alternatyvias vaiko globos formas šeimoje bei šeimynoje tenka savivaldybėms. Būtent į šias priemones, nepavykus suteikti šeimai pagalbos ir išlaikyti vaiką joje, turėtų būti orientuotas Pertvarkos procesas. Savivaldybių pastangos steigiant bendruomeninius vaikų globos namus, vaikų globos namų šeimynas (vaikų grupes) apgyvendinant atskiruose butuose ar namuose vertintinos teigiamai tik globojamų vaikų gyvenimo sąlygų gerinimo plotmėje, tačiau dėl didelės institucinės kultūros išlikimo juose rizikos bei šeimos gyvenimo modelio juose nebuvimo, ši globos forma negali būti prilyginta vaiko globai šeimos aplinkoje. Bendruomeninių vaikų globos namų steigimas nėra pakankama priemonė įgyvendinanti Pertvarkos tikslus.

Kontrolierė siūlė imtis priemonių skatinti ir populiarinti vaiko globą šeimos aplinkoje, taip pat plėtoti bendradarbiavimą su kitų savivaldybių teritorijose veikiančiais globos centrais.

3.2. KITI GLOBOS ASPEKTAI

... Vaiko paėmimas iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą yra kraštutinė priemonė, taikoma tada, kai nėra galimybės vaikui išlikti jo tėvų ar kitų atstovų pagal įstatymą globoje, nes tai būtų nesuderinama su jo geriausiais interesais. Vaikas gali būti paimamas iš šeimos tik tuomet, kai: (1) vaiko gyvybei ar sveikatai kyla realus pavojus ar yra didelė tikimybė, kad kils tokia žala; (2) tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą nesiima reikiamų priemonių vaiko saugumui užtikrinti.

Esant Civilinio kodekso 3.254 straipsnyje nustatytiems pagrindams, Tarnyba VTAPĮ nustatyta tvarka gali paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą, tačiau kiekvienu atveju Tarnyba (jos Teritorinis skyrius) turi būti pakankamai tikra dėl priimamo sprendimo pagrįstumo, nes vaiko paėmimas iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą yra trauminė patirtis bei reikšmingą poveikį vaiko psichologinei būsenai turintis įvykis.

Tarnybos teritorinių skyrių veikla turi būti ne tik atitinkanti ją reglamentuojančias bendrąsias ir specialiąsias teisės normas, tačiau ir būti suvokiama bendrame vaiko situacijos kontekste, individualizuota konkreto vaiko atžvilgiu, tokiu būdu taip pat sudaranti prielaidas išspręsti susiklosčiusią situaciją vadovaujantis geriausiais vaiko interesais.

Iš ataskaitiniu laikotarpiu įstaigoje nagrinėtų situacijų, paminėtinas atvejis dėl vienašališko Tarnybos teritorinio skyriaus sprendimo paimti globojamą vaiką iš globėjo. Nagrinėtu atveju, vaikas grįžo iš mokyklos į namus išsigandęs ir sunerimęs bei pasakojo, kad mokykloje lankėsi Teritorinio skyriaus atstovas, kuris informavo, kad jo atvažiuos paimti šio skyriaus atstovai ir perspėjo susirinkti asmeninius daiktus. Vaikas, vos pamatęs į kiemą įvažiuojantį automobilį, išsoko per pirmo aukšto svetainės langą ir pasišalino iš namų.

Tyrimo metu paaiškėjo, jog Tarnybos teritoriniame skyriuje buvo registruotas pranešimas apie galimus vaiko teisių pažeidimus, remiantis policijos pateikta informacija, kad į šeimyną grįžo du paaugliai, kuriems buvo skelbta paieška. Vaikai nepagarbiai elgėsi, konfliktavo tarpusavyje ir kt. Vienam iš vaikų buvo nustatytas girtumas. Teritorinis skyrius, atlikęs šio vaiko situacijos vertinimą, priėmė sprendimą dėl jo paėmimo iš atstovo pagal įstatymą. Atliekant tyrimą taip pat tapo žinoma, kad vaikas beveik 9 metus augo socialiai nepalankioje aplinkoje, jam nustatyti tam tikri sutrikimai, vaikas yra delinkventinio elgesio. Konkrečiu atveju buvo galima konstatuoti, kad vaiko atstovui pagal įstatymą kilo sunkumų, auklėjant ir ugdant vaiką, prižiūrint ir rūpinantis juo, tačiau jis ėmėsi veiksmų, sprendė pagalbos vaikui teikimo klausimus, reaguodamas į probleminį vaiko elgesį ir siekdamas teigiamų jo pokyčių. Visgi, Tarnybos teritorinis skyrius priėmė sprendimą paimti vaiką iš įstatyminio atstovo.

Kontrolierė kritiškai įvertino Teritorinio skyriaus sprendimą, kadangi tuo metu nebuvo realaus pavojaus vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, kad vaikas turėtų būti paimamas iš globėjo CK 3.254¹ straipsnio nustatyta tvarka tais atvejais, kai vaikui tuo metu kyla realus pavojus ir nėra galimybės užtikrinti vaiko saugumo kitomis priemonėmis. Tais atvejais, kai vaikui nėra daroma žala taip, kad dėl to yra būtina imtis skubių ir

neatidėliotinų priemonių, bet yra įtarimų, kad vaiko globėjas gali netinkamai vykdyti jam patikėtas užduotis, Tarnyba, vadovaudamasis Vaiko globos organizavimo nuostatų¹³ 59 punktu, nedelsdama, bet ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos, turi organizuoti neeilinę vaiko globos peržiūrą ir, nustačiusi priežastis, dėl ko vaikas galimai yra jam nesaugioje aplinkoje, pasiūlyti globėjui pagalbą, pakeisti globėją arba jį nušalinti.

... Dėl tėvų globos netekusių vaikų artimųjų giminaičių bendravimo su vaikais ir dalyvavimo priimant su jais susijusius sprendimus

Vaiko atstovai pagal įstatymą yra jo tėvai, tačiau tais atvejais, kai vaikui nustatyta globa, siekiant užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis, tobulėti, vaiko atstovu pagal įstatymą tampa vaiko globėjas, kuris yra įpareigotas ginti vaiko teises

Tarp vaikų globos klausimais į įstaigą besikreipiančių asmenų, galima išskirti tėvų globos netekusių vaikų (artimuosius) giminaičius bei asmenis, su vaiku susijusius emociniais ryšiais, kurie dėl subjektyvių ar objektyvių priežasčių negali tapti vaikų globėjais, tačiau siekia palaikyti artimą ryšį su tėvų globos netekusiais vaikais, taip pat dalyvauti šių vaikų gyvenime.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, vaikų, kurių globa buvo patikėta vaikų globos institucijai, artimasis giminaitis skundėsi netinkamu globėjo pareigų vykdymu. Pareiškėjas abejojo, ar globėjas skiria tinkamą ir pakankamą dėmesį vaikams, užtikrina pagalbos teikimą, ruošia juos savarankiškam gyvenimui, o ne rūpinasi tik pagrindinių vaikų poreikių patenkinimu (valgis, patalynė, drabužiai), nežiūri į vaikus, kaip pajamų šaltinį. Taip pat pareiškėjas teigė, kad globėjas neužtikrina vaikų socialinių ryšių palaikymo, nebendruoja su vaikų artimaisiais giminaičiais, taip siekdamas paprastesnio vaiko globos proceso, išvengti (papildomų) veiklų, atsakomybių ir pan. Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai, pareiškėjo nuomone, nesiekia, kad vaikai gyventų arčiau biologinės šeimos, neieško vaikams tinkamos, jų situaciją ir interesus atitinkančios šeimos aplinkos (globėjo (fizinio asmens), šeimynos), būdų, kurie užtikrintų vaikų socialinių ryšių, šeiminių santykių palaikymą ir tęstinumą, kt. Pareiškėjas nurodė, kad nuolat rūpinasi vaikais (artimaisiais giminaičiais), augančiais globos institucijoje, siūlo visokeriopą pagalbą, kad vaikams būtų užtikrintos geresnės gyvenimo sąlygos, atitinkamos pagalbos, paslaugų teikimas bei išreiškė norą dalyvauti visų, su vaikais susijusių, sprendimų priėmime.

... Dėl globėjo vaikui parinkimo tvarkos ir vaiko nuomonės vertinimo pažeidimų

Vaiko interesų užtikrinimas nustatant vaikui globą ir paskiriant globėją galimas tik tada, kai įvertinamos visos aplinkybės susijusios su konkrečiu vaiko poreikiais bei globėjo galimybės juos užtikrinti konkrečioje situacijoje.

Vadovaujantis Vaiko globos organizavimo nuostatais, vaikui globėją parenka globos centro sudaryta komisija, kurią sudaro ne mažiau kaip 3 nariai, bent po vieną iš jų kaip atstovą

¹³ Patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimu Nr. 405 „Dėl vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“.

deleguoja savivaldybės administracija, Tarnybos teritorinis skyrius ir globos centras, kurio atstovas turi būti Tarnybos atestuotas asmuo.

Ataskaitiniais metais nagrinėti net keli atvejai, kai buvo pažeista globėjo vaikui parinkimo procedūra, t. y. potencialūs globėjai rinkosi globotinius. Vienu iš nagrinėtų atvejų, pareiškėjas skundė globos centro, Teritorinio skyriaus ir vaiko atstovo pagal įstatymą veiksmus, vykstant vaiko globėjo keitimo procesui, kadangi nuolatiniais vaiko globėjais (atsiradus šios globos pagrindams, buvo aktyviai ieškoma globėjų) buvo siūloma tapti kitai, o ne pareiškėjo šeimai. Pareiškėjas susipažino, užmezgė ryšį su vaiku stovykloje, vėliau palaikė ryšį bendraudamas telefonu, lankydamas vaiką bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Kitu atveju, šeimyna (nežinomu būdu, aplinkybėmis, esanti kitoje savivaldybėje) gavo informaciją apie tris nuolatinai bendruomeniniuose vaikų globos namuose globojamus, šeimos ryšiais susijusius vaikus ir savivaldybės administracijai pateikė prašymą tapti jų nuolatiniais globėjais. Sprendžiant nuolatinio globėjo keitimo klausimą, Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai iš klausė vaikų nuomones dėl globėjo keitimo, kurios išsiskyrė. Vienas iš vaikų atsisakė keisti gyvenamąją vietą, kiti du laikėsi daugiau neutralios pozicijos, tačiau išsakė norą nesiskirti (nebūti išskirtiems). Teritorinis skyrius neprieštaravo, kad šeimos dalyviai susitikytų ir susipažintų su vaikais, taip pat informavo, kad Vaiko globos organizavimo nuostatų pagrindu, sprendimas dėl vaiko nuolatinio globėjo keitimo priimamas vaiko globos peržiūros metu, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus. Vaikas, kuris nesutiko su globėjo (ir atitinkamai gyvenamosios vietos) keitimu, labai jautriai sureagavo į informaciją apie susitikimą su šeimos atstovais (apėmė neviltingas, kilo suicidinės mintys, buvo skirtas stacionarus gydymas). Bendruomeniniai vaikų globos namai (vaiko atstovas pagal įstatymą) informavo Tarnybos teritorinį skyrių ir savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyrių, jog vaikas atsisako (raštu) susitikti su šeimos atstovais, taip pat apie psichologo nuomonę dėl globėjo keitimo. Visgi, Socialinės paramos skyrius nurodė vaikų globėjui organizuoti šeimos dalyvių susitikimą su vaikais, pažymint, kad savivaldybės administracija prašo suorganizuoti susitikimą, o ne išklausti vaikų nuomones. Globos namai organizavimo pasitarimą situacijai aptarti, kuriame savivaldybės administracijos atstovas patikino, kad susitikimą privaloma suorganizuoti. Kai buvo pateikta informacija apie vaiko, kuris nesutinka su globėjo keitimu, situaciją (sveikatos būklę, pagalbą, specialistų (psichologo, psichiatro) nuomones, jog nerekomenduojama keisti globėją, kt.), savivaldybės administracijos atstovas nurodė, kad nėra susipažinęs su vaikų emocine būkle, gydytojų rekomendacijomis, tačiau kreipsis į aukštesnes institucijas dėl globėjo nenoro organizuoti vaikų ir šeimos dalyvių susitikimą. Nagrinėjamu atveju buvo padaryta išvada, jog savivaldybės administracijos atstovas, besąlygiškai palaikydamas šeimos dalyvių iniciatyvą (norą) globoti konkrečius vaikus bei primygtinai reikalaujamas organizuoti vaikų ir šeimos dalyvių susitikimą, neatsižvelgdamas į vieno iš jų aiškiai išreikštą nenorą susitikti su šeimos dalyviais, emocinę ir psichologinę būseną, specialistų pateiktas rekomendacijas, neturėdamas informacijos apie šeimos galimybes globoti dar tris vaikus, kai šeimos nariuose jau globojami septyni nepilnamečiai (konkrečiu atveju šeimyna negali būti paskirta dar trijų vaikų globėju), viršijo savo įgaliojimus, nesilaikė

teisės aktų reikalavimų, nesivadovaudama geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu ir sudarė prielaidas vaiko teisių ir interesų pažeidimui. Šiame kontekste taip pat svarbu tai, kad šeimynos dalyviai, turėdami (jausdami) savivaldybės administracijos atstovo palaikymą, savarankiškai ieškojo galimybių pakeisti vaiko nuomonę ir pakeitė ją, suteikdami nepagrįstų vilčių vaikui gyventi šeimynoje, dėl ko ilgainiui pablogėjo vaiko psichologinė, emocinė būseną, pasireiškė priešiškas bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų atžvilgiu, destruktivus elgesys.

 Dėl globėjų prieštaravimo Tarnybos teritorinio skyriaus priimtiems sprendimams dėl vaikų grąžinimo biologiniams tėvams

Europos Žmogaus Teisių Teismas, formuodamas praktiką vaikų atskyrimo nuo šeimos bylose, nuosekliai laikosi pozicijos, kad globos sprendimai pagal savo prigimtį yra numatyti būti laikinomis priemonėmis, kurios turi būti nutrauktos iškart, kai tik aplinkybės tai leidžia, o visos laikinąją priežiūrą įgyvendinančios priemonės turėtų atitikti galutinį tikslą – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką.

Vaiko laikinoji globa – laikinai be tėvų globos likusio vaiko priežiūra, auklėjimas, jo teisių ir teisėtų interesų atstovavimas bei gynimas šeimoje, šeimynoje, globos centre ar vaikų globos institucijoje, o jos tikslas – grąžinti vaiką į šeimą (Civilinio kodekso 3.253 straipsnio 1 dalis).

Remiantis VTAPJ 37 straipsnio 8 dalimi, jeigu atvejo vadybos metu atliekant pagalbos plano peržiūrą paaiškėja, kad aplinkybės, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnyksta arba šeima įvykdo visas atvejo vadybos proceso metu iškeltas sąlygas, nedelsiant organizuojamas atvejo nagrinėjimo posėdis, kurio metu sprendžiama dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai. Atvejo nagrinėjimo posėdis, kurio metu sprendžiama dėl vaiko skubaus grąžinimo šeimai, nedelsiant organizuojamas ir tais atvejais, kai atvejo vadybos metu šeimai iškeltas sąlygas galima įvykdyti vaikui esant šeimoje, nesukeliant realaus pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2020 metų veiklos ataskaitoje buvo teiktas siūlymas, jog vykdant mokymus asmenims, ketinantiems globoti vaikus ar tapti budinčiais globotojais pagal Globėjų, budinčių globotojų, įtėvių, bendruomeninių vaikų globos namų darbuotojų mokymo ir konsultavimo programą (GIMK), būtina akcentuoti laikinosios globos tikslą – grąžinti vaiką į šeimą bei globėjo ar budinčio globotojo pareigas, siekiant šio tikslo, visgi, įstaigoje gaunami skundai, leidžia manyti, kad ne visi asmenys įsisąmonina laikinosios globos tikslą bei laikinojo globėjo pareigas.

Vaikų globėjai, kaip ir ankstesniais metais, kritikuoja biologinių tėvų gyvenimo būdą, sąlygas, reiškia abejones dėl gebėjimo rūpintis vaikais, kt. Globėjų neigiamos nuostatos vaiko tėvų atžvilgiu, neabejotinai kliudo laikinosios globos tikslo įgyvendinimui bei sudaro prielaidas vaiko teisės į šeimos ryšius pažeidimui. Pvz., viename skunde buvo teigiama, kad Tarnybos teritorinis skyrius ir globos centras priėmė labai skubotą, šališką sprendimą grąžinti vaikus motinai. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad paslaugas teikę specialistai pastebėjo teigiamus, ilgalaikius motinos elgesio pokyčius, siekiant susigrąžinti vaikus, todėl, atsižvelgiant į vaiko laikinosios

globos tikslą (globa tęsėsi ilgiau kaip 12 mėn.), vaiko teisę augti biologinėje šeimoje, taip pat į tai, kad ilga laikinosios globos trukmė neatitinka geriausių vaiko interesų, kad motina priėmė kompleksinę pagalbą, buvo priimtas sprendimas grąžinti vaikus motinai, kuri sprendimo priėmimo metu gyveno laikino apgyvendinimo namuose. Paslaugas teikę specialistai nurodė, kad motina geranoriškai priima teikiamas paslaugas, bendrauja ir bendradarbiauja su visais paslaugas teikiančiais specialistais, todėl aplinkybė, kad motina konkrečiu metu gyvena socialinę priežiūrą teikiančioje įstaigoje, negali būti besąlyginis pagrindas negrąžinti motinai vaikų. Minėtos įstaigos atstovai nurodė, kad įstaigoje sudarytos sąlygos gyventi visai šeimai, kol bus teikiamos reikalingos paslaugos, paskirtas socialinis būstas. Šiuo atveju, Kontrolierė pritarė specialistų nuomonei, jog per ilgas vaikų atskyrimas nuo motinos gali sužlugdyti motinos motyvaciją ne tik išlaikyti pasiektus rezultatus, bet ir toliau siekti teigiamų pokyčių, savarankiškai auginti vaikus, kt. Taigi, specialistų veiksmai ir sprendimai atitiko vaikų teises ir interesus, grąžinant vaikus į šeimą buvo išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp vaikų teisės ir intereso augti prigimtinėje šeimoje bei motinos teisės auginti savo vaikus.

3.3. RŪPINTOJŲ TEISĖ DISPONUOTI RŪPINTINIŲ PINIGINĖMIS LĖŠOMIS

Kontrolierė išnagrinėjo vienu vaikų globos namų, globojančių vaikus su proto, psichikos ir kompleksine negalia, skundą dėl AB SEB banko reikalavimo pateikti teismo nutartis, pagrindžiančias rūpintojo teisę disponuoti globotinių pinigėmis lėšomis (turtu), esančiomis jų sąskaitose minėtame banke, taip pat rūpintojo teisę sudaryti sandorius nepilnamečio vardu. Pareiškėjas nurodė, kad pinigines lėšas, esančias vaikų asmeninėse sąskaitose, naudojamos išimtinai vaiko interesams: kišenpinigiams, gimtadienio dovanoms, išvykoms, vasaros poilsio stovykloms, ortopedinei avalynei ir techninės paramos priemonėms, aprangai ir t.t. Šias visas prekes perka įstaigos darbuotojas, kuris su įstaigos direktoriaus įgaliojimu vyksta į banką atsiskaityti už nupirktas prekes ir paslaugas.

Tyrimo metu nustatyta, kad vaikų globos namai (toliau – VGN, rūpintojas) teismo sprendimais yra paskirti nepilnamečių globėju ir turto administratoriumi. AB SEB banke vaikų vardu yra atidarytos sąskaitos, į kurias įstatymų nustatyta tvarka valstybės institucijos perveda vaiko išmoką, išmoką vaikui išlaikyti, šalpos pensiją neįgaliajam, našlaičio pensiją ir pan. Teismo sprendimai dėl globos šiems nepilnamečiams nustatymo ir turto administratoriaus paskyrimo yra pateikti AB SEB bankui. Bankui taip pat pateiktos teismo nutartys, leidžiančios globėjui disponuoti globotinių lėšomis, esančiomis asmeninėse vaikų banko sąskaitose. VGN nekilo problemų disponuoti šiomis lėšomis iki vaikams sukako 14 metų. Vėliau AB SEB bankas, vadovaudamasis Civilinio kodekso 2.8 straipsnio 1 dalimi, pareikalavo pateikti teismo nutartis, pagrindžiančius VGN teisę sudaryti sandorius nepilnamečių rūpintinių, sulaukusių 14 metų, vardu, nes bankui pateiktos ankstesnės nutartys dėl leidimo vaikų globėjui (vaikams sulaukus 14 metų globėjas tapo rūpintoju, globotinis – rūpintiniu) disponuoti globotinių lėšomis priimtos dėl disponavimo vaikų iki 14 metų lėšomis.

AB SEB bankas, teikdamas paaiškinimus dėl susidariusios situacijos informavo, kad VGN yra ne kartą išaiškinta, jog Civilinio kodekso 2.8 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro, turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą“. Banko nuomone, nepilnamečiui sulaukus 14 metų, jis įgyja dalinį teisinį veiksnumą ir sandorius vaiko vardu sudaro ne įstatyminiai atstovai, o pats vaikas, Civiliniame kodekse numatytais atvejais turėdamas įstatyminių atstovų sutikimą. Bankas ne kartą informavo VGN ir prašė pateikti įrodymus, patvirtinančius, jog rūpintojas turi teisę be paties 14 metų sulaukusio vaiko tokio vaiko vardu sudaryti sandorius ir (ar) disponuoti jo Banko sąskaitoje esančiomis lėšomis, t. y. pateikti įrodymus, kad egzistuoja išimtis iš Civilinio kodekso 2.8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos taisyklės. Analogišką poziciją yra išdėstęs ir Lietuvos bankas¹⁴.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad vaikams sulaukus 14 metų, jų globa pasibaigė, o VGN tapo vaikų rūpintoju be papildomo sprendimo (Civilinio kodekso 3.247 straipsnio 2 dalis). Globos ir rūpybos turinys skiriasi ir yra tiesiogiai siejamas su asmens (įskaitant vaikus) veiksnumo apimtimi. Todėl asmens globa ir rūpyba sukelia skirtingas teises pasekmes. Globa nustatoma neveiksniam (tam tikroje srityje) asmeniui ir sandorius sudaro globėjas. Rūpyba nustatoma dalinai (ribotai) veiksniam asmeniui, tokiais atvejais asmuo sandorius sudaro pats, tačiau jų sudarymui reikalingas rūpintojo sutikimas. Nors nepilnametis yra lygiateisis nuosavybės teisinių santykių subjektas, tačiau dėl visiško civilinio veiksnumo neturėjimo jo nuosavybės teisės įgyvendinimas turi tam tikrą specifiškumą, t. y. nepilnametis, būdamas nuosavybės teisinių santykių subjektas, turi su turtu susijusias teises bei pareigas, kurias dažniausiai įgyvendina per savo atstovus pagal įstatymą ar jų sutikimu (Civilinio kodekso 2.7, 2.8 straipsniai).

Užtikrindamas vaiko turtinių teisių apsaugą, įstatymų leidėjas įtvirtino vaiko atstovų pagal įstatymą ir vaikų turto atskyrimo modelį (Civilinio kodekso 3.161 straipsnio 4 dalis). Jo taikymas lemia tam tikras pareigas vaiko atstovams pagal įstatymą (pvz., tvarkyti vaiko turtą išimtinai vaiko interesais) ir tretiesiems asmenims. Nepaisant minėto turto atskyrimo, vaiko atstovai pagal įstatymą turi nemažai teisių, susijusių su jų nepilnamečių vaikų nuosavybe. Civilinio kodekso 3.238 straipsnio ir 3.239 straipsnio 2 dalyse nustatyta, kad asmens globa (rūpyba) apima ir jo turto globą (rūpybą), prireikus turtui valdyti ir tvarkyti gali būti paskirtas turto administratorius. Tai reiškia, kad skirtingai nuo vaikų ir tėvų turtinių santykių tvarkymo uzufukto pagrindu, vaikų ir globėjų (rūpintojų) turtinius santykius reguliuoja ne su uzufukto, o su turto administravimu susijusios teisės nuostatos.

Nagrinėjamų aplinkybių kontekste Kontrolierė pažymėjo, kad Civilinio kodekso normos, reglamentuojančios vaiko turtinių teisių apsaugą, sudaro vieningą ir tarpusavyje sisteminius ir loginiais ryšiais susijusių teisės normų sistemą. Įstatymų leidėjas Civilinio kodekso 3.275 straipsnyje, reglamentuojančiame disponavimą globojamo vaiko gaunamomis pajamomis, nustatė, kad globojamam vaikui išlaikyti skirtomis lėšomis disponuoja vaiko globėjas ir tik vaiko interesais Civilinio kodekso ketvirtosios knygos normų, reglamentuojančių turto

¹⁴ Lietuvos banko Priežiūros tarnybos finansinių paslaugų ir rinkų priežiūros departamento direktoriaus 2016 m. rugpjūčio 31 d. sprendimas Nr. 242-372.

administravimą, nustatyta tvarka. Nepilnamečiai nuo 14 metų įgyja dalinį veiksnumą ir nuo 14 iki 18 metų sandorius sudaro turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų, be Civilinio kodekso 2.7 straipsnio 3 dalyje numatytų teisių¹⁵, turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinčius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius. Todėl teigtina, kad turto administravimo apimtis kinta priklausomai nuo globojamo vaiko amžiaus ir jo veiksnumo apimties.

Civilinio kodekso 3.202 straipsnyje nustatyta, kad jeigu vaikui nustatyta globa, tai išlaikymas išieškomas globėjui, kuris privalo naudoti gautą išlaikymą išimtinai vaiko interesams. Jeigu vaikas, kuriam priteistas išlaikymas, gyvena vaikų globos institucijoje, išlaikymas išieškomas ir mokamas vaikų globos institucijai. Tokiu atveju vaikų globos institucija atidaro kiekvieno išlaikymą gaunančio vaiko sąskaitą valstybės kontroliuojamoje kredito įstaigoje. Šioje sąskaitoje esančiomis lėšomis įstatymų nustatyta tvarka savo interesais gali disponuoti tik pats vaikas ar vaiko interesais – jo globėjas. Išmokų vaikams įstatymo 6 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad išmoka vaikui mokama globėjui, vaikui nuo 14 iki 18 metų, turinčiam tėvų ar rūpintojų sutikimą. Ši įstatymo norma detalizuota išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų¹⁶ 37 punkte, kuriame nurodyta, kad jei vaikui globa nustatyta šeimos, globos centre ar socialinės globos įstaigoje, išmoka vaikui pervedama į vaiko vardu atidarytą sąskaitą.

Civilinio kodekso 3.244 straipsnyje nustatyta, kad sandoriams, kurių suma didesnė kaip 1 500 eurų, sudaryti yra reikalingas išankstinis teismo leidimas. Visais atvejais yra reikalingas išankstinis teismo leidimas, jeigu globėjas nori parduoti, dovanoti ar kitokiu būdu perleisti globotinio nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, jį išnuomoti, perduoti neatlygintinai naudotis, įkeisti ar kitokiu būdu suvaržyti teises į nekilnojamąjį daiktą ar daiktines teises, taip pat sudaryti bet kokią kitą sandorį, jeigu dėl šio sandorio globotinio turtas sumažėtų ar būtų perleistas ar suvaržytos globotinio daiktinės teisės. Šios taisyklės taip pat taikomos ir tais atvejais, kai rūpintojas ketina duoti sutikimą tam tikroje srityje ribotai veiksniam asmeniui sudaryti analogišką sandorį.

Globojamo (rūpinamo) vaiko turto administravimo ir palikimo priėmimo rekomendacijos¹⁷ iš esmės atkartoja aukščiau paminėtas Civilinio kodekso normas, tačiau rekomendacijų 7.14.9 punktu sukurta nauja teisės norma, pakeičianti kodekso normą ir nustatanti, kad dėl vaiko sąskaitoje esamų lėšų, skirtų vaikui išlaikyti (kas mėnesį mokamos periodinės išmokos, našlaičio pensija), naudojimo tiesioginiam vaiko išlaikymui kreiptis į teismą dėl leidimo išdavimo nereikia. Kontrolierės vertinimu, Rekomendacijų 7.14.9 punkto norma dalyje,

¹⁵ Nepilnamečiai iki 14 metų turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma.

¹⁶ Patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 d. nutarimu Nr. 801 „Dėl išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“.

¹⁷ Patvirtintos Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2021 m. sausio 4 d. įsakymu Nr. BV-1.

leidžiančia rūpintojui disponuoti rūpintinio lėšomis, esančiomis jo asmeninėje sąskaitoje kredito ar kitoje mokėjimo įstaigoje, neatitinka Civilinio kodekso 2.8 ir kitų sisteminiiais ryšiais susijusių straipsnių normų, nes įsiterpiama į įstatymais apibrėžtų santykių ribas ir taip pažeidžiama įstatymo viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu¹⁸, teisinio tikrumo, teisinio aiškumo ir teisėtų lūkesčių užtikrinimo principai.

Sisteminė cituotų teisės normų analizė leidžia teigti, kad įstatymų leidėjas suteikė teisę dalinį veiksnumą turinčiam vaikui (nuo 14 iki 18 metų) savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas. Rūpintojai tam tikromis vaikų lėšomis (kurios teisės aktų nustatyta tvarka yra pervedamos ne į vaiko asmeninę, o į rūpintojo sąskaitą) gali disponuoti kaip administratoriai ar uzufuktoriai (tais atvejais, kai jie teismo nutartimi paskirti tvarkyti vaiko turtą uzufukto teise). Vaiko vardu atidarytoje sąskaitoje esančios lėšos taip pat naudojamos vaiko poreikių tenkinimui, tačiau sandorius, susijusius su šių lėšų panaudojimu sudaro pats nepilnametis (su rūpintojo sutikimu).

Kontrolierės vertinimu, vaiko rūpintojas negali be rūpinamo vaiko disponuoti vaiko piniginėmis lėšomis, esančiomis vaiko asmeninėje sąskaitoje, esančioje kredito įstaigoje. Tais atvejais, kai vaikas, įgijęs dalinį veiksnumą (14-18 metų) dėl sveikatos būklės, turimos negalios formos ar lygio arba dėl kitų priežasčių negali pats disponuoti savo pajamomis, kitu turtu ar sudaryti sandorius pagal Civilinio kodekso 2.8 straipsnį, rūpintojas turėtų su pareiškimu kreiptis į teismą dėl vaiko nuo 14 iki 18 metų teisės savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu apribojimo ar atėmimo. Kodekso nuostatos nesuteikia teisės be teismo dalyvavimo riboti vaiko teisės disponuoti savo pajamomis, turtu ar sudaryti sandorius vien tik dėl aplinkybės, kad vaikas rūpinamas vaikų globos institucijoje ar dėl institucijos teikiamų paslaugų ar paslaugų gavėjų specifikos.

Atlikusi tyrimą Kontrolierė: (1) padarė išvadą, kad AB SEB bankas pagrįstai neleido disponuoti rūpinamų vaikų lėšomis, esančiomis jų sąskaitose ir reikalauja teismo nutarčių, pagrindžiančių VGN teisę sudaryti sandorius vaikų, sulaukusių 14 metų, vardu; (2) rekomendavo globėjui padėti nepilnamečiams rūpintiniams savarankiškai naudotis (įgyvendinti) savo teises ir sudaryti galimybę (įvertinant rūpintinių sveikatos būklę, brandą ir kitus su įstaigos profiliu susijusius aspektus) sudaryti elektroninės bankininkystės sutartis, disponuoti savo pajamomis (su rūpintojo sutikimu, tiesiogiai padedant darbuotojams); (3) siūlė Tarnybai suderinti Rekomendacijų nuostatas su Civilinio kodekso normomis (siūlymas nėra įgyvendintas); taip pat, siekiant vienodos praktikos formavimo ir prioritetinio vaiko interesų principo užtikrinimo, prašė Tarnybos įvertinti rūpintojų disponavimo nepilnamečių rūpintinių (nuo 14 iki 18 metų) piniginėmis lėšomis, esančiomis vaikų asmeninėse sąskaitose kredito įstaigose be vaikų dalyvavimo praktiką atitikimo vaiko teisių ir interesų užtikrinimo aspektu.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 3/94.

3.4. VAIKO GLOBOS ORGANIZAVIMO NUOSTATŲ PAKEITIMAI

Kontrolierė teikė siūlymus Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimo projektui¹⁹, kuriuo šių nuostatų normos buvo derinamos su atliktais Civilinio kodekso 3.210, 3.246, 3.250, 3.260, 3.262, 3.264 ir 3.266 straipsnių pakeitimais, taip pat buvo tikslinamos nuostatos dėl Socialinių paslaugų informacinėje sistemoje (SPIS) kaupiamų duomenų apie asmenis (parengtus globėjus, rūpintojus), kurie kreipėsi dėl konkretaus vaiko globos, duomenų, kuriuos Tarnyba pateikia nurodyme savivaldybės merui. Projektu buvo siūloma sukongretinti globėjo paiešką tais atvejais, kai vaiko kuriam reikalinga parinkti nuolatinį globėją gyvenamosios vietos savivaldybė nesutampa su savivaldybe, kurios teritorijoje vaikui nustatyta nuolatinė globa, nesant aiškiai teisiškai sureguliuotos procedūros skiriasi savivaldybėse taikoma praktika, o kelia bendradarbiavimo iššūkius.

Kontrolierė iš esmės pritarė siūlomiems pakeitimams, tačiau atkreipė dėmesį į poreikį tikslinti konkrečių Projekto punktų bei nuostatų formuluotes, atsisakyti dokumentų kopijų teikimo raštu, o siekiant vartojamų sąvokų dermės ir nuostatų aiškumo – suvienodinti Projekte vartojamas sąvokas. Taip pat pasiūlyta atsisakyti pakeitimo dėl vaiko grąžinimo tėvams (vienam iš tėvų), panaikinus vaiko laikinąją globą Civilinio kodekso 3.255 straipsnio 1 dalies pagrindu, termino sąsąją ne su mero potvarkio priėmimo diena (šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas), o potvarkio dėl vaiko laikinosios globos panaikinimo kopijos gavimu Tarnybos teritoriniame skyriuje.

3.5. AD HOC GLOBĖJO PARINKIMO TVARKOS APRAŠO PAKEITIMAI

Teikdama pasiūlymus bei pastabas dėl *Ad hoc* globėjo parinkimo tvarkos aprašo pakeitimų²⁰, Kontrolierė atkreipė dėmesį į būtinumą užtikrinti teisinio reguliavimo nuoseklumą ir pateiktų derinti projektų dermę su Civilinio kodekso nuostatomis dėl reikalavimų *ad hoc* globėjui, *ad hoc* globėjo atstovavimo apimčių (sričių).

Pasiūlyta Projektą tobulinti: (1) papildant atitinkamomis nuostatomis ir užtikrinti, kad *ad hoc* globėju nebus parinktas asmuo turintis psichikos ir elgesio sutrikimų ar sergantis kitomis ligomis, kurių sąrašą tvirtina Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, taip pat asmuo, su kuriuo jo ir globos centro tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis buvo nutraukta dėl netinkamo jos vykdymo; (2) keičiant Projekto nuostatas, apribojančias šio teisinio instituto veikimo sritį tik teisme (*ad hoc* globėjo atstovavimo apimtys, priešingai, nei nurodyta Projekte, yra platesnės nei tik vaiko interesų atstovavimas teisme); (3) papildant Projekto IV skyrių

¹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo projektas Nr. 23-3316.

²⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. gegužės 10 d. įsakymo Nr. A1-235 „Dėl *ad hoc* globėjo parinkimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektai Nr. 23-6006 ir Nr. 23-10899.

nuostatomis dėl sprendimų (neįrašyti asmens į sąrašą, *ad hoc* globėjo parinkimo) apskundimų tvarkos.

Taip pat Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad pagal Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 3 dalies normą, Vyriausybė ar jos įgaliota institucija įgaliota nustatyti tik *ad hoc* globėjo parinkimo tvarką, todėl globėjui keliami reikalavimai nustatyti Civilinio kodekso 3.269 straipsnyje, Projektu neturėtų būti keičiami. Pakartotinai buvo pasiūlyta suderinti Projekto nuostatas su Civilinio kodekso 3.269 straipsnio 9 punktu, pagal kurią asmuo, gali būti skiriamas vaiko globėju, jeigu jo ir globos centro tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartis nebuvo nutraukta dėl netinkamo jos vykdymo.

Pagal Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 3 dalį *ad hoc* globėją vaikui skiria teismas, taip pat teismas, spręsdamas klausimą dėl *ad hoc* globėjo paskyrimo vaikui, proceso eigoje gali kreiptis į Tarnybą dėl *ad hoc* globėjo parinkimo (parinkus globėją, teismo nutartimi bus paskirtas konkretus *ad hoc* globėjas), todėl siūlyta atitinkamai tikslinti ir papildyti Projektą.

Manytina, kad teismas, skirdamas konkretų asmenį *ad hoc* globėju, iki nutarties priėmimo įvertins jo atitikimą Civilinio kodekso nustatytiems reikalavimams ar kreipsis į Tarnybą dėl atitikimo reikalavimams įvertinimo. Paaiškėjus, jog teismo paskirtas *ad hoc* globėjas neatitinka keliamų reikalavimų, Tarnyba turėtų kreiptis į teismą dėl *ad hoc* globėjo pakeitimo, bet ne administraciniu teisės aktu, kaip numatyta Projekte, keisti teismo nutartį (teismo nutartimi paskirtą *ad hoc* globėją).

Be kitų techninio pobūdžio pastebėjimų ir siūlymų tikslinti Projekto normų formuluotes, pažymėta, jog asmens sutikimo tapti *ad hoc* globėju gavimas negali būti prilyginamas parinkimui, taip pat, kad poįstatyminiu teisės aktu negali būti keičiamos įstatymuose įtvirtintos teisės normos ir jų reikalavimai; kad Tarnybos (jos Teritorinių skyrių) darbuotojams yra taikomi ir nustatomi kvalifikaciniai reikalavimai, kurie nėra susiję su globėjo pareigų vykdymu, t. y. netikrinama ir nėra teisinio pagrindo tikrinti ar Tarnybos teritorinio skyriaus darbuotojas atitinka Civilinio kodekso 3.269 straipsnyje nustatytus reikalavimus.

3.6. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ ĮSTATYMO PAKEITIMAI

Derinant Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo Nr. X-493 pakeitimo įstatymo projektą Nr.23-1530 (toliau – SPĮ, Projektas), Kontrolierė pakartotinai atkreipė Projekto rengėjo – Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – dėmesį, kad SPĮ 30 straipsnio 2 dalyje siūlomas reglamentavimas, pagal kurį institucinės socialinės globos licencija 24 mėn. gali būti išduodama įstaigai, numatančiai socialinės globą teikti tik iš užsienio valstybių, kurias, Užsienio reikalų ministerijos Socialinių paslaugų priežiūros departamentui pateiktais duomenimis, ištiko humanitarinė krizė, atvykusiems nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams ar likusiems be tėvų globos vaikams, nenumatant reikalavimo socialinę globą teikiančių darbuotojų struktūrai bei skaičiui, patalpų įrengimui ir paskirčiai, minimaliam gyvenamajam

plotui neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo, turi diskriminacinio pobūdžio teisinio reguliavimo be tėvų globos likusių vaikų ir (ar) nelydimų nepilnamečių, atvykusių iš humanitarinės krizės ištiktos valstybės, atžvilgiu, požymių ir kelia abejones dėl atitikties Vaiko teisių konvencijos 2 ir 3 bei su jais sisteminiiais ryšiais susijusiems straipsniams. Lietuva, ratifikavusi Konvenciją, įsipareigojo gerbti ir garantuoti visas joje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių.

Sutinkant, kad Lietuvai reformavus vaiko institucinės globos sistemą gali kilti sunkumų ir iššūkių²¹, įkurdinant Lietuvoje vaikų grupes iš valstybių, kurias ištiko humanitarinė krizė, humanitarinę krizę patiriančios valstybės gali išreikšti norą, kad vaikų grupės nebūtų išskirtos ir apgyvendintos kartu, kad vaikų priežiūra būtų patikėta specialistams (darbuotojams) dirbusiems su vaikais jų kilmės šalyje, tačiau tokios ar panašios aplinkybės negali būti pagrindas nustatyti skirtingą teisinį reguliavimą dėl gyvenimo, priežiūros ir kitų sąlygų (nustatyti žemesnius vaiko teisių užtikrinimo standartus) be tėvų globos Lietuvoje likusiems vaikams ir be tėvų globos humanitarinės krizės ištiktoje valstybėje likusiems vaikams, perkeltiems į Lietuvą, ar nelydimiems nepilnamečiams, atvykusiems iš tokių valstybių.

Remiantis išdėstytu, siūlyta papildyti SPĮ 30 straipsnio 2 dalies 1 punktą²² ir nustatyti, kad patalpos, kuriose bus teikiama socialinė globa, turi atitikti socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu tvirtinamame Socialinės globos normų apraše nustatytus, atsižvelgiant į socialinės globos gavėjų grupę ir socialinės globos teikimo vietą, reikalavimus patalpų paskirčiai, įrengimui, minimaliam gyvenamajam plotui, socialinės globos gavėjų grupei. Taip pat siūlyta tikslinti SPĮ 31 straipsnio 2 dalies formuluotę, maksimaliai trumpinant numatytą 24 mėn. terminą ir nustatant laikotarpį (pvz., 3 arba 6 mėn.), per kuriuos galima būtų užtikrinti reikiamą darbuotojų, dirbančių su vaikais, skaičių bei kitus SPĮ 30 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatytus reikalavimus.

Projekto rengėjai aiškinamajame rašte nurodė, kad poreikį kurti (reglamentuoti) naują nuolatinio globotojo institutą lėmė „neišplėtotos alternatyvios vaiko globos (rūpybos) formos, nepakankamai užtikrinančios geriausius likusio be tėvų globos vaiko, socialinę riziką patiriančio vaiko interesus, kad šie vaikai augtų šeimai artimoje aplinkoje“, taip pat aplinkybė „jog nuolatinę globą (rūpybą) šeimoje mažiausiai gali patirti tokios grupės vaikų: brolių ir seserų grupė (3+); vaikai nuo 10 m. amžiaus; nepilnamečiai tėvas / motina drauge su vaiku;

²¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėti skundai dėl nelydimų nepilnamečių ukrainiečių, apgyvendintų institucijoje, teisių pažeidimų, bei buvo nustatyta, jog socialinės globos normų neatitinkantis darbuotojų santykis turėjo neigiamos įtakos vaiko poreikius atitinkančios aplinkos globos įstaigoje užtikrinimui (emocinei aplinkai, laisvalaikio ir užimtumo galimybėms, kt.).

²² Siūlomoje Socialinių paslaugų įstatymo projekto 30 straipsnio 2 dalies 1 punkto redakcijoje įrašyta „tinkamas gyvenamasis patalpas“, tačiau nenurodyti jokie papildomi tinkamumo kriterijai, kas reiškia, jog vertinant tinkamumą turės būti vadovujamasi galiojančiomis teisės normomis, o ne subjektyviu vertinimu, kuris bus (galės būti) skirtingas ir priklausys nuo vertintojo požiūrio.

vaikai, turintys nesėkmingos globos patirties (globėjo nušalinimas ir atleidimas); vaikai, turintys nesėkmingos įvaikinimo patirties (tėvų valdžios apribojimas įtėviams); vaikai, turintys sunkiai išgydomų ir nepagydomų raidos ir (ar) psichikos sutrikimų, įvairių negalių; vaikai, piktnaudžiaujantys psichotropinėmis medžiagomis arba turintys priklausomybių; vaikai, turintys funkcionavimo sunkumų (neadaptyvus elgesys, socialinis nusišalinimas, prisitaikymo mokykloje sunkumai ir mokyklos nelankymas, polinkis į savižudybę ir kt.).“ Neginčijant šių iniciatyvų, pakartotinai išsakytos abejonės dėl siūlomo reglamentavimo atitikimo keliamiems tikslams ir laukiamiems pokyčiams²³. Pažymėta, kad nurodytų grupių vaikams paslaugos kokybė, suaugusiojo laiko poreikis ir kt. reikalingi ir laikinosios globos atvejais (t. y. nurodytus požymius turinčių vaikų interesas ir teisė augti šeimos aplinkoje turi būti užtikrinta nepriklausomai nuo globos formos). Ypatingas dėmesys buvo atkreiptas į tai, kad nuolatinis globotojas bus asmuo, teikiantis vaiko priežiūros paslaugas, ir gali bet kuriuo momentu nutraukti paslaugų sutartį su vaiko globėju – globos centru. Todėl išlieka labai didelė tikimybė, kad nebus išlaikytas VTAPĮ 4 straipsnio 18 punkte nustatytas vaiko globos vietos pastovumo principas²⁴, o tai, tikėtina turės neigiamą poveikį vaikui, jau turinčiam nesėkmingą globos ar įvaikinimo patirtį (globėjo, rūpintojo atleidimas ar nušalinimas nuo pareigų, tėvų valdžios ribojimas įtėviams), nesudarys prielaidų kurti pasitikėjimo santykio su globėju (prižiūrinčiu asmeniu). Ne mažiau svarbu, kad vaiko globos vietos pasikeitimas nebus atspindėtas statistiniuose rodikliuose, nes globėjas išliks tas pats (globos centras), keisis vaiką prižiūrintys asmenys.

Įvertinant aplinkybę, kad Civilinio kodekso normos leidžia nustatyti nuolatinę vaiko globą, globėju paskiriant globos centrą, taip pat tai, kad aiškinamajame rašte nurodytų požymių turintiems vaikams sudėtinga parinkti ne tik nuolatinį, bet ir laikiną globėją, siūlyta įvertinti tikslingumą pagal nustatomos globos rūšį išskirti globotojų rūšis (budintis globotojas, nuolatinis globotojas) ir steigti naują nuolatinio globotojo institutą. Nekvestionuojant iššūkių ir pokyčių vaiko globos sityje poreikio, pasiūlyta svarstyti galimybę ne kurti naują nuolatinio globotojo institutą (įvertinant aplinkybę, kad nėra prielaidų manyti, kad nuolatinio globotojo teikiamų priežiūros paslaugų pobūdis bus nuolatinis), o tobulinti SPĮ projektą nustatant, kad budintiems globotojams, teikiantiems priežiūros paslaugas vaikams, turintiems nustatytus požymius, keliami projekte nuolatiniams globotojams keliami reikalavimai (įskaitant, bet neapsiribojant prižiūrimų vaikų skaičiui), už teikiamas nustatytus požymius turinčių vaikų priežiūros paslaugas apmokama nuolatiniams globotojams projekte numatyta tvarka, nepriklausomai nuo globos rūšies (laikinoji ar nuolatinė).

IV. PAGALBA VAIKO ATSTOVAMS PAGAL ĮSTATYMĄ IR (AR) VAIKUI

²³ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2022 m. lapkričio 9 d. raštas Nr.(1,19,-2022-504)2-817.

²⁴ Parenkant vaiko globos vietą, turi būti siekiama užtikrinti, kad tai būtų vienintelė vaiko globos vieta, kuri būtų kaip įmanoma arčiau vaiko gyvenamosios vietos ir gali būti keičiama tik tuo atveju, jeigu tai atitinka geriausias vaiko interesus.

4.1. MOBILIŲ KOMANDŲ VEIKLOS ASPEKTAI

Mobiliųjų komandų veiklos trūkumai

Vaiko paėmimas iš šeimos yra itin sudėtingas bei neabejotinai įvairių išgyvenimų ir patirčių tiek tėvams, tiek vaikams sukeliantis procesas.

Nustačiusi vaiko apsaugos poreikį Tarnyba ne vėliau kaip kitą darbo dieną inicijuoja atvejo vadybininko paskyrimą ir organizuoja mobiliosios komandos sudarymą, kuri teikia į krizę patekusiai šeimai ir (ar) vaikui intensyvią pagalbą.

Individualių atvejų nagrinėjimo metu pastebėta, kad praktikoje būna atvejų, kai mobilioji komanda nepradeda teikti pagalbos skubiai. Pvz., vienu atveju mobiliosios komandos specialistai su tėvais pirmą kartą bendravo tik po 1 savaitės nuo paskyrimo ir po 2 savaičių nuo vaiko paėmimo iš šeimos. Tai per ilgą laikotarpį, kurio metu tėvai (ir vaikas) negauna garantuojamos veiksmingos, profesionalios, pirminės pagalbos.

Paminėtina, kad mobiliosios komandos darbas apima ne tik šeimos ir (ar) vaiko krizės, pagalbos šeimai ir (ar) vaikui poreikio vertinimą bei pagalbos plano sudarymą. Šiame procese labai svarbus glaudus, pozityvus mobiliosios komandos specialistų bendradarbiavimas su atvejo vadybininku, valstybės ir (ar) savivaldybių institucijomis, įstaigomis bei organizacijomis. Mobiliosios komandos rekomendacijose tolimesniam darbui su šeima turi būti nurodoma tiksli informacija apie šeimą, aptartas intensyvus mobiliosios komandos darbas, šeimos stiprybės, sunkumai bei poreikiai, konkrečios rekomenduojamos pagalbos ar paslaugos tikslas, kt. Šiame kontekste paminėtina, kad įstaigoje buvo nagrinėtas atvejis, kuriame atkreiptas dėmesys į netinkamą, neprofesionalų mobiliosios komandos specialistų darbą, kadangi specialistai dokumentuose nenurodė visų nustatytų reikšmingų aplinkybių, neperdavė aktualios informacijos atsakingiems Tarnybos specialistams. Mobiliosios komandos specialistų tarnybiniame pranešime, taip pat rekomendacijose atvejo vadybininkui dėl tolimesnio darbo su šeima organizavimo, vaiko gyvenimo sąlygos buvo įvertintos kaip tinkamos, tačiau nebuvo nurodyta apie (galimai) formuojamą vaiko nuomonę, vaiko pokalbių su specialistais įrašinėjimą, gyvenamojoje vietoje įrengtas stebėjimo kameras. Mobiliosios komandos specialistų nustatytos aplinkybės paaiškėjo tik atvejo vadybos posėdžio metu, kai specialistai pasakė, kad visos patalpos yra filmuojamos bei, jog visi jų pokalbiai su vaiku buvo įrašomi, todėl sunku vertinti tikruosius vaiko jausmus, lūkesčius. Vaiko pokalbiai buvo tapatūs, todėl, buvo galima manyti, kad vaikas kartoja išmoktą istoriją. Specialistams pakeitus klausimą – vaikas sutrikdavo, atsakydavo trumpai arba išsakydavo dvejonę, kad specialistams į šį klausimą jau atsakė. Kontrolierė neigiamai įvertino tai, kad mobiliosios komandos specialistai, lankydami ir bendraudami su vaiku, neatsakingai vertino nustatytas aplinkybes vaiko teisių ir interesų užtikrinimo aspektu, nefiksavo visų reikšmingų aplinkybių tarnybiniuose dokumentuose ir neperdavė svarbios informacijos atsakingiems Tarnybos specialistams. Taip pat buvo pastebėta, jog gyvenamoji aplinka, kurioje visos patalpos yra filmuojamos, nėra tinkama gyventi vaikui, kad tai pažeidžia vaiko teisę į privatumą.

Mobiliųjų komandų sudarymo, specialistų atrankos ir jų darbo tvarkos aprašo pakeitimai

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė suinteresuotoms institucijoms derinti Mobiliųjų komandų sudarymo, specialistų atrankos ir jų darbo tvarkos aprašo projektą²⁵.

Kontrolierė, teikdama siūlymus tobulinimui, atkreipė dėmesį, kad pagal siūlomą Projekto redakciją, jame nustatyti kvalifikaciniai reikalavimai dėl priklausomybės konsultantams skirtų mokymų bei ne mažesnės nei 1 metų darbo patirties su priklausomybę turinčiais ar psichoaktyviąsias medžiagas rizikingai ar žalingai vartojančiais asmenimis ir (ar) jų šeimomis bus taikomi ne tik socialiniams darbuotojams, bet ir psichologams bei krizių valdymo specialistams. Tačiau naujai priimamiems mobiliosios komandos specialistams aukščiau nurodyti reikalavimai nebus taikomi, jei Tarnybos teritoriniame skyriuje jau dirba ne mažiau nei pusė (50 proc.) specialistų, atitinkančių nustatytus reikalavimus. Kontrolierės nuomone, toks teisinio reguliavimo siūlymas prieštarauja kitoms Aprašo nuostatoms ir kelia abejones dėl atitikimo geriausių vaiko interesų užtikrinimo principui.

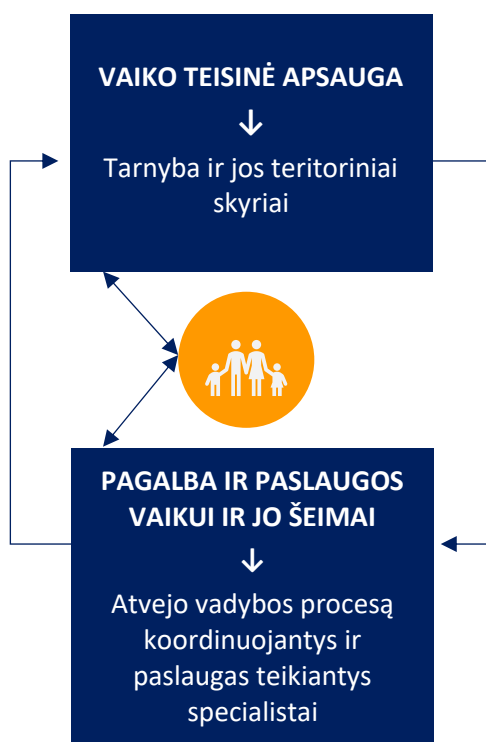
Projekto derinimo metu buvo pažymėta, kad ne mažiau svarbūs yra ir teisinio aiškumo bei teisinio tikrumo teisėkūroje aspektai (principai), į kuriuos Kontrolierė nuolat atkreipia ministerijos dėmesį ir kurių neatitinka siūlomas teisinis reguliavimas. Taip pat buvo paminėta, kad sukuriama teisinio neapibrėžtumo situacija, o asmenims, siekiantiems užimti mobiliosios komandos specialisto (socialinio darbuotojo, psichologo, krizių valdymo specialisto) pareigas – teisinio netikrumo situaciją, nes nėra aiškūs naujų pretendentų atrankos kriterijai, jiems keliami reikalavimai (šių kvalifikacinių reikalavimų išimtis).

Projekte nustatyti reikalavimai yra svarbūs mobiliosios komandos darbo su šeima efektyvumui, taip pat susiduriama su iššūkiais pritraukiant minėtos kvalifikacijos specialistus dirbti mobiliųjų komandų sudėtyje. Tačiau ši problema gali būti sprendžiama ne nustatant šiuos kvalifikacinius reikalavimus visiems mobiliosios komandos specialistams (atsisakant Projekto 1.9 papunkčio), ir vėliau nustatant išimtis, sukuriančias teisinio netikrumo ir teisinio neaiškumo situacijas ir keliančias abejones dėl atitikimo teisėkūros principams ir taisyklėms, o keičiant (tikslinant) Projekto nuostatų formuluotes ir jose nustatant, kad Tarnybos teritoriniame skyriuje turi dirbti ne mažiau nei pusė (50 proc.) mobiliosios komandos specialistų (psichologų, socialinių darbuotojų arba krizių valdymo specialistų), išklausių priklausomybės konsultantams skirtus mokymus bei turinčių ne mažesnę nei 1 metų darbo patirtį su priklausomybę turinčiais ar psichoaktyviąsias medžiagas rizikingai ar žalingai vartojančiais asmenimis ir (ar) jų šeimomis, o šį reikalavimą formuluoti kaip specialistams reikiamų papildomų kompetencijų ir kvalifikacijos kėlimą, už kurį yra atsakingas subjektas, priimančias asmenį į pareigas (darbdavys).

²⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. birželio 27 d. įsakymo „Dėl mobiliųjų komandų sudarymo, specialistų atrankos ir jų darbo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 23-6901.

4.2. ATVEJO VADYBOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Atvejo vadyba – atvejo vadybininko koordinuojamos kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą organizavimas bei teikimas, siekiant jiems padėti įveikti iškilusius socialinius sunkumus, kurių sėkmingas sprendimas sudarytų prielaidas išvengti galimų vaiko teisių pažeidimų ir sudarytų sąlygas savarankiškai užtikrinti vaiko teises bei teisėtus interesus (VTAPJ 2 straipsnio 2 dalis).

Atvejo vadyba inicijuojama ir taikoma Tarybos teritoriniam skyriui nustačius būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį ar vaiko apsaugos poreikį. Atvejo vadybos procesas taip pat gali būti inicijuojamas vaiko atstovų pagal įstatymą ir (ar) pagalbą vaikams ir (ar) šeimoms organizuojančių ir teikiančių įstaigų, organizacijų prašymu. Šiame procese vadovaujamosi šeimos įgalinimo, paslaugų nedubliavimo, pagalbos ir paslaugų atitikties individualiems šeimos ir vaiko poreikiams principais. Svarbu paminėti, kad visos pasirinktos paslaugos, pagalbos formos ir būdai turi atitikti individualius šeimos ir vaiko poreikius, konkrečias jų problemas, kurias siekiama išspręsti.

Atvejo vadybos šeimai (vaikui) inicijavimu siekiama specialistų pagalba surasti geriausią problemos sprendimo būdą šeimai (vaikui) ir suteikti pagalbą,

padėsiančią išspręsti vaiko ir šeimos problemas bei sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus. Atvejo vadybininkas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį vertina kompleksiskai, išanalizuodamas vaiko vystymosi, tėvystės įgūdžių, socialinių veiksnių sritis. Sudarant pagalbos planą, atsižvelgiama į socialinės rizikos veiksnius, jų reiškimosi lygį šeimoje, dažnumą, trukmę, vaiko poreikių nepatenkinimo priežastis, galimus ryšius tarp socialinės rizikos veiksnių bei jų atsiradimo priežasčių. Įvertinamos ir rizikos bei veiksniai, galintys kelti riziką, kad pagalbos priemonės nebus įvykdytos nustatytais terminais bei numatomos galimybės šias rizikas suvaldyti.

Pradėjus atvejo vadybą, su šeima (vaiku) dirba atvejo vadybininko sudaryta specialistų grupė, kurioje turi pareigą dalyvauti jo kviečiami Tarybos teritorinio skyriaus, sveikatos priežiūros, švietimo, socialines paslaugas toje savivaldybėje teikiančių įstaigų, atitinkamų teisėsaugos institucijų atstovai ar kitų sričių specialistai pagal vaiko ir šeimos poreikius. Teikiamų paslaugų tęstinumo poreikį ir trukmę, atsižvelgęs į atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų siūlymus, nustato atvejo vadybininkas. Šiame procese labai svarbus ne tik jį organizuojančių ir

pagalbą teikiančių specialistų darbas, tačiau ir kitų sričių specialistų įžvalgos, pasiūlymai, aktyvumas, siekiant kuo operatyviau ir efektyviau išspręsti vaiko ir šeimos problemas.

Atvejo vadybininkas ar socialinis darbuotojas darbui su šeima praneša Tarnybos teritoriniam skyriui, kuris priima sprendimą dėl vaiko ir šeimos situacijos, kai šeima: atsisako bet kokios pagalbos, nebendrauja, nebendradarbiauja su atvejo vadybininku; pradėto atvejo vadybos proceso metu pateikia rašytinį atsisakymą dalyvauti jame; nevykdo pagalbos plane numatytų įsipareigojimų ar juos vykdo, bet situacija šeimoje nesikeičia, vaiko atstovai pagal įstatymą nededa pastangų, nekeičia savo elgesio, išlieka arba atsiranda realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei.

Ataskaitiniais metais, atlikusi tyrimus dėl (galimai) netinkamo institucijų darbo, Kontrolierė atkreipė atvejo vadybos procesą koordinuojančių įstaigų dėmesį į individualizuotą šeimai ir vaikui paslaugų paieškos trūkumą, nesant teigiamų pokyčių šeimoje, neieškant alternatyvių pagalbos priemonių ir kitus aspektus.

Paminėtini kai kurie tyrimų metu nustatyti atvejo vadybos proceso trūkumai:

Nepakankami specialistų veiksmai Tarnybos teritoriniam skyriui sprendžiant dėl vaikų (ne)grąžinimo

Socialinių paslaugų centras, atlikęs pirminį šeimos poreikių pagalbos vertinimą ir nustatęs atitinkamus socialinės rizikos veiksnių reiškimosi lygius tam tikrose srityse, nustatė intensyvios intervencijos pagalbą, galimą poreikių patenkinimą vykdant ankstyvąją intervenciją. Po mėnesio vykusio atvejo vadybos posėdžio metu buvo nustatyta, jog tėvas (iš dalies) įgyvendina visas sudarytame pagalbos šeimai plane numatytas priemones, tačiau, pasikeitus situacijai, pakartotinis pagalbos vaikui ir (ar) šeimai vertinimas nebuvo atliktas, kaip tai numatyta Atvejo vadybos tvarkos apraše²⁶. Posėdyje nebuvo atliktas ir individualių probacijos sąlygų probuojamam asmeniui išsamus vertinimas, kuris būtų leidęs išsamiau įsigilinti ir vertinti, ar probacijos sąlygos (intensyvios priežiūros sąlygos, išvykimų derinimas su Probacijos tarnyba, kt.), sudarė realaus pavojaus pagrindimą vaikų saugumui.

Kontrolierė vertino, jog sprendžiant klausimą dėl laikinosios globos nutraukimo bei vaikų grąžinimo tėvui, nepakankamas dėmesys buvo skiriamas vertinant realaus pavojaus vaikų saugumui egzistavimą. Trūkstant informacijos, turinčios reikšmės vaikų poreikių tenkinimui, tokia informacija galėjo būti laiku patikslinta intensyviau bendraujant su tėvu. Nepakankamai išanalizavus šeimos situaciją ir galimybes konkrečiu laiku spręsti dėl vaikų (ne)grąžinimo, atvejo vadybininkas nepateikė motyvuoto ir argumentuoto siūlymo dėl vaikų (ne)grąžinimo į šeimą²⁷.

²⁶ Prieš atvejo nagrinėjimo posėdį, kuriame numatoma pagalbos plano peržiūra, atvejo vadybininkas, pasitelkdamas socialinį darbuotoją darbui su šeima, gali atlikti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai vertinimą (45 punktas).

²⁷ Jeigu atvejo nagrinėjimo posėdžio metu peržiūrint pagalbos planą ar dirbant su šeima paaiškėja, kad aplinkybės, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus fiziniam ar psichiniam vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnyksta, nedelsiant, bet ne vėliau kaip per 3 darbo dienas <...> jei buvo nustatyta vaiko laikinoji globa, atvejo

... Neatsakingas specialistų darbas, nevertinant paslaugų poreikio besilaukiančiai ir pagimdžiusiai nepilnamečiai, nekonstruktyvus bendradarbiavimas su kitų sričių specialistais

Pagalbos vaikui (šeimai) efektyvumas be kitų svarbių veiksnių priklauso nuo atvejo vadybos procesą koordinuojančių bei paslaugas teikiančių specialistų kvalifikacijos, požiūrio į paslaugų gavėją, gebėjimo motyvuoti, rasti tinkamiausią pagalbą priemonę, geranoriškumo ir efektyvaus bendradarbiavimo su kitų sričių specialistais.

Su šeima dirbantis specialistas, sužinojęs apie nepilnametės nėštumą, informaciją perdavė atvejo vadybininkui, tačiau dėl galimo vaiko teisių pažeidimo neinformavo Tarnybos teritorinio skyriaus. Nebuvo inicijuotas socialinių paslaugų poreikio vertinimas nepilnamečiai bei būsimam tėvui, būsimi tėvai nebuvo motyvuoti dalyvauti tėvystės mokymuose, šeimos įgūdžius ugdančiose ir palaikančiose programose. Nepilnametės nėštumas buvo didelės rizikos, todėl buvo ypač svarbu laikytis sveikatos priežiūros specialistų rekomendacijų. Nepilnamečiai nesilaikant rekomendacijų, socialines paslaugas teikiantys specialistai nemotyvavo jų nuosekliai laikytis, nebendradarbiavo su sveikatos priežiūros įstaiga, siekdami išsiaiškinti kokią pagalbą galėtų pasiūlyti besilaukiančiai nepilnamečiai (tarpininkauti dėl jos suteikimo).

Kontrolierė pažymėjo, kad nekvestionuojant asmens (šeimos) teisės būti apsaugotam nuo valdžios institucijų kišimosi į asmens (šeimos) gyvenimą, institucijų (sveikatos priežiūros įstaigų, socialinių paslaugų centrų) specialistų (socialinių darbuotojų) bendradarbiavimo pagrindu keičiantis informacija, galima būtų išvengti rizikos veiksnių, įtakančių (galinčių lemti) vaiko teisių pažeidimus.

Atvejo vadybą vykdančių ir socialines paslaugas teikiančių specialistų veiksmai, kai nepilnametė pagimdė, vertinti kaip neatsakingi ir nekompetentingi. Specialistai neįvertino koks svarbus tėvų atsakomybės ugdymas rūpintis vaiko gerove nuo jo gyvenimo pradžios, neatsižvelgė į aplinkybes, kad mama yra nepilnametė, užaugusi šeimoje, kurioje trūko socialinių įgūdžių, buvo fiksuoti galimo smurto ir alkoholio vartojimo faktai bei, kad vaikų tėvas yra jauno amžiaus, mokosi, kad jam esant nepilnamečiu jo šeimoje taip pat buvo fiksuotas galimas smurtas prieš vaiką. Nebuvo atliekamas jaunos šeimos poreikių vertinimas dėl aukščiau išvardintų rizikų. Atvejo nagrinėjimo posėdžio metu dėl pagalbos plano nepilnametės mamos šeimai tikslinimo buvo apsiribojama nepilnametės mamos ir pačios nepilnametės teiginiais, kad ji geba prižiūrėti vaikus savarankiškai. Nepilnamečiai su vaikais ir jų tėvu apsigyvenus atskirai, nebuvo tikrinamos ir vertinamos jų gyvenimo sąlygos, neįžvelgta būtinybė vertinti paslaugų poreikį atskirai gyvenančiai jaunai, gyvenimiškos patirties ir įgūdžių neturinčiai šeimai, apie atskirai su kūdikiais gyvenančią nepilnametę nebuvo informuotas Tarnybos teritorinis skyrius.

vadybininkas apie aplinkybių, dėl kurių buvo iškilęs realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnykimą nedelsdamas raštu informuoja Tarnybą arba jos Teritorinį skyrių ir šis organizuoja vaiko laikinosios globos peržiūros posėdį, kurio metu atvejo vadybininko ir (ar) mobiliosios komandos motyvuotu ir argumentuotu siūlymu Tarnybos arba jos Teritorinis skyrius priima sprendimą dėl vaiko (ne) grąžinimo į šeimą (Aprašo 44.3 punktas).

Kontrolierė atkreipė socialinių paslaugų centro dėmesį į nustatytas netinkamo, aplaidaus darbo aplinkybes ir prašė imtis priemonių užtikrinti atsakingą specialistų reagavimą į galimus vaiko teisių pažeidimus, sklandų informacijos perdavimą Tarnybos teritoriniams skyriams, efektyvų bendradarbiavimą su kitų institucijų specialistais, išsamų paslaugų poreikio šeimai (vaikui) vertinimą, savalaikį paslaugų teikimą. Taip pat Kontrolierė kreipėsi į savivaldybę dėl atvejo vadybininkų ir su šeimomis dirbančių socialinių darbuotojų kompetencijų (šeimų motyvavimo, efektyvaus bendradarbiavimo, paslaugų poreikio šeimai (vaikui) vertinimo klausimais), tarpinstitucinio bendradarbiavimo atvejo vadybos procese stiprinimo. Užtikrinant pagalbą, paramą nėščiosioms, jauniems tėvams, prašyta ieškoti galimybių ir būdų skleisti informaciją apie siūlomą pagalbą, skatinti asmenis (šeimoms) naudotis teikiamomis paslaugomis pačių iniciatyva ir pagal poreikius.

... Nebendradarbiaujama su Tarnyba, jos Teritoriniu skyriumi bei savivaldybės tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriumi

Atvejo vadybininkai vengia kreiptis į Tarnybą, jos Teritorinį skyrių dėl metodinės pagalbos suteikimo vaiko teisių ir interesų užtikrinimo klausimais. Nustačius, kad savivaldybėje teikiamos šeimoms reikalingos pagalbos neužtenka, pagalba pasiūla neatitinka vaiko ir šeimos poreikių, atvejo vadybininkas apie tai neinformuoja savivaldybės tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus, kuris teisės aktų nustatyta tvarka turi inicijuoti atitinkamus veiksmus ir sprendimus.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, atvejo vadybos proceso metu pagalba, paslaugos vaikui buvo minimalios, nes vaikas vengė bendradarbiauti su specialistais, atsisakė pagalbos. Mobiliosios komandos psichologui pavyko sukurti ryšį su vaiku, bet konsultacijų buvo per mažai, kad įvyktų esminiai pokyčiai. Pasibaigus mobiliosios komandos darbui su šeima, rekomendavus tęsti konsultacijas su kitu psichologu, vaikas jų atsisakė. Sprendžiant alkoholio vartojimo problemą, vaikas buvo nukreiptas pas priklausomybių ligų specialistą, tačiau dalyvavo tik keliose konsultacijose. Specialistai tarpininkavo dėl multidimensinės šeimos terapijos teikimo, tačiau vaikui keičiant gyvenamąją vietą, programos specialistai negalėjo teikti paslaugos. Motinos ir vaiko tarpusavio santykiai nesikeitė, vaiko elgesys išliko probleminis. Po policijos prevencinio darbo dėl vaiko alkoholio vartojimo, netinkamo elgesio, šeimoje situacija trumpam pagerėjo, tačiau vėliau įvyko atkrytis. Neradus tinkamų paslaugų dėl vaiko tarpusavio santykių su tėvais gerinimo, savivaldybės administracijos siūlomai mobilijai komandai atsisakius dirbti su šeima, atvejo vadybininkė nesikreipė pagalbos į savivaldybės tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių dėl galimų pagalbos vaikui ir šeimai būdų bei priemonių paieškos. Kontrolierė konstatavo, kad specialistai nesiėmė reikiamų, efektyvių priemonių, siekiant specialistų pagalba padėti šeimai (gerinti tėvų ir vaiko tarpusavio santykius), keisti vaiko probleminį, žalingą sveikatai, elgesį.

... Neanalizuojamos visos vaiko poreikių užtikrinimui reikšmingos aplinkybės, svarbios reikiamų socialinių paslaugų vaikui (šeimai) identifikavimui ir teikimui, neišsamiai sudaromi pagalbos planai

Atvejo vadybininkas, išklausęs šeimos siūlymus ir nuomonę dėl pagalbos plano, numato pagalbos plane šeimos įsipareigojimus ir jų vykdymo terminus. Pagalbos plano veiksmai ir priemonės turi būti suformuluoti aiškiai, suprantamai, numatyti konkretūs pagalbos plano tikslai, rezultatai, apibrėžta visų asmenų, dalyvaujančių sudarant ir įgyvendinant pagalbos planą, atsakomybė, užduotys, vykdytojai, veiksmy ir priemonių įgyvendinimo terminai, atvejo vadybininko priimtos išvados ir sprendimai. Pagalbos plane turi būti įvardyta, kokių veiksmy gali būti ar bus imamasi, jeigu asmenys, dalyvaujantys sudarant ir įgyvendinant pagalbos planą, nevykdys savo įsipareigojimų.

Vienu atveju, lankantis šeimos (vaiko) gyvenamojoje vietoje, buvo nustatyta, kad vaiko gyvenimo sąlygos yra netinkamos. Pagalbos plane buvo fiksuoti motinos paaiškinimai apie planuojamus atlikti remonto darbus, tačiau, kaip įsipareigojimas, vykdytina priemonė, nustatant konkrečius terminus, veiksmai, kurių gali būti imtasi nevykdant įsipareigojimų dėl vaiko gerbūvio gerinimo, neužtikrinant sveikų gyvenimo sąlygų, pagalbos plane nebuvo numatyti. Kitu atveju, nebuvo tinkamai įgyvendinama vaiko teisė mokslą, tačiau atvejo vadybos proceso metu specialistai išsamiai nesiaiškino vaiko mokyklos nelankymo priežasčių ir, priklausomai nuo paaiškėjusių aplinkybių, nesiėmė atitinkamų priemonių, kad būtų teikiamos šeimai paslaugos, nukreiptos į šeimos įgūdžių gerinimą užtikrinant tinkamą vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą.

☰ Formalus pagalbos teikimo vaikui ir šeimai procesas, neaktyvūs specialistų veiksmai, kontakto su vaiku neieškojimas, pozityvaus bendradarbiavimo stoka

Šeimai teikiama pagalba įgyvendinant vaiko teises gali būti veiksminga tik esant visapusiškam tėvų (kiekvieno iš jų) ir institucijų specialistų, dalyvaujančių pagalbos, vaiko ir šeimos situacijos stebėsenos ir vertinimo procesuose, taip pat pačių institucijų tarpusavio bendradarbiavimui. Tokiu būdu sudaroma galimybė siekti, kad pagalba ir paslaugos būtų teikiamos laiku, reaguojant į aplinkybių pokyčius, individualizuojant jas, siekiant užtikrinti jų veiksmingumą bei geriausią atitikimą vaiko, jo tėvų (kitų šeimos narių, kartu gyvenančių asmenų) poreikiams ir interesams. Atvejo vadybos procese galimas koordinuojančių ir socialines paslaugas teikiančių specialistų formalus, atsainus požiūris į pagalbos būdų šeimai ir sprendimų paiešką, kai nepaisant specialistų pastangų, šeima atsisako paslaugų ir nevykdo įsipareigojimų.

Pagalbos vaikui sistema yra laipsniška sistema. Reaguojant į pagalbos poreikį, kuri būtina, kad vaikas (kartu su atstovais pagal įstatymą) galėtų įveikti besiformuojantį ar jau susiformavusį ydingą elgesį, kylančius sunkumus, užmegztų ir (ar) stiprintų bei palaikytų ryšius su jo vystymuisi palankia aplinka, ugdytųsi atsparumą neigiamai socialinei aplinkai ir kt., turėtų būti išnaudojama švietimo, sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų sektorių garantuojama pagalba ir paslaugos, taip pat kitų sektorių pagalbos priemonės, atliepančios konkretaus vaiko individualius poreikius.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, šeimai atvejo vadyba buvo taikoma 3 kartus, inicijuojant procesą su kelių mėnesių pertraukomis, faktiškai dėl tų pačių priežasčių (nepakankamos tėvų priežiūros, rūpesčio vaiko fizine, psichine sveikata, emociniu saugumu, šeimos socialinių santykių, šeimos

funkcionavimo, tėvų užimtumo, kt.), tačiau kiekvieną kartą pradedant taikyti atvejo vadybą, situacija šeimoje bei paties vaiko situacija buvo sudėtingesnė, blogėjanti bei reikalavo intensyvesnės intervencijos. Vaikui 2 kartus buvo nustatytas apsaugos poreikis, užtikrinta laikinoji priežiūra.

Pirmą kartą atvejo vadyba buvo baigta nusprendus, jog išnyko aplinkybės, dėl kurių ji buvo taikyta. Neneigiant, jog konkrečiu laikotarpiu įvyko tam tikri teigiami pokyčiai šeimoje, visgi, tyrimo metu kilo pagrįstų abejonių dėl sprendimo užbaigti atvejo vadybą pagrįstumo, ar institucijos kritiškai įvertino tėvų valdžios įgyvendinimo ir kitus pokyčius šeimoje, jų į(si)tvirtinimą, tęstinumo galimybę ir pan., turint omenyje šeimoje kylančių problemų kompleksiskumą, jų tęstinumą bei sprendimo priėmimo metu turėtą informaciją (vaikas praleido daug pamokų, kurios nepateisintos, nelanko neformalaus ugdymo užsiėmimų, neklauso motinos, trūksta taisyklių, kt.). Antrasis atvejo vadybos procesas buvo pradėtas reaguojant į institucijų pranešimus dėl vaiko deviantinio, delinkventinio elgesio, po 3 mėn., kai buvo baigtas pirmasis procesas. Socialinių paslaugų centras skirti atvejo vadybininką atsisakė, argumentuodamas išnaudotomis įmanomomis pagalbos šeimai priemonėmis, jų neveiksmingumu. Pažymėjo, kad pagalbos plane numatyta ir teikta pagalba buvo neefektyvi (nededamos pastangos, nekeičiamas elgesys, tėvų elgesys kelia reikšmingą žalą fizinei ir psichologinei vaiko gerovei, kt.). Tarnybos teritoriniam skyriui kreipusis pakartotinai dėl atvejo vadybininko paskyrimo, socialinių paslaugų centras dar kartą patvirtino priimtą sprendimą; nepritarė Tarnybos siūlymui dėl koordinuotai teikiamų paslaugų šeimai teikimo. Kontrolierės vertinimu, palaipsniui bendradarbiavimas tarp institucijų tapo sudėtingesnis bei galimai formalesnis, dėl kilusio ginčo realių veiksmų nebuvimas, aktyvesnių bendradarbiavimo formų, kompromiso paieškos stoka ir kt., turėjo neigiamą įtaką vaiko situacijai – ji darėsi sudėtingesnė, grėsmingesnė vaikui, šeimos nariams ir (ar) aplinkiniams. Trečiasis atvejo vadybos procesas buvo pradėtas po poros mėnesių nuo antrojo užbaigimo. Situacija buvo dar sudėtingesnė, buvo reikalinga intensyvi, įvairių išteklių reikalaujanti, individualizuota, nuosekli ir ilgalaikė intervencija, taip pat geranoriškas ir aktyvus specialistų tarpusavio bendradarbiavimas. Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad per visą atvejo vadybos procesą, socialinių paslaugų centro specialistai su vaiku bendravo tik 2 kartus. Specialistai neužmezgė ir, manytina, aktyviai neieškojo galimybių, būdų užmegzti ir palaikyti kokybišką, pasitikėjimu grindžiamą ryšį su vaiku, kuris būtinas, siekiant nuosekliai susipažinti ir vertinti vaiko gyvenimo, aplinkos sąlygas, jo santykius su šeimos nariais ir kitais asmenimis, vaiko daromų teisės pažeidimų ir (ar) kito netinkamo elgesio, mokyklos nelankymo priežastis ir aplinkybes, sunkumus, su kuriais susiduria vaikas ir t.t. Kontrolierė vertino, kad nebuvo skirtas tinkamas dėmesys pagalbos priemonėms vaikui, jų (su)planavimui ir įgyvendinimui, ryšio su vaiku užmezgimui, pasitikėjimo santykio formavimui, kuris buvo (ir yra) būtinas, siekiant teigiamo vaiko elgesio, jo požiūrio į mokyklos lankymą, kitą pagalbą bei bendravimą su specialistais pokyčio.

Atvejo vadybos procese yra ypač svarbus bendradarbiavimas ir bendravimas su vaiku ir jo tėvais, pozityvus kontaktas bei išsamios informacijos teikimas paslaugos gavėjams. Vienu

atveju pareiškėjas skundėsi, jog procesas inicijuotas ir pradėtas neteisėtai bei, kad nuolatinė specialistų kontrolė, lankymasis namuose ir kt., žeidžia jį kaip žmogų, vargina emociškai ir kt. Vėliau paaiškėjo, jog atvejo vadybos specialistai siekė sklandaus bendradarbiavimo, užmezgė pozityvų kontaktą ir pareiškėjo pozicija bei požiūris į atvejo vadybą, paslaugų teikimą pasikeitė, t. y. pareiškėjas pozityviai vertino procesą, teikiamas paslaugas, išreiškė padėką specialistams už objektyvumą ir pagalbą vaikui ir šeimai.

Nepakankami specialistų veiksmai sprendžiant dėl vaiko minimalios ir (ar) vidutinės priežiūros priemonės skyrimo

Atvejo vadybininkas: koordinuoja, stebi ir kontroliuoja individualaus minimalios priežiūros priemonės (toliau – MPP) vykdymo plano įgyvendinimo eigą, vertina jame numatytų priemonių veiksmingumą, derina jį įgyvendinant dalyvaujančių asmenų tarpusavio veiksmus, aptaria vykdymo rezultatus su vaiku, jo atstovais pagal įstatymą ir atsakingais asmenimis, juos konsultuoja, teikia jiems rekomendacijas, inicijuoja pasitarimus dėl vykdomų priemonių veiksmingumo didinimo, informuoja tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių, kai vaikui paskirtų priemonių vykdymas yra neveiksmingas, atsiskaito tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui už individualaus MPP vykdymo plano įgyvendinimą, jo vykdymo eigą ir rezultatus, teikia siūlymus tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui dėl MPP pratęsimo, pakeitimo ar panaikinimo, MPP tobulinimo.

Nagrinėtu atveju vaiko minimalios ir (ar) vidutinės priežiūros (toliau – VPP) priemonės skyrimo klausimas buvo pradėtas svarstyti 2021 m., o 2022 m. pradžioje – pradėta itin intensyviai spręsti VPP skyrimo klausimas. Vaiko gerovės komisijai sprendžiant dėl MPP skyrimo, socialinių paslaugų centras teikė nuomonę, jog nemato galimybės skirti šią priemonę vaikui ir koordinuotai teikiamas paslaugas šeimai, kadangi nepaisant visų pastangų, šeima atsisako ir nevykdo bet kokių paslaugų ir pakartotinai kreipėsi į Tarnybos teritorinį skyrių dėl vaiko apsaugos priemonių taikymo (vaiko paėmimo iš šeimos), argumentuodamas galimais laikiniais pokyčiais. Vaiko gerovės komisijai priėmus siūlymą dėl MPP vaikui ir koordinuotai teikiamų paslaugų jo atstovams pagal įstatymą skyrimo, savivaldybės administracijos direktoriui paskyrus MPP vaikui, socialinių paslaugų centras buvo paskirtas MPP ir koordinuotai teikiamų paslaugų koordinuojančia institucija. MPP vykdymas yra procesas, kuriame dalyvauja ir kurio sėkmė priklauso ne tik išimtinai nuo vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą, bet ir atvejo vadybininko bei kitų šiame procese dalyvaujančių asmenų – teikiančių vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą pagalbą ir paslaugas. Kontrolierė išsakė abejones dėl to, kad pradiniam MPP vykdymo etape buvo skirtas tinkamas dėmesys šiam procesui ir jo dalyviams – visų pirma pačiam vaikui bei jo atstovams pagal įstatymą, jog vaikui skirtų MPP vykdymo planas buvo individualizuotas, jog kartu su vaiku buvo aptartos priemonių vykdymo sąlygos, išsiaiškinti jo poreikiai, lūkesčiai ir t.t., ypač turint omenyje, specialistų pastebėjimus dėl kontakto su vaiku užmezgimo ir kitus sunkumus bei, jog vaikas nepritarė MPP skyrimui ir Vaiko gerovės komisijos posėdyje nedalyvavo.

... Neieškoma efektyvių pagalbos būdų ir priemonių šeimai, situacijai šeimoje negerėjant nevertinamas numatytų pagalbos priemonių veiksmingumas, neatsakingas specialistų vertinimas ir požiūris į galimybę tėvams užtikrinti vaikų saugumą

Šeimai ilgą laikotarpį taikant atvejo vadybą ir teikiant socialines paslaugas situacija nesikeitė, tačiau specialistai neieškojo kitų efektyvių pagalbos šeimai (vaikams) būdų ir priemonių. Pagalbos planuose buvo fiksuojamos nuolatinės krizinės situacijos šeimoje, kurių šeimos nariai savarankiškai negalėjo įveikti. Šeima nevykdė iškeltų uždavinių, vengė priimti atsakomybę tinkamai atliepti vaikų poreikius. Šeimai buvo reikalinga nuolatinė socialinio darbuotojo pagalba, nes šeimos funkcionavimas sutrikęs. Tarnybos teritoriniam skyriui nustačius vaiko apsaugos poreikį ir mobilijai komandai vykdant intensyvų darbą su šeima, specialistai vertino, kad motina dėl negalios be kitų pagalbos negeba auginti vaikų, pasirūpinti jų saugumu, užtikrinti fizinius bei emocinius poreikius. Išskirti rizikos veiksniai: negalią turintiems vaikams neužtikrinami fiziniai, emociniai, saugumo ir ugdymosi poreikiai, galimas vaiko seksualinis išnaudojimas.

Vaikus gražinus į šeimą, tęsiant atvejo vadybą, po tam tikro laiko vėl buvo nustatytas vaiko apsaugos poreikis, su šeima dirbo mobilioji komanda, kuri vertino, kad antrąkart dirbant su šeima, situacija stipriai pablogėjusi. Motina nesuvokia teikiamos verbalinės informacijos, negeba viena įgyvendinti tėvų pareigų: auklėti, prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, ugdytusi, atliepiant negalią turinčių vaikų fizinius, emocinius ir saugumo poreikius, negeba tvarkyti asmeninių pajamų ir išlaidų, negeba pasirūpinti gyvenamojo būsto priežiūra, kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą, tėvas nedalyvauja šeimos gyvenime. Mobilioji komanda pateikė rekomendacijas atvejo vadybininkui dėl tolimesnio darbo su šeima organizavimo. Situacija šeimoje ir toliau nesikeitė, teigiamų pokyčių nestebėta, o specialistai neieškojo konstruktyvių pagalbos būdų.

Nors šeimoje situacija vaikų teisių užtikrinimo klausimu buvo kritinė, tiek mobiliosios komandos teiktose išvadose buvo pažymėta, kad šeimoje neatliepiami negalią turinčių vaikų fiziniai, emociniai, saugumo poreikiai, tiek socialinio darbuotojo darbo su šeima eigos aprašymuose buvo fiksuota, kad motina nesugeba pasirūpinti vaikais, teismui sprendžiant dėl leidimo paimti vaikus iš jų tėvų, socialinių paslaugų centro atstovas duodamas parodymus teigė, kad vaikams fizinės grėsmės šeimoje nėra. Teismas netenkino Tarnybos atskirojo skundo dėl vaikų paėmimo iš įstatyminių atstovų, vaikai buvo gražinti į šeimą. Kontrolierė pažymėjo, kad nors teismas priima sprendimus įvertinęs visus byloje esančius įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, tačiau, tokie neatsakingi specialisto parodymai, kai šeimoje nuolat gresia krizinė situacija, vertintini kritiškai. Kontrolierės nuomone, labai svarbu ne tik efektyvus, nuoseklus, nenutrūkstamas darbas su šeima, bet ir kritinis, objektyvus informacijos teikimas ir vertinimas dėl šeimos gebėjimų užtikrinti vaikų teises ir interesus, saugios aplinkos vaikams užtikrinimo.

... Atvejo vadybos tvarkos aprašo pakeitimai

Derinant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtus Atvejo vadybos tvarkos aprašo pakeitimus²⁸, buvo pateikti siūlymai tobulinti projektą:

- papildyti sąvokos „šėimos stebėseną“ išdėstymą, įtraukiant ne tik informacijos ir duomenų rinkimą, bet ir jų analizavimą bei vertinimą, nes tai atitiktų Projekte nurodytą atvejo vadybininko atliekamą stebėsenos procesą, pagal kurį atvejo vadybininkas kartu su kitais specialistais analizuoja vaiko ir (ar) šėimos stiprybes, įsipareigojimus, vertinamas pagalbos priemonių, būdų ir paslaugų poveikį vaikui ir (ar) šėimai bei atitiktis vaiko ir (ar) šėimos poreikiams;
- papildyti, jog siekiant apsaugoti vaiką nuo galimo neigiamo poveikio, sprendimą nekviesti vaiko į atvejo vadybos posėdį gali priimti ne tik Tarnyba ar jos įgaliotas Teritorinis skyrius, bet ir atvejo vadybininkas, kadangi būtent atvejo vadybininkas koordinuoja atvejo vadybos procesą bei būtent šiam specialistui numatyta pareiga suteikti vaikui informaciją apie darbą su šėima (paaiškinti, kas yra atvejo vadyba, kt.);
- keisti Projekte nuostatą, kad atvejo vadybininkas po atvejo vadybos posėdžio „gali teikti“ užpildytą prašymą–paraišką į „pateikia“ užpildytą prašymą–paraišką, nes jeigu nustatomas šėimos socialinių paslaugų poreikis, tai jau nebesvarstoma galimybė teikti prašymą–paraišką socialinėms paslaugoms gauti, bet privalomai teikiamas prašymas-paraiška;
- papildyti Projektą nuostata, kad jeigu buvo nustatyti vaiko apsaugos poreikio rizikos veiksniai vienam iš tėvų bei vaikas perduotas kitam iš tėvų, su kuriuo nėra nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, atvejo vadybininkas apie aplinkybių, dėl kurių buvo iškilę realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei, išnykimą nedelsdamas raštu informuoja Tarnybą arba jos įgaliotą Teritorinį skyrių ir organizuoja atvejo vadybos posėdį, kuriame, vadovaujantis atvejo vadybininko motyvuotu ir argumentuotu siūlymu, Tarnyba arba jos įgaliotas Teritorinis skyrius priima sprendimą dėl pakartotinio saugios aplinkos vertinimo, jei nėra kreiptasi į teismą dėl vaiko gyvenamosios vietos. Patvirtinus siūlomus pakeitimus, svarstyti galimybę papildyti Projektą nuostata, numatančia pagalbos plano peržiūrėjimo terminą;
- atsisakyti reikalavimo iš smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančio ar smurtą artimoje aplinkoje patyrusio asmens ar jo atstovo pagal įstatymą prašyti nurodyti argumentus dėl atvejo vadybos posėdžių organizavimo atskirai nuo smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančio asmens, kadangi nenoro susitikti su smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančiu asmeniu priešastys visuotinai numanomos, o prašant argumentuoti prašymą tik apsunkinama prašymo pateikimo procedūra.

4.3. PAGALBA NĖŠČIOMS IR VAIKŲ SUSILAUKUSIOMS NEPILNAMETĖMS

²⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr.A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo projektas Nr.23-15253

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko keletą tyrimų dėl institucijų veiksmų teikiant pagalbą, paslaugas bei užtikrinant besilaukiančių ir vaikų susilaukusių nepilnamečių, taip pat jų vaikų teises ir interesus.

Vienas tyrimas pradėtas, kai nagrinėjant į gydymo įstaigą atvežto sumušto mažamečio vaiko situaciją, paaiškėjo, kad vaiko mama gimdymo metu buvo nepilnametė (tyrimo metu mergina jau buvo pilnametė). Šiuo atveju Kontrolierė nagrinėjo aplinkybes ir vertino institucijų veiksmus nuo to momento, kai institucijos sužinojo, kad nepilnametė laukiasi.

Tyrimo metu buvo konstatuota, kad Tarnybos ir socialinių paslaugų centro veiksmai buvo nepakankami užtikrinant motinos (nėštumo metu ir gimus vaikams) ir jos mažamečių vaikų teisių apsaugą, inicijuojant ir organizuojant pagalbą, paslaugų teikimą. Konkrečiu atveju: mergina, būdama nepilnamete, pagimdė du vaikus; nepilnametė gyveno šeimoje, kuriai buvo teikiamos socialinės paslaugos dėl socialinės rizikos veiksnių; tėvas dar nebuvo pripažinęs tėvystės (ketino pripažinti); Tarnybai nebuvo žinomi galimai vaikų tėvo gebėjimai tinkamai rūpintis vaikais; abu mažamečių vaikų tėvai mokėsi, savarankiškai, be kitų pagalbos neturėjo galimybės išlaikyti vaikus.

Kontrolierė nurodė, kad Tarnybos veiksmai gavus pranešimą apie pagimdžiusią nepilnametę, buvo netinkami ir neprofesionalūs. Tarnyba atlikusi tik nepilnametės motinos situacijos vertinimą, kreipėsi į Socialinių paslaugų centrą dėl pagalbos plano nepilnametės šeimai tikslinimo. Kontrolierė atkreipė dėmesį, kas Tarnyba nesigilino ir nevertino nepilnametės vaikų situacijos, nespėdė jų teisinio atstovavimo klausimo, neskyrė dėmesio nepilnametės mamos ir jauno amžiaus tėvo situacijai, nors buvo pakankamai rizikos veiksnių, sąlygojusių būtinybę vertinti pagalbos mažamečiams vaikams, kiekvienam iš jų tėvų vertinimą. Tarnyba atstovas, atvejo nagrinėjimo posėdyje sužinojęs, kad nepilnametė kartu su vaikais ketina apsigyventi (vėliau apsigyveno) su jų tėvu atskirai, nevertino, kad už nepilnametės ir jos vaikų priežiūrą ir globą yra atsakingas nepilnametės atstovas pagal įstatymą; kad mažamečių vaikų tėvas, nors pilnametis, mokosi, yra jauno amžiaus, neturi patirties auginti, rūpintis dviem mažamečiais vaikais bei, neįžvelgdama galimų grėsmių vaiko teisių apsaugos užtikrinimui, net nemotyvavo tėvų pakeisti šį sprendimą.

Atlikus tyrimą buvo atkreiptas Tarnybos dėmesys į aplaidų teisės aktais priskirtų funkcijų atlikimą ir pasiūlyta imtis priemonių: (1) Tarnybos teritorinių skyrių veiklos tobulinimui, ypatingą dėmesį skiriant atsakingam specialistų reagavimui į gaunamą informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus, išsamiam ir objektyviam nepilnamečių motinų vaikų situacijos vertinimui ir pagalbos vaikui ir jo šeimai poreikio identifikavimui; (2) užtikrinti aktyvų, pozityvų Tarnybos teritorinių skyrių bendradarbiavimą su specialistais, padedant atvejo vadybą koordinuojantiems ir su šeima dirbantiems specialistams spręsti vaikui (šeimai) kylančias problemas, motyvuojant priimti specialistų pagalbą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai buvo pasiūlyta svarstyti būtinumą inicijuoti parengti rekomendacijas socialinio darbo specialistams (socialinių paslaugų centrų, sveikatos priežiūros įstaigų) bendradarbiavimo pagrindu keičiantis informacija, kai stebimi rizikos veiksniai,

galintys turėti įtakos vaiko teisių pažeidimams atsirasti (nėščiai nepilnametei nesilaikant sveikatos priežiūros specialistų rekomendacijų, stebint rizikingą nepilnametės nėščiosios, gimdyvės elgesį, kt.).

Kontrolierė taip pat atkreipė apskrities vyriausiojo policijos komisariato dėmesį į efektyvaus bendradarbiavimo su vaiko teisių apsaugos specialistais užtikrinimo svarbą, operatyviai perduodant informaciją Tarnybos teritoriniams skyriams apie galimai smurtą patyrusį (nuo smurto nukentėjusį, smurto liudytoją) vaiką.

- artima aplinka
- ugdyimo įstaiga
- medikai
- SPC
- Tarnyba

Atvejo vadybos procesą vykdančios ir socialines paslaugas teikiančios įstaigos (specialistų) veiksmus sužinojus, kad nepilnametė laukiasi ir (anksčiau nei planuota) pagimdė naujagimius, Kontrolierė įvertino kaip netinkamus, nurodė, kad specialistai neatsakingai ir nekompetentingai atliko jiems teisės aktais priskirtas funkcijas, taip pat atkreipė Socialinių paslaugų centro dėmesį į nustatytus pažeidimus bei prašė šį centrą ir savivaldybės administraciją imtis atitinkamų priemonių²⁹.

Kontrolierės nuomone, nagrinėtas atvejis leidžia manyti, kad savivaldybių institucijos, specialistai skiria nepakankamai dėmesio nepilnamečių nėščiųjų bei jaunų tėvų situacijai, jų motyvavimui ir skatinimui priimti specialistų pagalbą (dalyvauti mokymuose, konsultuotis su specialistais, kt.).

Saugiam šeimos funkcionavimui, tėvų pareigų tinkamam įgyvendinimui visų pirma labai svarbu laiku pasiūlytos bei pritaikytos prevencijos priemonės, kurios sudaro sąlygas išvengti skaudžių pasekmių dėl neatsakingo tėvų pareigų atlikimo auklėjant vaikus, užtikrinant jiems fiziškai bei psichologiškai saugią aplinką. Nekvestionuojant asmens, šeimos teisės būti apsaugotam nuo valdžios institucijų kišimosi į asmens, šeimos gyvenimą, Kontrolierės nuomone, turėtų būti išnaudojamos visos galimybės krizinėms situacijoms identifikuoti ir išvengti. Įstaigoje nagrinėti atvejai leidžia teigti, kad dėl socialinių įgūdžių stokos, specialistų neatidaus darbo, laiku nesuteiktos informacijos ar kitos pagalbos, įvyksta ne vienas atvejis, kai vaikas yra sunkiai sužalojamas ar miršta. Nepilnametės nėštumo, gimdymo atveju, labai svarbi pagalba ir parama ne nepilnametės artimos aplinkos, bet ir ugdymo įstaigos bendruomenės, sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas teikiančių specialistų, vaiko teisių apsaugos specialistų, taip pat minėtų specialistų (institucijų) geranoriškas ir operatyvus bendradarbiavimas.

JT Vaiko teisių komitetas yra pažymėjęs³⁰, jog švietimas turėtų užtikrinti, kad kiekvienas vaikas išmokytų pagrindinius gyvenimo įgūdžius ir nė vienas vaikas nepalikytų mokyklos, jeigu nebūtų pasirengęs susidoroti su iššūkiais, su kuriais gali susidurti gyvenime. Pagrindiniai įgūdžiai apima

²⁹ Plačiau žr. ataskaitos skyriuje „Atvejo vadybos probleminiai aspektai“.

³⁰ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) „Dėl švietimo tikslų“, CRC/GC/2001/1.

ne tik raštingumą ir skaičiavimo įgūdžius, bet ir gebėjimą priimti gerai subalansuotus sprendimus, spręsti konfliktus nesmurtiniu būdu, pasirinkti sveiką gyvenimo būdą, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę, ugdyti kritinį mąstymą, kūrybinius talentus ir kitus gebėjimus, kurie vaikams suteikia įrankius, būtinus naudotis gyvenimo galimybėmis.

Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos³¹ paskirtis – užtikrinti sėkmingą vaiko sveikatos ir lytiškumo ugdymą bei rengimą šeimai mokykloje, prisidėti prie vaiko dvasinės, fizinės, psichinės, socialinės gerovės ir sėkmingo funkcionavimo darbo, tarpasmeninių santykių ir šeimos srityse. Programoje rengimas šeimai suprantamas kaip veikla, kuri padeda vaikams išsiugdyti doros, brandžios, savarankiškos, kritiškai mąstančios, atsakingos už savo elgesį ir masinės vartotojiškos kultūros įtakai atsparios asmenybės bruožus, svarbius žmogaus saviraiškai, brandiems tarpasmeniniams santykiams plėtoti, funkcionaliai šeimai kurti, atsakingos tėvystės ir motinystės įgūdžiams įgyti.

Vaikų, gimusių nepilnametėms motinoms skaičius Lietuvoje mažėja (pirmagimiai 2020 m. – 105, 2021 m. – 98, 2022 m. – 88³²), tačiau yra gana didelis. Kiekvienos valstybės siekis yra sumažinti bendrą nepilnamečių nėštumų skaičių.

Kontrolierė tyrime pažymėjo, kad labai svarbu vaikams padėti suprasti savo teises ir gebėti užtikrinti jas, suvokti sveikatos, gerovės ir orumo svarbą, pagarbių, saugių socialinių ir seksualinių santykių kūrimą bei plėtojimą, gebėti įvertinti savo pasirinkimo įtaką tolimesnio gyvenimo saugumui ir kokybei. Dėl praktikoje kylančių įvairių sunkumų integruojant Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programą, Kontrolierė yra išsakiusi nuomonę dėl programos įgyvendinimo praktikos keitimo, įtraukiant į diskusijas ne tik įvairių sričių specialistus, bet ir tėvus, vaikus, jaunimą. Pabrėžtina, kad labai aktualus ir svarbus ne tik vaikų, bet ir visos visuomenės narių švietimas jaunų žmonių saugių socialinių ir seksualinių santykių kūrimo plotmėje, ugdant atsakomybę už savo pasirinkimus ir veiksmus. Tėvai (kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, vaikui artimi, turintys vaiko pasitikėjimą, asmenys) atlieka pagrindinį vaidmenį mažinant rizikingą vaikų elgesį (taip pat ir dėl ankstyvų, nesaugių lytinių santykių). Labai svarbu skleisti žinias, informaciją, susijusią su reprodukcine ir seksualine sveikata, įskaitant ankstyvo nėštumo profilaktiką, lytinį auklėjimą, lytiniu keliu plintančių ligų prevenciją ir kitas aktualias temas.

Kito ataskaitiniais metais atlikto tyrimo metu buvo vertinami institucijų veiksmai, paaiškėjus aplinkybėms apie besilaukiančią trylikametę, gautus pranešimus apie galimai nusikalstamas veikas jos atžvilgiu ankstesniu ir nagrinėjamu laikotarpiu, ne kartą iš šeimos paimtus vaikus.

Atlikusi tyrimą Kontrolierė atkreipė Tarybos dėmesį į neprofesionalų vaiko nuomonės išklaušimą, gavus pranešimus apie galimą smurtą prieš vaiką. Konkrečiu atveju visi šeimos vaikai turėjo negalią, tačiau Tarybos teritoriniams skyriui atliekant vaiko situacijos vertinimą, bendraujant su vaikais, išklaušant jų nuomones, nedalyvavo psichologas. Vaiko situacijos vertinimo anketose buvo pažymėta, kad su vaikais specialistui buvo sudėtinga kalbėti dėl vaikų

³¹ Patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016 m. spalio 25 d. įsakymu Nr. V-941.

³² <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=ea20e665-3aae-45d0-afe4-5909c109838b#/>

negebėjimo išreikšti savo mintis, suprasti užduodamus klausimus, kt. Kontrolierė pažymėjo, kad nors Tarnybos specialistai ir turi kompetencijos bei patirties bendraujant su vaikais, išklausant jų nuomonę, tačiau tokiais atvejais, kai vaikas turi negalia, psichologo pasitelkimas vaiko nuomonės išklausymui, kaip numatyta VTAPJ, būtų efektyvesnis ir tinkamesnis būdas.

Dėl nustatytų Socialinių paslaugų centro veiklos trūkumų, Kontrolierė atkreipė savivaldybės administracijos dėmesį bei prašė imtis priemonių su šeimomis dirbančių socialinių darbuotojų kompetencijų stiprinimui³³.

4.4. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ VAIKAMS SU NEGALIA TEIKIMO PROBLEMATIKA

Vaikai su negalia turi teisę gauti įvairias paslaugas, kurios padeda jiems užtikrinti teisę į sveikatą, ugdymą, kitus gyvenimo aspektus, kad galėtų pasiekti visą savo potencialią, nepaisant negalios.

Nors žmonėms su negalia skiriamas vis didesnis dėmesys, Įstaigos veiklos patirtis, gaunami kreipimaisi leidžia teigti, jog praktikoje vis dar trūksta kokybiško dėmesio vaikų, turinčių įvairių specialiųjų poreikių, problemoms arba jos sprendžiamos nerūpestingai, neišnaudojamos visos galimos priemonės vaikų įtraukčiai, trūksta specialistų, išlieka stigmatizuojantis požiūris, kt.

Didelis vaidmuo užtikrinant visapusišką neįgaliųjų poreikių tenkinimą, įgyvendinant jų teises, tenka savivaldybėms, kurios turėtų stebėti ir vertinti konkrečių paslaugų poreikį jų teritorijose, užtikrinti paslaugų teikimą bei plėsti jų spektrą, plėtoti pagalbos ir paramos šeimai sistemą, siekdamas sudaryti galimybę tėvams auginti savo vaikus, juos prižiūrėti, jais rūpintis, sudaryti sąlygas visapusiškai neįgaliųjų vaikų integracijai į visuomenę.

Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai įpareigoja teikti paslaugas ir pagalbą atsižvelgiant į vaiko neįgalumo lygį ir amžių. Paslaugos turi atitikti asmenų poreikius, pagrįstos daugiadalykių atskirų asmenų poreikių ir stipriųjų pusių įvertinimu. Socialinė globa yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė pagalba, kuriai reikia nuolatinės specialistų priežiūros, o dienos priežiūros paslaugos vaikams yra viena svarbių pagalbos šeimai formų. Nors konkretaus Įstaigoje atlikto tyrimo metu nustatyta, jog iš esmės sostinės savivaldybė nestokoja dienos socialinės globos paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus su autizmo spektro ar kitais raidos sutrikimais, yra galimybės pirkti paslaugas iš nevyriausybinų organizacijų, ir šių paslaugų poreikis yra patenkintas, tačiau konkrečiu atveju buvo skundžiamasi paslaugų teikimo kokybe – paslaugos teikėjas atsisakė teikti paslaugas vaikui jau pirmą dieną (paprašė daugiau neatvesti vaiko), motyvuodamas, kad nėra asmeninio asistento, kad vaikas nesilaiko vidaus tvarkos taisyklių (krizinis elgesys). Tėvai sudarė sutartį su Įstaiga, nes socialinėje erdvėje Įstaiga save pristatė kaip profesionaliai teikiančią įvairias paslaugas vaikams su autizmo spektro ir kitais raidos sutrikimais pagal mokslškai pagrįstą taikomosios elgesio analizės metodiką, nurodė, kad dirba specialistas, turintis tarptautinį taikomosios

³³ Plačiau žr. skyriuje „Atvejo vadybos probleminiai aspektai“.

elgesio terapijos sertifikatą. Tyrimo metu nustatyta, jog nebuvo atliktas išsamus ir detalus vaiko konkrečių poreikių vertinimas.

Teikiant paslaugas vaikams, svarbus jų pažinimas, poreikių nustatymas, veiksmų, lemiančių (ne)pageidaujamą elgesį, požymių, liudijančių sunkumus ar sutrikimus, pastebėjimas, analizavimas ir bendros veiklos strategijų numatymas. Atlikus išsamų ir visapusišką vaiko poreikių vertinimą, būtų sudarytos sąlygos planuoti tikslingas pagalbos priemonės, o tai padėtų užtikrinti, kad kylantys sunkumai ir problemos būtų efektyviai ir laiku sprendžiami. Įstaiga, teikianti paslaugas vaikams, turi užtikrinti reikiamą personalą ir jo struktūrą. Konkrečiu atveju buvo pripažinta, jog paslaugų įstaigos motyvas neteikti paslaugų, nes nėra asmeninio asistento, nepagrįstas. Licencijuojamos įstaigos įstatuose numatyta viena veiklos sričių – asmeninio asistento paslaugų asmenims su negalia teikimas. Taip pat socialinės globos normos nustato, jog vaikas su sunkia negalia turi turėti jiems nuolatinei paskirtą socialinio darbuotojo (slaugytojo) padėjėją – asmeninį asistentą. Konkrečiu atveju, toks darbuotojas licencijuotoje paslaugų įstaigoje vaikui nebuvo paskirtas ir net nebuvo svarstoma šį darbuotoją paskirti. Taip pat nustatyta, jog dienos centras įsivertinimą, jog negali vaikui teikti dienos socialinės globos, atliko per itin trumpą laiką, prieš tai neatlikęs vaiko konkrečių paslaugų poreikio vertinimo, nesilaikė savo veiklos dokumentuose nustatyto algoritmo, numatančio, kokių veiksmų turi būti imamasi dėl pavojų sau ar kitiems keliančio vaiko krizinio elgesio.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į sutarčių, kuriose nustatomos socialinės globos teikimo sąlygos, nuostatas, leidžiančias pašalinti vaikus ir nutraukti sutartį už dažnus grubius, kitų asmenų interesus bei orumą pažeidžiančius veiksmus, prieštaraujančius vidaus tvarkos taisyklėms, smurtinį ir agresyvų elgesį, keliantį pavojų sau ir kitiems. Konkrečiu atveju, paslaugų gavėjas buvo vaikas, turintis negalią. Vaikai, ypač turintys elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų, negeba laikytis nustatytų taisyklių, pageidaujamo elgesio modelių. Įstaigoje ir anksčiau buvo nagrinėti atvejai, kai atsisakoma teikti socialines paslaugas vaikams (nutraukiamos sutartys), turintiems autizmo spektro sutrikimų dėl jų elgesio. Kontrolierė yra pasisakiusi dėl sutarčių nuostatų, kurios sudaro prielaidas pažeisti vaiko interesus. Kontrolierės manymu, sutartis dėl paslaugų teikimo neturi būti nutraukiama neatsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją, vien dėl vaiko iššūkių keliančio elgesio aspekto, nes tai lemia jo negalia, o įstaiga specializuojasi kompleksinių paslaugų teikimu vaikams. Specialiųjų poreikių vaikai yra jautrūs aplinkos pokyčiams, todėl turi būti ieškoma būdų, kaip sėkmingai įveikti sunkumus, stiprinti jų psichologinį atsparumą, kt. Kompleksines paslaugas teikianti įstaiga turi ieškoti būdų, kaip užtikrinti vaiko socialinių įgūdžių ugdymą, paslaugų teikimą įvairaus pobūdžio sutrikimų turintiems asmenims, taip pat užtikrinti reikiamų specialistų įdarbinimą, gilinti jų turimas žinias, kaip valdyti klientus, kurių elgesys agresyvus, kaip išvengti krizinio elgesio ir kt.

Kontrolierė siūlė paslaugų įstaigai imtis priemonių tobulinti ir efektyvinti paslaugų teikimą, užtikrinant, kad vaikai su negalia gautų savalaikę pagalbą bei reikalingas paslaugas, kad būtų atliekamas išsamus vaikų poreikių vertinimas. Taip pat buvo atkreiptas savivaldybės, kuri sudaro sutartis dėl paslaugų, dėmesys į paslaugų teikimo trūkumus, sutarčių sudarymo ir nutraukimo aspektus, sudarančius prielaidas pažeisti vaikų su negalia teises bei pasiūlyta imtis

priemonių užkirsti kelią galimai neigiamai praktikai atsisakant teikti paslaugas vaikams su negalia.

4.5. NACIONALINIO VAIKO GARANTIJŲ SISTEMOS ĮGYVENDINIMO 2023–2030 METAIS LIETUVOJE VEIKSMŲ REGLAMENTAVIMAS

Kontrolierė, derindama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtą Nacionalinio Vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2023–2030 metais Lietuvoje veiksmų plano projektą³⁴ (toliau Veiksmų plano ir Priemonių plano projektai), teikė siūlymus jo tobulinimui:

- svarstyti tikslingumą atsisakyti sąvokos „neįgalūs asmenys, vaikai“, kaip nugalinančios, ją pakeičiant „asmuo, vaikas su negalia“;
- tikslinti Priemonių plano projekto priemonių tikslų ir turinio formuluočių dėstymą, atsisakant pernelyg plataus aprašymo, papildant tikslų ir turinio, suformuluotų vienu sakiniu, aprašymą, taip pat įvertinti tikslingumą šioje Priemonių plano dalyje dėstyti nuorodas į teisės aktus;
- atsižvelgiant į Priemonių plano projekto 1 priemonės „Paslaugų vaikams, turintiems negalią, vaikams, kurie dėl savo sveikatos būklės ar raidos sutrikimų turi specialiųjų poreikių, bei jų šeimos nariams plėtra“ tikslą – plėtrą, nustatyti ne (ne tik) kokybinius (asmenų, palankiai vertinančių bendruomeninių paslaugų, susijusių su vaiko garantijų sistema, kokybę, dalis (proc.)), bet (ir) kiekybinius šios priemonės rodiklius, kurie rodytų pagalbos ir paslaugų skaičiaus pokytį (didėjimą);
- įvertinti, ar Priemonių plano projekto 12 priemonės – „sukurti vieno langelio principu veikiančią pagalbos neįgaliesiems asmenims ir šeimoms, auginančioms neįgalius vaikus, mechanizmą“ rodiklis „neįgaliųjų, pasinaudojusių socialinės integracijos priemonėmis, skirtomis jų socialinei atskirčiai mažinti, dalis <...>“ ir rodiklio išraiška procentais, aiškiai atspindi priemonės tikslą ir tikslinti rodiklius;
- papildyti Priemonių plano projekto 3 priemonės dėl medicininės reabilitacijos paslaugų teikimo rodiklius, nustatant tiek kiekybinius, tiek kokybinius rodiklius, kurie leistų nustatyti pokytį paslaugos laukimo laikotarpiu, paslaugos poreikio ir realaus suteikimo santykio aspektais; nustatyti konkretesnes priemones, užtikrinančias ankstyvosios reabilitacijos paslaugų prieinamumą;
- svarstyti tikslingumą Priemonių plano projekto 9 priemonės tikslą ir aprašymą „gerinti paslaugų ir paslaugų ir pagalbos prieinamumą įvairiapusį raidos sutrikimą turintiems asmenims, apimant ir vaikus“ orientuoti į vaikus, įvertinant Veiksmų plano ir Priemonių plano paskirtį (įgyvendinti Vaiko garantijų sistemą);

³⁴ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymo „Dėl Nacionalinio vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2023–2030 metais Lietuvoje veiksmų plano patvirtinimo“ projektas Nr. 23-3603.

- greta numatytų socialinių, sveikatos priežiūros priemonių vaikams su negalia, priemonių plane numatyti ir įtraukties į švietimą priemonę. Vaiko garantijų sistemos veiksmų plano projekte bei prieš tai atliktoje Giluminėje ataskaitoje pabrėžiama, kad viena pažeidžiamiausių vaikų grupių, siekiant nemokamo ir efektyvaus kokybiško ugdymo, yra specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, o sėkmingam skurdo ir socialinės atskirties problemos sprendimui yra svarbios kompleksinės priemonės, t. y., socialinės, švietimo, sveikatos srities paslaugų ir kitų priemonių visumos užtikrinimas visiems vaikams, tačiau švietimo srities priemonės šiai tikslinei grupei nenumatytos;
- numatyti priemones, skatinančias vaiko globą šeimoje, Priemonių plano projektą papildant nauja priemone; nustatyti kiekybinius ir kokybinius rodiklius, leidžiančius stebėti vaikų globos šeimoje plėtrą, vaikus globojančiai šeimai teikiamų paslaugų apimtį, prieinamumą, kokybę, finansinio skatinimo priemones. Neabejojant profesionalių globėjų (Priemonių plano projekto 12 punktą) plėtros poreikiu ir jų teikiamų paslaugų svarba, pažymėta, kad profesionalūs globėjai sutarčių pagrindu teikia vaikų priežiūros paslaugas, o vaikų globėjas yra globos centras. Todėl pagrindinis dėmesys, numatant priemones dalyje „Globojami (rūpinami) vaikai“, turėtų būti skirtas būtent globos šeimoje skatinimui (įvertinant globos ir vaiko priežiūros pastovumo (galimus) skirtumus);
- įvertinti Priemonių plano projekto 12 punkte išdėstytos priemonės ir turinio aprašymo tarpusavio dermę. Budinčių globotojų (asmenų, prižiūrinčių vaikus) trūkumas ir priežastys kelia abejones, ar vien tik nuolatinio globotojo instituto sukūrimas yra (gali būti) pakankama priemone profesionalios globos plėtrai;
- tikslinti Priemonių plano projekto 13 punkte išdėstytos priemonės „Plėtoti ir stiprinti globos centrų veiklą, plėtoti palydimąją paslaugą jauniems žmonėms, pradedantiems savarankišką gyvenimą“ rodiklius, įvertinant numatomų rodiklių atitiktį globos centrų funkcijoms bei nustatyti rodiklius, leidžiančius stebėti paslaugų šeimoms, globojančioms vaikus, ir budintiems globotojams plėtrą;
- papildyti Priemonių plano projekto dalį „Vaikai, pasižymintys aukštos rizikos elgesiu (turintys elgesio problemų)“ priemonėmis, atspindinčiomis Veiksmų plano projekte išdėstytą problematiką. Veiksmų plano projekto 20 punkte vaikai institucijose, tokiose kaip vaikų socializacijos centrai, yra priskirti labiausiai pažeidžiamų vaikų grupių, tačiau Priemonių plano projekte nepilnai atspindimas paslaugų poreikis šiai vaikų grupei. Pažymėta, kad nėra apibrėžta (nurodyta) kas yra aukštos rizikos elgesys, šiuo metu nėra įrankių elgesio rizikos vertinimui, kurie reikalingi kitų (derinamuose dokumentuose nenurodytų) teisės pažeidimus darančių, elgesio problemų turinčių vaikų elgesio (rizikos) vertinimui;
- formuluojant Priemonių plano projekto 26 priemonės „Plėtoti pagalbos priemones vaikams migracijoje/migrantų kilmės vaikams“ turinį, siūlyta numatyti konkrečias kurtinas, plėtotinas priemones, skirtas užtikrinti vaikų, dalyvaujančių migracijos procesuose, teises ir teisėtus interesus;

- Švietimo įstatymo 7 straipsnyje numatytas laipsninis visuotinis ikimokyklinis ugdymas (nuo 2025 m. rugsėjo 1 d. – vaikams nuo 2 metų). Veiksmų plano projekte daug dėmesio skiriama nemokamai ir veiksmingai galimybei gauti kokybiškas ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros paslaugas, iššūkiams dėl šio ugdymo prieinamumo. Nemokamos ankstyvojo (ikimokyklinio) ugdymo ir priežiūros paslaugos yra vienos iš 5 vaiko garantijos sistemos teisių, Veiksmų plane nustatyti numatomi (siektini) ikimokyklinio ugdymo paslaugų plėtros rodikliai, tačiau priemonių plane nenumatytos jokios priemonės šiai vienai iš 5 vaiko garantijos sistemos teisių užtikrinti, išskyrus priemonę ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo užtikrinimui socialinę atskirtį, skurdą ar socialinės rizikas patiriantiems vaikams. Manyta, jog tikslingos priemonės (Priemonių plano projekto papildymai), susijusios su ikimokyklinio ugdymo prieinamumo analize ir didinimu visoms vaikų grupėms (tokia priemonė galėtų būti reikšminga vaikų socialinės atskirties, socialinių rizikų ir kt. prevencijai), savivaldybių įsitraukimu.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog Priemonių plano projekte nurodytos priemonės ir jų apimtis yra mažesnė, nei Veiksmų plano projekte nurodytos numatomos politikos priemonės, ir išreiškė nuogąstavimą, kad siauriamojo pobūdžio priemonių dėstymas Priemonių plano projekte nesudarys prielaidų efektyviai spręsti Veiksmų plano projekte nurodytas problemas. Todėl siūlyta iš esmės papildyti Priemonių plano projektą, numatant konkrečias priemones, kuriomis bus sprendžiamos Veiksmų plano projekte nurodytos problemos, pvz., romų vaikų nesimokymas ir kt., taip pat svarstyti tikslingumą perkelti Veiksmų plano projekte nurodytas priemones, kuriomis numatoma spręsti identifikuotas problemas.

4.6. IŠMOKŲ VAIKAMS SKYRIMO IR MOKĖJIMO REGLAMENTAVIMAS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė derinti Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų pakeitimo projektą³⁵ (toliau – Projektas), kuriame Projekto rengėjai siūlė nustatyti, kad išmokos, išskyrus išmoką vaikui, kai vaikui globa nustatyta šeimoje, globos centre ar socialinės globos įstaigoje, pervedamos per Lietuvos Respublikoje, kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje ar Europos ekonominės erdvės valstybėje įregistruotą kredito įstaigą ar kitą mokėjimo paslaugų teikėją į pareiškėjo nurodytą asmeninę, šeimos, globos centro, socialinės globos įstaigos ar vaiko vardu atidarytą sąskaitą. Jei vaikui globa nustatyta šeimoje ar globos centre, išmoka vaikui pervedama į šeimos, globos centro ar vaiko vardu atidarytą sąskaitą, o jei vaikui globa nustatyta socialinės globos įstaigoje, – į vaiko vardu atidarytą sąskaitą. Išmokų gavėjams, gyvenantiems Lietuvos Respublikos teritorijoje, išmokos gali būti išmokamos savivaldybių administracijų Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo nustatyta tvarka parinktose mokėjimo įstaigose (jų padaliniuose), savivaldybių kasose. Išmokų gavimo būdą, išskyrus atvejus, nurodytus Išmokų vaikams įstatymo 19 straipsnyje ir 24

³⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 d. nutarimo Nr. 801 „Dėl Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 23-4084.

straipsnio 3 punkte, pasirenka jų gavėjas, jo įgaliotas asmuo, taip pat neveiksnaus ar ribotai veiksnus šioje srityje asmens globėjas ar rūpintojas, vienas iš asmens, kuriam paskirtos išmokos, tėvų (įtėvių), bendrai gyvenančių asmenų, globėjas (rūpintojas).

Kontrolierė siūlė įvertinti šio siūlymo atitikimą vaiko teisių ir interesų užtikrinimo aspektu, nes, skirtingai nuo socialinės globos įstaigose globojamų vaikų, pritarus siūlomam pakeitimui nebeliks galimybės kaupti išmokas vaikui vaiko vardu atidarytoje sąskaitoje ir sukauptų vaiko pinigų (kas pagal Civilinio kodekso nuostatas yra vaiko turtas) panaudoti pasibaigus vaiko globai, taip pat panaudoti šias lėšas (jei tokios sąskaitoje būtų sukauptos) nenumatytiems vaiko poreikiams.

Išreikštos abejonės, ar siūlomas teisinio reguliavimo pakeitimas gali būti pagrįstai laikomas finansiniu šeimos aplinkoje (globos centre pas budinčius globotojus) ar šeimynoje augančių vaikų stiprinimu ir atliepti Valstybės kontrolės pateiktos rekomendacijos įgyvendinimą, nes, kaip nurodė Projekto rengėjai lydraštyje, yra rizika, kad išmoka vaikui, skirta vaiko poreikiams tenkinti, gali būti nepanaudota dėl globos centrų darbuotojų funkcijų nesavalaikio atlikimo („administracinės naštos“). Todėl daryta išvada, kad ne keičiamas teisinis reguliavimas, o praktinės jo įgyvendinimo problemos, kaip teigiama lydraštyje, „sumažina budinčių globotojų ir šeimynų pasitikėjimą valstybe, mažina naujų įsitraukimą į globos sistemą, mažina paslaugų prieinamumą ir galimai pažeidžia geriausius vaikų, augančių pas budinčius globotojus ir šeimynose, interesus“. Taip pat buvo priminta, kad keičiama nuostatos redakcija, pagal kurią išmoka vaikui, kai vaikui globa nustatyta šeimynoje, globos centre ar socialinės globos įstaigoje, pervedama į vaiko vardu atidarytą sąskaitą buvo priimta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva (teisės akto projektas Nr. 19-349), argumentuojant siekiu užtikrinti vaiko interesus.

Kontrolierė pažymėjo, kad svarstant poreikį patvirtinti siūlomus teisinio reguliavimo pakeitimus yra neabejotinai reikšmingi tiek valstybės tikslas, kad visi be tėvų globos likę vaikai gyventų šeimoje (Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų planas, 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos šeimos politikos stiprinimo plėtros programa), tiek rizikos veiksniai šiems tikslams realizuoti. Tačiau tikslinga įsivertinti ir tai, kad tiek globos centrai (budintys globotojai), tiek šeimynos vykdo atitinkamą veiklos rūšį ir teikia atlygintinas paslaugas bei, kad nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų, be Civilinio kodekso 2.7 straipsnio 3 dalyje numatytų teisių, turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius (Civilinio kodekso 2.8 straipsnio 2 dalis).

V. KITI ASPEKTAI

5.1. TYRIMŲ DĖL VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS NEVEIKIMO IR (AR) NETINKAMO TARNYBINIŲ PAREIŲ ATLIKIMO ATVEJŲ APŽVALGA

Platus vaiko teisių spektras sąlygoja vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos institucijų daugumą, kurios veikia skirtingose valdymo srityse, apima tiek valstybės, tiek savivaldybių institucijas. Tačiau įstatymų leidėjas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme reglamentuodamas vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, jų funkcijas ir tarpusavio sąveiką, išskiria Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą (su jos struktūriniais padaliniais), kaip pagrindinę šios sistemos instituciją. Ši institucija įgyvendina vaiko teisių apsaugos politiką savivaldybių teritorijose, dalyvauja formuojant valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, gina ir užtikrina vaiko teises ir atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams savivaldybių teritorijose visą parą.

VTAPI Tarnybai nustatytos funkcijos tvarkyti ir užtikrinti vaikų, kuriems reikalingos ir taikomos vaiko teisių apsaugos priemonės, apskaitą, organizuoti vaiko globos nustatymą ir įvaikinimą, koordinuoti globos priežiūrą, rinkti informaciją apie vaiko teisių apsaugos būklę savivaldybėse ir teikti metodinę pagalbą bei siūlymus savivaldybės institucijoms ir įstaigoms dėl vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo tobulinimo, koordinuoti mobiliųjų komandų darbą dėl pagalbos šeimai suteikimo, galimo vaiko teisių pažeidimo atveju vertinti vaiko situaciją, inicijuoti atvejo nagrinėjimą, priimti sprendimus dėl individualių vaiko teisių apsaugos atvejų, sudaryti mobiliąsias komandas intensyviai pagalbai šeimai teikti, įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka ginti vaiko teises ir teisėtus interesus teisme, atstovauti vaiko interesams ikiteisminio tyrimo metu, dalyvauti neturtinio pobūdžio teismo sprendimų, priimtų dėl vaiko, vykdymo procese ir kt.

Šio įstatymo 50 straipsnio 1 dalies 19 punkte nustatyta, kad Tarnybos funkcijos gali būti nustatytos ir kituose jos (jų) veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Nors ši nuostata reiškia, jog įstatyme nustatytas Tarnybos funkcijų sąrašas nėra baigtinis, tačiau ataskaitiniais metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą³⁶, kuriuo Tarnybos funkcijos, lyginant su anksčiau galiojusia redakcija, buvo susiaurintos ir apsiribota tik išvardintomis įstatyme. Pvz., atsisakyta funkcijos, susijusios su globojamų vaikų laikino svečiavimosi instituto įgyvendinimu ir Tarnyba nebeturi teisinio pagrindo vertinti ir tikrinti asmenų, kurie išreiškia norą bendrauti su globojamu vaiku ir (ar) jį priimti svečiuotis. Pakeitus nuostatus buvo inicijuotas³⁷ Socialinės globos įstaigoje ar šeimynoje globojamo (rūpinamo) vaiko

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. gegužės 3 d. nutarimas Nr.328 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 20 d. nutarimo Nr. 1114 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. Šio Nutarimo projektas Nr. 23-6098 Teisės aktų informacinėje sistemoje (TAIS) įregistruotas 2023 m. gegužės 2 d., su suinteresuotomis institucijomis nederintas.

³⁷ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2024 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. BV-2 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2018 m. rugsėjo 11 d. įsakymo Nr. BV-148 „Dėl Socialinės globos įstaigoje ar šeimynoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo patvirtinimo“ pripažinimo netekusiu galios“.

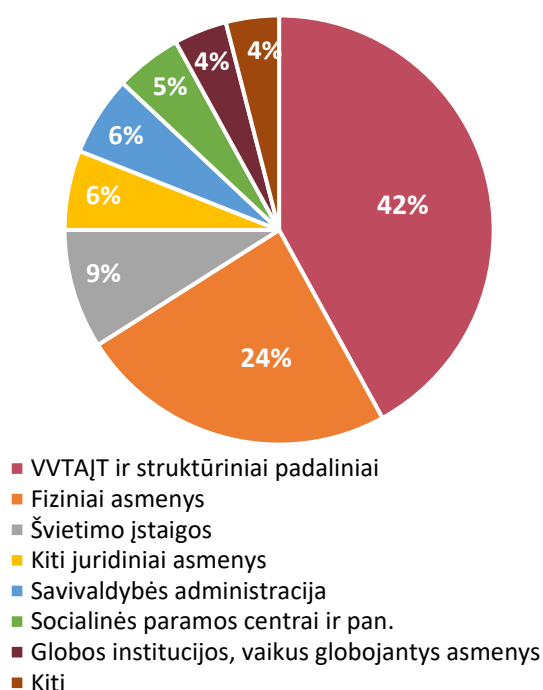

išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo paskelbimas netekusiu galios. Manytina, kad tokie teisinio reguliavimo pokyčiai gali turėti itin neigiamas pasekmes vaiko teisių užtikrinimui, todėl ateityje reikalinga šios srities stebėseną.

Taip pat paminėtina, kad 2022 metais Kontrolierė siūlė Tarnybai keisti Atvejų, susijusių su galimais vaiko teisių pažeidimais, nagrinėjimo, veiksmų atlikimo ir sprendimų priėmimo tvarkos aprašą, pašalinant jo nuostatų prieštaravimus VTAPJ 36 straipsnio bei Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo nuostatoms, tačiau nurodytos teisinio reguliavimo problemos sprendimui buvo pasirinkta ne keisti aukštesnės galios teisės aktams prieštaraujančias nuostatas, o pripažinti netekusiu galios patį aprašą³⁸.

Įvertinant Tarnybos, kaip pagrindinės vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos grandies, vaidmenį, tyrimų dėl netinkamo Tarnybos funkcijų atlikimo ar neveikimo pagrįstumo ir nustatytų pažeidimų santykį su kitais pažeidimais, atliekant vaiko teisių užtikrinimo padėties ir vaiko teisių apsaugos sistemos veiklos stebėseną jai skiriamas didelis dėmesys. Be to, Tarnybos ir jos Teritorinių skyrių nustatytų neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų analizė leidžia įvertinti ankstesniais metais nustatytų veiklos trūkumų šalinimo ir sprendimo pokyčius bei sritis, kurioms reikalingi teisinio reguliavimo ar praktikos formavimo pokyčiai.

**Galimai
vaiko teises pažeidę asmenys**

Ataskaitiniais metais buvo pradėta 290 tyrimų dėl juose nurodytų 547 galimų vaiko teisių pažeidimų³⁹, 353 asmenų (fizinių, juridinių) veiksmų ar neveikimo, kuriais galimai pažeistos ar gali būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai. Tarnyba ir jos Teritoriniai skyriai 148 atvejais (42 proc.) buvo nurodyti galimai pažeidę vaiko teises. Tyrimų, galimų vaiko teisių pažeidimų bei subjektų, nurodytų ar pripažintų pažeidusių vaiko teises, skaičius nesutampa, nes skunduose nurodomi ar atlikus tyrimus nustatomi keli vaiko teisių pažeidimai ir (ar) pažeidėjai.

Atlikus tyrimus, 361 asmenys buvo pripažinti pažeidę vaiko teises. Tarnybos teritoriniai skyriai 69 tyrimuose (47 proc.) buvo pripažinti neveikimu ar netinkamu tarnybinių pareigų atlikimu pažeidę vaiko teises, o tai sudaro

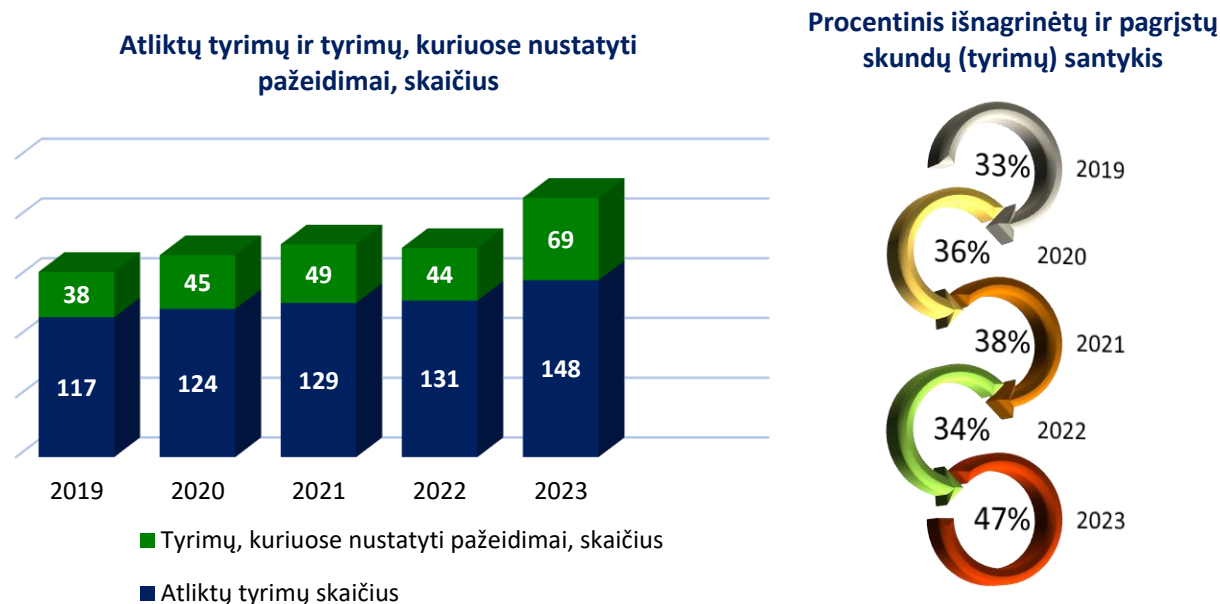
³⁸ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2023 m. birželio 16 d. įsakymas Nr. BV-153.

³⁹ Per ataskaitinį laikotarpį atlikti tyrimai dėl 593 galimų vaiko teisių pažeidimų. Nurodytų pradėtuose tyrimuose ir nagrinėtų galimų vaiko teisių pažeidimų skaičius nesutampa, nes dalis tyrimų buvo pradėti ankstesniais ataskaitiniais metais.

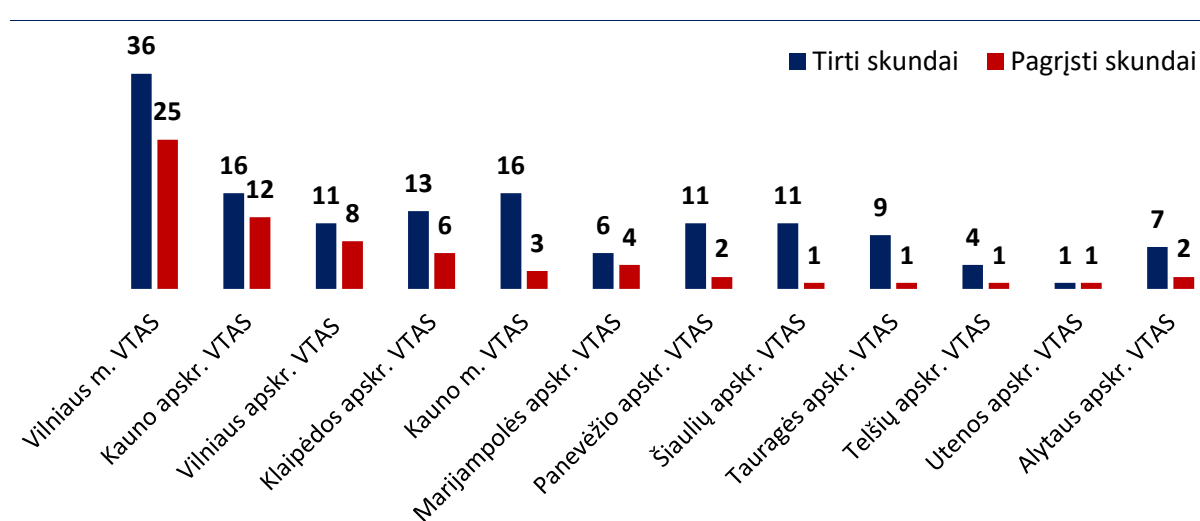

didžiausią nustatytų pažeidėjų grupę. Lyginamoji analizė su ankstesnių ataskaitinių laikotarpių duomenimis rodo tolygią augimo tendenciją, tačiau paskutiniiais ataskaitiniais metais augimas, lyginant su 2022 metais, sudaro 13 proc.

2023 metais stebimas ženklėsnis pagrįstų skundų (atliktų tyrimų) santykis su išnagrinėtais skundais– jis siekia 47 proc.

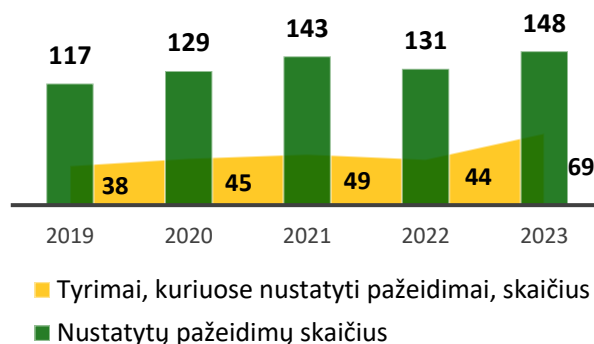
Kaip ir ankstesniais metais, aktyviausi pareiškėjai buvo didžiuosiuose šalies miestuose (duomenys pateikti diagramoje), didžiausias nustatytų pažeidimų skaičius taip pat nustatytas dėl šių miestų (regionų) Tarnybos teritorinių skyrių veiksmų ar neveikimo:

Nustatyti 148 Tarnybos netinkamo pareigų vykdymo arba neveikimo atvejai. Atliktų tyrimų bei nustatytų pažeidimo atvejų kiekybinės išraiškos skirtumus lemia tai, kad skunduose (tyrimuose) nurodomi keli galimi pažeidimai, taip pat atlikus tyrimą nustatomi keli pažeidimai, susiję su Tarnybos neveikimu ar netinkamu pareigų vykdymu, kurie, neretais atvejais būna tarpusavyje susiję ir sąlygoja vienas kitą.

Nustatytų pažeidimų dinamikoje esminių pokyčių nėra. Žemiau nurodytų dominuojančių Tarnybos (jos Teritorinių skyrių) veiklos trūkumų (pažeidimų) apžvalgoje aptariamos šios vaiko teisių užtikrinimo institucijų grandies veiklos srityje egzistuojančios problemos, turinčios tęstinį pobūdį.

Pranešimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimo ir vaiko situacijos vertinimo trūkumai

• Nesavalaikis reagavimas į galimus vaiko teisių pažeidimus

Šio pobūdžio pažeidimai dažniausiai pasitaiko, kai yra pranešimų apie galimą to paties vaiko teisių pažeidimo daugetą, dažniausiai tokie pranešimai susiję su vaiko bendravimu su vienu iš tėvų tvarkos pažeidimais ar skyrium gyvenančio vieno iš tėvų galimybėmis dalyvauti auklėjant vaiką. Taip pat juos įtakoja ir dideli Tarnybos teritorinių skyrių darbo krūviai, darbo organizavimo ypatumai. Tačiau šios priežastys, taip pat nurodomų aplinkybių, kuriomis grindžiamas galimas pažeidimas, pasikartojimas, vaiko tėvų tarpusavio nesutarimai dėl bendravimo su vaiku ir kitos aplinkybės nepateisina teisės aktuose nustatytų terminų nesilaikymo (vienu iš nustatytų atvejų pranešimas dėl galimo smurto prieš vaiką pradėtas nagrinėti net po 1,5 mėn. nuo pranešimo gavimo, kitu – nagrinėtas mėnesį nuo sveikatos priežiūros pranešimo apie motinos pasirengimą, galimybes ir gebėjimus pasirūpinti naujagimiu). Ataskaitiniais metais nustatyti atvejai, kai informacija apie galimą smurtą prieš vaiką nebuvo perduota teisėsaugos įstaigoms teisės aktų nustatyta tvarka.

• Vaiko situacijos vertinimo ir anketų pildymo trūkumai

Tokio pobūdžio veiklos trūkumai kelia abejones dėl išsamaus ir objektyvaus vaiko situacijos įvertinimo, o neobjektyvus ir (ar) neišsamus vaiko situacijos vertinimas turi neigiamą įtaką priimant sprendimus dėl apsaugos vaikui poreikio nustatymo, atitinkamų pagalbos priemonių skyrimo.

Ne visais atvejais išsiaiškinamos bei, atitinkamai, užfiksuojamos visos galimo pažeidimo nagrinėjimui ir vaiko situacijos vertinimui reikšmingos aplinkybės ir neišsamiai užpildoma Vaiko situacijos vertinimo anketa. Vertinant vaiko situaciją neįvertinamas galimas vaiko teisių pažeidimo pobūdis ir konkreči situacija, nesikreipiama į socialinius partnerius dėl informacijos apie vaiką ir šeimą pateikimo, kai tai yra reikšminga konkrečiai situacijai įvertinti. Pasitaiko

atvejų, kai nurodomi rizikos veiksniai bei juos pagrindžiantys faktai yra prieštaringi, dalis nurodomų aplinkybių paremtos konfliktuojančių tarpusavyje vaiko tėvų subjektyvia nuomone, nenurodomi ar neišsamiai nurodomi apsaugos veiksniai.

Dažni atvejai, kai vaiko situacijos vertinimo anketa užpildoma ir vaiko atstovai pagal įstatymą supažindinami su ja nesilaikant teisės aktuose nustatytų terminų.

- **Vaiko nuomonės apie galimą vaiko teisių pažeidimą neišklausymas, netinkamas išklausymas ar (ir) jos netinkamas fiksavimas.**

Vis dar nustatomi atvejai, kai nagrinėjant pranešimus dėl vaiko teisių pažeidimo neišklausoma ar netinkamai išklausoma vaiko nuomonė. Nustatyti atvejai, kai vaikas apie tas pačias aplinkybes išklausomas (klausinėjamas) kelis kartus, vaikas išklausomas šalia esant atstovams pagal įstatymą ir nuomonė gali būti jų įtakota. Keliais atvejais buvo išklaudyta ir fiksuota apsvaigusių (neblaivių) vaikų nuomonė.

Vaiko teisių ir jo interesų atstovavimo teisiniuose procesuose trūkumai

Didėjant ištuokų skaičiui daugėja ir bylų bei ginčų teismuose dėl vaiko gyvenamosios vietos, bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo ar pakeitimo. Nagrinėjant tokio pobūdžio bylas yra privalomas Tarnybos dalyvavimas byloje ir išvados (turi būti išsami, motyvuota; teismui turi būti pateikti visi teisiškai reikšmingi faktai) pateikimas.

Kaip ir ankstesniais metais, nustatyti atvejai, kai teismams buvo pateiktos neišsamios, neobjektyvios išvados, o teikiant jas nebuvo surinkta ir įvertinta visa reikšminga bei objektyvi informacija. Vieno iš tyrimų metu buvo nustatyta, kad vaikų motina išsivežė be tėvo sutikimo ir žinios vaikus į užsienio valstybę. Tėvui nebuvo žinoma vaikų gyvenamoji vieta, galimybė bendrauti su vaikais buvo apsunkinta dėl motinos veiksmų. Nors teismas nutartimi įpareigojo motiną grąžinti vaikus į jų gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, o motina nutarties nevykdė, Tarnyba pasisakė už vaikų gyvenamosios vietos nustatymą su motina. Kitu atveju teismui pateikta išvada buvo priešinga Tarnyboje gautai ir turimai rašytinei informacijai apie šeimą ir vaiko padėtį, joje nurodytos aplinkybės neatitiko realiai egzistuojančių.

Manytina, kad šių veiklos trūkumų šalinimui teigiamą reikšmę galėtų turėti detalesnis Tarnybos teikiamų išvadų teisinis reglamentavimas (tvarkos aprašas ar pan.), kuris padėtų išvengti neišsamių, neobjektyvių teismams teikiamų išvadų, taip pat suvienodintų Tarnybos teritorinių skyrių praktiką.

Nepakankamas aktyvumas užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais ir (ar) kitais artimais giminaičiais

Didelę gaunamų skundų dalį sudaro skundai dėl Tarnybos teritorinių skyrių veiklos trūkumų, susijusių su tėvų tarpusavio nesutarimais ir ginčais dėl įvairių tėvų teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo aspektų, vaiko teisės bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų užtikrinimo. Nors Tarnybos teritoriniai skyriai reaguoja į pranešimus, daugeliu atvejų nustato paslaugų vaikui ir šeimai vertinimo poreikį, inicijuoja atvejo vadybos procesą, tačiau ne maža

dalį tokio pobūdžio skundų buvo pripažinti pagrįstais, t. y. nustatyti Teritorinių skyrių veiklos trūkumai.

Sutiktina, kad tėvų tarpusavio ginčų sprendimas nepriklauso Tarnybos kompetencijai, tačiau Tarnyba turi pareigą reaguoti į vaiko teisių pažeidimą, jei jis kyla dėl tėvų ginčų ir nesutarimų. Nustatomi formalaus veikimo, siekiant vaiko ryšio su tėvais (ar kitais artimaisiais giminaičiais) palaikymo ar atstatymo, atvejais, nevertinamas taikomų pagalbos priemonių efektyvumas, netaikomos teisinės atsakomybės priemonės vienam iš tėvų, sudarančiam kliūtis vaikui bendrauti su kitu skyrium gyvenančiu tėvu ar įtraukiančiam vaiką į tėvų tarpusavio konfliktus, kartais neobjektyviai ir neišsamiai vertinami tokio pobūdžio pranešimai.

Vis dar skiriamas nepakankamas dėmesys vaiko, esančio globoje, teisės bendrauti su tėvais ir kitais artimais giminaičiais, įgyvendinimui ir globėjo netinkamo pareigų vertinimui trukdymo bendrauti su tėvais, kitais artimais giminaičiais, atvejais, taip pat atsakomybės globėjui klausimo iškelimui.

Globos vaikams organizavimo trūkumai

- **Teisės aktuose nustatytų terminų vaiko globai nustatyti pažeidimai**

Civilinio kodekso 3.262 straipsnis įpareigoja vaiko laikinąją globą nustatyti per 3 darbo dienas nuo valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos nurodymo užregistravimo savivaldybės administracijoje dienos. Nustatytas atvejis, kai vaikams, paimtiems iš atstovų pagal įstatymą ir apgyvendintiems vaikų globos institucijoje, globa nebuvo nustatyta daugiau nei 5 mėn. dėl alternatyvios globos formų trūkumo (nebuvo galimybės nustatyti globą šeimoje, šeimynoje ar globos centre). Tarnybai šis atvejis buvo žinomas, tačiau nebuvo išnaudotos galimybės šį vaiko teisių pažeidimą pašalinti.

Taip pat nustatytas atvejis, kai Lietuvos Respublikos teritorijoje užsieniečiui nepilnamečiui likus be tėvų globos nebuvo sprendžiamas laikinosios globos nustatymo klausimas.

- **Delsimas priimti sprendimus dėl vaiko laikinosios globos nutraukimo ir vaikų grąžinimo tėvams**

Europos Žmogaus Teisių Teismas, formuodamas praktiką vaikų atskyrimo nuo šeimos bylose, nuosekliai laikosi pozicijos, kad globos įsakymai pagal savo prigimtį yra numatyti būti laikinomis priemonėmis, kurios turi būti nutrauktos iškart, kai tik aplinkybės tai leidžia, o visos laikinąją priežiūrą įgyvendinančios priemonės turėtų atitikti galutinį tikslą – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką. Nustatyti atvejais, kai išnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo nustatyta laikinoji globa vaikams, buvo delsiama priimti sprendimus dėl vaikų grąžinimo atstovams pagal įstatymą ir nepakankamai įvertintos pagalbos šeimai organizavimo ir teikimo galimybės.

- **Netinkamai vertinamas globėjo pareigų atlikimas**

Vaiko globėjas atsakingas už tinkamą vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovavimą jo teisėms ir teisėtiems interesams bei jų gynimą, vaiko vystymosi poreikių tenkinimą, jo teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą, turi netrukdyti globojamam vaikui bendrauti su jo tėvais, sudaryti

sąlygas vaikui bendrauti su jo artimaisiais giminaičiais ar kitais asmenimis, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus, kt.

Už vaiko globos priežiūrą yra atsakinga Tarnyba. Išnagrinėtų skundų analizė rodo, kad globos priežiūros ir peržiūros procese vis dar nepakankamai dėmesio skiriama vaiko teisės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais ir kitais asmenimis, su kuriais vaikas susijęs emociniais ryšiais, įgyvendinimui ir globėjo pareigų šioje srityje įgyvendinimui. Vaiko nuomonė šiuo klausimu yra išklausa retai. Taip pat stebima tendencija, kai vaikai be teisinio pagrindo vis dažniau netenka galimybės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais ar emociniais ryšiais susijusiais asmenimis nedalyvaujant tretiesiems asmenims (globėjams, globos centrų darbuotojams). Taip pat reti atvejai, kai globos priežiūros metu vertinama kaip globėjas užtikrina turtines vaiko teises.

Nustatyti atvejai, kai esant institucijose globojamų vaikų elgesio problemoms (vaikų priklausomybės, nuolatinei pasišalinimui iš globos įstaigos ir kt.) nevertinamas ne tik pagalbos vaikui ir globėjui pagalbos poreikis, bet ir globėjo taikomų priemonių netinkamam vaiko elgesio modeliui pakeisti adekvatumas situacijai (globėjo pareigų vykdymas).

Viešojo administravimo principų ir nuostatų nesilaikymas

Remiantis Viešojo administravimo įstatymu, viešojo administravimo subjektai savo veikloje vadovaujami (be kitų) išsamumo principu, kuris reiškia, kad viešojo administravimo subjektas į prašymą ar skundą turi atsakyti aiškiai ir argumentuotai, nurodydamas visas prašymo ar skundo nagrinėjimui įtakos turėjusias aplinkybes ir konkrečias teisės akto nuostatas, kuriomis rėmėsi vertindamas prašymo ar skundo turinį; taip pat skaidrumo principu, kuris reiškia, kad viešojo administravimo subjekto veikla turi būti vieša, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus; kt.

Lyginant su ankstesniais ataskaitiniais laikotarpiais stebima pažeidimų, susijusių su viešojo administravimo principų ir nuostatų nesilaikymu, mažėjimo tendencija. Tačiau vis dar neretai pareiškėjų prašymai nagrinėjami formaliai, pateikiama bendro pobūdžio informacija, tačiau nepateikiami atsakymai į pareiškėjų suformuluotus konkrečius klausimus (pvz., ar buvo apribota pareiškėjo teisė bendrauti su laikinai globojamais anūkais, ar apribota galimybė bendrauti ne nuotolinio ryšio priemonėmis, jei taip – kokiu pagrindu ir dėl kokių priežasčių). Taip pat nustatyti atvejai, kai nagrinėjant prašymus pareiškėjams pateikta informacija, kuri nėra susijusi su prašymų dalyko nagrinėjimu; kai į prašymus dėl konkrečių aplinkybių ir sprendimų atsakoma tik cituojant teisinį reglamentavimą keliamu klausimu, tačiau nenurodant dėl kokių priežasčių informacija neteikiama. Formalus ir neindividualizuotas atsakymas, nepateikta informacija apie prašymo nagrinėjimo metu atliktus veiksmus, pagrįstai suformuoja pareiškėjų nuomonę, jog Tarnyba jokių veiksmų ir vertinimo, nagrinėdama prašymą, neatliko ir kelia abejones dėl Tarnybos sprendimų pagrįstumo ir objektyvumo.

Bendradarbiavimo su socialiniais partneriais stoka

Vaiko teisių užtikrinimo ir gynimo procese dalyvauja daug subjektų – tėvai, kiti šeimos nariai, švietimo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų bei kitos įstaigos ir specialistai.

Pagalbos ir paslaugų vaikui bei šeimai efektyvumui ypatingai didelę reikšmę turi Tarnybos bendradarbiavimas su nurodytais asmenimis ir specialistais.

Atlikti tyrimai rodo, kad nepaisant teigiamų pokyčių, vis dar nustatomi Tarnybos veiklos trūkumai bendradarbiavimo su atvejo vadybos, švietimo srities specialistais, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinadoriais, kitais socialiniais partneriais. Pasitaiko formalus požiūris į konkrečios vaiko situacijos sprendimui reikalingus ir taikomus institutus, į tarpinstitucinį bendradarbiavimą (vaiko paėmimas iš šeimos, minimalios priežiūros priemonių, vidutinės priežiūros priemonės skyrimas ar kt.) atvejais, o tai sudaro prielaidas tęstiniam vaiko situacijos blogėjimui, rizikos veiksnių didėjimui, sunkėjančioms ir sudėtingėjančioms pasekmėms tiek pačiam vaikui, tiek kitiems jo šeimos nariams, iššūkiams teikiamų paslaugų ir pagalbos efektyvumui.

5.2. TARPŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS IR ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLA

Ataskaitiniais metais aktyviai dalyvauta Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos⁴⁰ ir Šeimos politikos komisijos⁴¹ veikloje. Posėdžių metu buvo aptartos šios temos:

Pavėžėjimo paslaugos užtikrinimas vaikams su negalia savivaldybėse

2022 m. gruodžio mėn. priėmus Švietimo įstatymo pakeitimus, savivaldybėms buvo patikėta savarankiškai organizuoti pavėžėjimą tiems specialiujų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, kurie turi judėjimo sutrikimus bei dėl didelių sutrikimų yra nesaugūs gatvėje. Deja, kriterijai, dėl kurių mokiniai laikomi nesaugūs gatvėje, nepatvirtinti. Kai kurie miestai (Klaipėda, Kaunas) pavėžėjimo paslaugą teikia visiems mokiniams, kuriems nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai, tuo tarpu Vilniaus miesto taryba dar 2019 metais patvirtino tvarką, pagal kurią pavėžėjimas taikomas tik didelius ir labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius turintiems vaikams. Kita problema – savivaldybės, net ir turėdamos transportą pavėžėjimui, dažnai neturi specialaus transporto negalią turinčių vaikų pavėžėjimui. Siekiant gerinti vaikų, kurių galimybės savarankiškai saugiai dalyvauti eisme ribotos, pavėžėjimo paslaugų prieinamumą, nutarta aiškintis pedagoginių-psichologinių tarnybų galimybes įvertinti specialiuosius ugdymosi poreikius turinčių vaikų galimybes saugiai dalyvauti eisme; skatinti savivaldybių tarpusavio bendradarbiavimą ir kooperavimąsi, ieškant pavėžėjimo paslaugos užtikrinimui reikalingų sprendimų, taip pat stiprinti savivaldybėse pavėžėjimą organizuojančių įstaigų švietimo, sveikatos, socialinėje srityje tarpinstitucinį bendradarbiavimą bei pavėžėjimo paslaugos koordinavimą / derinimą.

⁴⁰ Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės analizuoja vaiko teisių apsaugos situaciją šalyje ir teikia siūlymus dėl vaiko teisių apsaugos politikos priemonių gerinimo, dėl teisės aktų pakeitimo, teikia siūlymus bei sprendimus vaiko gerovės klausimais.

⁴¹ Šeimos politikos komisijos tikslas – užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą ir jų veiklos koordinavimą, apjungti skirtingas sritis ir būti tam tikru patarėju plėtojant šeimos politiką, numatant priemones įvairiose srityse, kurios prisidėtų prie šeimų gerovės.

... Parama ir paslaugos, prieinamos nėščiosioms ir vaikams iki 2 metų amžiaus

Vienos didžiausių problemų šioje srityje – skurdas, smurtas ir pagalbos prieinamumas. Skurdui mažinti, be kitų priemonių, planuojama kelti bazines socialines išmokas, tačiau ne mažiau reikalingas individualus požiūris ir sprendimai dėl žmonių, kuriems reikalinga finansinė parama, kartu užtikrinant jų galimybes gauti paslaugas, kurios reikalingos vaikui ir šeimai. Didelis žingsnis – smurto orderio įtvirtinimas, padėsiantis labiau užtikrinti nukentėjusio asmens interesus, jo apsaugą. Svarbūs ir Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimai, kuriais įtvirtinta individualios priežiūros galimybė socialinę riziką patiriančioms šeimoms. Sveikatos apsaugos srityje taip pat imtasi priemonių, užtikrinant reikalingos pagalbos teikimą, ypač kiek tai susiję su smurto atpažinimu ir reagavimu - kiekvieno sveikatos priežiūros specialisto medicinos normose buvo įtvirtinta pareiga apie galimus smurto atvejus informuoti teisėsaugos ir vaiko teisių apsaugos institucijas. Iš kitos pusės, yra likę ir problemų – pirminės sveikatos priežiūros ir pirminės psichikos sveikatos priežiūros sistemos dar dažnai yra ne tik kad atskirose patalpose, bet net egzistuoja kaip skirtingi juridiniai asmenys; šeimos gydytojo komandoje nėra psichologo (tačiau šeimos gydytojų komandos yra plečiamos, numatyta, kad komandoje bus socialinis darbuotojas, atvejo vadybininkas, dvi slaugytojos, penkiems šeimos gydytojams – vienas akušerio etatas); reikalinga stiprinti sąsajas tarp socialinio darbuotojo ir medicinos darbuotojų (šeimos gydytojų komandos), reikalingas didesnis bendradarbiavimas, priemonių pilotavimas bei realizavimas.

... Sporto, fizinio aktyvumo veiklų prevencinis poveikis vaikų psichoaktyvių medžiagų vartojimui

Prevenција prasideda nuo gimimo – turi būti saugi aplinka vaikui namuose, mokykloje, užtikrintas užimtumas, galimybė lankyti būrelius, kur vaikai jaustųsi saugūs. Šiuo metu psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencinių paslaugų įgyvendinimą koordinuoja Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas. Vadovaujantis 2019 metų Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų tyrimo Europos mokyklose (ESPAD) išvadomis, vertinant mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tendencijas, nuo 1995 metų matomi teigiami pokyčiai šalies mastu: alkoholio vartojimas tarp 15–16 metų mokinių yra mažiausias per 25 metus, sumažėjo ir įprastinių cigarečių rūkymo paplitimas, o nuo 2011 metų fiksuojama neįvyki narkotikų mažėjimo tendencija. Vis dėlto Lietuvoje, lyginant su ESPAD šalių vidurkiu, didesnis skaičius mokinių, bent kartą gyvenime vartojusių gydytojo nepaskirtus raminamuosius ar migdomuosius vaistus, naująsias psichoaktyvias medžiagas, elektronines cigaretes, mokinių, kurie 13 metų ir jaunesni surūkė pirmąją cigaretę, kt. Tai įpareigoja peržiūrėti ir atnaujinti vykdomų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencinių programų turinį. 2024 metais bus atliktas pakartotinis ESPAD tyrimas, kuriame bus ne tik visos Lietuvos apibendrinti duomenys, bet ir duomenys atskirose savivaldybėse. Psichoaktyvių medžiagų vartojimo problema yra tarp visų vaikų, o pagrindinė pirmojo pabandymo priežastis yra negebėjimas atsispirti draugų įtakai, atsparumo stoka, buvimas rizikingose kompanijose, vietose, veiklose. Siekiant tai stabdyti, reikalinga kurti stiprų ir atvirą ryšį (tėvų, mokytojų, trenerių, būrelių vadovų, kt.) su vaiku, taip pat svarbi tinkama vaikų priežiūra, prieinamumo,

kiek įmanoma, ribojimas, pakankamas poilsio laikas, psichinės gerovės užtikrinimas. Be minėto, reikalingas prevencinių programų nuoseklus finansavimas, visuomenės informavimo kampanijos.

Nepilnamečių atstovavimas pagal įstatymą ir pagal įgaliojimą

Vaikas baudžiamajame procese gali, o tam tikrais atvejais – privalo, būti atstovaujamas: pirma, atstovo pagal įstatymą; antra, atstovo pagal įgaliojimą; trečia, lydinčio asmens; ketvirta, valstybės institucijos ar kitos institucijos atstovo. Atstovavimo pagal įstatymą atveju atstovavimo teisiųjų santykių atsiradimo pagrindas yra įstatymas (šiuo atveju – Baudžiamojo proceso kodeksas), o atstovavimo pagal sutartį – atstovavimo sutartis ar teisėsaugos institucijų subjektų sprendimas skirti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Visgi, Baudžiamojo proceso kodeksas nenustato, koks konkrečiai asmuo konkrečiu atveju turi būti paskirtas vaiko atstovu pagal įstatymą, todėl svarbu kiekvienoje byloje įvertinti, koks asmuo yra tinkamiausias atstovauti vaiko interesus baudžiamojo proceso metu. Ydinga praktika, kai ikiteisminio tyrimo metu vaiko atstovu pagal įstatymą paskyrus Tarnybos teritorinio skyriaus specialistą, jie keičiasi keletą kartų, todėl jų dalyvavimas tampa epizodiškas, kai dažnai neįsigilinama į tiriamos bylos aplinkybes ir nukentėjusiojo poreikius, o vaiko atstovavimas – netinkamas. Kiek tai susiję su atstovavimu pagal sutartį, problema ta, jog kyla nuogąstavimų dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, kuria dažniais atvejais naudojasi tiek nukentėję, tiek įtariamieji (kaltinamieji) vaikai, efektyvumo ir teikiamų paslaugų kokybės. Be tinkamo vaiko atstovavimo užtikrinimo, svarbu, kad vaikai, nukentėję nuo nusikalstamų veikų, laiku gautų efektyvią kompleksinę pagalbą ir galėtų sėkmingai įveikti patirtų traumų pasekmes – tam reikalingi teisėsaugos institucijų, taip pat subjektų, teikiančių socialinę, psichologinę ir kitą paramą smurtą patyrusiems vaikams, koordinuoti veiksmai.

Posėdžių metu buvo nagrinėti ir kiti klausimai: vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimas ir pediatrų vaidmuo pirminėje sveikatos priežiūros grandyje; dienos poilsio organizavimas ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo įstaigose, kt.

5.3. STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE VAIKUS RODIKLIŲ SĄRAŠO REGLAMENTAVIMAS

Ataskaitiniais metais tęsėsi Statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo projekto⁴² (toliau – Projektas, Projekto sąrašas) derinimas.

Kontrolierė pakartotinai⁴³ atkreipė dėmesį, kad, priešingai nei nurodoma Projekto lydraštyje, Projektu yra įgyvendinama tik dalis JT Vaiko teisių komiteto pateiktų rekomendacijų Lietuvai

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas Nr. 23-2391.

⁴³ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės išvados dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektų Nr. 20-9584, Nr. 21-27005, Nr. 21-34540.

(CRC/C/LTU/CO/3-4) dėl duomenų apie vaikus rinkimo. Liko neatlieptos rekomendacijos užtikrinti, kad visi apie vaikus renkami duomenys būtų suskirstyti pagal amžiaus grupes, lytį, etninę kilmę, socialinę ir ekonominę padėtį, kaimo ar miesto vietas ir pagal vaikų grupes, kuriems reikalinga speciali apsauga, siekiant išsamiai ištirti visų vaikų padėtį; sukurti duomenų apie nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų iki 18 metų kaupimo sistemą ir ištirti, kokios pagrindinės šio reiškinių priežastys.

Kontrolierės nuomone, Komiteto rekomendacijų dalinis įgyvendinimas neturėtų būti argumentuojamas duomenų rinkimo proceso sudėtingumu, informacijos neaktualumu, priskyrimu ypatingų duomenų kategorijai, kad tokie duomenys šiuo metu nerenkami ir pan. Statistinių duomenų apimtis yra labai svarbi savalaikiam besiformuojančių problemų identifikavimui, paslaugų ir pagalbos vaikui ir šeimai aprėpties ir pasiekiamumo įvertinimui.

Pakartotinai siūlyta įvertinti galimybę įgyvendinti Komiteto rekomendaciją dėl duomenų apie vaikus rinkimo ir pagal jų etninę kilmę. Šių duomenų rinkimas yra ir išliks aktualus siekiant ištirti etninėms grupėms priklausančių vaikų padėtį, paslaugų etninėms grupėms pasiekiamumą ir efektyvumą. Todėl manyta, kad ankstesnėse Projekto derinimo stadijose nurodyti argumentai, kad šie duomenys priskiriami ypatingų duomenų kategorijai; kad tautybė nėra gimimo įrašė nurodyti privalomas aspektas; kad tai laisvas asmenų apsisprendimas dėl tokios informacijos (ne)teikimo; kad tai labai apsunkintų renkamų duomenų patikimumą, yra nepakankami, kad nebūtų nustatytas tokio rodiklio parametras ir nenumatytas tokių duomenų rinkimas ateityje.

Nepaisant Projekto rengėjų prieštaravimų ir pateiktų argumentų, Kontrolierė likosi pozicijos, jog reikėtų papildyti Rodiklių sąrašo (Projekto) 4 punktą „Švietimas“ ir sukurti duomenų apie nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų iki 18 metų (16-17 metų) kaupimo sistemą, tikslu nustatyti pagrindines šio reiškinių priežastis. Teikdama šį siūlymą, Kontrolieriaus įstaiga nekvestionavo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnio, kuriame įtvirtintas asmenims iki 16 metų mokslo privalomumas. Projekto rengėjai dažnai pateikia argumentą, kad mokslas nuo 16 metų vaikams nėra privalomas, tačiau svarbu paminėti, kad valstybė turi užtikrinti, jog kiekvienas vaikas galėtų tinkamai įgyvendinti jam tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais garantuojamą teisę į mokslą. Ši teisė privalo būti užtikrinta ir sudarytos sąlygos ją įgyvendinti kiekvienam vaikui iki pilnametystės (ne iki 16 metų). Vaikas, sulaukęs 16 metų, gali būti priverstas dėl įvairių aplinkybių toliau nesimokyti ir, jeigu neskiriamas dėmesys priežastims, dėl kurių vaikas netęsia mokslo, bei vadovaujamas tik argumentu, kad vaikams nuo 16 metų mokslas neprivalomas, išauga vaikų pažeidžiamumo ir kitos rizikos, neigiamos pasekmės, kurias gali patirti vaikas iki pilnametystės bei tapęs pilnamečiu: skurdas, nedarbas ir kt.

Taip pat siūlyta papildyti Projektą, įtraukiant rodiklį „Vaiko globėjų (rūpintojų) ir budinčių globotojų kaita per metus“ ir atitinkamai papildant šio rodiklio parametrus vaikų, kuriems buvo pakeistas budintis globotojas, skaičiumi, pagal lytį, pagal savivaldybes, pagal priežastis. Šio siūlymo įgyvendinimas yra itin reikšmingas, nes šiuo metu nėra prieinami (kaupiami) duomenys apie budinčių globotojų (vaikus prižiūrinčių asmenų) kaitą. Nerenkant tokio pobūdžio duomenų nėra galimybės nustatyti kaip praktikoje įgyvendinamas VTAPJ įstatymo 4 straipsnio

18 punkte nustatytas vaiko globos vietos pastovumo principas⁴⁴. Ypatingą svarbą šio rodiklio įvedimas ir duomenų rinkimas turi ir įvertinant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyvas reglamentuoti nuolatinio globotojo institutą⁴⁵. Vaiko globos vietos pastovumo nuolatinis vertinimas yra būtinas, nes globos (nuolatinio / budinčio globotojo atveju – vaiko priežiūros) vietos pasikeitimas turės neigiamą poveikį vaikui, ypač – jau turinčiam nesėkmingą globos ar įvaikinimo patirtį (globėjo / rūpintojo atleidimas ar nušalinimas nuo pareigų, tėvų valdžios ribojimas įtėviams), nesudarys prielaidų kurti pasitikėjimo santykio su globėju (prižiūrinčiu asmeniu). Nerenkant tokių duomenų vaiko faktinės globos vietos pasikeitimas nebus atspindėtas statistiniuose rodikliuose, nes globėjas išliks tas pats (globos centras), keisis vaiką prižiūrintys asmenys.

Pakartotinai siūlyta Projektą papildyti nauju rodikliu dėl vaikų, kurių tėvai (tėvas, motina, abu tėvai) atlieka laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose. Kontrolieriaus įstaiga nesutiko su Projekto rengėjų ankstesniais argumentais dėl nepritarimo šiam siūlymui (sunkumai dėl informacijos prieinamumo, rinkimo specifikos ir pan.). Pažymėtina, kad teikiant šį siūlymą yra žinoma, kad Lietuvoje šio pobūdžio duomenys nėra renkami, todėl įvertinant laiko, finansinių ir kitų išteklių bei sprendimų priėmimo poreikį buvo siūloma numatyti šių duomenų rinkimą vėlesniam laikotarpiui. Duomenų apie vaikus, kurių tėvai atlieka laisvės atėmimo bausmę, poreikis (trūkumas) yra akcentuojamas tarptautiniame lygmenyje, įvairių ekspertų ir pan. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje dėl vaikų, kurių tėvai įkalinami CM/Rec(2018)5 yra nuostatos dėl statistinių duomenų rinkimo, jų poreikio (svarbos) ir viešo skelbimo, t. y. numatyta, kad asmens priėmimo į įkalinimo įstaigą metu turi būti registruojami duomenys apie įkalinimo asmens vaikų skaičių, amžių ir jų esamą globėją bei stengtis, jog ši informacija būtų aktuali (atnaujinama); turi būti sistemingai renkami ir skelbiami statistiniai duomenys iš įkalinimo įstaigų ir vaiko gerovės šaltinių, kartu su informacija apie įkalinusių tėvų vaikus ir gerosios praktikos aprašais. Šių rekomendacijų aiškinamajame memorandume nurodyta, kad duomenų rinkimas yra labai svarbus siekiant nustatyti tikslesnį vaikų, kurių vienas iš tėvų kalio, skaičių, tiksliau nustatyti vaikų, kurių tėvai yra įkalinami ir kuriems reikia paramos, populiaciją ir parodyti politikos ir praktikos pokyčių svarbą. Memorandume pripažįstama, kad šiuo metu nėra tikslių sistemingų įrašų apie vaikų, kurių tėvai yra kalėjime, skaičių visame pasaulyje. Dėl to neįmanoma įvertinti nukentėjusių vaikų skaičiaus ir, savo ruožtu, skirti išteklių jų poreikiams patenkinti. Be to, duomenų rinkimas yra svarbus kalėjimo administracijai saugumo, saugumo ir vaikų apsaugos sumetimais. Tai taip pat svarbu vaikams ir kaliniams, taip pat siekiant veiksmingai užtikrinti jų teises susisiekti ir lankytis. Siekiant užtikrinti, kad būtų apsaugotos ir remiamos šių vaikų teisės, reikalinga nuosekli ir universali sistema, pagal kurią visoje Europos Taryboje būtų saugomi tikslūs įrašai. Dėl turimų duomenų,

⁴⁴ Parenkant vaiko globos (rūpybos) vietą, turi būti siekiama užtikrinti, kad tai būtų vienintelė vaiko globos (rūpybos) vieta, kuri būtų kaip įmanoma arčiau vaiko gyvenamosios vietos ir gali būti keičiama tik tuo atveju, jeigu tai atitinka geriausias vaiko interesus.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. Nr.23-1530, kuriuo siūloma nustatyti, kad globos centras, paskirtas nuolatinio vaiko globėju, perduoda prižiūrėti nuolat globojamą vaiką nuolatiniam globotojams.

ypač statistinių duomenų, trūkumo kilo sunkumų didinant informuotumą apie šios grupės vaikų poreikius, todėl labai svarbu, kad būtų surinkti duomenys ir Vaiko gerovės ir kitų agentūrų paskelbti viešai.

5.4. STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE LYGIAS GALIMYBES REGLAMENTAVIMAS

Kontrolierė teikė siūlymus ir pastabas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rengiamam Statistinės informacijos apie lygias galimybes bei moterų ir vyrų lygias galimybes rodiklių sąrašo projektui. Rengiamą Rodiklių sąrašą buvo planuojama patvirtinti Vyriausybės nutarimu ir jis turėjo sudaryti sąlygas Valstybės duomenų agentūrai statistinių ir administracinių duomenų pagrindu atlikti statistinį lygių galimybių bei moterų ir vyrų lygių galimybių tyrimą. Projektas patvirtintas nebuvo.

Įvertinusi Rodiklių sąrašą, Kontrolierė teikė pastabas vaiko teisių stebėsenos aspektu bei siūlymus plėsti konkrečių rodiklių parametrus ar juos skaidyti, įvesti papildomus rodiklius. Siūlyta peržiūrėti suplanuotus Rodiklių sąrašo parametrus pagal amžių, tai yra, kai renkami duomenys „pagal amžių“, nustatyti, jog duomenys sistemškai būtų grupuojami nustatant amžiaus grupes iki 17 metų imtinai, o ne pvz., 10-19 metų, taip sistemškai, aiškiai ir nuosekliai įvertinant lygias galimybes, atsižvelgiant į asmens (ne)pilnametystę. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, kad Rodiklių sąrašė nėra sistemingumo amžiaus atžvilgiu, pateikiami skirtingi parametrai pagal motinos amžių, pvz., viename rodiklyje numatoma <15 metų, kitame <16 metų. Rodikliai turi būti suvienodinti, atsižvelgiant į su rodikliais susijusius reikšmingus aspektus (baudžiamoji atsakomybė, galima emancipacija (nuo 16 metų), veiksnio įgijimas, pan.).

Kontrolierė siūlė tikslinti Rodiklių projekto parametrus, išskaidant gimusiųjų skaičių pagal motinų amžiaus grupę, numatant nepilnamečių gimdyvių amžiaus grupes, t. y. <14 metų, 14-15 ir 16-17 metų, taip pat šiuos parametrus taikyti rodikliams dėl abortų skaičiaus pagal amžiaus grupes. Paminėta, kad amžiaus grupių išskyrimas tikslingas dėl galimos baudžiamosios atsakomybės, sietinos su nepilnamečių gimdyvių amžiaus grupėmis, taip pat planuojant priemones, analizuojant padėtį bei siekiant sumažinti nepilnamečių nėštumų skaičių. Teiktas siūlymas peržiūrėti rodiklio „Išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas“ parametrus bei nustatyti išsamesnius amžiaus koeficientus: 0-14, 14-15, 16-17, 18-24 metų, kt. (numatyti tik parametrai 0-14 metų, 65+).

Rodiklį „Išsituokusiųjų skaičius“ siūlyta papildyti parametrais, nurodančiais vaikų, likusių gyventi su motina ar tėvu, skaičiaus rodiklį („Vaiko gyvenamoji vieta su motina / tėvu“, pagal amžių, pagal vaiko lytį). Atsižvelgiant į tai, jog vaiko gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų nustatoma ne tik ištuokos atveju, bet ir kai tėvai gyvena nesusituokę, siūlyta šį rodiklį numatyti atskira dalimi (punktu). Siūlymas pateiktas atsižvelgiant į Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintą nuostatą dėl bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą bei Civiliniame kodekse ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtintas nuostatas dėl tėvų teisių ir pareigų lygybės.

Tokio rodiklio duomenys būtų reikšmingi planuojant priemones, susijusias su tėvų teisių ir pareigų lygybės, moterų ir vyrų lygių teisių užtikrinimu.

Taip pat siūlyta papildyti tam tikrus rodiklius parametrais pagal tautybę ir pagal amžių; išskirti rodiklius, siekiant rinkti informaciją atskirai apie ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas lankančius vaikus, kt.

ŠVIETIMAS IR LAISVALAIKIO VEIKLA

Švietimas, į kurį kiekvienas vaikas turi teisę, turi būti sukurtas taip, kad vaikas galėtų įgyti gyvenimo įgūdžius, stiprintų vaiko gebėjimą naudotis visomis žmogaus teisėmis ir skatintų kultūrą, kurią įkvepia atitinkamos žmogaus teisių vertybės. Tikslas – suteikti vaikui galimybes, ugdant jo (jos) įgūdžius, žinias ir kitus gebėjimus, žmogiškąjį orumą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi. „Švietimas“ šiuo požiūriu apima ne tik formalų lavinimą, siekiant aprėpti įvairias gyvenimo patirtis ir mokymosi procesus, kurie suteiktų vaikams individualias ar kolektyvines galimybes ugdyti savo asmenybes, talentus ir gebėjimus ir gyventi visavertį ir pasitenkinimą teikiančią gyvenimą visuomenėje.⁴⁶

Kiekvienas vaikas turi teisę į geros kokybės švietimą, kuriam užtikrinti reikia geros kokybės mokymosi aplinkos, mokymo ir mokymosi procesų, medžiagos bei rezultatų. „Prieinamumas“ apima tris glaudžiai susijusius aspektus: diskriminacijos panaikinimą, fizinį prieinamumą (mokymo įstaiga turi būti saugiai pasiekama fizine prasme, t. y. lankant mokyklą esančią tam tikroje geografiškai patogioje vietovėje (pvz., esančią kaimynystėje) arba naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis), ekonominis prieinamumas (nemokamas bent pradinis mokslas ir kt.). Vaikas turi teisę į poilsį, laisvalaikį, teisę žaisti, dalyvauti laisvalaikio, kultūrinėje ir meninėje veikloje. JT Vaiko teisių komitetas susirūpinęs, kad valstybės nepakankamai pripažįsta šias veiklas.⁴⁷

VI. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI

6.1. TYRIMAS DĖL IKIMOKYKLINIO UGDYMO PRIEINAMUMO LIETUVOJE

Siekdama įvertinti kaip savivaldybės įgyvendina savarankišką (Konstitucijos ir įstatymų nustatytą (priskirtą) funkciją – ikimokyklinio ugdymo organizavimas, ikimokyklinio ugdymo vietų poreikį bei nustatyti problemas, su kuriomis dažniausiai susiduria ugdymo įstaigos, vykdančios ikimokyklinio ugdymo programą, Kontrolierė atliko tyrimą.

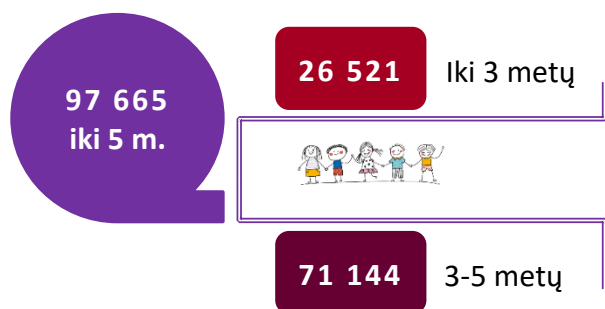
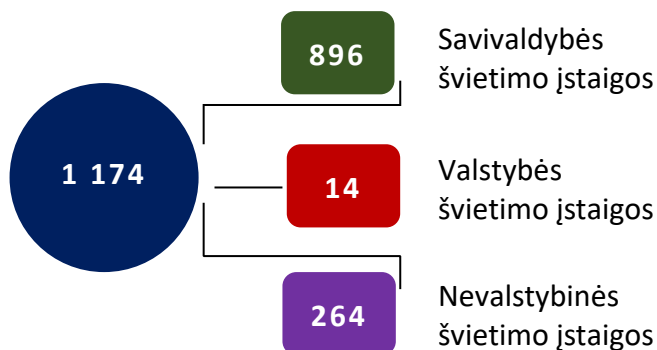
Tyrimo metu, išanalizavus 60 savivaldybių pateiktus duomenis, nustatyta, kad 2023 metais Lietuvoje ikimokyklinį ugdymą įgyvendino 1174 švietimo įstaigos: 896 savivaldybės, 14 valstybės ir 264 nevalstybinės švietimo įstaigos.

⁴⁶ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 1(2001) „Dėl švietimo tikslų“, CRC/C/GC/1.

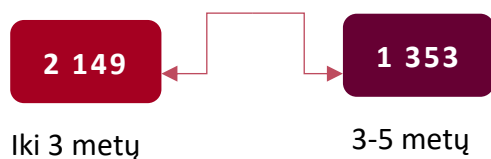
⁴⁷ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas.

2023 m. rugsėjo mėn. duomenimis, švietimo įstaigose pagal ikimokyklinio ugdymo programą buvo ugdomi 97 665 vaikai iki 5 metų imtinai (neįskaitant 4 782 penkiamečių, kurie ugdomi pagal priešmokyklinio ugdymo programą), iš jų: 26 521 vaikas iki 3 metų, 71 144 vaikai nuo 3-5 metų.

Vaikų (0-5 metų), nepatekusių į švietimo įstaigas, skaičius

kaimiškose vietovėse) yra laisvų vietų, o kitose (esančiose miesto teritorijoje) – susidaro eilė laukiančiųjų. Šios situacijos susidaro, kadangi tėvai gana dažnai atsisako alternatyvaus pasiūlymo ir laukia eilėje jų pasirinktoje įstaigoje.

Savivaldybės nurodė, kad siekdamas mažinti trūkstamų vietų skaičių ir užtikrinti prieinamą kokybišką ikimokyklinį ugdymą kuo didesniai vaikų skaičiui, priima įvairius sprendimus: kuria naujas vietas darželiuose; steigia papildomas ikimokyklinio ugdymo grupes bendrojo ugdymo mokyklose; stato priestatus prie darželių; renovuoja veikiančius darželius; nuomoja

Pagal Švietimo įstatymo nuostatas į priešmokyklinio ugdymo grupę gali ateiti penkerių arba šešerių metų vaikai, priklausomai nuo vaiko raidos, galimybių, pasirengimo mokytis. 2023 m. rugsėjo mėn. duomenimis, pagal priešmokyklinio ugdymo programą buvo ugdomi 4 782 penkiamečiai (2022-2023 mokslo metais – 2 799).

Kiekviena savivaldybė stengiasi kuo didesniai vaikų skaičiui užtikrinti ugdymą švietimo įstaigoje, tačiau norinčių ugdytis poreikis nėra pilnai patenkinamas, ypač trūksta vietų vaikams iki 3 metų.

Remiantis tyrimo duomenimis, 2023 m. rugsėjo mėn. į ugdymo įstaigas, vykdančias ikimokyklinio ugdymo programą, nepateko 3 502 vaikai, iš jų: 2 149 – iki 3 metų ir 1 353 – 3-5 metų.

Tyrimo metu nustatyta, kad 26 iš 60 savivaldybių negali visiems vaikams, norintiems lankyti darželį, užtikrinti šią galimybę dėl vietų trūkumo. Savivaldybės atkreipė dėmesį į tai, kad dalyje švietimo įstaigų (esančių

surenkamas modulines patalpas; pasitelkia privačius tiekėjus (privačių namų kvartaluose pastačius modernius darželius jie pagal sutartis nuomojami savivaldybei); pasirašo bendradarbiavimo sutartis dėl patalpų nuomos ir ugdymo paslaugų teikimo su nevalstybinėmis švietimo įstaigomis; teikia ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugą namuose arba nuomojamose patalpose pagal šeimos darželio modelį; skiria kompensacijas į savivaldybės darželius nepatekusiems ir privačius darželius lankantiems vaikams, kt. Tyrimo metu atkreiptas dėmesys, jog dar pasitaiko atvejų, kai siekiamos sudaryti sąlygas lankyti ugdymo įstaigas kuo didesniai vaikų skaičiui, kai kurios savivaldybės pažeidžia higienos normas⁴⁸ reikalavimus – nustato didesnį vaikų skaičių grupėje nei leidžiama.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad Švietimo įstatymo pataisos dėl privalomo ikimokyklinio ugdymo, priešmokyklinio ugdymo paankstinimo ir visuotinio ikimokyklinio ugdymo įtvirtinimo (nuo 2023 metų – 4 metų, nuo 2024 metų – 3 metų, nuo 2025 m. – 2 metų vaikams) dar labiau aktualizuoja paslaugų prieinamumo problemą bei naujų ir papildomų vaikų ugdymo vietų kūrimo klausimo sprendimą.

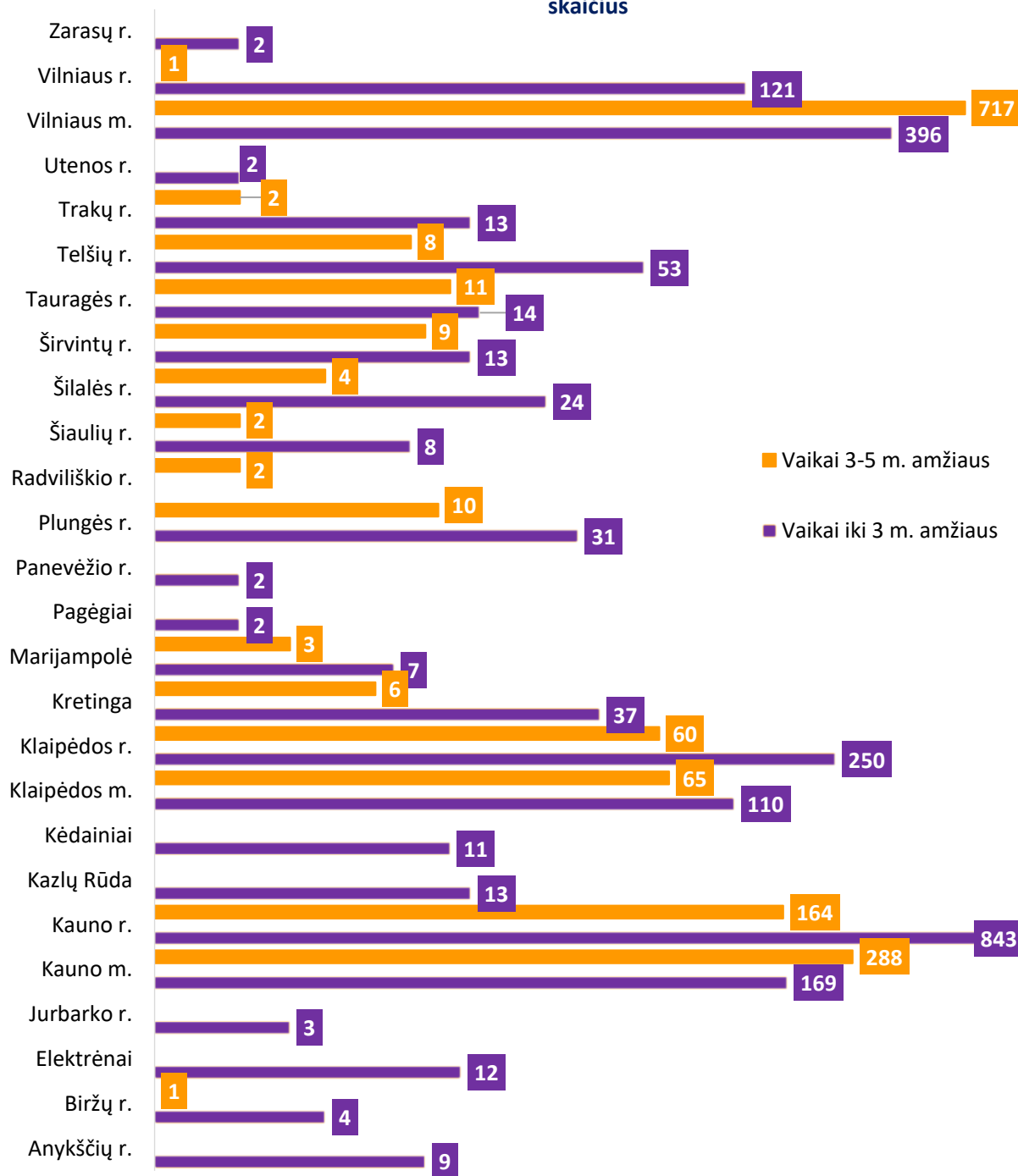
Tyrimo metu taip pat buvos siekiama išsiaiškinti problemas ir sunkumus, su kuriais susiduria savivaldybių švietimo įstaigos. Apibendrinus, išskirtos šios pagrindinės problemos:

1. Švietimo pagalbą teikiančių specialistų (psichologų, logopedų, spec. pedagogų, socialinių pedagogų, judesio korekcijos pedagogų, kt.) trūkumas. Šią problemą nurodė net 54 savivaldybės. Savivaldybės atkreipė dėmesį, kad minėtų specialistų „fiziškai“ nėra bei, kad didėja pensinio amžiaus pedagogų skaičius.
2. Tėvų pasipriešinimas dėl specialiųjų ugdymo poreikių vaikui nustatymo. Dažnai tėvai nenori (nesutinka) kreiptis į specialistus dėl vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo.
3. Pedagogams trūksta kompetencijų dirbant su vaikais, turinčiais didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių.
4. Lėšų trūkumas naujų grupių, įstaigų erdvių pritaikymui įtraukiamam ugdymui, remonto darbų atlikimui, aplinkos sutvarkymui, patalpų būklės gerinimui (neapšiltintos patalpos, netvarkingi sanitariniai mazgai ir pan.), lydinčių asmenų ir vairuotojų etatų išlaikymui, mokyklinių autobusų įsigijimui.
5. Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas ugdymo įstaigose. Ikimokyklinio ugdymo įstaigas lanko vaikai, kuriems būtinos kateterizavimo, kvėpavimo aparato ir trachėjinio vamzdelio valymo, gliukozės kiekio kraujyje matavimo ir insulino leidimo paslaugos. Sveikatos priežiūros įstaigos (ligoninė, pirminės sveikatos priežiūros centras) šių paslaugų ugdymo įstaigoje neteikia, todėl būtinas slaugytojo etatas.

⁴⁸ Lietuvos higienos norma 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“

Vaikų, laukiančių eilėje (nepatekusių) į švietimo įstaigas, skaičius

Kontrolierė supažindino Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją ir savivaldybes su tyrimo rezultatais ir atkreipė dėmesį į būtinumą didinti ikimokyklinio ugdymo prieinamumą, jog pereinant prie ankstyvesnio visuotinio ugdymo, vaiko tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą, pageidaujantys ugdyti vaiką pagal ikimokyklinio ugdymo programą, galėtų pasinaudoti šia paslauga. Taip pat, jog formuojant ikimokyklinio ugdymo grupes būtų laikomasi teisės aktų

reikalavimų dėl leistino maksimalaus vaikų skaičiaus grupėje; jog būtų imamasi priemonių pedagogų, dirbančių su specialiujų poreikių vaikais, kvalifikacijai kelti; jog nedelsiant būtų sprendžiamas klausimas dėl švietimo pagalbą teikiančių specialistų trūkumo.

6.2. UGDYMO PRIEINAMUMAS IR KOKYBĖS UŽTIKRINIMAS

Vaikų priėmimas į Vilniaus miesto švietimo įstaigas

Kiekvienais metais Įstaigoje gaunami Vilniaus miesto gyventojų skundai dėl vaikų priėmimo į Vilniaus miesto švietimo įstaigas, t. y. dėl vaiko teisės mokytis artimiausioje pagal gyvenamąją vietą mokykloje įgyvendinimo.

Vaikų priėmimo mokytis į bendrojo ugdymo mokyklas tvarka(-os) kėlė ir kelia diskusijas. Kontrolierei žinoma, kad Vilniaus miesto savivaldybės mokyklos yra perpildytos, kad vaikų, jų šeimų gyvenančių aplinkinėse teritorijose poreikis mokytis pageidaujamoje mokykloje nėra patenkinamas, kad trūksta mokymosi vietų ir gyventojai nejaučia pozityvių pokyčių šioje srityje. Todėl būtina ieškoti sprendimų, kurie sudarytų sąlygas optimaliam mokyklų tinklo formavimuisi ir, kurie taip pat garantuotų vaiko teisę bei galimybę pasirinkti jo ugdymo poreikius atitinkančią, arčiausiai jo gyvenamosios vietos esančią švietimo įstaigą.

Švietimo įstatyme ir kitų teisės aktuose nėra įtvirtinta absoliuti asmens teisė pasirinkti pageidaujamą mokymo(si) įstaigą, tačiau reglamentuota, kad mokyklos steigėjas turi teisę nustatyti mokyklų aptarnavimo teritorijas bei, kad pagrindinis vaikų priėmimo kriterijus yra teritorinis – deklaruota vaiko, jo šeimos gyvenamoji vieta (mokyklai priskirta aptarnavimo teritorija).

Pagal Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašą (toliau - Aprašas)⁴⁹, mokyklai priskiriamos aptarnavimo teritorijos yra kiekvienais metais atnaujinamos, remiantis savivaldybės gyventojų registro apie toje teritorijoje deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičių duomenimis, atsižvelgiant į konkrečiame mikrorajone esantį mokyklų tinklą, kiekvienos mokyklos pastato projekcinio pajėgumo įvertinimą. Jeigu deklaruotų mokyklinio amžiaus vaikų skaičius viršija mokyklos pastato projekcinį pajėgumą, jos aptarnavimo teritorija yra mažinama, o kitos mokyklos, jeigu yra galimybė, esančios tame pačiame mikrorajone (arba, jeigu tokios galimybės nėra – gretimame mikrorajone) ir turinčioje laisvų vietų – didinama. Taigi, mokyklų aptarnavimo teritorijos keičiamos, atsižvelgiant į mokinių srautus.

Mokyklų teritorijų priskyrimo (perskirstymo) problema aktuali ir bendruomenei kelių pagrįstą nepasitenkinimą. Pvz., vienu iš nagrinėtų atvejų pareiškėjai reikalavo, kad vaikas būtų priimtas į konkrečią (artimesnę) mokyklą, kurios, pakeitus mokyklų aptarnavimo teritorijas, vaikas

⁴⁹ Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2023 m. sausio 18 d. sprendimas Nr. 1-1747 „Dėl Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo ir Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų aptarnavimo teritorijų žemėlapių patvirtinimo“.

negalėjo lankyti. Pareiškėjas nurodė, kad jo gyvenamasis namas yra šalia konkrečios mokyklos (apie 300 metrų atstumas), tačiau jis nėra priskirtas šiai mokyklai, o pagal mokyklų teritorijų žemėlapij šiai mokyklai priskirti nuo jos žymiai nutolę namai. Pareiškėjas teigė, kad vaikai (ypač pradinukai) neturės galimybės savarankiškai nuvykti į tolimesnę mokyklą, kuri priskirta jo gyvenamajam namui. „Google“ žemėlapiu duomenimis, iš pareiškėjo namų norimą mokyklą galima pasiekti pėsčiomis per 5 min. (apie 450 metrų), automobiliu per 3 min. Naujai priskirtą mokyklą galima pasiekti pėsčiomis per 16-19 min. (1,3–1,6 km, priklausomai nuo pasirinkto maršruto; atstumas važiuojant automobiliu – 3,1–4,2 km). Dėl pakeistų mokyklų aptarnavimo teritorijų, susidarė situacija, kai vaikams ne tik reikia eiti į toliau esančią mokyklą, tačiau taip pat vienos šeimos vaikai turėjo lankyti skirtingas mokyklas.

Akivaizdu, kad nors yra numatytas mechanizmas leidžiantis koreguoti mokinių srautus, tačiau situacija dėl kompleksinių priežasčių (mokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus didėjimas, gyventojų migracija, mokyklų trūkumas ir kt.) išlieka sudėtinga, o vykdant mechanišką mokyklų aptarnavimo teritorijų persikirstymą susidaro situacijos, kai vaikai, gyvenantys šalia esančios mokyklos negali patekti (pretenduoti) mokytis joje; kai dėl atstumo iki priskirtos mokyklos, tėvai spręsti vaikų (ypač jaunesnio amžiaus) pavėžėjimo klausimą ir kt. Tokiu būdu susidaro ne tik nelogiškos, bet ir socialiai neteisingos situacijos, kurios taip pat gali būti vertinamos kaip nediskriminavimo principo ir vaiko teisės į mokslą, švietimą lygiomis galimybėmis pažeidimas.

Pažymėtina, kad Specialiųjų tyrimų tarnyba yra nurodžiusi, kad mokyklų aptarnavimo teritorijų nustatymo (persikirstymo) procedūrų reguliavimas vis dar nėra visiškai aiškus ir pakankamas; nėra aišku: kokių principu (ar po lygiai ar kitais būdais), vieni vaikai yra paskirstomi vienoms mokykloms, o kiti – kitoms; kas gali inicijuoti mokyklų teritorijų ribų keitimo procedūras ir kaip tokiais atvejais yra paskirstomi vaikai⁵⁰. Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad būtina išsamiau reglamentuoti mokyklų aptarnavimo teritorijų nustatymo, jų keitimo (persikirstymo) principus bei tvarką.

Kontrolierė ne kartą atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį į situaciją, susijusią su vaikų ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo prieinamumo problemomis Vilniaus mieste, bei siūlė įgyvendinti priemones (teisines, organizacines, investicines ir kt.), kurios užtikrintų tinkamą vaiko teisės mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos būtų įgyvendinimą, taip pat sudarytų sąlygas sklandžiam vaikų priėmimo į Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklas procesui (planuotai tikslinti mokykloms priskirtas teritorijas, numatyti naujų švietimo įstaigų plėtrą pagal bendruomenės poreikius, kt.).

Vilniaus miesto savivaldybė informavo, kad sparčiai augant vilniečių skaičiui, Vilniaus mokyklų tinklas plečiasi lėčiau, todėl Vilniaus miesto mokyklos yra stipriai perpildytos (mokinių skaičius viršija mokyklų techninius pajėgumus). Rengiant teritorinius mokyklų žemėlapius stengiamasi laikytis principo, kad mokiniams būtų priskirtos arčiausiai gyvenamosios vietos esančios teritorinės ugdymo įstaigos, tačiau šio principo ne visada pavyksta laikytis, bet savivaldybė

⁵⁰ Specialių tyrimų tarnybos išvada „Dėl korupcijos rizikos analizės išvadoje pateiktų pasiūlymų įgyvendinimo“

svarstys galimą mokyklų aptarnavimo teritorijų nustatymo bei keitimo (persikirstymo) procedūrų ir vykdymo tvarką.

... Vaikų ugdymo(si) sąlygos

Švietimo įstaigų prieinamumo problema siejasi tiek su mokymosi vietų trūkumu, tiek su mokymosi aplinkos, jų atitikimo nustatytoms higienos normoms ir kitiems saugos ir sveikatos reikalavimo problema.

Įstatymuose⁵¹ įtvirtinta vaiko teisė mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje, turėti higienos reikalavimus atitinkančius mokymosi krūvį ir aplinką bei, kad ikimokyklinio ugdymo mokyklose ir bendrojo lavinimo mokyklose turi būti sudarytos sąlygos vaikų sveikatai išsaugoti ir stiprinti, o vaikų sveikatos sauga įgyvendinama užtikrinant teisės aktų nustatytas vaikų ugdymo, mokymosi, mitybos, kūno kultūros ir sporto, poilsio, medicinos bei psichologinės pagalbos teikimo sąlygas, vaikų apsaugą nuo fizinę bei psichinę sveikatą žalojančio poveikio.

Įstaigoje buvo nagrinėtas skundas dėl vaikų mokymosi aplinkos Vilniaus rajono gimnazijoje. Konkrečiu atveju, pareiškėjas informavo, kad vaikas lanko gimnazijos pirmą klasę (mokymas vyksta valstybine kalba), tačiau vaikai „niekaip netelpa paskirtoje klasėje, kuri yra perdaryta iš bibliotekos“. Taip pat pažymėjo, kad „jaučiame didžiulę diskriminaciją, nes esame „lenkų“ mokykloje“, kad klasėse, kuriose mokomoji lietuvių kalba, mokinių skaičius yra didesnis, mokinių maitinimo tvarka (laikas) ir kitos sąlygos neatitinka higienos normos⁵² nustatytų reikalavimų. Gimnazija paaiškino, kad dviejų mažesnių klasių komplektų sudaryti galimybių neturi, nes nėra tam skirtų tinkamų laisvų patalpų. Nacionalinis visuomenės sveikatos centras prie Sveikatos apsaugos ministerijos, atlikęs patikrinimą, nustatė higienos normos pažeidimus dėl atstumų tarp mokyklinių stalų (mokiniai turi turėti galimybę laisvai ir saugiai judėti, erdvės kūno padėčiai keisti, kt.). Tyrimo metu buvo ištaisyti trūkumai dėl mokinių maitinimo.

Tyrimo metu konstatuota, kad aplinkybės dėl vaikų ugdymo organizavimo ir higienos normos pažeidimo buvo iš dalies buvo pagrįstos bei, kad dalis pažeidimų buvo pašalinti skundo tyrimo metu ir (ar) anksčiau. Tyrimo metu nebuvo nustatyta, jog mokinių skaičius mokomąja lietuvių kalba būtų viršijęs nustatytus reikalavimus, nors lenkų mokomąją kalba besimokančių mokinių klasės buvo mažesnės. Taip pat nebuvo gauta duomenų, jog mokiniams būtų sudarytos skirtingos ir (ar) diskriminacinės ugdymo(si) sąlygos. Vis dėlto Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog netinkama komunikacija, informacijos nesuteikimas mokyklos bendruomenei, sudaro sąlygas susidaryti įspūdžiui ir (ar) prielaidoms įžvelgti diskriminacines apraiškas. Taip pat pažymėjo, jog netenkinant vaikų ir jų tėvų poreikių dėl ugdymosi vietų Vilniaus rajono ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir bendrojo ugdymo mokyklose (pvz., trūksta ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo mokyklų tiek Vilniaus rajone, tiek Vilniaus mieste; vaiko tėvų gyvenamoji

⁵¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 40 straipsnio 1 dalis ir 46 straipsnio 1 dalies 7 punktą; Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymo 36 straipsnio 1 dalis ir 2 dalies 1 punktą.

⁵² Lietuvos higienos norma HN 21:2017 „Mokykla, vykdanči bendrojo ugdymo programas. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2011 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. V-773.

vieta ir darbo vieta skiriasi, todėl sudėtinga suderinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, parinkti vaikui mokyklą patogioje vietoje), susidaro sąlygos konfliktams dėl vaikų ugdymo organizavimo klausimais ir kt. Kontrolierė pasiūlė gimnazijai priimant sprendimus vadovautis vaiko geriausių interesų užtikrinimo principu, bendradarbiaujant su mokyklos bendruomene spręsti vaikų poreikius ir lūkesčius visapusiškai atitinkančios, saugios ugdymo(si) aplinkos užtikrinimo problemas.

Mokytojų trūkumo problema

Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) atstovai tvirtina, kad mokytojų trūkumas tapo globalia problema. Jie prognozavo, kad 2023 metais pasaulyje trūks apie 69 mln. bendrojo ugdymo mokytojų⁵³. Vyriausybės strateginės analizės centro STRATA 2021 metais atliktais vertinimais, augant mokytojų vidutiniam amžiui bei į pedagogines studijas nepritraukiant pakankamai studentų, artimiausiu metu (2025 metais) trūks maždaug 2-3 tūkst. mokytojų⁵⁴.

Konvencijoje pabrėžiama kiekvieno vaiko individuali ir subjektyvi teisė į kokybišką ugdymo kokybę bei valstybių pareiga kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą⁵⁵ (28, 29 straipsniai). Švietimo įstatyme įtvirtinta mokyklos pareiga užtikrinti kokybišką švietimo programų vykdymą, mokytojo pareiga užtikrinti geros kokybės ugdymą, ugdomų mokinių saugumą bei atitinkamai mokinio teisė gauti geros kokybės švietimą, švietimo pagalbą, mokinio atstovų pagal įstatymą teisė reikalauti, kad vaikui būtų teikiamas geros kokybės ugdymas ir kt. (43, 46, 47, 49 straipsniai). Akivaizdu, kad be mokytojo negali būti užtikrinamas kokybiškas ugdymo procesas, pasiekti deklaruojami švietimo tikslai bei, kad mokytojų (ir švietimo pagalbos specialistų) trūkumo problema yra ne konkrečios ugdymo įstaigos, o visos švietimo sistemos problema.

Vilniaus miesto savivaldybės duomenims, Vilniaus miesto mokyklose 2023-2024 mokslo metų pradžioje trūko 206 mokytojų ir 185 pagalbos mokiniui specialistų, o Vilniaus apskrityje – apie 401 mokytojų⁵⁶. Atliekant individualaus skundo dėl vaiko teisės į mokslą pažeidimo tyrimą paaiškėjo, kad vienoje Vilniaus miesto mokykloje 3 mėnesius mokiniai neturi priskirto lietuvių kalbos mokytojo, nevyksta atsiskaitymai, žinių patikrinimai ir vertinimai, mokiniai faktiškai mokosi savarankiškai, pavaduojantis mokytojas per šiai pamokai skirtą laiką ateina tik kelioms minutėms. Vilniaus miesto savivaldybė, mokyklos steigėja, informavo, kad lietuvių kalbos mokytojo mokykla ieško nuo pat praeitų mokslo metų pabaigos. Mokykla teigė, apie mokytojų

⁵³ Portalas „Švietimo naujienos“, 2023 m. kovo 2 d. straipsnis „Mokytojų trūksta ne tik Lietuvoje“, <https://www.svietimonaujienos.lt/mokytoju-truksta-ne-tik-lietuvoje/>

⁵⁴ Analizė „Priemonės mokytojų trūkumui mažinti: kokios galimos jų taikymo naudos ir grėsmės?“, „Švietimo problemos analizė“, 2023 m. gegužė, Nr. 3 (208)

⁵⁵ „Prieinamumas“ apima tris glaudžiai susijusius aspektus: diskriminacijos panaikinimą, fizinį prieinamumą (mokymo įstaiga turi būti saugiai pasiekiamą fizine prasme, t. y. lankant mokyklą esančią tam tikroje geografiškai patogioje vietovėje (pvz., esančią kaimynystėje) arba naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis), ekonominis prieinamumas (nemokamas bent pradinis mokslas ir kt.)

⁵⁶ <https://www.renkuosimokyti.lt/mokytoju-poreikis-lietuvoje/>

trūkumą klasė buvo informuota mokslo metų pradžioje, kad pavaduojantys mokytojai stengiasi užtikrinti ugdymo procesą ir mokinių saugumą.

Nors daug diskutuojama dėl mokytojų trūkumo bei galimų išeičių, visgi, situacija dėl mokytojų bei švietimo pagalbos specialistų trūkumo, Kontrolierės nuomone, tampa vis sudėtingesnė ir susidaro situacijos, kai valstybė negali tinkamai vykdyti jai tenkančių pareigų, susijusių su vaiko teisės į mokslą įgyvendinimu.

6.3. MOKYKLOS LANKYMO KLAUSIMAI

Vaikas turi ne tik teisę mokytis, kurią garantuoja Konstitucija, Švietimo įstatymas ir kiti teisės aktai, bet ir pareigą mokytis iki 16 metų. Tėvai ir kiti vaiko atstovai pagal įstatymą turi sudaryti sąlygas šios vaiko teisės įgyvendinimui ir pareigos vykdymui, užtikrinti vaiko punctualų ir reguliarų mokyklos lankymą, pamokų ir kitų privalomų ugdymo proceso užsiėmimų nepraleidimą be pateisinamos priežasties ir kt. Valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, remdamosi gyventojus registruojančių ir kitų valstybės ir žinybinių registrų duomenimis, nustato mokyklų nelankančių vaikų skaičių ir jų ugdymosi poreikius, kartu su mokyklomis vykdo tikslines šių vaikų įtraukimo į švietimo veiklą programas.⁵⁷

Ataskaitiniais metais Kontrolierė dalyvavo tęstinėse diskusijose bei teikė nuomonę dėl siūlomo teisinio reglamentavimo, sprendžiant mokyklos nelankymo problemas. Mokyklos nelankymo priežastys yra skirtingos, tačiau kadangi pamokų nelankymas lemia mokymosi spragų atsiradimą, kitus sunkumus, pamokos, Kontrolierės nuomone, turėtų būti praleidžiamos (pateisinamas jų praleidimas) tik dėl objektyvių priežasčių. Mokyklos nelankymas, kai vaikas išvyksta atostogų ar dėl pan. aplinkybių, nėra suderinamas su vaiko geriausių interesų užtikrinimu, taip pat tinkamu vaiko teisės bei pareigos mokytis įgyvendinimu. Dalyvaudama Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos organizuotose diskusijose, Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad mokyklos nelankymas dėl to, jog vaikas su tėvais išvyksta atostogauti, gali būti susijęs su keliomis priežastimis, pvz., tradicinė mokslų metu trukmė ir atostogų laiko reglamentavimas – atostogos derinamos prie tradicinių švenčių; vaikas su tėvais negali išvykti atostogauti ilgesniam laikotarpiui, išskyrus vasaros atostogas; tėvai negali atostogauti mokinių atostogų metu dėl darbo sąlygų, specifikos; ekonominės priežastys (mokinių atostogų metu kelionių kaina didesnė). Taip pat Kontrolierė pritarė, kad, nors yra sukurta pagalbos vaikui ir jo šeimai sistema, numatyta administracinė atsakomybė už mokyklos nelankymą, būtina tobulinti teisinį reglamentavimą, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisės ir pareigos mokytis įgyvendinimą.

Derindama Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos parengtą Mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, mokyklos lankomumo užtikrinimo tvarkos aprašo projektą⁵⁸,

⁵⁷ VTAPJ 8 straipsnis, Švietimo įstatymo 33 straipsnio 3 dalis, 46 straipsnio 2 dalies 2 punktas, 47 straipsnio 2 dalies 7 punktas.

⁵⁸ Mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, mokyklos lankomumo užtikrinimo tvarkos aprašas patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. rugpjūčio 29 d. įsakymu Nr. V-1112.

Kontrolierė siūlė tikslinti sąvokas ir nuostatas, susijusias su mokinio neatvykimu į mokyklą dėl pateisinamų priežasčių (liga, apsilankymas pas gydytoją); informavimo tvarka apie mokinio negalėjimą atvykti į mokyklą ar pamoką iki tos dienos pamokų pradžios tvarką; mokyklos veiksmais, mokiniui nevykdant pareigos lankyti mokyklą; pagalbos teikimu ir kt. Ministerija iš esmės pritarė Kontrolierės pastaboms ir pasiūlymams.

Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos apraše⁵⁹ įtvirtintos mokyklos nelankančio mokinio ir nesimokančio vaiko sąvokos bei nurodyta, kad savivaldybės vykdomoji institucija privalo organizuoti ir koordinuoti duomenų apie mokyklos nelankančius mokinius, duomenų apie besimokančius ir nesimokančius vaikus rinkimą ir tvarkymą, vaikų faktinės gyvenamosios vietos ir jų nesimokymo, mokyklos nelankymo priežasčių nustatymą, užtikrinti šių duomenų įrašymą į Nesimokančių vaikų ir mokyklos nelankančių mokinių informacinę sistemą (NEMIS) bei, kad apskaitos tvarkytojas ir kitos institucijos bendradarbiaudamos turi nustatyti vaiko faktinę gyvenamąją vietą, nesimokymo priežastis ir, jeigu savivaldybių administracijos neranda nesimokančio vaiko pagal deklaruotos gyvenamosios vietos adresą, nenustato jo faktinės gyvenamosios vietos, turi pagrįstų įtarimų, kad gali būti pažeidžiama vaiko teisė mokytis, ir pateikia šiuos faktus patvirtinančius duomenis, gali kreiptis į teritorines policijos įstaigas dėl tarnybinės pagalbos, vaikų faktinės gyvenamosios vietos nustatymo ir kt.

Nedeklaruojamas išvykimas į užsienio valstybes, faktinės ir deklaruotos gyvenamosios vietos neatitikimas, išryškina praktines problemas, susijusias su nesimokančių vaikų apskaita. Nors institucijos galimai ne visada išsamiai aiškinasi situaciją, visgi, manytina, kad dažnai problemos kyla dėl tėvų veiksmų ir neveikimo (pvz., vaikas ir tėvai (vienas iš tėvų) oficialiai deklaruoja gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, tačiau faktiškai gyvena užsienio valstybėje. Vaikas nebūna įregistruotas Mokinių registre (įrašomas į NEMIS), nors pagal gyvenamosios vietos deklaravimo duomenis jis turi lankyti mokyklą Lietuvoje. Institucijos aiškindamosi situaciją gauna informaciją, kad šeima nurodytu adresu negyvena, išvykusi į užsienį ir pan.). Kontrolierė teikdama nuomonę šiuo klausimu, pažymėjo, jog būtina platesnė atsakingų institucijų ir suinteresuotų organizacijų diskusijai ir susitarimas dėl teisinio reguliavimo pokyčių, kitų aspektų, siekiant veiksmingiau spręsti mokyklos (ne)lankymo, nesimokančių vaikų apskaitos problemas.

6.4. MOKYKLOS BENDRUOMENĖS IR VAIKO GEROVĖS KOMISIJOS VAIDMUO, SPRENDŽIANT UGDYMO PROCESĖ KYLANČIUS IŠŠŪKIUS

Įstaigoje gaunami skundai dėl įvairaus pobūdžio (galimo) vaiko teisių pažeidimų švietimo įstaigose, ugdymo(si) procese. Dažniausiai, tai skundai dėl netinkamo, neveiksmingo ir (ar) šališko reagavimo į smurtą, dėl pagalbos organizavimo ir (nesu)teikimo, mokytojų, mokinių, tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą bei kitų mokyklos bendruomenės narių veiksmų

⁵⁹ Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašas, patvirtintas (išdėstytas nauja redakcija) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. balandžio 24 d. nutarimu Nr. 466.

(neveikimo), ugdymo turinio, bendradarbiavimo su kompetentingomis institucijomis sunkumų (nebendradarbiavimo), dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir kt. Atliekant tyrimus pastebima, kad gana dažnai vaiko, jo tėvų ir (ar) mokytojų, kitų specialistų požiūris bei lūkesčiai dėl ugdymo turinio, ugdymo proceso organizavimo, ugdymo(si) procese kylančių problemų sprendimo, dėl ugdymo(si) proceso dalyvių teisių, pareigų ir atsakomybės, bendradarbiavimo ir kitų klausimų sprendimo skiriasi, trūksta dėmesio sklandžiam informavimo procesui, nėra veiksmingai išnaudojami galimi ginčų sprendimo mechanizmai, dėl ko gana dažnai mokyklų bendruomenėse kyla (auga) įtampa, nepasitenkinimas, kaltinimai ir kt. Kontrolierė savo sprendimuose ir kitais būdais yra ne kartą atkreipusi dėmesį, jog įgyvendinant mokykloje demokratinį valdymo stilių būtina užtikrinti, kad aktyviai veiktų visa mokyklos bendruomenė, kad bendruomenės nariams būtų sudaromos sąlygos išsakyti savo nuomone, kad jų būtų girdima ir į ją būtų atsižvelgiama, kad būtų laiku teikiama informacija ir kt. Kontrolierės nuomone, ypač svarbus vaidmuo tenka mokyklos vadovui, kuris turėtų jungti, vienyti mokyklos bendruomenę, kad ji vieningai ir darniai funkcionuotų, kurtų mokyklos kultūrą ir tradicijas, bendrai, išklausant ir įvertinant visų bendruomenės narių nuomones, priimtų sprendimus. Taip pat labai svarbu, kad į kiekvieną vaiko teisių pažeidimo atvejį tinkamai reaguotų bei kylančių problemų sprendime dalyvautų kompetentingos valstybės ir savivaldybės institucijos, nevyriausybinių organizacijų.

Švietimo procesas turi skatinti ir stiprinti vaiko pastangas naudotis savo teisėmis. Vaiko teisių konvencijoje įtvirtinta ne tik vaiko teisė mokytis, bet ir nuostatos dėl švietimo tikslų⁶⁰, kurie siejasi su pagrindinėmis Konvencijos vertybėmis bei reikalauja, kad švietimas būtų orientuotas į vaikus, jiems palankus ir įgalinantis, sukurtas taip, kad vaikas galėtų įgyti gyvenimo įgūdžius, stiprintų vaiko gebėjimą naudotis visomis žmogaus teisėmis ir skatintų kultūrą, kurią įkvepia atitinkamos žmogaus teisių vertybės. JT Vaiko teisių komiteto nuomone, pagrindiniai įgūdžiai apima ne tik raštingumą ir skaičiavimo įgūdžius, bet ir gebėjimą priimti gerai subalansuotus sprendimus, spręsti konfliktus nesmurtiniu būdu, pasirinkti sveiką gyvenimo būdą, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę, ugdyti kritinį mąstymą, kūrybinius talentus ir kitus gebėjimus, kurie vaikams suteikia įrankius, būtinus naudotis gyvenimo galimybėmis.⁶¹ Analizuojant Konvencijos nuostatas dėl vaiko teisės mokytis, taip pat svarbu turėti omenyje bendruosius Konvencijos principus ir nuostatas dėl vaiko teisės reikšti savo nuomonę (tai apima laisvę ieškoti, gauti, perduoti informaciją ir idėjas vaiko pasirinkta forma); minties laisvę, teisę naudotis informacija (ypač tokia, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės, dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi (13, 14, 17 straipsniai).

⁶⁰ Vaiko teisių konvencijos 29 straipsnyje pabrėžiami vaiko lavinimo tikslai – kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus; ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms; ugdyti pagarbą vaiko tėvams, jo kultūros savitumui, kalbai ir vertybėms, ir kt.; parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais; ugdyti pagarbą gamtai.

⁶¹ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 „Dėl švietimo tikslų“ (CRC/GC/2001/1).

Įstaigoje buvo gautas skundas, kuriame tėvai reiškė nepasitenkinimą dėl mokykloje, vykstant Tolerancijos savaitės renginiams, etikos pamokoje paaugliams parodyto trumpametražinio kino filmo. Tėvai teigė, kad filmas buvo LGBT tema, todėl galėjo būti rodomas tik turint tėvų sutikimą. Mokyklos mokytojų tarybos ir metodinės grupės patvirtintame renginių plane buvo numatytos ir patvirtintos įvairios priemonės, tarp jų ir konkretus filmas. Mokyklos teigimu, pamokos ir renginio turinys atitiko Pradinio ir pagrindinio dorinio (etikos) ugdymo bendrąją programą, o filme buvo paliesta daug jauniems žmonėms aktualių temų: normalumas, santykiai su bendraamžiais, santykiai su tėvais, konfliktų sprendimas, meilė, patyčios, pagarba „kitokiems“, empatija ir kt.

Vertindama aplinkybes, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad filme buvo aptariamoms kelios mokiniams aktualios temos bei, kad mokiniai, atsižvelgiant į jų brandą, gebėjimus ir poreikius, turi ir gali dalyvauti įvairiuose renginiuose bei, kad nagrinėjant aktualias ir vaiko lavinimo tikslus atitinkančias temas gali būti naudojamos įvairios vaizdinės priemonės, tačiau mokytojai turėtų ypač kritiškai vertinti situacijas, kuriose vaikai gali susidurti su paveikiomis scenomis, temomis ir pan., turėti omenyje, jog tam tikros temos gali būti susijusios su vertybinėmis nuostatomis, asmeninėmis patirtimis ar kt. ir, kad jų aptarimui turėtų būti sukuriama saugi ir palanki aplinka, psichoemocinė atmosfera. Kontrolierės nuomone, turėtų būti atsižvelgiama ir į vaiko atstovų pagal įstatymą teisių ir pareigų turinį.

Dorinio ugdymo metodinėje medžiagoje⁶² nurodoma, jog esant abejonėms „būtina į ugdymo procesą įtraukti ir kitus mokinių ugdymo proceso dalyvius: mokinių tėvus <...>; <...> tėvų susirinkimuose ar individualiose pokalbiuose pristatyti planuojamus naudoti (ir abejonę keliančius) audiovizualinius kūrinius bei trumpą ugdymo turinį“. Turėdama omenyje mokytojo veiklos principus, Kontrolierė atkreipė dėmesį pasitikėjimo mokytoju bei jo profesionalumu svarbą, tačiau kylant abejonėms dėl priemonių parinkimo, turėtų būti informuojama mokyklos bendruomenė, tariamasi su ja. Nors konkrečiu atveju filmo demonstravimas nepažeidė vaiko teisių, Kontrolierė atkreipė mokyklos dėmesį į būtinybę aktyviai bendradarbiauti su mokyklos bendruomene visais aktualiais ugdymo proceso organizavimo klausimais. Pažymėtina, kad mokyklos bendruomenės bendradarbiavimo svarbą yra akcentuojama ir Geros mokyklos koncepcijoje⁶³, kurios įgyvendinimas neatsiejamas nuo mokyklos bendruomenės ir jos narių savijautos bei tuo pačiu pasitikėjimo mokykla, mokytoju ir jo taikomomis priemonėmis, ugdymo turiniu ir kt.

JT Vaiko teisių komitetas nurodo, kad mokykla atlieka svarbų vaidmenį daugumos paauglių gyvenime kaip mokymosi, vystymosi ir socializacijos vieta, taip pat atkreipia dėmesį į poreikį sutelkti dėmesį į paauglius, siekiant skatinti jų teisių įgyvendinimą, stiprinti jų potencialų indėlių

⁶² Dorinio ugdymo modulių programų 11–12 kl. (III–IV gimnazijos) klasėms įgyvendinimo metodinė medžiaga.

⁶³ Įgyvendinant Švietimo įstatymo bei Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos nuostatas, švietimo, mokslo ir sporto ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308 patvirtinta Geros mokyklos koncepcija

į teigiamą ir progresyvią socialinę transformaciją, įveikti iššūkius, su kuriais vaikai susiduria pereidami iš vaikystės į pilnametystę vis labiau globalizuotame ir sudėtingame pasaulyje⁶⁴.

☰ Socialinės-pilietinės veiklos klausimas

Svarbiausias kiekvienos šiuolaikinės demokratinės valstybės uždavinys – ugdyti piliečius, gebančius aktyviai prisidėti prie savo šalies valstybingumo, taip pat prie demokratiniais principais ir vertybėmis grįsto visuomenės gyvenimo būdo kūrimo ir stiprinimo. Pagrindą tam visų pirma kuria švietimo sistema, nes nuo jos didžia dalimi priklauso, kaip visuomenė gyvens ateityje. Kiekvienos švietimo sistemos ypatumus lemia pasirinktas, sukurtas, susiklostęs ugdymo turinys⁶⁵.

Besikeičiantis pasaulis, šiuolaikinės visuomenės poreikiai, iššūkiai reikalauja ugdymo turinio kaitos. Šalia įprastų akademinių dalykų, vis svarbesnis tampa emocinis, gyvenimo įgūdžių ugdymas. Vaikams mokykloje įgytas teorines žinias būtina įtvirtinti per kitas veiklas, kurios suteikia vaikui naujas kompetencijas.

Viena iš tokių veiklų yra socialinė-pilietinė veikla, kuri, mokslininkų vertinimu (jeigu yra prasminga), gerina mokinių socialinius gebėjimus, stiprina motyvaciją aktyviai veikti bendruomenėje, visuomenėje. Remiantis bendraisiais ugdymo planais⁶⁶ (toliau – Planai), mokiniams yra privaloma socialinė-pilietinė veikla (nuo 10 iki 20 val.). Socialinė-pilietinė veikla yra mokymosi turinio dalis, atliekama laisvu nuo pamokų metu, pasirenkama vadovaujantis prasmingumo, asmeninio tobulėjimo, socialinio teisingumo ir dalyvavimo principais (mokiniai gali įsitraukti į nevyriausybių organizacijų veiklą ir prisidėti prie jiems rūpimų problemų sprendimo; veikla pasirenkama atliepiant mokinio interesus ir pomėgius; veikla nėra savitikslių, ji turi padėti mokiniams tobulėti, plėsti savo pažinimo ribas, išbandyti save atliekant naujus vaidmenis, patirti naujus kontekstus, kt.).

Įstaigoje buvo nagrinėjamas skundas dėl socialinės-pilietinės veiklos įgyvendinimo. Pareiškėjas abejojo šios veiklos tikslingumu bei teigė, kad papildomos veiklos (socialinė-pilietinė veikla) pažeidžia vaiko teisę į poilsį, kad vaikas lanko neformalaus ugdymo būrelius, mokosi ir neturi laisvo laiko; kad gyvenant kaime veiklos netrūksta, o vaikas dar turės „atidirbti“ 20 val. – mokykla „įdavė“ lapą ir liepė jį užpildyti (atlikti veiklas ir kt.).

Kontrolierės vertinimu, socialinės-pilietinės veiklos atlikimo laikas (trukmė) nesudaro prielaidų teigti, jog šios veiklos neįmanoma atlikti, o abejonės dėl šios veiklos tikslingumo gali atsirasti dėl organizacinių, bendradarbiavimo ar pan. trūkumų. Derinant vaiko ugdymui (si), kitoms veikloms (papildomas ugdymas, neformalaus ugdymo būreiliai, kt.) skiriamą bei poilsio laiką (režimą), manytina, galima rasti laiko vaikui įdomiai, prasmingai ir patraukliai veiklai. Taip pat

⁶⁴ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 4 Dėl paauglių sveikatos ir vystymosi vaiko teisių konvencijos kontekste (CRC/GC/2003/4); Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 20 Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje (CRC/C/GC/20).

⁶⁵ „Ugdymo turinio kaita: kas lemia sėkmę?“, Švietimo problemos analizė (2017)

⁶⁶ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. balandžio 24 d. įsakymas Nr. V-586 „Dėl 2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

kiekvienu atveju būtina įvertinti, ar vaiko jau atliekama veikla negali būti prilyginama socialinei-pilietinei veiklai.

Kontrolierės nuomone, labai svarbu užtikrinti, kad socialinės-pilietinės veiklos prasmingumas, organizavimas atlieptų užsibrėžtus tikslus, nes tik veiklos numatymas ir (ar) mechaniškas žymų apie atliktą socialinę-pilietinę veiklą „surinkimas“ nėra prasmingas. Tyrimai rodo, kad miestelių ir kaimų mokykloms yra aktualus prasmingų veiklų prieinamumo klausimas, o trūkstant (nesant) prieinamų, prasmingų veiklų, nukenčia socialinių-pilietinių kompetencijų ugdymas, pati veikla atliekama tik siekiant įvykdyti formalius privalomus reikalavimus.⁶⁷ Kadangi vaiko gyvenamoji vieta gali įtakoti socialinių-pilietinių veiklų pasirinkimo galimybes už mokyklos ribų yra ypač svarbus mokyklos bendruomenės bendradarbiavimas, jog būtų susitarta dėl šios veiklos organizavimo ir savitarpio pagalbos, siekiant užsibrėžtų tikslų bei geriausių vaiko interesų.

Įvertinusi teisinį reglamentavimą, mokyklai nustatytą pareigą (rekomendaciją) supažindinti mokinius su reikalavimais atliekant socialinę-pilietinę veiklą, teikti konsultacijas ir pagalbą, Kontrolierė konstatavo, kad socialinė-pilietinė veikla kaip privalomas dalykas nesudaro sąlygų vaiko teisių pažeidimui, tačiau mokykla, mokiniai ir jų tėvai turi bendradarbiauti, jungtis, sprendžiant socialinės-pilietinės veiklos organizavimo (atlikimo) problemas.

Vaiko gerovės komisijų veiklos aspektai

Kiekvienoje mokykloje sudaroma Vaiko gerovės komisija, kurios paskirtis – rūpintis mokiniui saugia ir palankia ugdymo aplinka. Minėta komisija, vykdydama nustatytas funkcijas, sprendžia platų su mokyklos veiklos organizavimu ir kitais aspektais susijusių klausimų ratą (vykdo mokyklos bendruomenės švietimą vaiko teisių apsaugos, teisės pažeidimų prevencijos, mokinių užimtumo ir kitose srityse; organizuoja ir koordinuoja mokymo(si), ugdymo(si), švietimo ar kitos pagalbos vaikui teikimą; reguliariai atlieka mokyklos mokymosi aplinkos, jos saugumo, mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykių ir kitų su vaiko gerove susijusių aspektų analizę; rūpinasi pozityvaus mokyklos mikroklimato kūrimu ir pozityvių vertybių puoselėjimu, koordinuoja prevencijos ir intervencijos priemonių įgyvendinimą, kt.)⁶⁸.

Mokyklos Vaiko gerovės komisija taip pat svarsto konkretaus vaiko atvejus. Tokiais atvejais, į komisijos posėdį (pasitarimą) kviečiami vaiko atstovai pagal įstatymą ir (ar) vaikas, kiti suinteresuoti asmenys, institucijų atstovai; išklausoma jų nuomonė ir t.t. Komisijai priėmus sprendimą dėl mokymo(si), ugdymo(si) ir (ar) švietimo pagalbos teikimo konkrečiam vaikui, sudaromas pagalbos vaikui planas, paskiriamas pagalbos plano įgyvendinimą koordinuojantis asmuo, kuris kartu su vaiku ir įstatymineis atstovais numato siekiamus tikslus, suplanuoja jų

⁶⁷ „Socialinis-pilietinis ugdymas per praktinę veiklą: mokyklų atstovų ir mokinių patirtys“, Švietimo problemų analizė (2020) Tyrimas taip pat rodo, kad didžiausi sunkumai vykdant socialinę-pilietinę veiklą: mokinių motyvacijos stoka; veiklų stoka už mokyklų ribų; kt.

⁶⁸ Švietimo įstatymo 43 straipsnio 20 dalis; Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 7 straipsnis, Mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2020 m. rugpjūčio 3 d. įsakymu Nr. V-1129 (išdėstyta nauja redakcija).

įgyvendinimo žingsnius, atsakomybes, susitikimus teikiamos pagalbos rezultatams aptarti. Nurodytos pagalbos teikimo metu ir jam pasibaigus Komisijoje įvertinamas pagalbos veiksmingumas, aptariami jos vykdymo rezultatai.

Ataskaitiniu laikotarpiu buvo nagrinėjamas mokyklos Vaiko gerovės komisijos veiklos, priimtų sprendimų apskundimo klausimas. Pareiškėjas kreipėsi, kadangi savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisiją atsisakė vertinti mokyklos Vaiko gerovės komisijos veiklą, priimtus sprendimus. Pareiškėjas sutiko, kad įstatyminis reglamentavimas nenumato specialaus mokyklos Vaiko gerovės komisijos veiklos kontrolės mechanizmo, tačiau savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija turi pareigą koordinuoti šių komisijų mokyklose veiklą, o tuo pačiu ir konkrečios mokyklos Vaiko gerovės komisijos veiklą.

Kontrolierė, įvertinusi teisinį reglamentavimą bei institucijų nuomones, konstatavo, kad konkrečiu atveju savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija neturi įgaliojimų ir negali keisti ar panaikinti mokyklos Vaiko gerovės komisijos priimtų sprendimų. Savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos paskirtis⁶⁹ – užtikrinti savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų gerovę, bendradarbiaujant su įvairiomis vaiko gerovės srityje dirbančiomis institucijomis. Komisija koordinuoja mokyklų vaiko gerovės komisijų veiklą, vaiko gerovės srityje dirbančių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų tarpusavio bendradarbiavimą.

Kontrolierė, atsižvelgdama į tai, kad į mokyklos Vaiko gerovės komisijos posėdžius vaikai ir jų tėvai kviečiami dėl įvairių situacijų, klausimų (dėl smurto, patyčių, pagalbos vaikui ir kt.), kad pareiškėjai neretai abejoja komisijos priimamų sprendimų teisėtumu ir objektyvumu bei dėl kitų komisijos veiklos aspektų (bendravimo kultūros, dalyvių elgesio, posėdžio atmosferos - vaikai, jų tėvais jaučiasi „teisiami“ ir kt.), taip pat jog teisės aktuose nėra aiškiai ir tiesiogiai reglamentuota (nurodyta) kokius konkrečius sprendimus gali priimti mokyklos Vaiko gerovės komisija ir kam jie galėtų būti skundžiami, kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją, siūlydama įvertinti tikslingumą ir poreikį tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą.

Ministerija pateikė nuomonę, kad pirmiausia tikslinga vertinti švietimo pagalbos teikimo mokiniui, mokytojui, šeimai ir mokyklai, vaiko minimaliosios priežiūros priemonių vykdymo organizavimą ir koordinavimą, už kurį atsakinga savivaldybė (savarankiškoji savivaldybių funkcija), todėl keisti teisinį galiojantį reguliavimą nėra būtinybės. Ministerija patikino, kad nuolat vertina praktinio taikymo problemas ir atsižvelgdama į tai, tobulina teisės aktus.

Kitu atveju, pareiškėjas skundėsi, kad dėl anoniminio pranešimo (mokykloje buvo gautas anoniminis pranešimas apie kelis vaikus, kurie galimai rūkė) turėjo aiškintis savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijoje. Pareiškėjo nuomone, situaciją buvo galima išspręsti paprastai, tačiau, nesant jokių objektyvių įrodymų, anoniminis pranešimas buvo nagrinėjamas savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos posėdyje, kuriame, pasak pareiškėjo, vaikas ir jo įstatyminiai atstovai buvo gąsdinami ir kt. Tyrimo metu nustatyta, kad savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisija svarstė klausimą dėl pagalbos priemonių skyrimo vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą bei priėmė sprendimą neskirti vaiko minimalios priežiūros

⁶⁹ Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 30 straipsnis.

priemonių.

Remiantis Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatomis, prašymai dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių skyrimo teikiami ir nagrinėjami Viešojo administravimo įstatymo nustatyta tvarka. Prašymus, be kitų įstatyme įvardintų asmenų, gali teikti mokyklos. Sprendimą dėl pateikto prašymo priima savivaldybės meras, įvertinęs savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos siūlymą ir kitą prašymo nagrinėjimo medžiagą. Minėtai komisijai nėra suteikti įgaliojimai priimti sprendimą, todėl konkrečiu atveju buvo konstatuota, kad Vaiko gerovės komisijos veiksmai (sprendimai) neatitiko nustatyto teisinio reglamentavimo. Taip pat, nors mokyklos ir mokyklos steigėjo veiksmai, sprendžiant mokinių priklausomybių (rūkymo) problemas buvo įvertinti kaip pozityvūs, buvo konstatuota, kad ydingas teisės aktų nuostatų taikymas praktikoje ir nenuoseklus procedūrų laikymasis sudarė sąlygas vaiko teisių pažeidimui.

6.5. ĮTRAUKTIES ŠVIETIME ASPEKTAI

„Muzikos mokytoja paprašė autistiško vaiko nusiimti per pamoką ausines, kurios slopina garsą ir leidžia vaikui jaustis geriau – sūnus, supykęs, iki šiol nelanko muzikos pamokos.“

„Facebook socialiniame tinkle sukurtoje tėvų grupėje buvo aptarinėjama, koks „blogis“ yra klasėje, koks vaiko sutrikimas, tariamasi, kaip „išmesti vaiką iš mokyklos.“

„Nuo pirmų mokslo metų dienų kilo sunkumų, nes mokyklos bendruomenė nebuvo supažindinta su vaiko patiriamais sunkumais.“

„Mokytoja, žinodama, kaip svarbu vaikui rutina ir pastovumas, jį persodino su kitu vaiku.“

Pastaraisiais metais vis dažniau įvairiose socialinėse erdvėse kalbama ne tik apie įtraukųjį ugdymą apskritai, apie įkvepiančias ir nusivylimą keliančias vaikų mokymosi istorijas ir patirtis, bet ir apie įstatyminę nuostatą, jog nuo 2024 metų rudens visos ugdymo įstaigos privalės priimti norinčius toje įstaigoje ugdytis mokinius, nepaisant jų individualių ugdymosi poreikių. Taip pat ataskaitiniais metais Seime buvo užregistruotos daug diskusijų keliančios Švietimo įstatymo tobulinimo iniciatyvos, kuriomis siekiama sureguliuoti sudėtingas situacijas dėl vaiko, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, mokymo(si) konkrečioje ugdymo įstaigoje.

Lietuvoje švietimo sistema grindžiama įtraukties principu, kuris reiškia, jog švietimo sistema sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą

pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės, tačiau dažnai šis principas suprantamas, aiškinamas siauriau, t. y. kaip galimybė vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, mokytis kartu su visais (kitais vaikais), nes būtent šie vaikai dažniausiai susiduria su diskriminuojančiu požiūriu, prietarais ir stigma, kurie trukdo įtraukčiai.

Idėją, kad įtraukusis švietimas yra kiekvieno vaiko teisė, tarptautiniu mastu įtvirtino UNESCO Salamankos deklaracija, kuri ragina vyriausybes priimti įtraukiojo švietimo principus. Įtraukties principas, kaip teisės į mokslą užtikrinimo pagrindas, yra įtvirtintas Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijoje, įpareigojančioje valstybes užtikrinti, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos, kad vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena bei aplinkoje būtų teikiamos veiksmingos individualizuotos paramos priemonės, suderinamos su visiškos įtraukties tikslu. JT Neįgaliųjų teisių komiteto nuomone, įtraukusis švietimas turi būti suprantamas kaip: vienas pagrindinių visų besimokančiųjų teisių principas, kuriuo remiantis vertinama visų besimokančiųjų gerovė, gerbiamas prigimtinis orumas ir savarankiškumas, pripažįstami individualių asmenų poreikiai; priemonė realizuoti kitas žmogaus teises; rezultatas gautas vykdant tęstinį ir aktyvų įsipareigojimą šalinti kliūtis, trukdančias realizuoti teisę į mokslą. Teisės į įtraukų švietimą užtikrinimas reiškia kultūros, politikos ir praktikos pokyčius visose formaliojo ir neformaliojo švietimo įstaigose. Įtrauktis reiškia sistemine reformą, apimančią turinio, mokymo metodų, būdų, struktūrų ir strategijų švietimo srityje pokyčius, kad būtų įveiktos kliūtys, siekiant suteikti visiems atitinkamo amžiaus besimokantiems lygias galimybes įgyti išsilavinimą aktyviai dalyvaujant mokymo procese ir sukurti sąlygas, kurios geriausiai atitiktų jų reikalavimus ir pageidavimus⁷⁰.

Per pastaruosius dešimtmečius Lietuvoje vyko pokyčiai įtraukiojo ugdymo srityje visuose – instituciniame, teisinio reglamentavimo, praktikos – lygmenyse. Neteko galios Specialiojo ugdymo įstatymas, kuris demonstravo dualizmą ugdymo sistemoje, tačiau kai kurios naujojo Švietimo įstatymo nuostatos taip pat kritikuojamos kaip diskriminuojančios vaikus, turinčius specialiųjų ugdymosi poreikių, bei sudarančios sąlygas perkelti vaikus į kitas mokyklas, jei neturima galimybių užtikrinti švietimo pagalbos. Nepaisant didelių pasiekimų įtraukties srityje, egzistuoja kliūtys, trukdančios užtikrinti kiekvieno vaiko individualius poreikius – užtikrinti ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, aprūpinimą specialiosiomis mokymo priemonėmis.

Specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymas

Specialieji ugdymosi poreikiai – tai pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmens gabumų, įgimtų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių. Poreikių įvertinimo tikslas – nustatyti švietimo pagalbos ir paslaugų reikmes,

⁷⁰ Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto Bendrosios pastabos Nr. 4 dėl teisės į įtraukų švietimą (2016), CRPD/C/GC/4.

rekomenduoti programos pritaikymą, specialiąsias mokymo ir techninės pagalbos priemones, ugdymosi aplinkos pritaikymo būdus, siekiant sudaryti mokiniui optimalias ugdymosi sąlygas.

Vis dar iškyla atvejų, kai laiku nėra įvertinami vaiko specialieji ugdymosi poreikiai bei pagalbos reikmė mokyklos vaiko gerovės komisijoje ar savivaldybės pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, arba tėvai atsisako kreiptis dėl poreikių nustatymo, vengia poreikių vertinimo dėl įvairių priežasčių: bijo stigmatos, negali susitaikyti su vaiko sutrikimais ir patiriamais sunkumais, mano, kad vaikas „išaugęs“. Pvz., ataskaitiniais metais Kontrolierė domėjosi atveju, kai sostinės mokykloje, suformavus pirmas klases, susidarė klasė su dideliu vaikų, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, skaičiumi. Tokia situacija susidarė, kadangi vaikų poreikiai nebuvo įvertinti prieš ugdymosi pradžią, o vaikų elgesio bei mokymosi problemos išryškėjo vėliau ir pradiniam etape vaikai negalėjo būti tinkamai paskirstyti į klases.

Teisės aktuose įtvirtintas vaiko įstatyminių atstovų sutikimas, siekiant įvertinti vaiko ugdymosi poreikius. Įstaigos praktinė veikla rodo, jog būna situacijų, kai atstovai sutikimo neduoda arba apie jau nustatytus specialiuosius ugdymosi poreikius neinformuoja švietimo įstaigos. Tai ilgametė problema, periodiškai aptariama suinteresuotų institucijų, tačiau vieningo požiūrio ir sprendimo dėl galimų priemonių taikymo nėra. Kontrolierės nuomone, ikimokyklinio ugdymo įstaigose dirbantys specialistai turėtų suteikti išsamią informaciją tėvams, kas yra specialieji ugdymosi poreikiai ir kaip jų nustatymas lemia vaiko dalyvavimą ugdymo procese, šviesti tėvus apie vaikui teikiamos pagalbos svarbą ir apie tėvų prievolę bendradarbiauti su švietimo pagalbos įstaigomis. Anksti nustačius mažų vaikų sutrikimus ir iškart pradėjus teikti jiems pagalbą, padidėja tikimybė, kad tokie vaikai sklandžiai įsitrauks į ikimokyklinio ir pradinio ugdymo sistemą. Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, kad poreikių (ne)nustatymas vertintinas kaip vaiko teisių pažeidimas bei, turint omenyje teisinį reglamentavimą – nustatytą mokyklos vaiko gerovės komisijos kompetenciją, tėvų valdžios turinį bei atsakomybę – mokykla ir (ar) kita institucija turi ne tik teisę, bet ir pareigą informuoti Tarnybą, kai vaiko tėvai neužtikrina vaiko teisių ir jo teisėtų interesų. Kontrolierės nuomone, tikslinga svarstyti galimybę teisės aktuose įtvirtinti aiškų įpareigojimą (pareigą) tėvams užtikrinti vaiko ugdymosi poreikių nustatymą ir informacijos apie tai suteikimą švietimo įstaigai.

Švietimo pagalba

Besimokantieji turi gauti reikalingą paramą, kad būtų sudarytos sąlygos veiksmingam jų švietimui ir suteikta galimybė realizuoti savo potencialą. Vienas pagrindinių švietimo kokybės užtikrinimo specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams aspektų – švietimo pagalbos teikimas. Specialistų bei jų pagalbos nebuvimas reikšmingas tiek vaikams, tiek mokytojams. Įstaigoje tirti atvejai indikuoja, jog ši problema aktuali jau ikimokyklinio ugdymo grandyje ir kasmet išlieka vienu sudėtingesnių iššūkių tiek specialistams, tiek darželį lankančių vaikų tėvams. Praktika rodo, kad jeigu darželio grupėje yra vienas ar keli specialiųjų poreikių turintys vaikai, kartu su mokytoju turi dirbti ir kiti specialistai, nes tik gaudamas visą reikiamą specialistų pagalbą vaikas gali išmokti bendrauti su bendraamžiais, tinkamai elgtis grupėje, žaisti, neišprovokuoti negatyvių reakcijų ir pan. Darželiuose reikiamų specialistų nepakanka arba jų iš viso nėra, todėl tėvai dažnai iš darželio administracijos sulaukia pasiūlymo pasirinkti

kitą ugdymo įstaigą, turinčią šiuos specialistus. Taip pat ikimokyklinio ugdymo įstaigų pedagogams trūksta kompetencijų dirbant su vaikais, turinčiais didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, o kai trūksta žinių, kaip dirbti su šiais vaikais, trikdomas visas ugdymo procesas, nepavyksta pasiekti norimų ugdymo rezultatų ir pan.

Bendrojo ugdymo įstaigose švietimo pagalbos darbuotojų taip pat nėra arba jų trūksta. Vieno tyrimo metu nustatyta, jog mokykla nesiekė teikti švietimo pagalbos reikiama apimtimi, mokytojo padėjėjo pagalbą teikė tik trečdalį nustatytų valandų. Kontrolierė vertino, jog pagalba ir jos apimtis numatoma pedagoginės psichologinės tarnybos išvadoje, todėl mokykla neturi iš esmės sumažinti skiriamos pagalbos apimties. Taip pat buvo kritiškai įvertinta tiek mokyklos, tiek steigėjo pozicija įdarbinti mokytojo padėjėjai pavesti kitas funkcijas (užtikrinti saugumą pamokų metu, nesant pavaduojančio mokytojo, ir pertraukų metu), kai nėra pilnai patenkinami pedagoginės psichologinės tarnybos nustatyti vaikų poreikiai gauti mokytojo padėjėjo pagalbą.

Individualus ugdymo planas

Viena iš ugdymo pritaikymo ir personalizavimo priemonių – individualus ugdymo planas. Mokykla kiekvienam mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, rengia individualų ugdymo planą, kurio sudėtinė dalis yra pagalbos planas, apimantis pagalbą ugdymo procese ir kitų specialistų teikiamą pagalbą, didinančią ugdymo veiksmingumą, ir kuriam įgyvendinti turi būti sudaryti individualūs tvarkaraščiai, derantys su klasės, kurioje mokins mokosi, tvarkaraščiu. Individualių tyrimų metu Kontrolierė nustatė, jog individualūs ugdymo planai nėra sudaromi laiku, individualūs tvarkaraščiai derinami nepagrįstai ilgai, vaikui neskiriamos jo poreikius atitinkančios pamokos, plane pateikiama neatitinkanti tikrovės informacija.

Smurtinės situacijos mokyklose

Mokykla privalo sukurti ir palaikyti sveiką ir saugią aplinką, sudarančią palankias galimybes ugdytis ir mokytis, o mokins turi teisę mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje.

Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų turinčių vaikų grupė švietimo kontekste tiek tėvų, tiek švietimo specialistų dažnai įvardijama, kaip kelianti daug iššūkių. Tiek viešojoje erdvėje pateikiami atvejai, tiek įstaigoje tirti atvejai rodo, jog mokyklos susiduria su mokinių prasta elgesio reguliacija, impulsyvumu, smurtiniu kitus vaikus žalojančiu elgesiu, dėl ko tėvai baimindamiesi pagrįstai kelia savo vaikų teisių į saugią aplinką užtikrinimo klausimus, o kartais – ir reikalauja ugdyti elgesio sutrikimų turintį ir smurtauojantį vaiką atskirai.

Įstaigos nagrinėtų situacijų pavyzdžiai rodo, kad gana dažnai vaikų elgsena reiškiasi netinkamu, nepriimtiniu, agresyviu, provokuojamu, įžūliu elgesiu, pykčio proveržiais, pvz., vaikas spardosi, spjaudosi, į bendraklasį meta kėdę, grasina užmušti, rodo savo lytinius organus, naudoja necenzūrinius žodžius ir t. t. Toks vaiko elgesys trukdo ir paties vaiko adaptacijai, socializacijai, sutrikdo vaiko sėkmę klasėje, ir įtakoja bendraklasių vaikų galimybes ugdytis fiziškai ir dvasiškai palankioje aplinkoje. Užtikrinant šių vaikų poreikius, reikalingas kvalifikuotas vaiko elgesio

problemų supratimas, ankstyva pagalba bei jos prieinamumas, nuolatinis teikiamos pagalbos efektyvumo vertinimas ir pan. Įstaigos turima informacija rodo, jog mokyklų kompetencijos spręsti išskylančius atvejus didėja, tačiau komandinio kompleksinio darbo patirties trūksta, o dažnai patys tėvai kelia nepagrįstus reikalavimus, nėra linkę pripažinti vaiko problemų, dalyvauti jų sprendime ir pagalbos teikimo procesuose.

Kvalifikacijos tobulinimas bei metodinė pagalba pedagogams

Kiekvienas vaikas yra unikalus, o mokinių poreikių įvairovė yra didelė, todėl mokytojams tenka dideli iššūkiai pritaikyti ugdymo metodus, medžiagą pagal kiekvieno vaiko gebėjimus. Mokytojai turi būti pasirengę dirbti su ypatingais vaikais, turėti specialių įgūdžių bei supratimą apie vaikų ugdymo iššūkius ir galimybes.

Kontrolierės vertinimu, ugdymo įstaiga, siekdama visapusiškai užtikrinti mokykloje (namuose) ugdymo vaiko poreikius bei veiksmingą švietimą, turėtų gauti švietimo metodinę ir konsultacinę pagalbą iš specializuotų regioninių specialiojo ugdymo centrų, teikiančių paslaugas įvairių sutrikimų ar sunkumų turintiems vaikams, jų tėvams bei ugdymo įstaigoms, dėl galimai kitų ugdymo metodų, būdų, kai jau taikomi yra nepakankami. Įstaigoje tirtais atvejais nustatyta, jog mokyklos aktyviau, tačiau vis dar nepakankamai, naudojami šių centrų teikiamomis pagalbos galimybėmis bei, kad regioniniai centrai didina informuotumą apie savo veiklą, paslaugas ir galimybes, paskelbdami konsultacijų grafikus.

Atsakomybė už švietimo kokybę

Už švietimo kokybę atsako švietimo teikėjas (t. y. mokykla) bei savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (dažniausiai tai – savivaldybė). Nors savivaldybių institucijos turi įgaliojimus užtikrinti vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisių įgyvendinimą, tačiau, Kontrolierės vertinimu, savivaldybės nepakankamai dėmesio skiria ugdymo kokybei vertinti joms pavaldžiose įstaigose. Tėvai turi pagrįstus lūkesčius, susijusius su švietimo paslaugų jų vaikams teikimu. Steigėjo pareiga – atsižvelgti į švietimo paslaugų teikimo standartus ir siekti tobulinti paslaugų kokybę. Visgi, pasitaiko atvejų, kai nėra siekiama ieškoti sprendimų dėl susidariusios situacijos, dėl švietimo pagalbos apimtys didinimo, tačiau konstatuojama, jog mokykla „pagal galimybes“ sudaro sąlygas mokytis.

Švietimo pagalbos teikimo ir finansavimo iššūkiai privačiose mokyklose

Iššūkiai, susiję su švietimo pagalba, kyla ne tik savivaldybių ir valstybinėse bendrojo ugdymo, tačiau ir privačiose mokyklose. Ataskaitiniais metais tirtas skundas dėl privačios mokyklos veiksmų, inicijuojant pradinių klasių mokiniui nuotolinį ugdymą, sudarytos mokymo sutarties nutraukimo ir mokinio šalinimo iš mokyklos dėl mokiniui nustatytų labai didelių ugdymosi poreikių. Mokslo metų eigoje mokiniui buvo nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai bei būtinybė teikti logopedo, psichologo, socialinio pedagogo, specialiojo pedagogo ir mokytojo padėjėjo pagalbą. Mokinio tėvai, atsižvelgdami į sudarytą mokymo sutartį, kurioje buvo nustatyti papildomi mokesčiai dėl švietimo pagalbos teikimo, rūpinosi specialistų pagalba bei jų paslaugų apmokėjimu, tačiau, neradus mokytojo padėjėjo, mokyklos vaiko gerovės komisija vienašališkai priėmė sprendimą mokiniui skirti mokymą nuotoliniu būdu bei

įspėjo, kad, nesutikus, bus nutraukta mokymo sutartis. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad mokykloje nebuvo visų švietimo pagalbos specialistų ir tik nustačius mokiniui specialiuosius ugdymo poreikius buvo priimtas specialusis pedagogas. Situacija paaštrėjo, kai nerandant mokytojo padėjėjo, kitų mokinių tėvai kreipėsi į mokyklos administraciją su pareiškimais, jog, jeigu mokykla nespės „mokinio problemos“, nesant mokytojo padėjėjo ir netinkamai elgiantis mokiniui, tėvai savo vaikus perkels į kitą mokyklą. Taip pat paaškinėjo, kad: mokykla tik iš dalies užtikrino mokinio teisę į švietimo pagalbą – pradžioje ieškojo mokinio ugdymo problemų sprendimo būdų, bet vėliau pasirinko mokinio pašalinimo iš mokyklos sprendimą; mokyklos vaiko gerovės komisijos veikla neatliko nustatytų funkcijų; mokykla nesivadovavo teisės aktų nuostatomis, skirdama mokiniui ugdymo organizavimą nuotolinio mokymo proceso organizavimo būdu, o mokyklos sprendimas pašalinti mokinį iki 16 metų iš mokyklos prieštarauja Švietimo įstatymo ir VTAPĮ nuostatomis.

Minėtas atvejis patvirtino žinomas, švietimo teikėjams būdingas problemas (nepalankios nuostatos, noras „atsikratyti“ vaiku dėl įtraukties sunkumų – specialistų poreikis, jų trūkumas, kt.). Pastebėta, kad privatūs švietimo teikėjai „laviruoja“ tarp mokyklos bendruomenės narių reikalavimų pašalinti „kitokį“ mokinį iš mokyklos, kadangi šiuo atveju mokama už paslaugas ir tikimasi, jog mokykloje (klasėje) nebus „probleminio“ mokinio. Taip pat privačios mokyklos dažnai neturi visų švietimo pagalbos specialistų bei nurodo mokymo sutartyse, jog švietimo pagalbos specialistų pagalba, atsižvelgiant į švietimo lėšų paskirstymo tvarką, yra atskira paslauga, kurią turi apmokėti mokinio tėvai. Kontrolierė kreipėsi į Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją dėl švietimo pagalbai skirto finansavimo paskirstymo ir teikimo privatiems švietimo teikėjams. Remiantis ministerijos paaškinimu bei Mokymo lėšų apskaičiavimo, paskirstymo ir panaudojimo tvarkos aprašo nuostatomis, savivaldybėms skiriama mokymo lėšų suma apskaičiuojama pagal mokinių skaičių rugsėjo 1 d. Jeigu rugsėjo 1 d. mokiniui nenustatyti specialieji ugdymosi poreikiai, švietimo pagalbos lėšos mokiniui dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų nėra skaičiuojamos, todėl mokykla šių lėšų negauna, o Aprašo nuostatos nenumato lėšų perskaičiavimo galimybių mokslo metų eigoje. Pažymėtina, jog švietimo pagalba yra savarankiškoji savivaldybių funkcija, todėl trūkstamos lėšos savivaldybių mokykloms yra skiriamos iš savivaldybių biudžetų, nevalstybinėse mokyklose šį klausimą sprendžia savininkas (dalyvių susirinkimas).

Mokyklų bendruomenių požiūris į vaikus, turinčius specialiuosius ugdymosi poreikius

Teisė į įtraukų švietimą turi remtis įtrauktos aplinkos visoje visuomenėje formavimu. Įstaigoje tirti atvejai rodo, kad mokyklų bendruomenių požiūris į vaikus, turinčius specialiuosius ugdymo(si) poreikius, išlieka neigiamas, trūksta tolerancijos, empatijos. Tėvai nerimauja, kad dėl specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų netinkamo, kartais agresyvaus, triukšmingo ar neprognozuojamo elgesio nukentės jų vaikų ugdymo kokybė, baiminasi ir dėl savo vaikų saugumo. Tėvai yra įsitikinę, kad įtraukiojo ugdymo metu laimi tik specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, o kiti vaikai nukenčia tokioje grupėje, nes jiems skiriama mažiau laiko ir dėmesio, todėl išgirdę apie tokį vaiką iš savo vaikų ar pedagogų, tėvai kartais imasi „taisyti situaciją“ netinkamais būdais: pradeda „auklėti“ vaiko tėvus, siekia pašalinti „nepatogų“ vaiką

iš grupės, grasina pedagogams ir administracijai skundais į aukštesnes instancijas ir pan. Kitais atvejais skundžiamasi mokytojų formuojama kultūra, elgesiu, pvz., pedagogas sako, kad vaikas „adaptuotas“, „jam reikalingas baltas bilietas“, dėl ko vaikas nenori eiti į mokyklą, kurioje nesijaučia laukiamas, priimamas. Natūralu, kad toks ar panašus mokytojų elgesys, didina įtampą tarp mokinių, tėvų ir mokytojų. Neneigiant egzistuojančios problemos, kad ne visada specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integracija įmanoma dėl vaiko poreikių, elgesio mokykloje bei kylančių iššūkių ypatumų, visgi bendruomenės susitelkimas dažniausiai leidžia pasiekti sėkmę.

Iš esmės, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų integracijos rezultatas priklauso nuo kelių aspektų: tėvų vaiko negalios priėmimo ir jų atvirumo, mokyklos pasirengimo priimti šiuos vaikus (pakankami švietimo pagalbos specialistų išteklių, jų kompetencija, mokytojų pasirengimas, teigiamas nusiteikimas), ugdymo organizavimo proceso bei aplinkos pritaikymo, visapusiško bendradarbiavimo, tame tarpe ir su kitomis institucijomis, turinčiomis ekspertinės gerosios patirties, komandinio darbo, paties vaiko pasirengimo lankyti mokyklą (turėjimas savitvarkos įgūdžių, pozityvus nusiteikimas lankyti mokyklą, galimybė iš anksto susipažinti su mokyklos aplinka) ir kt.

Mokyklos ir tėvų abipusis bendradarbiavimas

Natūralu, jog kai kurių vaikui kylančių problemų sprendimas, įvertinant poreikių tenkinimo tarpdiscipliniškumą, dažnai reikalauja ilgalaikių priemonių, tęstinių sprendimų ir jų poveikio vertinimo bei koregavimo pagal iškilusias būtinybes, todėl ir integracijos sėkmingas rezultatas dažnai nėra greitas.

Įstaigoje atliktuose tyrimuose buvo atkreiptas dėmesys į pasiteisinsią gerąją praktiką, kai, siekiant stiprinti klasės mokinių tėvų bendradarbiavimą, mažinti (galimą) tarpusavio priešišumą, organizuojamas bendras situacijos aptarimas, kuriame visa klasė atvirai supažindinama su vaiko poreikiais, jam kylančiais iššūkiais bei priemonėmis, kurios gali padėti vaikui geriau prisitaikyti klasėje ir, tokiu būdu, prisidėti prie visiems vaikams palankios klasės atmosferos sukūrimo. Taip pat teigiamą įtaką sėkmingai integracijai turi klasės mokytojo ir tėvų lygiavertė partnerystė, atvirumas naujovėms, tarpusavio pasitikėjimas, efektyvus keitimasis informacija, susijusia su vaiko poreikiais ir jo sėkmingu ugdymu, veiksmų (priemonių) derinimas.

Tėvų iniciatyvumas ne visada mokyklose sutinkamas palankiai. Įstaigoje atlikti tyrimai parodė, kad nors specialiųjų ugdymosi poreikių turinčio vaiko ugdymas iškelia mokytojui poreikį neatidėliojant įgyti naujas kompetencijas (mokėti organizuoti vaikų ugdomajai veiklai, ieškoti naujų ugdymo metodų, priemonių), tėvų siūloma metodinė medžiaga, siūlymas priimti konsultacinę pagalbą iš ekspertinės organizacijos (organizuojami nuotoliniai ir kontaktiniai susitikimai; vykdomas ugdymo proceso stebėjimas; teikiamos rekomendacijos, kaip parengti pagalbos planą, dienotvarkę, sudaryti pamokos planą; organizuojamos paskaitos ar praktinės dirbtuvės aktualia tema) kai kuriose mokyklose traktuojama, kaip nepagrįstas ir nereikalingas tėvų „kišimasis“ į ugdymo(si) procesą. Visgi, tėvų aktyvus į(si)traukimas į vaiko ugdymo

procesą, atviras bendradarbiavimas formuoja atsakomybę grįstą elgesį bei pozityvaus požiūrio palaikymą, skatina mokymosi kartu su kitais ir vieni iš kitų procesus, kas neabejotinai būtina ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus.

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas – atsakingas, veiksmų kompleksiško, visapusiško pasiruošimo reikalaujantis nenutrūkstamas procesas, kurio sėkmė priklauso nuo mokyklos bendruomenės požiūrio į šį vaiką, noro kelti įstaigos bendruomenės kvalifikaciją, dėti bendras pastangas ir prisidėti prie bendros gerovės kūrimo.

Darbo grupė dėl specialiųjų poreikių turinčių vaikų įtraukties į švietimo įstaigas

Ataskaitiniu laikotarpiu įstaigos atstovas dalyvavo švietimo, mokslo ir sporto ministro sudarytos Švietimo įstatymo nuostatų dėl specialiųjų poreikių vaikų įtraukties į švietimo įstaigas įgyvendinimo koordinavimo grupės veikloje.

Grupės dalyviai buvo supažindinti su regioninių centrų atrankos rezultatais. Pristatytas mokinių įvairovei atvirų grupių, klasių sudarymo ir ugdymo organizavimo jose tvarkos ir finansavimo aprašas⁷¹, vėliau – jau veikiančių mokinių įvairovei atvirų klasių veiklos praktika.

Gerinant pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų pasirengimą įtraukčiai švietime, nuolat vykdomos nacionalinės kvalifikacijos tobulinimo programos, kurių vienas iš prioritetų yra įtraukties klausimas, organizuojami mokymai visiems pedagogams. Parengtos Universalus dizaino mokymuisi gairės bei kita metodinė medžiaga. Regionų lygmeniu pradėjo veikti regioniniai konsultaciniai centrai, kurie teikia ribotos trukmės intensyvią švietimo pagalbą mokiniams, ugdomiems bendrosios paskirties mokyklose, konsultuoja mokyklų pedagogus. Šalyje veikia 4 nacionaliniai centrai, konsultuojantys mokyklas dėl konkrečių specialiųjų ugdymosi poreikių (mokymosi, klausos, regos, įvairiapusių raidos, emocijų ir elgesio sutrikimų).

Darbo grupėje taip pat aptarta bendra mokinių pasiskirstymo bendrose ir specialiose ugdymo įstaigose situacija, švietimo pagalbos specialistų situacija bei skaičiaus kaita šalyje (nuolat auga psichologų, socialinių, specialiųjų pedagogų, logopedų skaičius mokyklose; kasmet didėja mokytojų padėjėjų; surdopedagogų ir tiflopedagogų skaičius šiek tiek mažėja), priemonės švietimo pagalbos specialistų skaičiaus didinimui (stojimo sąlygų gerinimas, stipendijos besirenkantiems studijas, o baigiamųjų kursų studentams su įsipareigojimu dirbti pagal įgytą specialybę – padidintos stipendijos), didėjantis valstybės ir savivaldybių švietimo pagalbos finansavimas; pagrindinės paramos mokyklai ir mokytojui priemonės.

6.6. MOKINIŲ NEFORMALIAUS UGDYMO RENGINIŲ ORGANIZAVIMAS (IŠVYKOS) IR SAUGUMO UŽTIKRINIMAS

Ataskaitiniais metais Kontrolierė, atsižvelgdama į viešai paskelbtą informaciją, iniciavo tyrimą

⁷¹ Kontrolierė teikė pastabas Aprašui, žr. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2022 metų veiklos ataskaitą.

dėl įvykusio nelaimingo atsitikimo neformalaus ugdymo renginio metu. Konkrečiu atveju, mokiniams lankantis pramogų parke įvyko nelaimingas atsitikimas – du vaikai čiuožinėdami ir naudodamiesi batutais patyrė traumas, tačiau tik dėl vieno vaiko buvo kreiptasi bendruoju pagalbos telefonu 112 ir tik vienam vaikui buvo suteikta pagalba. Tos pačios dienos vakare, antrajam vaikui pasiskundus tėvams bloga savijauta, tėvai kreipėsi į sveikatos priežiūros įstaigą, kurioje buvo konstatuota, kad vaikas patyrė galvos traumą. Tėvai nebuvo informuoti apie incidentą ir jie tik iš vaiko pasakojimo sužinojo apie nelaimingą atsitikimą išvykoje. Išvykoje dalyvavo keli mokytojai, vaiko klasės auklėtoja, tačiau nei jie, nei kiti išvykoje dalyvavę ir už mokinių saugumą atsakingi asmenys neinformavo tėvų apie incidentą.

Moksleivių nelaimingų atsitikimų tyrimo, registravimo ir apskaitos nuostatuose nustatytas pranešimo terminas (nedelsiant) tik įvykus sunkiam ar mirtinam nelaimingam atsitikimui, t. y. švietimo įstaigos vadovas (jo įgaliotas asmuo) nedelssdamas, bet ne vėliau kaip per valandą po įvykio, privalo pranešti nukentėjusiojo šeimai ir kt., tačiau turint omenyje Švietimo įstatymo ir kitų teisės aktų nuostatas, susijusias su vaiko saugumu, vaikus prižiūrinčių asmenų pareigomis, galimas nelaimingo atsitikimo pasekmės ir kt., Kontrolierė konstatavo, kad tėvai turėjo būti nedelsiant informuoti apie nelaimingą atsitikimą bei pasiūlė mokyklai peržiūrėti mokyklos vidaus teisės aktus, susijusius su informacijos teikimu, vaikų turizmo renginių organizavimu, taip pat įvertinti mokyklos darbuotojų, dalyvavusių išvykoje, veiksmus (neveikimą). Mokykla įvykdė Kontrolierės rekomendacijas.

Pripažįstant, kad praktikoje gali būti situacijos, kai vaikas susižaloja, nukenčia nuo smurto ar kito galimo teisių pažeidimo ir neinformuoja apie tai atsakingų asmenų, tačiau, Kontrolierės nuomone, švietimo ir (ar) kitos įstaigos, organizacijos privalo būti dėmesingos, iniciatyviai, aktyviai, atsakingai ir nedelsiant reaguoti į informaciją apie (galimą) incidentą, vaiko teisių pažeidimo požymius ar kt., imtis būtinų, geriausių vaiko interesus atitinkančių priemonių.

6.7. NEFORMALUS UGDYMO (SPORTO KRYPTIES) PRIEINAMUMAS

Ataskaitiniais metais nagrinėtas vienoje futbolo komandoje žaidžiančių vaikų tėvų skundas dėl Lietuvos futbolo federacijos (LFF) Vykdomojo komiteto 2023 m. birželio 15 d. sprendimo, kuriuo buvo pakeistas Lietuvos jaunimo varžybų reglamentas, numatant, kad rungtynėse vienu metu Komandos sudėtyje aikštėlėje visą laiką turi žaisti bent 8 Lietuvos Respublikos piliečiai. Pareiškėjai informavo, kad klube esantys 8 jaunuoliai iš Ukrainos nėra profesionalūs sportininkai, jie nėra atrinkti pagal sportinius pasiekimus ir pakviesti atstovauti klubą; kad vaikinai yra karo pabėgėliai, turi globėją Lietuvoje, mokosi, o „LFF Vykdomasis komitetas sąmoningai padarė pataisą 2023/2024 metų sezono reglamente nukreiptą prieš FK <...> klubą, žinodami, kad į klubą atvyko jaunuoliai iš Ukrainos.“

LFF paaiškino, kad, atsižvelgiant į tarptautinius teisės aktus, taisykles⁷², nacionalinės rinktinės, komandos garbę gali ginti tik žaidėjas, kuris yra tos valstybės, kurios rinktinėi atstovauja, pilietis, t. y. pilietybė yra vienintelis teisinis kriterijus, lemiantis futbolo žaidėjo galimybę dalyvauti pasauliniame futbole, būti nacionalinės rinktinės nariu ir atstovauti Lietuvai. Tam, kad potencialūs nacionalinių rinktinių žaidėjai galėtų išbandyti savo jėgas varžybose, kad galėtų būti surinkta informacija žaidėjus (elgesys, pasiekimai, reakcijos, koordinacija, taktinis žaidimas, strategija konkrečių varžybų metu), būtina vertinant žaidėjų galimybę patekti į nacionalinę rinktinę, buvo nustatytas reikalavimas dėl žaidėjų, turinčių Lietuvos Respublikos pilietybę, konkretaus skaičiaus aikštelyje. Priešingu atveju, atsirastų tikimybė, kad žaidėjai, kurie pagal tarptautinį reglamentavimą, neturės teisės atstovauti nacionalinei rinktinėi, žaistų varžybose ilgesnį laiko tarpą, nei tie, kurie galėtų ateityje atstovauti Lietuvai, nes atitinka kriterijus, taikomus nacionalinės rinktinės nariams.

LFF pažymėjo, kad vykdydama savo veiklą ir stengdamasi užtikrinti visuomenės bendrą interesą – išugdyti kuo daugiau naujų profesionalių futbolininkų, turi užtikrinti, kad ugdytinis, į kurio ugdyimą investuoja valstybė ir visuomenė, pasiekęs atitinkamą lygį galės atstovauti valstybei pasauliniame futbole, suteikdamas naudą visuomenei. LFF yra atskaitinga Lietuvos visuomenei ir privalo užtikrinti bei palaikyti tinkamą futbolo lygį Lietuvoje, profesionalų žaidimą, užtikrinant ir atnešanti pergalės Lietuvai. Netaikant minimalių apribojimų, kurie ir buvo numatyti varžybų reglamente, viso to nebūtų galima įgyvendinti. Ribojimai, jog nacionalinėje rinktinėje gali žaisti tik Lietuvos Respublikos pilietybę turintys žaidėjai, negali būti laikomi diskriminaciniais. LFF nurodė, kad toks apribojimas yra nustatytas ir kitose valstybėse bei kitose sporto šakose (pvz., LFF „Optibet A lygos“ čempionato varžybų nuostatai nustato, kad rungtynėse vienu metu komandos sudėtyje aikštėje visą laiką turi žaisti bent 3 Lietuvos Respublikos piliečiai; Lietuvos krepšinio federacija taip pat yra nustačiusi ribojimus).

LFF paaiškino, kad bet kokių atveju, visi komandos žaidėjai, nepriklausomai nuo jų pilietybės, turi teisę būti išleisti į aikštę ir joje žaisti, tačiau žaidimo aikštėje buvimo laikas ir konkrečių žaidėjų skaičius priklauso nuo trenerio sprendimų. Vienu metu aikštėje vienoje komandoje futbolą žaidžia 11 žaidėjų, iš jų 8 turi būti Lietuvos Respublikos piliečiai. LFF teigimu, varžybų reglamente numatyti ribojimai nėra išskirtiniai ar išimtinai nustatyti dėl jaunuolių iš Ukrainos.

Visi nuo karo Ukrainoje bėgantys vaikai turi teisę į apsaugą Europos Sąjungoje ir turėtų turėti galimybę iškart ir be diskriminacijos pradėti naudotis savo teisėmis⁷³. Europos Sąjungos Taryba 2022 m. kovo 4 d. sprendimu Nr. (ES) 2022/382 nustatė, jog yra perkeltųjų asmenų, kurie dėl ginkluoto konflikto priversti išvykti iš Ukrainos, masinis srautas į Europos Sąjungą ir pradedama taikyti laikinoji apsauga. Europos Parlamentas⁷⁴ paragino valstybės nares su

⁷² Olimpinėje chartijoje numatyta, kad Olimpinių žaidynių dalyvis turi būti pilietis tos šalies, kurios nacionalinis olimpinis komitetas jį įregistravo. FIFA statute. FIFA priimtose taisyklėse taip pat numatyta atstovavimo, remiantis žaidėjo pilietybe, taisyklė (FIFA Statutes, 2021)

⁷³ Europos Komisijos informacija „Nuo karo Ukrainoje bėgantys asmenys. Vaikų apsauga“; žr. https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine/fleeing-ukraine-protection-children_lt

⁷⁴ Europos Parlamento 2022 m. balandžio 7 d. rezoliucija „Dėl karo Ukrainoje bėgančių vaikų ir jaunuolių apsauga ES“ (2022/2618(RSP)) (2022/C 434/08)

kiekvienam prieglobsčio prašančiam vaikui elgtis visų pirma kaip su vaiku, neatsižvelgiant į jo socialinę ar etninę kilmę, lytį, seksualinę orientaciją, gebėjimus, pilietybę ar migracijos statusą, taip pat, pabrėždamas sporto vaidmenį pabėgėlių, ypač vaikų ir jaunimo, integracijos procese, ragino valstybes nares sudaryti palankesnes sąlygas vaikams ir jaunimui dalyvauti sporto veikloje ir renginiuose, taip padedant jiems pagerinti savo psichinę būklę, įveikti traumas, prisitaikyti prie naujos aplinkos, užmegzti ryšius su priimančiosiomis bendruomenėmis. Šiame kontekste, FIFA priėmė sprendimus (taisyklių išimtis) dėl nepilnamečių žaidėjų, kurie dėl karo veiksmų paliko Ukrainą ir nori būti užregistruoti naujame klube⁷⁵.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, vadovaudamasi Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nuostatomis, įgyvendindama Europos Sąjungos Tarybos 2022 m. kovo 4 d. sprendimą (ES) 2022/382, suteikė laikinąją apsaugą Lietuvos Respublikoje tam tikros kategorijos nepilnamečiams Ukrainos vaikams⁷⁶. Paminėtina, kad VTAPĮ įtvirtina, kad vaikas, kuris yra prieglobsčio prašytojas ar kuriam yra suteiktas pabėgėlio statusas arba papildoma apsauga, ar nelydimas nepilnametis užsienietis turi teisę į pagalbą ir apsaugą; kad šiam vaikui garantuojama apsauga ir jo teisių užtikrinimas (22 straipsnis).

Turint omenyje teisinį reglamentavimą, Ukrainos karo pabėgėlių statusą turinčių nepilnamečių asmenų padėtis yra išskirtinė, lyginant su kitais, Lietuvos pilietybės neturinčiais asmenimis, bei priimant sprendimus turi būti atsižvelgiama į jų statusą ir situaciją.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, kad konkrečiu atveju ginčas kilo iš specifinių, sporto teisinių santykių, kuriuos reguliuoja LFF, kaip savarankiškos sporto organizacijos, nuostatai, specialios varžybų taisyklės bei, jog atsižvelgiant į veiklos specifiškumą, gali būti nustatomi tam tikri specialūs reikalavimai ir ribojimai. Šiuo atveju tai susiję su skirtingos kategorijos nepilnamečių žaidėjų skirstymu pagal Lietuvos Respublikos pilietybės kriterijų. Pažymėtina, kad sporto veikla grindžiama *inter alia* lygiateisiškumo principu, tačiau Sporto įstatymas nereglementuoja sportininkų, atsižvelgiant į jų pilietybę, skaičiaus konkrečiose varžybose ir pan.

Istoriškai FIFA buvo patvirtinusi taisyklę „6+5“, pagal kurią, kiekvienų rungtynių pradžioje klubas turėjo turėti bent 6 žaidėjus, kurie galėtų pretenduoti į klubo šalies nacionalinę komandą. Buvo teigiama, kad tai tėra žaidimo taisyklė, deklaruojama atsižvelgiant į bendrąjį sporto interesą, siekiant pagerinti sporto balansą tarp klubų ir asociacijų⁷⁷. Visgi, kilus ginčui, 2010 metais „6+5“ taisyklė (sprendimas) buvo panaikinta (nuomonės dėl taisyklės išsiskyrė: INEA (Institute for European Affairs) nuomone, taisyklė gali būti įgyvendinta laikantis Europos Sąjungos teisės; kitų ekspertų nuomone, taisyklė grindžiama tiesiogine diskriminacija dėl

⁷⁵ Regulations on the Status and Transfer of Players,

žr. <https://digitalhub.fifa.com/m/1b47c74a7d44a9b5/original/Regulations-on-the-Status-and-Transfer-of-Players-March-2022.pdf>; <https://www.jaunimofutbolas.lt/naujienos/pranesimas-del-nepilnameciu-ukrainos-pilieciu-registravimo-proceduros>

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2022 m. kovo 16 d. nutarimas Nr. 224 „Dėl laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikos užsieniečiams suteikimo“.

⁷⁷ FIFA Congress supports objectives of 6+5;

<https://web.archive.org/web/20090330104041/http://www.fifa.com/aboutfifa/federation/bodies/media/new/sid%3D783657.html#fifa+congress+supports+objectives>

pilietybės, prieštarauja vienam iš pagrindinių Europos Sąjungos teisės principų)⁷⁸.

Pažymėtina, kad varžybų reglamente nebuvo nustatytas absoliutus ribojimas, t. y. buvo ribojamas tik žaidėjų, pagal pilietybę skaičius ir vaikams buvo sudaryta galimybė žaisti futbolo klube ir dalyvauti varžybose. Visgi, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad nustatytas ribojamas aktualus ne tik trečiųjų šalių, bet ir Europos Sąjungos piliečiams. Atkreipdama dėmesį į tai, kad būtina atsižvelgti į pažeidžiamos vaikų (pabėgėlių) grupės interesus, kad žaidėjų skaičiaus nustatymas (pasirinkta formulė 8+3) nebuvo pakankamai pagrįstas bei, kad priimant sprendimus nebuvo įvertintos visos aplinkybės ir sprendimo galimas neigiamas poveikis vaikų gerovei, Kontrolierė pasiūlė LFF peržiūrėti priimtus sprendimus dėl vaikų dalyvavimo futbolo varžybose.

SVEIKATA IR GEROVĖ

Vaikystė – esminis gyvenimo etapas, nulemiantis būsimą fizinę ir psichinę sveikatą. Kiekvienas vaikas turi teisę į aukščiausią pasiekiamą sveikatos priežiūros standartą ir kokybišką švietimą, nepaisant jo kilmės ir gyvenamosios vietos.

Vaiko teisių konvencijoje pripažįstama visų vaikų teisė turėti geriausias teises gyvenimui pradėti, sveikai ir laimingai augti ir vystyti visą savo potencialą. Tai reiškia teisę gyventi švarioje ir sveikoje planetoje, saugią ir palankią aplinką, teisę atsipalaiduoti, žaisti ir užsiimti kultūrine ir menine veikla, taip pat būti natūralioje aplinkoje ir ją gerbti. Šeimoms ir bendruomenėms reikia suteikti būtiną paramą, kad jos galėtų užtikrinti vaikų gerovę ir raidą.⁷⁹

Prieš Konvencijos priėmimą „kiekvieno asmens“ teisė, kad būtų gerbiamas jo žmogiškasis orumas ir fizinis vientisumas bei vienoda apsauga pagal įstatymus, buvo įtvirtinta Tarptautinėje žmogaus teisių chartijoje, kurią sudaro Visuotinė deklaracija ir Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ir Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Įtvirtindamas valstybių dalyvių įsipareigojimą uždrausti ir panaikinti fizinės bausmės ir kitas žiaurias ar žeminančias baudymo formas, JT Vaiko teisių komitetas pažymi, kad Vaiko teisių konvencija remiasi šiuo pagrindu. Kiekvieno asmens orumas yra pagrindinis tarptautinės žmogaus teisių teisės principas. Sveikas vaiko vystymasis priklauso nuo tėvų ir kitų suaugusiųjų, kurie, atsižvelgdami į didėjančius vaikų gebėjimus, gali vaikus pakreipti ir jiems vadovauti, kad padėtų atsakingai gyventi visuomenėje.⁸⁰

⁷⁸ https://web.archive.org/web/20090419075720/http://inea-online.com/download/regel/gutachten_eng.pdf; European Commission „Statement of commissioners Ján Figel and Vladimír Špidla“; <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=424&furtherNews=yes>

⁷⁹ ES vaiko teisių strategija. JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) „Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“, CRC/C/GC/15.

⁸⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai.

VII. VAIKO SVEIKATA

7.1. DIENOS POILSIO ORGANIZAVIMAS IKIMOKYKLINIO IR PRIEŠMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų dienos poilsio alternatyvų įtvirtinimo (Pietų miego reforma. Poilsio pritaikymas nemiegantiems) iniciatyvinės grupės ir Šeimų asociacijos kreipimasis dėl pokyčių organizuojant vaikams dienos poilsį. Pareiškėjai, reaguodami į informaciją, jog vaikai darželiuose spaudžiami miegoti arba gulėti nejudant užmerktomis akimis visą poilsio laiką, ragino ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų steigėjus ir kitas atsakingas institucijas imtis atsakomybės spręsti šią problemą ne individualiu, o sisteminiu lygmeniu – nustatyti lygiavertes įvairaus poilsio formas, atliepančias individualius vaikų poreikius.

Kontrolierė pritarė pareiškėjų susirūpinimui dėl situacijų, susidarančių organizuojant dienos poilsį ikimokyklinio ugdymo įstaigose, lankstumo trūkumo (nebuvo) bei atkreipė dėmesį į ydingą prievartinio miego taikymo praktiką vaikų poilsui skirtu laiko metu.

Higienos norma, reglamentuojanti sveikatos saugos reikalavimus, vykdant ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programą,⁸¹ numato privalomai organizuoti vaikų maitinimą ir poilsį tam skirtose patalpose ir (ar) pritaikytose erdvėse, jeigu vaikų ugdymas vykdomas ilgiau nei 4 val.; įrengti žaidimų-miegamojo / poilsio patalpas / erdves kiekvienai vaikų ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo grupei, kurioje ugdomi 1 metų amžiaus ir vyresni vaikai, o poilsio patalpas įrengti pagal nustatytus reikalavimus. Higienos normoje įtvirtintas įpareigojimas švietimo teikėjui sudaryti atitinkamas sąlygas vaikams, kuriems turi poreikį pailsėti, pamiegoti dienos metu, tačiau nėra įtvirtintos imperatyvios nuostatos dėl dienos miego vaikams.

Miegas yra labai svarbus sveiko vaiko vystymuisi, gerai vaiko fizinei ir psichinei sveikatai, įskaitant elgesį, dėmesingumą, emocinę reguliaciją, raidos ypatumus, tačiau vaikų miegas ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose negali būti suprantamas kaip vienintelė, neišvengiama vaiko poilsio forma. Svarbu suprasti, jog vaiko poreikis miegui yra individualus, kaip ir atsakymas miegoti dieną, kuriam gali turėti įtakos įvairios aplinkybės, pvz., apsinkinta vaiko adaptacija įstaigoje. Ankstyvoje vaikystėje suformuojami miego įpročiai labai svarbūs dėl įtakos vėlesniam vaiko raidos laikotarpiui. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigos ir jų steigėjai turėtų lanksčiau ieškoti ir įgyvendinti poilsio formas vaikams, užtikrinti jų įvairovę.

Klausimai dėl vaikų miego privalomumo ir jo organizavimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose jau buvo nagrinėti įstaigoje 2017 metais. Tuo metu taip pat buvo nurodyta, kad teisės aktuose nėra nustatytas privalomas reikalavimas miegoti vaikams dieną, o problemos kyla dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų ir (ar) jų steigėjų nelankstumo, vengimo ieškoti sprendimų, argumentuojant žmogiškųjų išteklių, patalpų stoka ar kt.

⁸¹ Lietuvos higienos norma HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. balandžio 22 d. įsakymu Nr. V-313.

Kontrolierės nuomone, turint omenyje miego svarbą sveiko vaiko vystymuisi bei, jog miegas yra prioritetinga poilsiui skirta laiko forma ypač ankstyvojo amžiaus vaikams, ikimokyklinio ugdymo įstaiga, bendradarbiaudama ir (ar) individualiai aptardama situaciją su vaiko tėvais (įvertindama individualius vaiko miego poreikius, kitas svarbias aplinkybes, pvz., ženklus, jog vaikui nereikia dienos miego dėl stebimos savijautos), turėtų siekti užtikrinti įvairias vaikų poilsio formas, sudarant sąlygas miegoti ar saugiai užsiimti kita ramia veikla tam pritaikytose patalpose, erdvėse, netrukdam kitiems (miegantiems) vaikams.

Dienos poilsio organizavimas Lietuvos ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo įstaigose buvo aptartas jungtiniame Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Šeimos politikos komisijos posėdyje. Susitikime⁸², remiantis atliktų apklausų rezultatais, buvo pripažinta, jog Lietuvos darželiuose tebevyrauja guldymo bendra tvarka praktika; neindividualizuotas, vien tradicija ir sistemos patogumu paremtas visų ugdytinių guldymas kenkia pietų miegą išaugusių vaikų gerovei. Posėdžio metu buvo priimtas sprendimas perduoti informaciją Sveikatos apsaugos ministerijai dėl higienos normų įvertinimo, po kurio, atsižvelgiant į užsienio valstybių gerąsias praktikas, kitų savivaldybių pasiteisinusias ir vykdomas patirtis, Sveikatos apsaugos, Švietimo, mokslo ir sporto bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos turėtų suformuluoti rekomendacijas savivaldybėms dėl lanksčių vaikų poilsio formų užtikrinimo, organizavimo ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo įstaigose, steigėjams ieškoti finansinių ir žmogiškųjų išteklių, užtikrinant kiekvieno vaiko individualius poreikius bei galimybes rinktis.

7.2. SVEIKATOS DUOMENŲ TVARKYMO TRŪKUMAI

Dar 1996 metais priimant Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas įstatymą buvo įtvirtinta vaiko paciento teisė spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų. Įstatyme įtvirtinta⁸³, kad: (1) pacientui nuo 16 metų sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos tik su jo sutikimu; (2) pacientui iki 16 metų sveikatos priežiūra teikiama tik su jo atstovų sutikimu (nesutarimų atvejų - diagnostikos ir gydymo metodus parenka gydytojų konsiliumas, atsižvelgdamas į vaiko interesus); (3) pacientas iki 16 metų, kuris, gydytojo pagrįsta nuomone, išreikšta medicinos dokumentuose, gali pats teisingai vertinti savo sveikatos būklę, turi teisę savarankiškai kreiptis ir spręsti dėl jam reikiamų sveikatos priežiūros paslaugų teikimo; (4) su nepilnamečio paciento iki 16 metų medicinos dokumentais turi teisę susipažinti jo atstovai. Civiliniame kodekse⁸⁴ taip pat įtvirtinta sąlyginė 16 metų amžiaus riba, nuo kurios nepilnametis gali pats savo vardu

⁸² Jungtinio Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Šeimos politikos komisijos 2023-11-06 posėdžio protokolas.

⁸³ Pacientų teisių įstatyme taip pat reglamentuota, kaip sveikatos priežiūros paslaugos turi būti teikiamos vaikui, išimtiniais įstatyme numatytais atvejais.

⁸⁴ Civilinio kodekso nuostatos, reglamentuojančioje asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimą, netaikomos asmens sveikatos priežiūros paslaugoms, kurių išlaidos pagal įstatymus yra apmokamos (kompensuojamos) iš privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto, valstybės ar savivaldybių biudžetų lėšų (6.275 straipsnio 3 dalis).

sudaryti asmens sveikatos priežiūros paslaugų sutartį ir išimtis, kai ir jaunesnio amžiaus asmuo gali reikšti nuomonę dėl jo gydymo, jeigu pagal savo amžių ir išsivystymą gali teisingai vertinti savo sveikatos būklę ir siūlomą gydymą.

JT Vaiko teisių komitetas⁸⁵ yra išreiškęs susirūpinimą dėl paauglių privatumo pažeidimų, susijusių, pvz., su konfidencialia medicinine pagalba, bei išsakęs nuomonę, teisė į privatumą turi sudaryti paaugliams galimybę susipažinti su savo duomenimis, kuriuos turi švietimo, sveikatos priežiūros sistemos.

COVID-19 pandemijos metu pradėjus vaikų vakcinaciją tapo akivaizdu⁸⁶, kad Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nuostatos ne tik nėra žinomos visuomenei, taip pat tėvams ir vaikams, tačiau nėra ir negali būti tinkamai įgyvendinamos praktikoje. Įvairiuose lygmenyse kilusios diskusijos atskleidė suaugusiųjų požiūrį į vaiką, kaip teisių subjektą, jam garantuojamas teises (buvo ginčijama vaiko teisė priimti sprendimą dėl vakcinacijos, kitų sveikatos priežiūros paslaugų, kilo iniciatyvos kelti nustatytą 16 metų amžiaus ribą iki 18 metų, kt.). Iš viešosios erdvės tapo žinomi atvejai, kai tėvai, kiti šeimos nariai apie vaiko savarankiškai priimtą sprendimą skiepytis sužinojo (galėjo sužinoti) ne iš vaiko, tačiau prisijungę prie Elektroninės sveikatos paslaugų sistemos (eHealth Digital Services), nors šio amžiaus pacientams garantuojama teisė į konfidencialumą, privatumą, kaip numatyta teisės aktuose.

Iki šiol Elektroninėje sveikatos informacinėje sistemoje nėra išspręstas vaiko valios išreiškimo dėl informacijos atskleidimo (suteikimo) vaiko nurodytiems asmenims, klausimas. Taip pat yra aktualūs ir reikiamo dėmesio nesulaukiantys kiti su vaiko paciento teisių užtikrinimu susiję aspektai. Pacientų teisių ir žalos sveikata atlyginimo įstatymo (ir Civilinio kodekso) nuostatos dėl vaikų pacientų teisinės padėties, vaiko ir tėvų teisių, pareigų ir atsakomybės bei jų pokyčio dėl vaiko amžiaus, brandos, turint omenyje sveikatos priežiūros paslaugų bei situacijų įvairovę, nėra (gerai) žinomos ir suprantamos visų pirma tėvams ir patiems vaikams, taip pat visuomenei, sveikatos priežiūros ir kitiems klausimų dėl vaiko sprendime dalyvaujantiems specialistams; nėra užtikrinamas kokybiškas vaiko, ypač jaunesnio kaip 16 metų, dalyvavimas sprendimų priėmimo procese; nėra arba trūksta vaikams skirtos informacijos, parengtos aiškia ir suprantama kalba, atsižvelgiant į jų amžių ir brandą, kultūrinius, sveikatos, ugdymo(si) poreikius ir kitus aspektus; vaikai neturi (turi itin ribotas galimybes gauti (asmeniškai) specialistų konsultacijas, atsakymus į jiems jautrius, aktualius klausimus; nėra tinkamai užtikrinama įstatyminių nuostatų dėl vaiko, kaip savarankiško paciento, teisė į privataus gyvenimo, medicinos dokumentų apsaugą; trūksta institucijų (specialistų) bendradarbiavimo, ypač sprendžiant konfliktinius atvejus, nėra išnaudojamas *ad hoc* institutas⁸⁷ ir kt.

⁸⁵ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 20 (2016) „Dėl vaiko teisių įgyvendinimo paauglystėje“, CRC/C/GC/20.

⁸⁶ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus nuomonė dėl vaikų vakcinacijos nuo COVID-19 ligos (koronaviruso infekcijos), 2021-10-13 raštas Nr. (6.5-2021-43)2-768; <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/atlikti-tyrimai-ir-apibendrinimai>

⁸⁷ Civilinio kodekso 3.163 straipsnyje įtvirtina, kad, jeigu priimant su nepilnamečiu vaiku susijusius sprendimus kyla vaiko ir jo tėvų (globėjo, rūpintojo) interesų konfliktas arba vaiko tėvų tarpusavio interesų konfliktas, teismas *ex officio* arba bet kurio iš vaiko tėvų (globėjo, rūpintojo) ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos prašymu gali skirti *ad hoc* globėją, kuris atstovautų vaikui sprendžiant konkretų ginčą.

Kontrolieriaus praktikoje paaiškėjo ne tik minėta Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo nuostatų dėl apribojimo vaiko atstovams pagal įstatymą susipažinti su paciento nuo 16 metų medicinos dokumentais praktinio įgyvendinimo bei vaikų informuotumo problema, susijusi su Elektroninės sveikatos paslaugų sistemos (ESPBI IS) sprendimais, tačiau ir kita sveikatos duomenų tvarkymo ESPBI IS problema.

Atlikto tyrimo metu tapo žinoma, kad naujagimio sveikatos duomenys nėra kaupiami vienoje paskyroje. Konkrečiu atveju gimus vaikui buvo sukurta naujagimio paskyra motinos pavarde; vaiko tėvas neturėjo prieigos prie „naujagimio paskyros“, o įregistravus vaiką buvo pastebėtas sveikatos duomenų trūkumas, t. y. į vaiko vardu sukurtą naują paskyrą iš „naujagimio paskyros“ nebuvo perkelti visi duomenys apie suteiktas sveikatos priežiūros paslaugas (paskyrų suliejimas nebuvo kokybiškas); gydytojai teigė, kad neturi prieigos prie „naujagimio paskyros“ arba negali vadovautis joje esančiais duomenimis, nes nėra tikri, ar abiejose paskyrose esantys duomenys („Naujagimis (motinos pavardė)“ ir įregistruoto vaiko paskyra) yra vieno ir to paties asmens.

Vaiko gimimą būtina įregistruoti per 3 mėnesius. Dėl naujagimio pirmųjų sveikatos duomenų trūkumo, vaikui gali būti (laiku) nesuteiktos sveikatos priežiūros paslaugos arba jų gavimas gali būti apsunkintas (pvz., skiepai). Tėvai norėdami, jog visi vaiko duomenys būtų perkelti „suliejant“ abi paskyras, turi patys savarankiškai pertikrinti perkeltus sveikatos duomenis, o jeigu jų trūksta – kreiptis į sveikatos priežiūros paslaugas teikusią įstaigą ir prašyti užpildyti (įrašyti) į aktyvią vaiko paskyrą trūkstamus duomenis. Tokiu būdu susiduriama su problema užtikrinti vaiko teisę į tinkamą sveikatos priežiūrą bei kiekvieno iš tėvų pareigą rūpintis vaiko sveikata bei teisę gauti informaciją apie vaikui suteiktas sveikatos priežiūros paslaugas.

Atsižvelgiant į e. sveikatos sistemos tikslus bei tėvams teisės aktais nustatytą pareigą rūpintis vaiko sveikata, Kontrolierės nuomone, abu tėvai (įregistravus vaiko gimimą, kas leidžia identifikuoti vaiko atstovus pagal įstatymą) turi turėti prieigą prie vaiko sveikatos duomenų, kurių išsamumas ir duomenų kokybė, jų automatinis perkėlimas ar kt. turi būti užtikrintas. E. sveikatos sistema skirta ne tik sveikatos priežiūros specialistams, bet ir pacientams, jų atstovams užtikrinti sklandžią, suprantamą prieigą prie sveikatos duomenų.

7.3. VAIKŲ LIGŲ GYDYTOJŲ (PEDIATRŲ) TEIKIAMŲ PASLAUGŲ VAIKAMS PRIEINAMUMO PIRMINĖJE SVEIKATOS PRIEŽIŪROS GRANDYJE KLAUSIMAI

Vaikai „turi teisę gauti kokybiškas sveikatos paslaugas, įskaitant prevencines, stiprinimo, gydymo, reabilitacines ir paliatyvios priežiūros paslaugas. Pradiniu lygiu šios paslaugos turi būti pakankamo kiekio ir kokybės, funkcinės, finansiškai ir geografiškai pasiekiamos ir priimtinos visiems vaikams. Sveikatos priežiūros sistema turėtų teikti ne tik sveikatos priežiūros pagalbą, bet taip pat teikti informaciją atitinkamoms valdžios institucijoms dėl teisių pažeidimų ir neteisingumo atvejus. Antrinio ir tretinio lygio priežiūra taip pat turėtų būti

prieinama, kiek tai įmanoma, su funkcinėmis nukreipimų sistemomis, susiejančiomis bendruomenes ir šeimas visuose sveikatos sistemos lygiuose.”⁸⁸

Vaikų ligų gydytojų paslaugų (ne)prieinamumas pirminėje asmens sveikatos priežiūros grandyje visuomet kėlė nugaštavimų ir skatino diskusijas įvairaus formato grupėse dėl galimai nepakankamos vaikų sveikatos priežiūros, galimų pasekmių. Diskusijos dažniausiai kyla reaguojant į Sveikatos apsaugos ministerijos planuojamus įgyvendinti pokyčius, tobulinant šeimos gydytojo instituciją.

Pagal patvirtintą numatomą organizavimo tvarką, nuo 2027 m. sausio 1 d. pirminėje sveikatos priežiūros grandyje vaikų ligų gydytojo (pediatro), kaip teikėjo paslaugų, buvo atsisakyta. Reaguojant į numatomus pokyčius, Vilniaus miesto savivaldybės Sveikatos ir sporto reikalų komiteto 2023 m. rugsėjo 7 d. diskusijoje „Vaikų sveikatos gerinimo politika Vilniaus mieste“ kurioje dalyvavo ir Kontrolierė, aptarus vaikų ligų gydytojų klausimą, buvo nuspręsta inicijuoti jo svarstymą Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vėliau, įstaigoje buvo gautas Vilniaus universiteto ir Lietuvos sveikatos mokslų universiteto bendruomenių kreipimasis⁸⁹ koreguoti atitinkamus teisės aktus, kuriais numatomi pokyčiai. Kreipimesi buvo pažymėta, jog pediatrų kompetencija apima ir šeimos gydytojo normą bei įvairių vaikų ligų, būklių diagnozavimą ir gydymą, kas įgalina pirminiame lygyje dirbančius vaikų ligų gydytojus suteikti platesnės apimties paslaugas, nesiunčiant vaikų gydytojų specialistų konsultacijoms. Akademinės bendruomenės atstovai pažymėjo, jog pakanka mokslu pagrįstų įrodymų, jog vaikų sveikatos priežiūrą patikėjus šeimos gydytojui, o ne pediatrui, sveikatos priežiūros kaštai išauga, skiriami nereikalingi tyrimai ir konsultacijos, daugėja pavėluotai diagnozuotų ir netinkamai valdomų ligų, daugėja vaistų skyrimo klaidų, mažėja skiepavimo apimtys. Tuo tarpu įvedant šeimos gydytojo instituciją Lietuvoje, nebuvo atlikta situacijos analizė bei ekonominis vertinimas.

Susipažinusi su kreipimesi keliamo klausimo problematika, Kontrolierė pritarė, jog vykdomi sveikatos sistemos pokyčiai gali turėti neigiamą poveikį vaikų sveikatai, savalaikių ir kvalifikuotų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo užtikrinimo kontekste. Tuo pačiu, Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog šiuo metu naudojamo sveikatos priežiūros modelio įvertinimas dėl jo efektyvumo išlieka aktualus ir svarbus.

Lietuvos Respublikos Seimas, tvirtindamas Lietuvos sveikatos sistemos 2011–2020 metų plėtros metmenis⁹⁰, kuriais buvo siekiama nustatyti nuoseklią ir kryptingą sveikatos sistemos 2011-2020 metų plėtrą ir sukurti efektyvesnę bei konkurencingesnę sveikatos sistemą, pripažindamas, jog skiriamas nepakankamas dėmesys vaiko, kaip paties pažeidžiamiausio visuomenės nario, sveikatos politikos formavimui ir įgyvendinimui, nurodė pirminės sveikatos

⁸⁸ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr.15 (2013) Dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis“, CRC/C/GC/15.

⁸⁹ 2023 m. rugsėjo 20 d. kreipimasis adresuotas Prezidento kanceliarijai, Seimo Pirmininkei, Ministrėi Pirmininkei, sveikatos apsaugos ministrui ir Seimo Sveikatos reikalų komitetui.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. birželio 7 d. nutarimas Nr. XI-1430 „Lietuvos sveikatos sistemos 2011–2020 metų plėtros metmenų patvirtinimo“.

priežiūros srityje skirti prioritetinį dėmesį vaikų sveikatai, įvertinti taikomų sveikatos paslaugų teikimo vaikams modelių efektyvumą ir alternatyvių sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams modelių taikymo galimybes. Įstaigai nėra žinoma, ar minėtas vertinimas dėl taikomų paslaugų teikimo modelių ir alternatyvių modelių taikymo galimybių buvo atliktas bei pristatytas tolesnėms diskusijoms suinteresuotomis šalimis, visuomenei. Kontrolierė, nekvestionuodama teisės aktuose įtvirtintos šeimos gydytojo kompetencijos įgyvendinant vaikų sveikatos priežiūrą, mano, kad šeimos gydytojo instituto stiprinimas neturėtų būti vykdomas nuosekliai silpninant kvalifikuotos pagalbos vaikams prieinamumo galimybes pirminiame lygyje (atsisakius vaikų ligų gydytojo teikiamų paslaugų, gali pailgėti vaikų sveikatos problemų sprendimo laikas, susidaryti papildomos kliūtys, formuotis sveikatos priežiūros sistemos paslaugų netolygumai ir kt.).

Aptarus jungtiniame Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos ir Šeimos politikos komisijos posėdyje vaikų ligų gydytojų (pediatrų) klausimą, buvo nutarta parengti rezoliuciją Sveikatos apsaugos ministerijai su rekomendacijomis peržiūrėti planuojamą tvarką, bandyti ieškoti geresnių sprendimų nei dabar yra pasiūlyti.

Sveikatos apsaugos ministerija patvirtino, jog siekiant užtikrinti bazinių, orientuotų į gyventojų sveikatos poreikius ir integruotų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą gyventojams, ypatingas dėmesys skiriamas šeimos gydytojo institucijos stiprinimui. Pasirinkta Sveikatos centro koncepcija, pagal kurią bus suvienyta pirminė ir specializuota ambulatorinė asmens sveikatos priežiūra su stipriu dienos stacionaru, stipria dienos chirurgija, ilgalaikės priežiūros, kuri apima slaugos ir socialinių paslaugų užtikrinimu, padaliniais. Ministerijos teigimu, vaikų ligų gydytojai centre teiks pilną pagal jų kompetenciją priskirtą paslaugų paketą, kaip gydytojai specialistai. Siekiama, kad vaikams būtų sudarytos galimybės pagal poreikį per trumpiausią laiko tarpą patekti konsultacijai pas Sveikatos centre dirbantį vaikų ligų gydytoją arba pagal poreikį gauti ir vaikų sveikatos dienos stacionaro paslaugas. Šiomis priemonėmis tikimasi sumažinti vaikų išvengiamų hospitalizacijų atvejų skaičių. Rengiamas Vaikų integruotos sveikatos priežiūros tvarkos aprašas, kuriame numatytas vieningas Europos vaikų ligoninių asociacijos (EACH) chartijos principų diegimas, vieningų metodinių dokumentų diegimas, kokybės rodiklių stebėseną, sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams mastas ir kt. Taip pat ministerija informavo apie teisės aktų pokyčius, jog savivaldybių poliklinikose ir miestų ar rajonų savivaldybių ligoninių konsultacinėse poliklinikose, kurios neįeina į Sveikatos centro sudėtį, privaloma teikti įsakymu patvirtintame sąraše išvardytas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, o pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikiančios asmens sveikatos priežiūros įstaigos gali teikti antrinio lygio asmens sveikatos priežiūros paslaugas: akušerijos ir ginekologijos, chirurgijos, vaikų ligų ir vidaus ligų.

7.4. DĖL ŽAISLŲ KOKYBĖS VAIKAMS SKIRTUOSE ŽURNALUOSE

JT Vaiko teisių komitetas⁹¹ yra pažymėjęs, jog įmonių veikla ir operacijos gali turėti poveikį įvairioms vaikų teisėms bei išreiškęs susirūpinimą, kad dauguma vaikų ir jų šeimų patiria vis didesnį nereguliuojamos žaislų ir žaidimų gamintojų vykdomos komercializacijos ir rinkodaros poveikį; kad tėvai patiria spaudimą pirkti vis daugiau gaminių, kurie gali pakenkti jų vaikų vystymuisi arba neskatina kūrybiško žaidimo, pvz., žaislus, kurių sudėtyje yra pavojingų detalių ar cheminių medžiagų.

Žaislų saugą reglamentuojančioje direktyvoje⁹² yra nustatyti saugos reikalavimai, kuriuos turi atitikti žaislai, tiekiami Europos Sąjungos rinkai, nepriklausomai nuo jų pagaminimo vietos. Tai palengvina laisvą žaislų judėjimą bendrojoje rinkoje. Vis dėlto, įvertinusi direktyvą, Europos Komisija nustatė keletą praktinio direktyvos taikymo trūkumų nuo jos priėmimo 2009 metais. Nuspręsta, jog reikalinga aukštesnio lygio apsauga nuo rizikos, kurią gali kelti žaislai, ypač nuo kenksmingų cheminių medžiagų keliamos rizikos. Europos Komisija 2023 m. liepos mėn. pateikė pasiūlymą dėl Žaislų saugos reglamento, kuriuo peržiūrimos dabartinės taisyklės, skirtos apsaugoti vaikus nuo rizikos, kurią gali kelti žaislai. Europos Sąjungos rinkai teikiami žaislai jau dabar yra vieni saugiausių pasaulyje, tačiau siūlomos taisyklės dar labiau sustiprins apsaugą, ypač nuo kenksmingų cheminių medžiagų.

Į žaislų saugumą visuomenė kreipia vis didesnį dėmesį. Ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėta informacija dėl vaikams skirtame žurnale platinamų galimai nesaugių priedų (žaislų). Pareiškėjas išreiškė susirūpinimą dėl prie leidinio, skirto vaikams, pridėtų žaislų saugumo, iš kurių vienas skleidė stiprų aitrų kvapą, nuo kurio pats pareiškėjas pajuto neigiamą poveikį savo sveikatai (graužė gerklę, skaudėjo galvą).

Kontrolierė kreipėsi į Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą dėl vaikams skirtame žurnale esančių priedų – žaislų įvertinimo⁹³. Tarnyba atliko patikrinimą ir kilus įtarimui, kad žaislai gali neatitikti produktų saugą reglamentuojančio Žaislų saugos techninio reglamento reikalavimų, atrinko žaislo bandinį saugai įvertinti. Įvertinusi bandymų rezultatus, Tarnyba padarė išvadą, kad atrinkto žurnalo vaikams priedai atitinka nustatytus reikalavimus.

7.5. MOKINIŲ TABAKO GAMINIŲ VARTOJIMAS IR REAGAVIMAS MOKYKLOJE

Tabako gaminių, elektroninių cigarečių ir kitų draudžiamų medžiagų vartojimas nepilnamečių tarpe yra ypač aktuali problema. Kontrolierė ne kartą atkreipė dėmesį į bendradarbiavimo svarbą tarp socialinių partnerių bei pozityvių sprendimų (priemonių) taikymo būtinumą, kai vis sunkiau pavyksta kontroliuoti tabako gaminių, psichotropinių ir kitų draudžiamų medžiagų vartojimą. Policija vykdo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją. Mokyklose

⁹¹ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 16 „Dėl valstybės įsipareigojimų, susijusių su verslo sektoriaus poveikiu vaikų teisėms“, CRC/C/GC/16.

⁹² 2009 m. birželio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/48/EB dėl žaislų saugos.

⁹³ Dėl žaislų atitikimo 2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1907/2006 „Dėl cheminių medžiagų registracijos, įvertinimo, autorizacijos ir apribojimų (REACH)“ reikalavimams.

vykdomos įvairios prevencinės programos, kuriomis dėl įvairių priežasčių ne visada gali būti pasiekiami užsibrėžti tikslų (programos nėra nuoseklios; jos trumpalaikės, epizodiškos; neskiriamas pakankamas finansavimas, kt.). Svarbu suprasti, jog psichiką veikiančių medžiagų vartojimo problema turi būti sprendžiama atsižvelgiant į visas visuomeninio gyvenimo sritis – visuomenės švietimas ir sąmoningumas, neformalaus ugdymo prieinamumas, sveikatos priežiūros paslaugų plėtra ir prieinamumas, teisėsaugos institucijų veiklos efektyvumas, individualizuotos pagalbos vaikui ir jo šeimai prieinamumas ir kt.

Kontrolierė dėl elektroninių cigarečių problemos kreipėsi į Policijos departamentą ir Švietimo, mokslo ir sporto ministeriją. Institucijos taip pat pabrėžė bendradarbiavimo svarbą. Ministerijos nuomone, mokyklos turi visus įrankius susitarti dėl vidaus ir išorės saugumo ir tai gali daryti per mokyklos vidaus taisykles, mokinio elgesio taisykles, mokymo sutartis. Įstaigos praktinė veikla rodo, kad mokyklos taiko įvairias priemones, prevencines ir intervencines, tačiau jų taikymas kartais sukuria konfliktines situacijas. Individualaus skundo tyrimo metu paaiškėjo, kad mokykla, siekdama pozityvių tikslų – išsiaiškinti bei užkardinti tabako ir kitų draudžiamų medžiagų vartojimą mokykloje, sukūrė anoniminių pranešimų dėžutę. Mokykla, gavusi anoniminių pranešimą, jog keli (įvardinti) mokiniai „garina“ mokykloje, reagavo į jį – informavo policiją ir Tarnybą. Vaikams ir jų tėvams teko aiškintis institucijose. Dėl pranešimo ir institucijų veiksmų kilo konfliktas. Mokinių tėvai skundėsi mokyklos ir institucijų veiksmais, nes, jų vertinimu, buvo pažeista nekaltumo prezumpcija, patikėta anoniminiu pranešimu, kuris galėjo būti buvo parašytas kerštauja, neturint jokių duomenų, įrodymų ir kt. Tokios situacijos sudaro pagrindą abejoti vaiko atžvilgiu atliekamų veiksmų teisėtumu ir proporcingumu, taip pat taikomų priemonių atitikimu geriausiems vaiko interesams.

Įvairios situacijos parodo, kad tabako gaminių, elektroninių cigarečių ir kitų draudžiamų medžiagų vartojimo problema turi būti sprendžiama kompleksiskai, bendromis mokyklų, policijos, vaiko teisių apsaugos institucijų, savivaldybių administracijų ir kitų socialinių partnerių pastangomis. Taip pat tenka pripažinti, vaiko atstovai pagal įstatymą ar kiti atsakingi asmenys neskiria reikiamo dėmesio vaikui, nepastebi, kad vaikas turi žalingų įpročių arba neigia, nepripažįsta šios problemos, neturi informacijos arba negali gauti reikalingos pagalbos.

Reaguojant į rūkymo, garinimo problemą buvo teikiami įvairūs pasiūlymai, tarp jų, siūlymai dėl mokinių daiktų tikrinimo mokyklose, atsakomybės taikymo ir kt.

Kontrolierė Seimo Švietimo ir mokslo komitetui, Seimo nariams teikė nuomonę dėl iniciatyvos⁹⁴ keisti Švietimo įstatymą, numatant galimybę tikrinti mokinių asmeninius daiktus mokykloje, siekiant patikrinti, ar į mokyklą neįnešamos draudžiamos medžiagos, gaminiai ir kiti reikmenys ir t. t.

Kontrolierė iš esmės neprieštaravo siūlymui įstatyminiame lygmenyje reglamentuoti mokinių asmeninių daiktų tikrinimo klausimą, tačiau atkreipė dėmesį į tai, kad siūlomas teisinis

⁹⁴ Grupės Lietuvos Respublikos Seimo narių 2023 m. birželio 22 d. pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 46 straipsnio 2 dalies pakeitimo įstatymo (projektas Nr. XIVP-2975); Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 16, 29, 46, 47 ir 49 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-2743(2).

reglamentavimas turėtų būti tobulinamas, atsižvelgiant į Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvadą⁹⁵ bei suinteresuotų asmenų (ypač mokinių, mokyklų vadovų, mokytojų, vaikų atstovų pagal įstatymą) nuomones ir siūlymus, užtikrinant holistinį, objektyvų požiūrį, atliepiantį nuolat vykstančių pokyčių visuomenėje keliamus iššūkius bei rizikos veiksnius saugios, sveikos ir palankios mokiniams aplinkos kūrimui ir užtikrinimui.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad siūloma įtvirtinti vaikų asmeninių daiktų tikrinimo mokyklose galimybę (prievolė) gali būti tik viena iš draudžiamų daiktų (ne tik elektroninių cigarečių) į(si)nešimo į mokyklą problemos sprendimo priemonių. Taip pat buvo paminėta, kad tai nėra iš esmės nauja ir (ar) mokyklų bendruomenėms jau žinoma priemonė, kadangi 2012 metais buvo parengtos Rekomendacijos dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams⁹⁶, kuriomis buvo siekiama padėti mokyklų darbuotojams veiksmingai reaguoti į kraštutinius mokinių netinkamo elgesio atvejus bei iškilusią grėsmę, siekiant užtikrinti mokyklos bendruomenės narių ir (ar) kitų asmenų fizinį ir psichologinį saugumą. Šiose rekomendacijose, be kitų poveikio priemonių ir veiksmų, buvo aptartos ir mokinio daiktų patikrinimo situacijos.

Kontrolierės nuomone, net ir įtvirtinus Švietimo įstatyme nuostatą dėl vaiko asmeninių daiktų tikrinimo, nuolat turi būti ieškomi ir įgyvendinami (įtraukiant į šį procesą ir pačius vaikus) kiti projekto rengėjų nurodytos (ir daug platesnės, sudėtingesnės psichoaktyvių medžiagų vartojimo) problemos sprendimai (turi būti identifikuojami vaikai, kurie susiduria su didesne psichoaktyvių medžiagų vartojimo rizika; turi būti užtikrinama vaikų (ypač paauglių) teisė naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, susijusiomis su psichoaktyvių medžiagų vartojimu, teisė būti apsaugotam nuo psichiką veikiančių medžiagų ir priklausomybę sukeliančių veiksnių; kt.).

Svarstant ir priimant sprendimą dėl priemonės taikymo (mokinio asmeninių daiktų tikrinimo) mokyklose galimybių, yra itin svarbu užtikrinti, jog atitinkama priemonė nebūtų naudojama vaikų gąsdinimui, baimės, įtampos sukėlimui, stigmatizavimui, vaikų besąlygiškam paklusnumui ar pan. Taip pat itin svarbu, kad taikant šią priemonę būtų užtikrinama pagarba visoms vaiko teisėms (nediskriminavimo teisė; teisė pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus; teisė atžvelgti į vaiko nuomonę; teisė į privatumą; teisė būti apsaugotam nuo smurto; kt.).

Kontrolierė teikė nuomonę, jog įstatymo projektas turėtų būti tobulinamas (išplėstas), nes nepakanka įtvirtinti išimtinai vaiko pareigą parodyti asmeninius daiktus patikrinimui mokyklos darbuotojams arba policijos pareigūnams. Įstatyme turėtų būti nuosekliai reglamentuota minėta priemonė, įtvirtinant pagrindines sąvokas (pvz., „asmeniniai daiktai“, „draudžiamos medžiagos, gaminiai ir kiti reikmenys“), vaiko asmeninių daiktų patikrinimo atlikimo sąlygas ir reikalavimus, vaiko teisės nesutikti su patikrinimo atlikimu atvejus ir sprendimus šiose situacijose, mokyklos darbuotojų sprendimo tikrinti vaiko asmeninius daiktus bei paties

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2023-07-12 išvada Nr. XIP-2975 dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 46 straipsnio 2 dalies pakeitimo įstatymo projekto.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2012 m. rugpjūčio 28 d. įsakymas Nr. V-1268 „Dėl pritarimo Rekomendacijoms dėl poveikio priemonių taikymo netinkamai besielgiantiems mokiniams“.

tikrinimo proceso sąlygas ir aplinkybes, reikalavimus patikrinimą atliksiantiems asmenims, su šiuo procesu susijusių asmenų (mokinių, jų atstovų pagal įstatymą, mokyklos darbuotojų, kt.) teises, pareigas ir kt. Įstatyme taip pat turėtų būti skirtas dėmesys tikrinimo situacijų, aplinkybių, atitinkamų reikalavimų ir sąlygų reglamentavimui.

Kontrolierė taip pat siūlė atkreipti dėmesį į tai, kad kiekvienas vaikas yra skirtingas ir priklausomai nuo amžiaus, socialinės brandos, bendros psichologinės būklės, charakterio savybių ir kitų aplinkybių, į konkrečius veiksmus ir sprendimus, gali reaguoti (reaguos) skirtingai bei (galimai) patirs įtampą, stresą, kitus neigiamus išgyvenimus ar pasekmes, todėl įstatyme turėtų būti skiriamas dėmesys ir šiam aspektui. Švietimo įstatyme įtvirtinus esmines nuostatas dėl vaiko asmeninių daiktų tikrinimo, atitinkami praktiniai įstatymo nuostatų įgyvendinimo aspektai turėtų (galėtų) būti reglamentuoti poįstatyminiame teisės akte, tokiu būdu sudarant prielaidas nuosekliam vieningos praktikos formavimuisi; tuo pačiu mokykloms galėtų būti palikta galimybė vidaus dokumentuose aptarti konkrečiai mokyklai aktualius šios priemonės taikymo aspektus.

 Įstaiga ataskaitiniais metais bendradarbiavo su Vilniaus apygardos prokuratūra, pastarajai įgyvendinant švietėjišką projektą Vilniaus miesto mokyklų 7 klasių mokiniams. Vilniaus miesto mokyklose 2022-2023 mokslo metais 251 sukomplektuotoje 7 klasėje mokėsi 6 401 vaikas.

Iniciatyva kilo įvertinus mokyklose vis dažnėjančius smurto pasireiškimus, tabako ir psichotropinių medžiagų vartojimo atvejus, o kartu ir stiprėjančią pačių mokyklų suinteresuotumą sulaukti pagalbos, užtikrinant vaikų elgesio pokyčius, didinant pačių vaikų gebėjimą teisingai reaguoti į kylančius iššūkius, plečiant vaikų žinias apie jų teises, pareigas ir atsakomybę už priimamus sprendimus (veiksmus). Rengiantis projekto įgyvendinimui, susitikimų metu, dalyvaujant prokuratūros, policijos, Vilniaus miesto savivaldybės administracijos švietimo skyriaus ir Kontrolieriaus įstaigos atstovams diskutuota apie susidariusią situaciją, paveikius būdus vaikų elgesiui keisti, prevencines priemones, galinčias įtakoti bendras neigiamas mokyklos bendruomenės nuostatas į smurtą ir psichotropinių medžiagų vartojimą, platinimą, skatinti tarpusavio bendradarbiavimą, informavimą apie žinomus vaikų teisių pažeidimo atvejus ir pan. Paskaita vaikams, kurios metu būtų kalbama apie jų teises, pareigas ir atsakomybę per praktinius pavyzdžius buvo pasirinkta, kaip priemonė, kuri gali pasiekti tikslus.

7.6. ALKOHOLINIUS GĖRIMUS IMITUOJANČIŲ PRODUKTŲ VARTOJIMAS

Kontrolierė, reaguodama į visuomenėje keliamus klausimus, susijusius su vaikų vartojamų nealkoholinių gėrimų, skonių imituojančių alkoholinių gėrimų, ataskaitiniais metais kreipėsi į Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentą.

Kreipimesi buvo atkreiptas dėmesys, kad, galiojant draudimui alkoholinius gėrimus parduoti asmenims iki 20 metų, vaikai naudojami galimybe įsigyti nealkoholinį sidrą, alų, vyną ar pan., nes šiais gėrimais prekiaujama be amžiaus limitu, be to, gausi jų pasiūlos ir pasirinkimo laisvė. Įvertinus, kad minėti nealkoholiniai gėrimai savo skoninėmis savybėmis yra labai panašūs (artimi) alkoholiniams gėrimams, buvo išsakyta pagrįstas nuogąstavimas, jog tai gali suformuoti vaikams įprotį gerti alkoholinius gėrimus, didinti šių gėrimų socialinį priimtinumą bei populiarinti alkoholinių gėrimų prekės ženklus tarp vaikų.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas informavo, kad vienas iš Alkoholio kontrolės įstatyme numatytų valstybės alkoholio kontrolės politikos principų – skatinti nealkoholinių gėrimų gamybą ir prekybą bei, kad tokiems gėrimams nei pirkėjų amžius, nei prekybos laikas nėra ribojamas. Visgi, departamentas skatina ir palaiko ūkio subjektų iniciatyvas, kuriomis verslas atsisako parduoti nealkoholinius gėrimus vaikams.

Departamentas nėra atlikęs tyrimų ir neturi duomenų, kokios priežastys lemia nealkoholinių gėrimų pirkimą ir vartojimą tarp vaikų bei kaip nealkoholinių gėrimų vartojimas jauname amžiuje paveikia alkoholinių gėrimų vartojimą suaugus, tačiau kitų šalių patirtis rodo, kad svarbų vaidmenį vaidina reklama, kuri nealkoholinius gėrimus, ypač nealkoholinį alų su skoniais, pristato kaip kasdienai skirtą gėrimą. Kadangi alkoholio reklamos draudimo nuostatos nealkoholiniams gėrimams negalioja, gamintojai ir prekybininkai naudojami tuo ir per nealkoholinių gėrimų reklamą netiesiogiai kartais reklamuoja alkoholinius gėrimus, naudodami panašius ženklus, prekės ženklus bei komunikacijos strategijas, o vaikai tokią reklamą mato ir tai daro įtaką jų elgesiui. Siekiant situacijos pokyčių, būtina keisti požiūrį į nealkoholinių gėrimų vartojimą, taikyti įvairias prevencines psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo priemones tiek šeimose (artimiausioje aplinkoje), tiek mokyklose.

VIII. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS

8.1. VAIKO TEISĖS AUGTI SAUGIOJE APLINKOJE UŽTIKRINIMAS, PADEDANT TĖVAMS TOBULINTI POZITYVIOS TĖVYSTĖS ĮGŪDŽIUS BEI KEISTI NETINKAMĄ ELGESĮ

Šeimoms reikalinga įvairiapusė pagalba dėl įvairių socialinės rizikos faktorių – patiriant krizes auklėjant vaikus, dėl konfliktiškų skyrybų proceso, smurto, vaiko įstatyminių atstovų ar (ir) vaikų turimų negalių, kt.

Vaikai, augantys nedarniose, krizes dėl įvairių socialinės rizikos veiksnių patiriančiose šeimose, ypač pažeidžiami, jiems reikalinga savalaikė pagalba. Tačiau labai svarbu, kad neatidėliotiną, efektyvią pagalbą gautų ir vaiko atstovai pagal įstatymą, siekiant keisti jų elgesį, tobulinti bei įgyti naujų žinių vaiko auklėjimo, bendravimo su vaiku (ir tarpusavyje) srityse, apsaugant vaiką nuo smurto, kitos neigiamos patirties. Dėl supratimo ir palaikymo šeimoje nebuvimo, konfliktiškų tarpusavio tėvų (ar kitų šeimos narių) santykių, įtraukimo į konfliktus ir pan., vaikas patiria didelę psichologinę naštą, išgyvena lojalumo konfliktą, kaupia neigiamas emocijas ir kt.

Įstaigos praktika rodo, kad skyriumi gyvenančių tėvų tarpusavio konfliktai, negebėjimas tarpusavio susitarimu priimti sprendimus, susijusius su vaiku (auklėjimo, ugdymo, sveikatos priežiūros, bendravimo su vaiku, kt.) yra itin aktuali problema.

2021 m.	2022 m.
Ištuokos	
	
7 822	7 395
Vaikai, po ištuokos likę su vienu iš tėvų	
	
6 218	5 983

Vaikai, išgyvendami nesutarimus su tėvais, kitais šeimos nariais ar jiems svarbiais asmenimis, kitas neigiamas patirtis ir sunkumus, gali ieškoti įvairių sprendimų ir išeičių iš susidariusios situacijos, pvz., ieškoti emocinės ir kitos pagalbos, kelti pavojų savo gyvybei ar sveikatai, rizikingai elgtis (žalotis, vartoti psichiką veikiančias medžiagas, daryti teisės pažeidimus, kt.

JT Vaikų teisių komitetas atkreipia dėmesį, kad vaikų „vystymosi poreikiai turi būti gerbiami. Vaikai mokosi ne tik klausydamiesi suaugusiųjų, bet ir stebėdami jų elgesį. Kai suaugusysis <...> naudoja smurtą ar žeminimą savo santykiuose su vaiku, jie rodo nepagarbą žmogaus teisėms ir moko veiksmingą ir pavojingą pamoką, kad tai yra teisėti

būdai konfliktams spręsti ar elgesiui keisti“⁹⁷.

Kontrolierė, atsižvelgdama į tyrimų metu stebimas problemas, kylančias dėl tėvų negebėjimo užtikrinti vaikui saugią aplinką dėl netinkamų vaiko auklėjimo būdų, negebėjimo (nenoro) spręsti tarpusavio nesutarimus, vaikų įtraukimais į tėvų tarpusavio konfliktus ir kt., atliko tyrimą, kurio metu aiškinosi, kokių teisinių priemonių imamasi bei kokia pagalba teikiama vaiko įstatyminiams atstovams (tėvams, globėjams, rūpintojams), siekiant užtikrinti, kad jie gebėtų stabilioje, saugioje aplinkoje – be smurto apraiškų, rūpestingai, kantriai, supratingai auginti ir auklėti vaikus, patenkinti jų ne tik fizinius, bet ir emocinius poreikius, visapusiškai ugdyti vaiką. Taip pat buvo aiškinamasi, kaip efektyviai savivaldybėse vaiko tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą sudaromos galimybės dalyvauti pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo programose.

Vaiko atstovų pagal įstatymą administracinė atsakomybė už jų teisės aktuose nustatytų pareigų nevykdymą arba vykdymą priešingai vaiko interesams, kliudymą vaikui mokytis numatyta Administracinių nusižengimų kodekso (ANK) 73, 74 ir 80 straipsniuose. Už pakartotinius administracinius nusižengimus yra numatyta galimybė taikyti ne tik administracinę nuobaudą, bet ir administracinio poveikio priemonę – įpareigojimą dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose). Atsižvelgdamas į padaryto administracinio nusižengimo pobūdį, teismas ar administracinio nusižengimo bylą ne teismo tvarka nagrinėjanti institucija (policija, Tarnyba) kartu su administracine nuobauda gali skirti asmeniui įpareigojimą dalyvauti

⁹⁷ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 8 (2006) „Dėl vaiko teisės būti apsaugotam nuo fizinių bausmių ir kitų žiaurių ar žeminančių bausmių formų“, CRC/C/GC/8.

aukščiau minimose programose (kursuose). Priklausomai nuo administracinės atsakomybės traukiamo asmens asmenybės, padaryto administracinio nusižengimo pobūdžio, kitų bylos aplinkybių ir į tai, ar tai padėtų geriau įgyvendinti administracinės nuobaudos paskirtį, ANK numatyta galimybė motyvuotu nutarimu neskirti administracinės nuobaudos ir asmeniui paskirti tik administracinio poveikio priemonę – įpareigojimą dalyvauti minėtose programose (kursuose). Šį įpareigojimą vykdo Vyriausybės įgaliotos ir savivaldybių institucijos.

2021-2022 metais policija ir Tarnyba netaikė nurodytos administracinio poveikio priemonės - įpareigojimo dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose), arba administracinės nuobaudos kartu su nurodyta administracinio poveikio priemone (toliau – įpareigojimas).

Apibendrinus institucijų pateiktą informaciją buvo išskirtos šios pagrindinės administracinio poveikio priemonės – įpareigojimo netaikymo priežastys:

- administracinio poveikio priemonė gali būti skiriama tik asmens sutikimu;
- administracinių nusižengimų bylos ne teismo tvarka nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, administracinės atsakomybės traukiamo asmens sutikimas negaunamas, todėl administracinio nusižengimo bylą nagrinėjančiam pareigūnui nėra teisinio pagrindo skirti poveikio priemonę;
- galimas paslaugų dubliavimas, nes sprendžiant dėl administracinės atsakomybės taikymo vaiko atstovams pagal įstatymą, šeimai tuo metu dažniausiai taikoma atvejo vadyba ir siūlomi pozityvios tėvystės mokymai;
- programos, finansuojamos iš įvairių projektinių lėšų ir susijusios su tėvystės įgūdžių tobulinimu yra siūlomos vaikų atstovams pagal įstatymą per savivaldybės finansuojamas kompleksines paslaugas šeimoms savivaldybių vaiko gerovės komisijų sprendimu.

Išanalizavus Tarnybos pastebėjimus dėl savivaldybėse organizuojamų bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitų panašaus pobūdžio programų (kursų), išskirtina:

- dalyje savivaldybių nėra patvirtinta administracinio poveikio priemonių įgyvendinimo (organizavimo, koordinavimo ir kontrolės) tvarka. Tarnyba, esant poreikiui, neturėtų galimybės skirti asmeniui įpareigojimo dalyvauti ANK numatytose programose (kursuose);
- savivaldybėse, kuriose patvirtinta administracinio poveikio priemonių įgyvendinimo tvarka, ji sunkiai vykdoma, nes priklausomai nuo skiriamų programų (kursų) pobūdžio, reikia, kad susirinktų asmenų grupė, kurią surinkti sudėtinga;
- savivaldybės iš anksto nesudaro grafiko ir atitinkamai neskelbia, kada bus organizuojamos programos (kursai), todėl nėra galimybės nustatyti nutarimo dėl administracinio poveikio priemonės taikymo įvykdymo termino;
- ne visose savivaldybėse yra galimybė lankyti ANK numatytas programas (kursus).

Kontrolierės nuomone, nusprendus vaiko atstovams pagal įstatymą taikyti administracinę atsakomybę, didesnę naudą jų elgesio pokyčiui duotų tėvystės žinių, susijusių su vaiko auklėjimu, pozityviu bendravimu ir kt., gilinimas, t. y. administracinio poveikio priemonės, o ne baudos skyrimas. Taip pat šeima patirtų mažesnę finansinę naštą (kai kuriais atvejais baudos skyrimas tiesiogiai įtakojanti vaiko materialinę gerovę).

Įpareigojimas dalyvauti programose (kursuose) skiriamas tik asmens sutikimu, todėl, tyrimo metu buvo išdėstyta nuomonė, kad supažindinant vaiko atstovus pagal įstatymą su administracinio poveikio priemonės skyrimo galimybe ir administracinę teiseną vykdančių specialistų pastangomis motyvuojant juos dalyvauti programoje (kursuose), būtų veiksmingiau įtakojamas vaiko įstatyminių atstovų žalingo elgesio vaiko atžvilgiu keitimo procesas.

Dėl galimo paslaugų dubliavimo šeimai vykdant atvejo vadybos procesą, Kontrolierė pažymėjo, kad neretai vaiko įstatyminiai atstovai dalyvauja siūlomuose kursuose tik tam, kad būtų įvykdyti atvejo vadybos procese nustatyti į(si)pareigojimai, tačiau nėra motyvuoti kursų metu specialistų perduodamų žinių įsisavinti, savo elgesio nekeičia ir (ar) neturi gebėjimų pritaikyti gautas žinias kasdieniame gyvenime. Pakartotinas dalyvavimas panašaus turinio programose (kursuose), kurios skiriamos kaip administracinio poveikio priemonė, tikėtina, galėtų turėti įtakos teigiamiems vaiko atstovus pagal įstatymą elgesio pokyčiams.

Tyrimo metu buvo išskirtos šios spręstinos problemos:

- paslaugas (mokymus, kursus) teikiančių subjektų tinklas savivaldybėse išvystytas labai nevienodai. Panašaus dydžio (lyginant pagal gyventojų skaičių) savivaldybėse stebimas labai skirtingas paslaugas teikiančių subjektų skaičius (pvz., paslaugas teikia 6, kitose 1 subjektas);
- dalyje savivaldybių neužtikrinama galimybė gauti paslaugas (mokymus, kursus) vaiko įstatyminiams atstovams pritaikius administracinę atsakomybę;
- ne visose savivaldybėse parengtos ir taikomos mokymų (kursų) programos, skirtos tikslinei vaiko įstatyminių atstovų grupei pagal problematiką ar kitus kriterijus (pvz., vaiko amžius; probleminės sritys, pvz., mokymai auginantiems vaikams su elgesio, emocijų, raidos sutrikimais, vaikus, turinčius autizmo spektro sutrikimų; mokymosi sunkumai, mokyklos nelankymo problema; vaiko pykčio ir agresijos valdymo sunkumai; mokymai globojamų vaikų traumų ir krizių tema; mokymai dėl bendravimo problemų, ginčų sprendimo, krizinės situacijos (skyrybos, liga, netikėtas nėštumas, artimo žmogaus netektis) įveikimo; kt.);
- ne visose savivaldybėse suteikiama galimybė gauti individualius mokymus (kursus); kai kuriose savivaldybėse individualių mokymų (kursų) laukimo trukmė iki 3 mėn.;
- kai kuriose savivaldybėse mokymų grupės sudaromos vieną kartą per ketvirtį ar metus;
- mokymus (kursus) vedantys specialistai dažnai siūlo vaiko įstatyminiams atstovams tęsti mokymus, nes stebi, kad asmenys neįsisavina kursų metu teikiamos informacijos.

Tyrimo metu buvo atkreiptas dėmesys į gerąją savivaldybių praktiką, kai vaiko atstovams pagal įstatymą sudaroma galimybė dalyvauti individualiuose mokymuose (kursuose), pvz., 16 savivaldybių šie mokymai organizuojami atsiradus būtinybei (nedelsiant). Taip pat individualūs mokymai (kursai) gali būti organizuojami:

- esant operatyvios pagalbos poreikiui, kai nėra sudaryta mokymų (kursų) grupė (asmeniui negalint atvykti į paslaugos teikimo vietą, paslaugas teikiantis specialistas ypatingais atvejais atvyksta pas klientą į namus);
- tėvams turint specialių poreikių, nulemtų intelekto, asmenybės ar kitų psichikos sutrikimų, dėl kurių jie negali produktyviai dalyvauti grupiniuose mokymų (kursų) užsiėmimuose;
- išimtiniais atvejais, specialistų siūlymu, kai asmuo dėl darbo grafiko ar kitų objektyvių aplinkybių negali dalyvauti grupiniuose mokymuose (kursuose);
- atsižvelgiant į tėvų poreikius, kitas problemas šeimoje (siūlomi nemokami susitikimai su tėvystės mokymus vedančiu specialistu; ieškoma paslaugų kitose savivaldybėse).

Atlikusi tyrimą Kontrolierė konstatavo, kad:

- savivaldybėse nėra vienodai užtikrinamos paslaugos vaikų įstatyminiams atstovams pagal jų poreikius (operatyviai, savalaikiai, efektyviai);
- trūksta individualizuotų paslaugų bei paslaugų įvairovės (manytina, ypač aktualios temos konfliktinių skyrybų, darnaus šeimos ginčų sprendimo; elgesio, emocijų, raidos sutrikimų turinčių vaikų auklėjimo, negalią turintiems vaiko įstatyminiams atstovams; smurtinio elgesio keitimo);
- ne visose savivaldybėse aiškiai reglamentuota administracinio poveikio priemonių įgyvendinimo (organizavimo, koordinavimo ir kontrolės) tvarka arba ji nėra vykdoma;
- taikant administracinę atsakomybę, neskiriamos auklėjamojo poveikio priemonė – įpareigojimas dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose).

Savivaldybių administracijų direktoriams Kontrolierė siūlė:

- didinti pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ir kt. programų bei kitų su prevencija, pagalbos teikimu, susijusių paslaugų prieinamumą (pasiekiamumą, operatyvumą), spartinti grupių sudarymo organizavimą;
- užtikrinti paslaugų įvairovę pagal problematiką; didinti galimybę gauti individualias paslaugas;
- kelti specialistų, dirbančių su šeimomis kvalifikaciją, siekiant spręsti asmenų motyvavimo priimti reikiamas paslaugas problemą;
- peržiūrėti savivaldybės teisės aktus dėl administracinio poveikio priemonių įgyvendinimo (organizavimo, koordinavimo ir kontrolės) tvarkos; užtikrinti galimybę gauti paslaugas

(dalyvauti mokymuose, kursuose) vaiko įstatyminiams atstovams taikius administracinę atsakomybę; bendradarbiauti su kitomis savivaldybėmis, sprendžiant asmens dalyvavimo mokymo programoje, kursuose problemą;

- užtikrinti bendradarbiavimą su Tarnybos teritoriniais skyriais, teikiant informaciją apie naujas paslaugas; organizuojamus mokymus, kursus ir kt.

Tarnybai Kontrolierė siūlė:

- vertinant dėl administracinės atsakomybės taikymo vaiko įstatyminiams atstovams, neapsiriboti ANK numatytos baudos skyrimu, administracinės teisenos metu supažindinti vaiko įstatyminius atstovus su administracinio poveikio priemonės taikymo galimybe, pagal poreikį motyvuojant sutikti su šios priemonės skyrimu;
- parenkant atitinkamą administracinio poveikio priemonę, bendradarbiauti su atvejo vadybininku (jei šeimai taikoma atvejo vadyba) dėl administracinio poveikio priemonės rūšies parinkimo, siekiant nedubliuoti priemonių, o užtikrinti asmeniui teikiamų paslaugų įvairovę jo elgesio keitimo teigiama linkme plotmėje.

8.2. TEISMO PSICHOLOGINIŲ, TEISMO PSICHIATRINIŲ EKSPERTIZIŲ PROBLEMATIKA

Vaiko teisių ir interesų užtikrinimo svarba akcentuotina visuose su vaikais susijusiuose teisiniuose procesuose ar procedūrose. Valstybės institucijos, geranoriškai, pozityviai ir savalaikiai bendradarbiaudamos, gali priimti efektyvius sprendimus, palankiausias vaikui, jo gerovei, padedančius apsaugoti vaiką nuo traumuojančių patirčių susiduriant su teisinės sistemos mechanizmais.

Kontrolierė daugelyje metinės veiklos ataskaitų bei atliktuose tyrimuose akcentavo ilgą, neigiamą poveikį vaikui turinčių vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių (toliau – teismo ekspertizės) atlikimo (laukimo eilių teismo ekspertizėms atlikti, teismo ekspertizės akto surašymo) terminų problemą.

Vertindama, kad terminai, per kuriuos atliekamos teismo ekspertizės, neatitinka geriausių vaiko interesų prioriteto užtikrinimo principo bei sąlygoja vaiko teisių ir interesų pažeidimus, Kontrolierė ankstesniais metais teikdama siūlymus institucijoms dėl žmogiškųjų išteklių Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos (VTPT) Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje didinimo galimybių, ne kartą pažymėjo, kad vaiko teisių ir interesų gynimas ir apsauga yra vienodai svarbūs tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procesuose.

Teismo ekspertizių atlikimo terminų trukmė 2023 metų pradžioje buvo ženkliai sutrumpėjusi. VTPT Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje 2023 m. vasario mėn. tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose laukimo eilių nebuvo. Tuo tarpu, teismo ekspertizių baudžiamosiose bylose reikėjo laukti vidutiniškai 2020 metais – 73, 2021 metais – 63, 2022 metais – 24

kalendorines dienas; teismo ekspertizių civilinėse bylose reikėjo laukti vidutiniškai 2020 metais – 149, 2021 metais – 125, 2022 – 80 kalendorines dienas. Teismo ekspertizių aktų surašymo terminai (metinis vidurkis) 2020–2023 metais atitiko reikalavimą surašyti ekspertizes per mažiau nei 30 kalendorinių dienų. Teismo ekspertizių atlikimo terminai sutrumpėjo, kadangi padidėjo žmogiškieji išteklių VTPT Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje. 2023 metų pradžioje dirbo 10 (6 psichiatrės, 4 psichologės) teismo vaikų ir paauglių psichiatrų ar psichologų ekspertų (2020 metais dirbo 3 psichiatrės, 2 psichologės).

Pažymėtina, kad metų eigoje neigiamai pasikeitė situacija VTPT Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje. Kontrolierė, gavusi Vilniaus apygardos prokuratūros kreipimąsi dėl susidariusios probleminės situacijos, kreipėsi į Seimo Sveikatos reikalų komitetą, Vyriausybę bei Sveikatos apsaugos ministeriją ir, atsižvelgiant į atsinaujinusią žmogiškųjų (ir finansinių) išteklių trūkumą VTPT Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje problemą, prašė neatidėliotinai ją spręsti (ieškoti būdų ir galimybių specialistų darbo apmokėjimo didinimui bei kitų garantijų užtikrinimui, siekiant padaryti patrauklia šią svarbią specialybę; kt.).

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad teismo ekspertizių laukimo eilės susiformavo dėl daugelio objektyvių priežasčių:

- teismo ekspertizių paskyrimas ir gaunamų nutarčių skaičius yra nereguliuojamas ir visiškai netolygus procesas, todėl per trumpą laikotarpį gavus labai didelį nutarčių skaičių, iš karto susiformuoja šių ekspertizių laukimo eilė;
- nukentėjusių asmenų nepristatymas paskirtu ekspertizei atlikti laiku (paskirtu laiku vaikai buvo neatvežti 2020 metais – 9, 2021 metais – 27, 2022 metais – 62 kartus, iki 2023 m. rugsėjo mėn. – 21 kartą);
- vaikų teismo ekspertizių atlikimo procesą trikdo nuolatinis ekspertų kvietimas į teismo posėdžius, kuriuose jie turi pakartotinai patvirtinti ekspertizės aktuose surašytas ir prisiekusio eksperto parašu patvirtintas išvadas, pateiktus atsakymus (teismo posėdžiuose baudžiamosiose bylose ekspertai dalyvavo 2020 metais – 87, 2021 metais – 93 ir 2022 metais – 110 kartų, iki 2023 m. rugsėjo mėn. – 81 kartą);
- kasmet skiriama (atliekama) daugiau teismo ekspertizių nepilnamečiams baudžiamosiose bylose (2020 metais – 154, 2021 metais – 195 ir 2022 metais – 241 ekspertizė, iki 2023 m. rugsėjo mėn. atliktos 159 ekspertizės);
- sudėtingas darbo pobūdis ir nekonkurencingas (lyginant su privačiu sektoriumi) atlyginimas (2023 m. iš darbo išėjo vaikų ir paauglių psichiatrė ir nepilnu krūviu dirbusios vaikų ir paauglių psichiatrė ekspertė ir psichologė ekspertė).

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė nuomonę Seimo narei R. Šalaševičiūtei bei dalyvavo jos organizuotose apskritojo stalo diskusijose teismo psichiatrų, teismo psichologų veiklos bei su vaikų apklausomis susijusiais klausimais.

Kontrolierė, vertindama (tuo metu) teigiamus pokyčius dėl teismo ekspertizių atlikimo terminų, atkreipė dėmesį į aktualius trikdžius (laiku nesurenkami, nepateikiami tiriamojo

medicininiai bei kiti dokumentai, reikalingi teismo ekspertizei surašyti; tiriamieji neatvyksta paskirtu laiku; tiriamųjų ir (ar) jų atstovų priešiškas, neigiamas nusiteikimas dėl teismo ekspertizės poreikio; bloga tiriamųjų psichikos sveikata, po patirtų įvykių negavus laiku psichikos sveikatos specialistų pagalbos; gaunamos nutartys atlikti teismo ekspertizes vaikams sudėtingose bylose), kurie turi būti sprendžiami išnaudojant visas priemones, kurios padėtų kuo efektyviau ir operatyviau užtikrinti vaiko, susidūrusio su teisine sistema, teises ir teisėtus interesus. Kontrolierė pakartotinai akcentavo poreikį užtikrinti tinkamą vaikų atstovų pagal įstatymą informavimą apie pareigą pristatyti vaiką teismo ekspertizei nustatytu laiku. Nepristačius vaiko ekspertizei be objektyvių priežasčių, apie tai turėtų būti informuota institucija, įgaliota taikyti administracinę atsakomybę, kuri spręstų dėl tėvų valdžios nepanaudojimo arba panaudojimo priešingai vaiko interesams.

Kontrolierė pažymėjo, kad visuomenės švietimas apie valstybės institucijų veiklą, kas labai aktualu vaikui susidūriant tiek su baudžiamuoju, tiek su civiliniu teisiniu procesu, turėtų būti savalaikis, prieinamas ir suprantamas. Svarbu teismo ekspertizės tikslų ir jos atlikimo eigos išaiškinimas tiek vaiko atstovams pagal įstatymą, tiek patiems vaikams. Atvykimas į ekspertinę įstaigą vaikui neturėtų būti traumuojantis įvykis, o tam reikalingas ne tik vaiko atstovų pagal įstatymą teigiamas nusiteikimas, vaiko paruošimas (padrąšinimas, motyvavimas, kt.), bet ir stabili vaiko emocinė būsena.

8.3. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVOS, SIEKIANČIOS GERINTI VAIKO APSAUGĄ NUO SEKSUALINIO SMURTO IR UŽTIKRINTI TINKAMĄ REAGAVIMĄ IR PAGALBOS TEIKIMĄ

Seksualinis smurtas prieš vaiką yra žmogaus teisių pažeidimas, kuris sukelia daugybę sunkių ir ilgalaikių pasekmių smurto aukai ir jos artimais aplinkai, taip pat padaro žalą visuomenei ir jos vystymuisi. Nuo 2015 metų lapkričio 18 d. buvo minima kaip diena, skirta vaikų apsaugai nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos Europoje. Nuo 2022 metų, ši diena minima kaip Pasaulinė vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo, seksualinės prievartos ir smurto bei gijimo nuo jo diena⁹⁸. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priimdama rezoliuciją dėl šios dienos minėjimo: patvirtino poreikį panaikinti ir užkirsti kelią visų formų seksualiniam vaikų išnaudojimui, prievartai ir smurtui bei skatinti jį patiriančių vaikų orumą ir teises, įskaitant teisę į psichinę ir fizinę sveikatą bei gydymą; priminė įsipareigojimus užtikrinti kokybišką švietimą ir didinti visuomenės informuotumą apie asmenis, nukentėjusius nuo seksualinės prievartos prieš vaikus, ir būtinybę užkirsti kelią bei panaikinti vaikų seksualinį išnaudojimą, prievartą ir smurtą, tiek internete, tiek realiame gyvenime; būtinybę patraukti atsakomybėn nusikaltėlius bei užtikrinti aukų teisę į teisingumą ir žalos atlyginimą, taip pat prisidėti prie diskusijos dėl prevencijos ir stigmatizacijos panaikinimo, sveikimo skatinimo, kt.

⁹⁸ Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 2022 m. lapkričio 7 d. rezoliucija A/RES/77/8.

Nors gausu tarptautinių dokumentų – Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Konvencijos Fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos, Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, Europos Tarybos Konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos, Direktyvos⁹⁹ dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualinio išnaudojimo ir vaikų pornografija bei dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, Europos Sąjungos veiksmingesnės kovos su seksualine prievarta prieš vaikus strategija ir t.t., kuriuose pripažįstama, kad kiekvienas vaikas turi teisę į tokią apsaugą ir priežiūrą, kuri reikalinga jo gerovei užtikrinti, kad kiekvienas vaikas turi teisę būti apsaugotas nuo visų formų smurto, tačiau akivaizdu, kad seksualinio smurto (kaip ir kito smurto) prieš vaikus daugėja, kadangi daugeliu atvejų smurtautojai yra asmenys, kuriuos vaikai pažįsta, nuo kurių priklauso ar kuriais pasitiki, kadangi vaikai daugiau laiko praleidžia internete, kadangi trūksta nuoseklaus vaikų informavimo apie seksualinio smurto grėsmę, saugumo priemones ir pagalbos galimybes, kuris būtų vykdomas, atsižvelgiant į jų bradą, besikeičiančius gebėjimus ir kt. Ne mažiau svarbu, kad kiekvienas vaikas nukentėjęs nuo seksualinio smurto nėra tinkamai apsaugotas nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, kad kontaktas su kompetentingomis institucijomis (specialistais) baudžiamojo, pagalbos ir paramos procesų metu nėra palankus smurto aukai, atitinkantis asmeninę jos padėtį, individualius poreikius konkrečiu metu, aukai nėra užtikrintina reikalinga individualizuota trumpalaikė ir ilgalaikė pagalba ir parama.

2023 metais vyko fragmentiškos, kai kuriais klausimais tęstinės diskusijos bei sprendimų dėl veiksmingos vaikų apsaugos nuo seksualinio smurto, nukentėjusių vaikų teisių apsaugos ir užtikrinimo bei galimybių gerinti valstybės priimtų įsipareigojimų vykdymą paieška.

Inicatyva keisti Baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnį dėl vaiko apklausos

Seimo narių grupė, argumentuodama, kad vaiko nuomonės ikiteisminiame tyrime išklausymas tik vieną kartą yra aktuali problema, kadangi galiojantis teisinis reglamentavimas nėra imperatyvus ir numato, kad nepilnametis liudytojas ar nukentėjęsysis ikiteisminio tyrimo metu apklausiami paprastai ne daugiau kaip vieną kartą, iniciavo Baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnio pakeitimą¹⁰⁰. Seimo nariai siūlė numatyti, kad nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo apklausa ikiteisminiame tyrime būtų leidžiama tik vieną kartą, nebent pakartotinė apklausa būtina dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių bei, kad apklausos metu būtų įvardintais atvejais būtų leidžiama skelbti pertrauką, po kurios vaikas neturėtų būti apklausiamas dėl tų pačių aplinkybių, dėl kurių jis jau yra pateikęs atsakymus.

⁹⁹ 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR; 2011 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-2411.

Kontrolierė, sutinkant su projekto rengėjų pastebėjimais dėl traumuojančio baudžiamojo proceso poveikio vaikui, būtinybės imtis priemonių, kurios padėtų sušvelninti dalyvavimo baudžiamajame procese pasekmes bei užtikrintų, jog procesas kuo labiau atitiktų vaiko interesus (tarp jų ir dėl pakartotinių apklausų organizavimo), išsakė abejones dėl siūlomų pakeitimų.

Svarstyta, ar būtinų teigiamų pokyčių nebūtų galima pasiekti kitais būdais, pavyzdžiui, Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintus pagrindines nuostatas dėl vaiko apklausos organizavimo, numatant, jog nuosekliai šis procesas reglamentuojamas poįstatyminiame lygmenyje¹⁰¹, užtikrinant visų specialistų, kurie dalyvauja vaiko apklausos ir pagalbos procese, kompetencijas, aktyvų bendradarbiavimą, keitimąsi aktualia informacija ir veiksmy (taip pat ir apklausos proceso) planavimą, kuo ankstesnėje stadijoje. Paminėta, jog tikslinga įvertinti priešastis, dėl kurių vaikai liudytojai ar nukentėjusieji apklausiami pakartotinai, turint omenyje, jog ikiteisminio tyrimo metu vaikas gali būti apklausiamas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo (esant numatytomis sąlygomis), jog vaikas gali būti pakartotinai apklausiamas teisme bei, jog praktikoje, net jeigu vaikas ikiteisminio tyrimo metu bus apklaustas tik vieną kartą ir nebus kviečiamas į teismo posėdį, jis gali neišvengti iš esmės tų pačių klausimų, kuriuos užduos skirtingi specialistai ar kiti asmenys, kuriems vaikas praneš apie įvykį, kurie bus atsakingi už pagalbos, paslaugų organizavimą ir (ar) jos teikimą vaikui (ir jo šeimai) proceso metu ir po jo, kt. Paminėta, kad praktikoje Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centre (vieninteliam specializuotame centre) yra atliekamos ne tik vaiko apklausos, tačiau ir vaiko psichologinis įvertinimas¹⁰², kurio metu „vertinami vaiko psichologiniai ypatumai, galimai patirtos seksualinės prievartos įvykis ir vaiko atsakas į jį“. Ši paslauga atliekama, gavus vaiko atstovų pagal įstatymą, vaiko teisių apsaugos specialistų arba teisėsaugos pareigūnų prašymą. Pasibaigus vaiko psichologiniam įvertinimui minėtas centras parengia vaiko, galimai nukentėjusio nuo seksualinės prievartos, psichologinio įvertinimo išvadą bei sudaro ilgalaikės kompleksinės pagalbos rekomendacijas, kt. Padarius prielaidą, kad vaikas galėjo patirti seksualinę prievartą (kai baudžiamasis procesas nėra pradėtas), ikiteisminio tyrimo metu bus atliekama vaiko apklausa (ir teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizė), kurios metu vaikas bus klausiamas apie (tas pačias) galimas seksualinės prievartos aplinkybes.

Kontrolierė, vertindama specialistų pastebėjimus, jog praktikoje galimi atvejai, kai nėra galima (tikslinga) viena apklausa, atkreipė dėmesys į būtinumą užtikrinti kitų priemonių, apsaugančių vaiką nuo galimų neigiamų pakartotinės apklausos pasekmių, taikymą. Šiuo atveju buvo

¹⁰¹ Paminėtina, kad šiuo metu vaiko apklausa reglamentuota Rekomendacijose dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, patvirtintose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. I-126; Kompleksinės pagalbos teikimo vaikams, galimai nukentėjusiems nuo seksualinio smurto, pagalbos centre rekomendacijos, patvirtintos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2016 m. liepos 14 d. įsakymas Nr. A1-353; Generalinės prokuratūros, Policijos departamento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2018 m. birželio 28 d. susitarime; kt.

¹⁰² Žr., <https://www.uzuoveja.lt/vaiku-nukentejusienuo-seksualines-prievartos-pagalbos-centras/pagalbos-centro-paslaugos/psichologinis-ivertinimas/55>

paminėtos tarptautiniuose dokumentuose¹⁰³ reglamentuotos priemonės dėl nukentėjusių vaikų apsaugos baudžiamojo tyrimo ir proceso metu, pavyzdžiui, kad faktus pranešus kompetentingoms valdžios institucijoms, neturi būti nepagrįstai vilkinamos (atidėliojamos) nukentėjusių vaikų apklausos; kad prireikus nukentėjusių vaikų apklausos turi vykti šiam tikslui įrengtose (skirtose) arba pritaikytose patalpose; kad nukentėjusių vaikų apklausas vykdytų šiam tikslui (prireikus vaiką apklaustų ar jį apklausiant dalyvautų specialiai) parengti, apmokyti specialistai; kad, jei įmanoma ir tinkama, visas nukentėjusių vaikų apklausas vykdytų tie patys asmenys; kad nukentėjusį vaiką galėtų lydėti jo teisinis atstovas arba, tam tikrais atvejais, vaiko pasirinktas suaugusysis, nebent dėl to asmens priimtas pagrįstas priešingas sprendimas; kad apklausų būtų kuo mažiau ir jos būtų atliekamos tik tais atvejais, jei tai visiškai (griežtai) būtina, neišvengiama baudžiamųjų tyrimų ir procesų tikslais (nagrinėjant baudžiamąją bylą); kad liudijančių vaikų apklausos būtų įrašomos garso ir vaizdo priemonėmis ir, kad tokie įrašytai galėtų būti naudojami kaip įrodymai nagrinėjant baudžiamąsias bylas teisme pagal nacionalinės teisės normas; kad nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme galima būtų nurodyti, kad apklausa vyktų uždareme posėdyje; kad nukentėjęs vaikas galėtų būti išklaustas teismo salėje joje nebūdamas, visų pirma naudojant atitinkamas ryšių technologijas; kt. Taip pat paminėta, kad iš esmės to pačio pobūdžio priemonės yra minimos ir vaiko namo (Barnahus) modelio, pagal kurį įsteigtas Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centras, veiklos standartuose¹⁰⁴.

Kontrolierės nuomone, siekiant apsaugoti vaiką nukentėjusį ar liudytoją nuo antrinės viktimizacijos ir kitų galimų neigiamų pasekmių dėl susidūrimo su teisingumo sistema, būtina užtikrinti tinkamą visumos šiems tikslams pasiekti skirtų priemonių įgyvendinimą.

Iniciatyvos dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė derinti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 30, 36, 36³ ir 50 straipsnio pakeitimo ir įstatymo papildymo 36⁶ straipsniu projektą Nr. 23-12846 (toliau – VTAPJ projektas), kuriuo siekė nustatyti aiškius reagavimo į pranešimą apie galimą seksualinį smurtą prieš vaikus, pagalbos teikimo bei su vaiku dirbančių specialistų veiksmų algoritmus, reglamentuoti specializuotą pagalbą teikiančius subjektus, taip pat spręsti teisinio reglamentavimo spragų ir praktinio įgyvendinimo problemas dėl draudimo dirbti su vaikais asmenims teistiems už nusikalstamas veikas, numatytas šio įstatymo 30 straipsnyje.

¹⁰³ Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyva 2011/93/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR; Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR; Europos Parlamento ir Tarybos 2012 m. spalio 25 d. direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR; Europos Tarybos konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos; Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. priimtose Gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo ir aiškinamasis memorandumas.

¹⁰⁴ Protection of children against sexual exploitation and abuse. Child-friendly, multidisciplinary and interagency response inspired by the Barnahus model, žr. www.coe.int/children.

- Dėl reagavimo į pranešimus apie galimą vaiko teisių pažeidimą ir būtinybę ginti vaiko teises, dėl draudimo dirbti su vaikais

Projekto rengėjai siūlė nustatyti skubesnį reagavimo į gautą pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą dėl galimo seksualinio smurto naudojimą prieš vaiką terminą (ne vėliau kaip per 1 val.), įtvirtinti pareigą Tarnybai reaguojant į tokio pobūdžio pranešimus įvertinti ar galimai seksualinį smurtą patyrusiam vaikui yra poreikis gauti specializuotą pagalbą galimai seksualinį smurtą patyrusiems vaikams, taip pat detalizuoti specializuotos pagalbos galimai seksualinį smurtą patyrusiam vaikui poreikio vertinimą ir teikimą. Siekiant padidinti specializuotos pagalbos prieinamumą ir efektyvinti jos teikimą, numatoma perduoti globos namų „Užuovėja“ Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centro¹⁰⁵ (toliau šioje dalyje Pagalbos centras), specializuotos pagalbos teikimo funkciją vykdyti Tarnybai.

Kontrolierė, derindama projektą, pasiūlė nesieti išskirtinai skubaus Tarnybos ar jos Teritorinio skyriaus reagavimo tik su „iš policijos esančios įvykio vietoje“ gaunamu pranešimu apie vaiką galimai nukentėjusį nuo seksualinio smurto, nes Tarnyba ar jos Teritorinis skyrius informaciją apie šio pobūdžio pranešimą gali gauti iš įvairių šaltinių (VTAPĮ 29 straipsnio 3 dalis, 35 straipsnio 1 dalies 2 punktą). Priešingu atveju, gali formuotis praktika, kuomet Tarnyba veiksmų imsis tik tuomet, kai tokią informaciją gaus iš policijos pareigūnų, tačiau gavę patys tokią informaciją (pvz., vykdydami savo tiesiogines funkcijas – vaiko situacijos vertinimo metu, globos priežiūros metu ir kt.) perduos ją policijos pareigūnams ir aktyvių, įstatyme nustatytų veiksmų imsis tik tada, kai apie galimą vaiko teisių pažeidimą juos informuos policijos pareigūnai.

Šio siūlymo kontekste buvo atkreiptas dėmesys į direktyvos dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus nuostatas, kuriose įtvirtinta, jog valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad vaikui būtų teikiama pagalba ir parama, kai tik kompetentingos valdžios institucijos gauna pagrįstų duomenų, į kuriuos atsižvelgiant galima manyti, kad vaikas galėjo nukentėti nuo konkrečios nusikalstamos veikos¹⁰⁶.

Įvertinant seksualinio smurto prieš vaikus pobūdį (dažniausiai tokio pobūdžio nusikalstamos veikos nenustatomos tiesiogiai įvykio vietoje) ir pareigūnų pranešimo apie galimą seksualinį smurtą prieš vaikus laiką (pareigūnai gauna pareiškimą, tikslią pranešimo informaciją, pradeda tyrimą ir tada informuoja Tarnybą) mažai tikėtina, kad vaiko teisių apsaugos

¹⁰⁵ Vaikų, nukentėjusių nuo seksualinės prievartos, pagalbos centras, veikia nuo 2016 m. birželio mėn. Tai vienintelis specializuotas centras Lietuvoje, kuriame turėtų būti teikiamos visos paslaugos, reikalingos tiriant seksualinio smurto prieš vaikus atvejus; teikiama nemokama trumpalaikė kompleksinė pagalba vaikams, nukentėjusiems nuo seksualinės prievartos, bei jų šeimos nariams.

¹⁰⁶ 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR; 18 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuoroda į 3–7 straipsniuose nurodytas nusikalstamas veikas: „Su seksualine prievarta susijusios nusikalstamos veikos“; „Su seksualiniu išnaudojimu susijusios nusikalstamos veikos“; „Su vaikų pornografija susijusios nusikalstamos veikos“; „Ryšų mezgimas su vaikais seksualiniais tikslais“; „Kurstymas, bendrininkavimas ir kėsanimasis“.

specialistai atvyks į galimo seksualinio smurto prieš vaiką įvykio vietą, todėl buvo pasiūlyta tikslinti keičiamų normų formuluotes.

Taip pat pasiūlyta tikslinti projekto nuostatas, susijusias su mobiliosios komandos organizavimu, kai bus nedelsiant pradėdama teikti specializuota pagalba (informacija pateikta Projekto aiškinamajame rašte, tačiau nepakankamai atspindėta keičiamose teisės normose; 36³ straipsnio 3 dalies 2 punktas ir 36⁶ straipsnis) bei nuostatas dėl specializuotos pagalbos teikimo, atkreipiant dėmesį, jog specializuota pagalba apibrėžiama kaip socialinės, psichologinės, sveikatos priežiūros ir kitokios pagalbos priemonių derinys, tačiau vėliau minimas tik asmens sveikatos priežiūros paslaugų suteikimas sveikatos apsaugos ministro nustatyta tvarka (2 straipsnio 11 dalis, 36⁶ straipsnio 3 dalis).

Įstatyminiai pokyčių iniciatyvos yra susijusios bei aktualios dėl paaiškėjusių tęstinių Pagalbos centro teikiamų paslaugų bei vaikų apklausų organizavimo kokybės problemų, kurios buvo aptartos tarpinstituciniame Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Generalinės prokuratūros, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos pasitarime, kuris buvo inicijuotas reaguojant į Generalinės prokuratūros kreipimąsi.

Apibendrinusi apygardų prokuratūrų informaciją, Generalinė prokuratūra nurodė šias problemas: (1) nepakankama Pagalbos centro psichologų kompetencija, pasiruošimas apklausoms (neišmano vaikų apklausos baudžiamajame procese ypatumų; nežino klausimų uždavimo, reikšmingos informacijos gavimo aspektų; nepakankamai pasiruošia (nesiruošia) apklausoms, o dėl žemos apklausų kokybės, negaunami reikšmingi duomenys, užkertamas kelias efektyviam, sėkmingam ikiteisminiam tyrimui); (2) psichologų išvadose remiamasi ne tik objektyviais duomenimis, bet ir pasakojimais (pvz., ką sakė vienas iš tėvų); (3) vaikai netinkamai paruošiami (neparuošiami) apklausoms; (4) apklausų metu neužtikrinamas tinkamas technikos veikimas, dėl ko apklausa stabdoma, nutraukiama, atidedama kitam laikui ir t.t.; (5) vaiką į Pagalbos centrą dažniausiai siunčia Tarnybos specialistai savo iniciatyva, gavę informaciją apie vaiką galimai patyrusį smurtą ar prievartą, nesuderinę šio veiksmo su ikiteisminio tyrimo pareigūnu; (6) netinkama Pagalbos centre atliekamų nukentėjusiųjų teismo medicinos ekspertų apžiūrų kokybė; (7) vaikų apgyvendinimo organizavimas (nevertinamos vaiko apgyvendinimo kartu pasekmės); (8) ilgas apklausų laukimas (pvz., daugiau kai mėnuo nuo kreipimosi), dėl ko vaikams negali būti laiku ir tinkamai teikiamos Pagalbos centro paslaugos, per kuo trumpesnį laiką atliekami ikiteisminiai tyrimai dėl seksualinės prievartos prieš vaikus (pvz., Pagalbos centras nurodė, kad dėl užimtumo mažamečio vaiko apklausą ir teismo medicininę apžiūrą gali atlikti po mėnesio, o galimos seksualinės prievartos atveju akivaizdu, kad praėjus mėnesiui nebus galima rasti įkalčių ant vaiko kūno, o reikalinga neatidėliotina pagalba bus pavėluota).

Akivaizdu, kad prokurorų įvardytos problemos, susijusios su Pagalbos centro veikla, turi įtaką ikiteisminių tyrimų dėl seksualinio smurto prieš vaiką kokybei, rezultatams. Vaiko apklausa dažnai turi įtaką ne tik ikiteisminio tyrimo kryptims, bet ir rinktinų duomenų apimčiai, įtariamojo identifikavimui ir kt. Tik tinkamai ir kompetentingai atlikta vaiko apklausa gali

užtikrinti geriausius vaiko interesus baudžiamajame procese ir nesukelti neigiamų, traumuojančių šio proceso veiksmo pasekmių, todėl Pagalbos centro teikiamos paslaugos turi būti kokybiškos ir savalaikės, jas turi teikti kvalifikuoti, vaiko apklausos ir kitų veiksmų baudžiamajame procese atlikimo specifiką ir reikšmę išmanantys specialistai.

Įstatyminės iniciatyvos siejasi ir su 2023 metais atnaujintu, 2018 metais penkių šalių – Generalinės prokuratūros, Policijos departamento, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos – pasirašytu bendradarbiavimo susitarimu, siekiant gerinti bendradarbiavimą, užtikrinti veiksmingesnį ir palankesnį vaikui reagavimą seksualinio smurto prieš vaiką bei kitus vaiko teisių pažeidimo atvejus. Tobulinant susitarimą, pagrindinis dėmesys buvo skirtas kompetentingų institucijų veiksmų koordinavimui, reaguojant į seksualinio smurto prieš vaikus atvejus. Susitarime numatyta, kad atitinkamai ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamos veikos nepilnamečio seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui atliekantis prokuroras arba policijos įstaigos pareigūnas, ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo ikiteisminio tyrimo pradžios, inicijuoja tarpžinybinę atvejo koordinavimo grupę. Šios grupės, sudarytos iš prokuroro, policijos įstaigos ir vaiko teisių apsaugos institucijos atstovų, dirbančių su konkrečiu atveju, susitikimas turės būti organizuotas ne vėliau kaip per 2 mėnesius nuo ikiteisminio tyrimo pradžios, bet kurios iš atvejo koordinavimo grupės šalių iniciatyva. Į grupės susitikimą galės būti kviečiami kitų institucijų, įstaigų ir organizacijų atstovai ar kiti asmenys pagal poreikį. Susitarimo šalių nuomone, pakeitimai sudarys sąlygas nukentėjusius vaikus geriau apsaugoti nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio, taip pat didesnis dėmesys bus skiriamas tinkamai vaiko teisių ir interesų apsaugai bei įgyvenimui.

- **Dėl darbo ar kitos veiklos, susijusios su vaikais, apribojimo**

Stiprinant vaikų apsaugą nuo galimo seksualinio smurto, išvengti pavojaus, kad atitinkamos nusikalstamos veikos bus pakartotos, VTAPĮ dar 2015 metais buvo papildytas nuostatomis dėl asmenų, įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažintų kaltais už įvardintas nusikalstamas veikas, neatsižvelgiant į tai, ar teistumas yra išnykęs ar panaikintas, darbo ir kitų veiklų¹⁰⁷, susijusių su vaikais, apribojimo. Galima teigti, kad šios įstatymo nuostatos nuo jų priėmimo nebuvo ir nėra tinkamai įgyvendinamos, nors tam tikrais laikotarpiais vyko diskusijos dėl teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo pokyčių ir t.t. Ataskaitiniais metais taip pat vyko diskusijos dėl VTAPĮ 30 straipsnio „Darbo su vaikais apribojimo“ ir kitų šio įstatymo bei Administracinių nusižengimų kodekso nuostatų pakeitimo, siekiant užtikrinti tinkamą šio apribojimo (draudimo) įgyvendinimą praktikoje.

Projekto rengėjams buvo pateikti siūlymai dėl siūlomo teisinio reglamentavimo tobulinimo, tarp jų, jog būtų išplėsta nuoroda į vaikams ir (ar) vaikų interesams atstovaujancias, paslaugas

¹⁰⁷ Darbų, veiklų ir paslaugų, kurių dirbti, atlikti ar teikti dėl tiesioginių kontaktų su vaikais neturi teisės asmenys, įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažinti kaltais už nusikalstamas veikas, nurodytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXI skyriuje, ar už kitas nusikalstamas veikas, susijusias su vaiko seksualiniu išnaudojimu, vaikų pornografija ar prostitucija, sąrašas patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gegužės 25 d. nutarimu Nr. 517.

ir pagalbą vaikui (ir šeimai) teikiančias įstaigas, įmones ir organizacijas, taip pat kitas įstaigas, įmones ir organizacijas, kurios teikia paslaugas ir pagalbą teikia įvairaus amžiaus asmenims, jeigu šis darbas, paslaugų teikimas ir (ar) veikla yra tiesioginiai ir (ar) reguliariais kontaktais susijusi su vaikais. Diskusijų metu Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad nebuvo svarstytos situacijos, kai, esant nurodytoms sąlygoms, asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų, nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą (baudžiamoji byla nutraukiama, asmuo laikomas neteistu, Baudžiamojo kodekso 40 straipsnis). Įstaiga buvo informuota apie praktikoje paaiškėjusį atvejį, kai įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro (ĮKNR) (ne)teistumo pažymoje, parengtoje vadovaujantis VTAPĮ 30 straipsnio 1 dalimi, buvo nurodyta, kad asmuo neteistas, tačiau asmuo buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamos veikos, numatytos Baudžiamojo kodekso 309 straipsnio „Disponavimas pornografinio turinio dalykais“ 2 dalyje padarymą, pagal laidavimą. Projekto rengėjams buvo pateiktas siūlymas, jog būtų atliekami reguliarūs patikrinimai (ne rečiau kaip kartą per metus bei kilus pagrįstų abejonių dėl draudimo taikymo), jog būtų nustatyta atsakomybė už informacijos, susijusios su asmens teistumu, atskleidimą, asmenų, įtariamų įvykdžius įvardintas nusikalstamas veikas darbo, paslaugų teikimo, savanoriškos, individualios ir (ar) kitos veiklos, susijusios su vaikais, apribojimo nesilaikymą, taip pat atsakomybę asmenims, kuriems taikomas darbo su vaikais draudimas, mėginantiems įsidarbinti ar teikti paslaugas vaikams. Taip pat Kontrolierė išsakė nuomonę, jog siekiant vieningos ir nuoseklios praktikos dėl VTAPĮ 30 straipsnio nuostatų įgyvendinimo formavimosi, turėtų būti įvardinta viena institucija, kuri teikdama konsultacijas, rengdama rekomendacijas ir kitais būdais bei priemonėmis, siektų vieningos ir nuoseklios VTAPĮ 30 straipsnio įgyvendinimo, jo priežiūros ir pažeidimų prevencijos. Šią funkciją, Kontrolierės nuomone, galėtų vykdyti Tarnyba, kuri, lyginant su kitomis šiame straipsnyje įvardintomis institucijomis, disponuoja plačiausiomis, specialiomis vaiko teisių srities žiniomis.

... **Iniciatyva leisti ne jaunesniems kaip 14 metų vaikams turėti dujinius aerosolinius įrenginius, įtaisus**

Ataskaitiniais metais, argumentuojant didesniu nusikalstamų veikų skaičiumi, Tarnybos duomenimis apie smurtą prieš vaikus (ypač seksualinį smurtą prieš vaikus, lyginant 2021 ir 2022 metų duomenis vaikų seksualinio išnaudojimo atvejų išaugo beveik 20 proc.) bei, kad siekiant „pasirūpinti žmogaus teisėmis ir jų apsauga, ypatingą dėmesį būtina skirti vienai iš labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių – vaikų teisių apsaugai“ ir kt., Seimo narių grupė pateikė siūlymą¹⁰⁸ pakeisti Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymą, sudarant galimybę D kategorijos dujinius aerosolinius įrenginius (dujų balionėlius) be leidimų turėti (be ne pirkti) ir laikyti jaunesniems kaip 18 metų, be ne jaunesniems kaip 14 metų nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojams, vaikams, jeigu šiuos įrenginius jiems perdavė tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą. Projekto rengėjai teikdami šį siūlymą nurodė, kad dujų balionėlis yra viena paprasčiausių ir populiariausių savigynos priemonių, kuria gatvėje užpultas

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo Nr. IX-705 13 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. IXVP-2487.

žmogus gali apsiginti nuo nusikaltėlio. Vien dujų balionėlio turėjimas suteikia viltį sumažinti skaudžias užpuolimo pasekmes, o jais besinaudojantys žmonės jaučiasi drąsiau dėl to, kad į nusikaltėlį nukreiptas balionėlis itin didelės žalos nepadarys, o tikslas – jį atbaidyti – bus pasiektas.

Ištaiga, kaip ir dauguma kitų projekto svarstymuose dalyvavusių institucijų (atstovų), nepritarė siūlymui leisti ne jaunesniems kaip 14 metų vaikams, turėti dujų balionėlius. Svarstant projektą buvo išsakyta nuomonė, taip pat pritarta specialistų pastebėjimams dėl galimo neatsakingo dujų balionėlių naudojimo, atkreipiant dėmesį ne tik į informaciją (teismų praktiką) dėl vaikų, bet ir suaugusių asmenų netinkamą, neatsakingą šios priemonės panaudojimą, padarytus sveikatos pažeidimus kitiems asmenims bei susižalojimą (ašarinių dujų sukelti sveikatos pažeidimai priklauso nuo ašarinių dujų rūšies, koncentracijos, srovės stiprumo, taip pat nuo purškimo atstumo, nukentėjusiojo savybių; uždaroje patalpose naudojamų ašarinių dujų sveikatos pažeidimo galimybė yra didesnė; galimi sveikatos pažeidimai dėl dirginimo ir nudegimo; sunkūs sveikatos pažeidimai nėra dažni (tikslī statistika, o kartais ir aplinkybės nėra žinomos), tačiau yra užfiksuota ir mirties atvejų ir negrįžtamų pažeistų organų pakitimų¹⁰⁹). Siūlant galimybę paaugliams turėti dujų balionėlius savigynai, manytina, gali būti klaidingai kuriamos vaiko saugumo, saugesnės aplinkos prielaidos, tikimasi, kad vaikas stresinėje ar kitoje įtemptoje, emociškai sunkioje situacijoje sugebės objektyviai įvertinti aplinkybes, galimai kylančią grėsmę ir priimti atsakingą, objektyvų sprendimą dėl dujų balionėlio panaudojimo. Taip pat manytina, kad konkrečiu atveju nėra skiriamas reikiamas dėmesys galimam visapusiškam pasekmių įvertinimui, tarp jų, kad toks sprendimas turės įtakos smurto tiek vaikų tarpe, tiek prieš suaugusius asmenis bei galimai kitų teisės pažeidimų padidėjimą.

Vyriausybė teikdama išvadą dėl projekto, atkreipė dėmesį, kad Europos šalyse disponavimas dujų įrenginiais reguliuojamas trejopai: visiškai uždrausta civilinėje apyvarčioje; leidžiama tik su leidimais; leidžiama įsigyti sulaukus atitinkamo amžiaus. Daugumoje Europos šalių dujų įrenginių galima įsigyti tik nuo 18 metų, Belgijoje, Danijoje, Graikijoje, Airijoje, Nyderlanduose, Norvegijoje dujų balionėliai civiliams asmenims apskritai uždrausti, nuo 14 metų balionėlį galima įsigyti tik Vokietijoje, nuo 16 metų – Latvijoje, Kroatijoje, Serbijoje, Slovakijoje ir Italijoje.

8.4. VAIKO PRIVATUMO IR ASMENS DUOMENŲ UŽTIKRINIMAS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Vaiko teisių konvencijos 17 straipsnis nurodo, kad valstybės dalyvės pripažįsta svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį ir rūpinasi, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi. Šiam tikslui valstybės dalyvės skatina formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. liepos 31 d. nutarimas Nr. 634 „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo Nr. IX-705 13 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-2487“.

ir medžiagos. Valstybės įsipareigojimų turinys apima ir valstybės pareigą padėti tėvams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams užtikrinti, kad jie gaus pakankamai informacijos apie viešosios informacijos turinį.

Į įstaigą besikreipiantys asmenys teiraujasi, konsultuojasi, informuoja bei kreipiasi su skundais dėl (galimai) žalingo turinio informacijos, patalpintos viešosios informacijos priemonėse, socialiniuose tinkluose, asmens (vaiko) privataus gyvenimo pavišimo, asmens vaizdo panaudojimo ir kt. Viešosios informacijos turinio, asmens duomenų apsaugos ir kiti su vaiko privataus gyvenimo apsaugos klausimai nepraranda ir, manytina, nepraras aktualumo dėl augančių dėmesio ir keliamų aukštesnių apsaugos reikalavimų šių įstatymų saugomų gėrių atžvilgiu. Įstaigos praktinėje veikloje stebima, kad atitinkamų pažeidimų tradicinėje žiniasklaidos pasitaiko daug rečiau, nei socialiniuose tinkluose. Aktyvus gyvenimas socialiniuose tinkluose, faktiškai beatodairiškas informacijos viešinimas (kritiškai, atsakingai neįvertinus viešinama informacija susijusi su vaikais ir jų gyvenimo aplinkybėmis, informaciją viešai skelbia patys vaikai, tėvai ir (ar) kiti šeimos nariai, kt.) tapo „nauja mada“. Nėra nauja, kad socialiniuose tinkluose viešinami teisės pažeidimai bei, kad socialinių medijų pagalba ieškoma galimybių užmegzti pažintis, bendrauti, neįvertinant visų galimų grėsmių ir neigiamų pasekmių. Socialinių tinklų populiarumas ir įtaka bei galimi pavojai ir neigiamos, žalingos pasekmės keičia visuomenės, vaikų, jų tėvų ir kitų vaikų gerove besirūpinančių asmenų požiūrį socialinius tinklus, asmens (suaugusio, vaiko) duomenų ar privataus gyvenimo aspektų viešinimą. Siekiant tolimesnių, reikšmingų teigiamų pokyčių, ypač svarbu užtikrinti nuoseklų (ne fragmentišką, reaktyvų) visuomenės bei jos tikslinių grupių švietimą, plėtoti (ypač vaikų) skaitmeninį raštingumą, stiprinti kritinį mąstymą ir kt., turint omenyje naujas tendencijas ir nuolat kylančius naujus dėl vaikų saugumo užtikrinimo (pvz., kai kuriose valstybėse siekiama reglamentuoti vaikų išnaudojimą internete, teikiant komercines paslaugas ir (ar) prekes, tėvų veiksmus, kai pernelyg viešinamas vaiko privatus gyvenimas ir kt.).

Pastebėtina, kad prie geresnės vaiko apsaugos, saugesnio elgesio internete prisideda įgyvendinamas Saugesnio interneto projektas (draugiskasinternetas.lt) bei veikianti „karštoji linija“ (Švarus internetas; svarusinternetas.lt), taip pat įvairių įstaigų ir organizacijų įgyvendinamos iniciatyvos ir projektai. Kontrolierė ne kartą pabrėžė, kad viešai skelbiant bet kokią su vaiku susijusią informaciją, vaiko tėvai (kiti atstovai pagal įstatymą), žiniasklaidos atstovai, socialinių tinklų naudotojai visada privalo pirmiausia įvertinti tokį veiksma vaiko geriausių interesų užtikrinimo aspektu.

SPECIALIOS APSAUGOS PRIEMONĖS

Visi vaikai gali tapti pažeidžiami dėl tam tikrų aplinkybių. Įgyvendinant visus su vaikais susijusius veiksmus arba priimant su vaikais susijusius sprendimus, visų pirma turi būti laikomasi vaiko interesų apsaugos principo.

Vaikai gali būti aukos, liudytojai, įtariami arba kaltinami padarę nusikaltimą, taip pat civilinio, baudžiamojo arba administracinio teismo proceso šalys. Visais atvejais vaikai turėtų jaustis patogiai ir saugiai, kad galėtų veiksmingai dalyvauti ir būti išklaustyti. Teismo procesai turi būti pritaikyti atsižvelgiant į jų amžių ir poreikius, juose turi būti gerbiamos visos jų teisės ir visų pirma atsižvelgiama į geriausius vaiko interesus.

Už statistinių duomenų slypi pavieniai vaikai, turintys įvairios su migracija susijusios patirties, kuri daugeliu atvejų būna traumuojanti. Vaikai migrantai ypač pažeidžiami dėl savo amžiaus, dėl to, kad yra toli nuo namų, taip pat dėl to, kad dažnai būna atskirti nuo tėvų arba globėjų. Taigi jiems būtina ypatinga ir tinkama apsauga.¹¹⁰

IX. VAIKŲ JUSTICIJA

9.1. ŽINIASKLAIDOS TEISĖ INFORMUOTI VISUOMENĘ – TEISĖ GAUTI INFORMACIJĄ VS VISUOMENĖS INTERESAS PATENKINTI SMALSUMĄ

Galima išskirti dvejopą vaiko ir visuomenės informavimo priemonių bei kitų medijų santykį, analizuojant vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus: pirmuoju atveju omenyje turimos situacijos, kai vaikas yra viešosios informacijos vartotojas, antruoju atveju – vaikas yra viešosios informacijos objektas (pvz., kai apie vaiką skelbiama kaip apie tam tikrų elgesio taisyklių pažeidėją, pažeidimo auką ir pan.).

Visuomenės informavime dažnai viešai skelbiama informacija apie vaikus, aprašant nusikalstamas veikas, emociškai ir kitaip jautrias, paveikias situacijas ir pan. Viešinant duomenis apie vaikus dažnai kyla dviejų saugomų vertybių – vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo ir teisės į saviraiškos laisvę, apimančios tiek teisę skleisti informaciją, tiek visuomenės teisę ją gauti, konfliktas.

Kontrolierė, nekvestionuodama viešumo principo svarbos, visuomenės informavimo priemonių (žurnalistų) teisės informuoti visuomenę bei visuomenės teisę gauti atitinkamą informaciją, ataskaitiniais metais atkreipė dėmesį, kad kiekvienu konkrečiu atveju priimant sprendimą dėl visuomenės informavimo apie baudžiamąjį procesą, kuris vienu ar kitu aspektu yra susijęs su vaiku, informacijos atskleidimo ir viešinimo, visų pirma turėtų būti vadovaujama bei įvertinami vaiko geriausi interesai, vaiko teisių ir interesų apsaugos reikalavimai, taip pat atskiriamas teisėtas ir pagrįstas visuomenės interesas žinoti tam tikrą informaciją ir visuomenės interesas patenkinti savo smalsumą.

Kontrolierė nagrinėdama bei vertindama individualius atvejus, atsižvelgdama į konkrečias aplinkybes, bendradarbiauja su kompetentingomis institucijomis. Pvz., vienu iš nagrinėtų atvejų dėl žiniasklaidoje viešai paskelbtos informacijos (konkrečios publikacijos) įvertinimo bei galimo ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimo, kreipėsi į žurnalistų etikos inspektorius bei

¹¹⁰ ES Vaiko teisių strategija; Europos Komisijos komunikatas „Vaikų migrantų apsauga“, 2017.

generalinį prokurorą. Prokuratūra informavo, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, įvertinę aplinkybes, konstatavo, kad nėra gauta jokių duomenų, kad nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo ikiteisminį tyrimą organizuojantys ar jį atliekantys pareigūnai būtų atskleidę ikiteisminio tyrimo duomenis bei, kad ikiteisminio tyrimo metu imamasi visų būtinų priemonių, jog ikiteisminio tyrimo duomenys nebūtų atskleisti. Taip pat buvo paminėta, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje, kada atliekamos nukentėjusiųjų ir liudytojų apklausos teisme, duomenys neišvengiamai tampa žinomi pakankamai plačiam asmenų ratui, kurie nėra pasirašytinai įspėti dėl draudimo viešinti tokius duomenis. Žurnalistų etikos inspektorius konstatavo, kad nebuvo atskleisti (ne)tiesioginiai nepilnamečių asmenų duomenys, pagal kuriuos būtų galima nustatyti jų tapatybes, t. y. atitinkamų Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatų prasme tokios informacijos paskelbimas nesudaro prielaidos vaikų identifikavimui, tačiau atkreipė dėmesį, kad nukentėję vaikai gali jaustis nesaugūs.

Kitu atveju, Kontrolierė atsižvelgdama visuomenės ir žiniasklaidos dėmesį (galimai) nusikalstamos veikos prieš vaiką aplinkybėms, dėmesį vaiko ir jo šeimos privataus gyvenimo detalėms ir kt., vertindama prokuratūros ir policijos atstovų pastangas atsakingai teikti informaciją, kreipėsi į generalinį prokurorą ir generalinį policijos komisarą atkreipdama dėmesį į skelbiamos bei planuojamos skelbti informacijos, susijusios su (galima) nusikalstama veika prieš vaiką(-us), turinį, jos apimtį bei galimą tiesioginį ir (ar) netiesioginį poveikį tiek konkrečiam vaikui, tiek kitiems vaikams, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų ar jų liudytojams.

Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog direktyvoje¹¹¹ dėl nusikaltimų aukų teisių įvardijant, kad nusikaltimas – tai neteisėta veika prieš visuomenę ir aukų asmens teisių pažeidimas, nurodoma, kad su nusikaltimų aukomis turėtų būti elgiamasi pagarbiai, jautriai ir profesionaliai, nediskriminuojant jokių pagrindų; kad nusikaltimų aukos turėtų būti apsaugotos nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, joms turėtų būti teikiama tinkama parama siekiant joms padėti atsigauti; taip pat akcentuojama, kad valstybės pareiga užtikrinti, kad taikant šią direktyvą, kai auka yra vaikas, visų pirma būtų atsižvelgiama į vaiko interesus pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją; kad pirmiausia paisoma vaiko interesų ir jie įvertinami individualiai; kad turi dominuoti vaiko interesus užtikrinantis požiūris, deramai atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą, nuomonę, poreikius bei dvejones ir kt.

Taip pat Kontrolierė paminėjo Baudžiamojo proceso kodekso 177 straipsnyje reglamentuotą ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo principą, draudimą skelbti duomenis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius bei, jog ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo rekomendacijoje¹¹² (toliau – Rekomendacijos), ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, valstybės ir visuomenės interesus, laikantis nekaltumo prezumpcijos, saugant žinias

¹¹¹ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (preambulės 9, 14 punktas, 1 straipsnis).

¹¹² Patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2017 m. rugpjūčio 17 d. įsakymu Nr. I-278.

apie asmens privatų gyvenimą ir siekiant užtikrinti baudžiamojo persekiojimo sėkmę, ikiteisminio tyrimo duomenų apsaugą ir visuomenės teisę žinoti, nustatyta ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimo visuomenei ir teikimo visuomenės informavimo priemonėms tvarka. Remiantis Rekomendacijų nuostatomis, ikiteisminį tyrimą atliekantis, organizuojantis ir jam vadovaujantis prokuroras, jo aukštesnysis prokuroras (toliau – prokuroras), siekdamas užtikrinti baudžiamojo persekiojimo sėkmę ir (ar) visuomenės teisę žinoti, laikydamasis įvardintų principų, gali paskelbti ar leisti paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis, išskyrus neskelbiamus ikiteisminio tyrimo duomenis, asmens duomenis, taip pat duomenis apie privatų gyvenimą, išskyrus Rekomendacijose numatytus atvejus.

Atsižvelgdama į Baudžiamojo proceso kodekso, Rekomendacijų ir kitų teisės aktų, susijusių su žmogaus teisių apsauga, visuomenės informavimu ir kt., nuostatas, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad sprendimas dėl skelbtinų ikiteisminio tyrimo duomenų, atsižvelgiant į tai, kad jų turinys ir apimtis gali kisti (siaurėti ar kt.), turėtų būti priimamas kiekvieno ikiteisminio tyrimo proceso metu individualiai bei savalaikiai peržiūrimas, siekiant užtikrinti tinkamą proceso dalyvių teisių ir laisvių apsaugą, tinkamą aktualių teisės aktų įgyvendinimą. Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog Rekomendacijose yra reglamentuota galimybė išplėsti ikiteisminio tyrimo duomenų apimtį, priimant sprendimą pripažinti bendro pobūdžio informaciją apie nusikalstamą veiką ar kitą informaciją ikiteisminio tyrimo duomenimis bei atitinkamai spręsti dėl skelbtinų ikiteisminio tyrimo duomenų turinio ir apimties.

Pripažindama, kad praktikoje gali būti įvairios situacijos ir gali būti, kad skelbiant (viešinant) informaciją, susijusią su nusikalstama veika prieš vaiką ar kitaip susijusią su juo, nebus pažeistos vaiko teisės, Kontrolierė laikosi nuomonės, kiekvienu atveju būtina rasti teisėtų interesų balansą, įvertinti sprendimo dėl informacijos viešinimo (informacijos pavišinimo) galimą neigiamą, žalingą poveikį vaikui (ir jo šeimai), vaiko išgyvenimui, jo visapusiškam ir harmoningam vystymuisi tiek trumpalaikėje, tiek ilgalaikėje perspektyvoje, išnaudoti visas priemones vaiko teisių ir interesų užtikrinimui ir kt.

9.2. VAIKO MINIMALIOS IR VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS ASPEKTAI

Švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 metais sudarė darbo grupę dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įvertinimo bei pasiūlymų dėl teisinės bazės, reglamentuojančios vaiko minimalią ir vidutinę priežiūrą, tobulinimo. Šis įstatymas buvo priimtas 2007 metais ir nauja redakcija (be kitų pakeitimų) dėstyta 2010, 2016 ir 2020 metais. Nors įvyko teigiami pokyčiai, kuriant sukurti vaiko, turinčio elgesio problemų, teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią, sistemą, visgi, darbo grupės vertinimu būtina tobulinti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą, tačiau akivaizdu, kad pagrindinės problemos kyla praktinėje srityje.

Vaikų socializacijos centrų veiklos modelio keitimas, šių centrų veikla, teikiamos paslaugos ir pagalba vaikams – vienas iš periodiškai įvairiuose lygmenyse svarstomų klausimų.

Ataskaitiniais metais, šis klausimas buvo diskutuojamas ne tik darbo grupėje, bet ir Seimo Švietimo ir mokslo komitete bei tarpinstituciniame ministerijų (švietimo, mokslo ir sporto, socialinės apsaugos ir darbo, sveikatos apsaugos, vidaus reikalų bei teisingumo viceministrų) pasitarime.

Diskusijos dėl vaikų socializacijos centrų statuso, jų veiklos pokyčių, vyksta ne vienerius metus¹¹³. Kontrolierė nuosekliai laikosi nuomonės, kad siekiant reikšmingų pokyčių vaikų socializacijos centrų veikloje, užtikrinti specializuotą kompleksinę pagalbą į šiuos centrus nukreipiamiems vaikams, būtina pertvarkyti šias įstaigas, visų pirma atsisakant vaikų socializacijos centrų priskyrimo bendrojo ugdymo mokykloms statuso. Neneigdama tam tikrų teigiamų pokyčių, susijusių su Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos sprendimais dėl vaikų socializacijos centrų veiklos efektyvumo, modernizuojant infrastruktūrą ir kt., Kontrolierė vykusiose diskusijoje laikėsi nuomonės, jog yra būtini pokyčiai, susiję su pagalbos ir paslaugų plėtra vaikų socializacijos centruose, kuriuos įgyvendinti bus sudarytos didesnės galimybės priėmus sprendimą pakeisti šių įstaigų statusą bei šių įstaigų veiklos kuravimą iš Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos perduoti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai arba keliomis ministerijoms, teisinio reglamentavimo ir praktiniame lygmenyje užtikrinant nuoseklų ir aktyvų bendradarbiavimą, kuris yra neišvengiamai būtinas siekiant užtikrinti efektyvią vaikų socializacijos centrų veiklą, įgyvendinti vaiko vidutinės priežiūros ir auklėjamojo poveikio (atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą) priemonėms keliamus tikslus ir kt. Taip pat, atsižvelgdama į vykusias diskusijas, Kontrolierė pritarė, kad nevyriausybinių sektoriaus dalyvavimas vaikų socializacijos centrų veikloje gali būti naudingas, tačiau šiuo atveju turėtų būti itin atsakingai įvertintos nevyriausybinių organizacijų galimybės užtikrinti efektyvų, nuoseklų, tęstinį, kokybišką paslaugų ir pagalbos vaikams teikimo procesą, veiklos tęstinumo garantijos ir kt.

Teikdama nuomonę, jog būtina iš esmės spręsti vaikų socializacijos centrų modelio, jų veiklos krypties klausimą, Kontrolierė nekvestionavo vaikų formalaus ir neformalaus ugdymo centruose reikšmės ir būtinumo jį organizuoti šiuose centruose. Tuo pačiu, turėdama omenyje vaikus, kurie nukreipiami į vaikų socializacijos centrus tiek vadovaujantis Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo, tiek Baudžiamojo kodekso nuostatomis, situacijų ir jų patirčių įvairovę bei sudėtingumą, taip pat reikalavimą, jog sprendimas dėl vaiko nukreipimo į vaikų socializacijos centrą (uždaro tipo įstaigą) būtų priimamas tik išimtiniais atvejais ir tik minimaliam būtinam (minimaliai įmanomam) laikotarpiui, Kontrolierė išsakė nuomonę, kad ugdymas turi būti tik vienas iš vaikų socializacijos centro veiklos elementų. Vaikų socializacijos centro veikla, Kontrolierės nuomone, visų pirma turi būti orientuota į specializuotos kompleksinės pagalbos teikimą vaikui, kuri būtų individualizuojama įvertinant vaiko elgesio sunkumus, rizikos faktorius, trauminę patirtį, sveikatą, specialiuosius (ugdymo) poreikius ir kt.,

¹¹³ Viena iš paskutinių diskusijų dėl vaikų socializacijos centrų veiklos, trūkumų ir sunkumų bei reikalingų pokyčių vyko Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. birželio 8 d. posėdyje; buvo planuojama diskusiją šiuo klausimu tęsti (tuo metu išskirti aspektai dėl centruose dirbančių specialistų ir jų galimybės padėti vaikams, metodinės ir teorinės koncepcijos dėl specialistų pasirinkimo, įvairių sričių paslaugų apjungimo, vaikų socializacijos centro veiklą kuruojančios ministerijos keitimas, kt.)

taip pat į terapinių tikslų siekimą bei, bendradarbiaujant su vaiko gyvenamosios vietos kompetentingais specialistais, nuoseklų, intensyvų darbą su vaiko šeima, artimiausia aplinka ir bendruomene, užtikrinant vaikui palankias (re)socializacijos sąlygas. Proceso dėl vaikų nukreipimo į vaikų socializacijos centrus pokyčiai (priimti teisinio reglamentavimo sprendimai lemia, kad, lyginant su ankstesniais laikotarpiais, į centrus nukreipiamų vaikų situacijos yra sudėtingesnės, vaikams reikalinga išskirtinė pagalba ir dėmesys, platus paslaugų ir pagalbos spektras) leidžia teigti, jog bendrojo ugdymo mokykla (vaikų socializacijos centras) neturi (ir negali turėti) galimybių užtikrinti dėl elgesio sunkumų, teisės pažeidimų ir kitais pagrindais į vaikų socializacijos centrus nukreiptų vaikų individualius poreikius, jų teises ir interesus bei visuomenės lūkesčius atitinkančią pagalbą.

Svarstant galimus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimus, atsakant į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos kreipimąsi, Kontrolierė teikė nuomonę dėl galimų alternatyvių sprendimų, siekiant išvengti institucijų funkcijų dubliavimo, reaguojant į vaikų daromus teisės pažeidimus. Teikiant nuomonę buvo pastebėta, kad atsižvelgiant į įvykusius bei vykstančius pokyčius vaiko teisių apsaugos, socialinių paslaugų, sveikatos priežiūros, teisingumo, taip pat vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros bei kitose sistemose, siekiant veiksmingesnio reagavimo į visuomenėje nustatytas elgesio normas bei teisę pažeidžiantį vaikų elgesį, yra reikalingi pokyčiai, o tam tikrais klausimais – kardinalūs pokyčiai, sprendimai.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija atkreipdama dėmesį į institucijų funkcijų dubliavimo atvejį, kai įgyvendinant Administracinių nusižengimų kodekso 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, informacija apie nepilnametį iki 16 metų amžiaus ir jo padarytą administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką perduodama savivaldybės administracijos direktoriui bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, nurodė alternatyvius sprendimus. Susipažinus su galimais alternatyviais sprendimais, buvo išsakyta nuomonė, jog tikslinga diskutuoti dėl dviejų alternatyvų, t. y. dėl Administracinių nusižengimų kodekso 6 straipsnio 2 dalyje nurodytos informacijos perdavimo Tarnybai (pirmoji alternatyva) arba savivaldybei (konkrečiai tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui, esant poreikiui turėtų būtų suformuotas struktūrinis padalinys) (antroji alternatyva). Teikiant nuomonę, buvo pastebėta, kad abi alternatyvos turi trūkumų ir privalumų bei, kad abiem atvejais yra būtinas aktyvus, neformalus savivaldybės ir vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimas, aktyviai reaguojant ir sprendžiant individualiais atvejais kylančius klausimus, ieškant geriausių sprendimų dėl intervencijos poreikio, jos pobūdžio ir kt.

Visgi, Kontrolieriaus įstaiga labiau pritarė antrajai alternatyvai, t. y., jog pirmąja institucija, kuri gauna minėtą pranešimą apie vaiko padarytą teisės pažeidimą ir reaguoja į paaiškėjusią situaciją yra savivaldybė ir visų pirma – tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius. Pabrėžiant, kad tai nėra principinga įstaigos pozicija, buvo paminėta, kad atsižvelgiant į įvykusią vaiko teisių apsaugos sistemos pertvarką ir Tarnybos bei jos Teritorinių skyrių funkcijas, turint omenyje savivaldybei tenkančią atsakomybę už socialinių paslaugų, prevencinės pagalbos vaikui ir šeimai organizavimą, socialinių, švietimo, sveikatos priežiūros

įstaigų bei kitų įstaigų teikiamų paslaugų koordinavimo užtikrinimą, dalyvavimą vykdant vaiko teisių apsaugą ir kt., taip pat tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus veiklos tikslą, jo funkcijas bei tai, kad reaguojant į elgesio normas bei teisę pažeidžiantį vaiko elgesį yra svarbu, jog vaikui (ir jo atstovams pagal įstatymą) būtų užtikrinta jo poreikius atitinkanti, tikslinga ir proporcinga pagalba bei paslaugos, visgi savivaldybė turi (turėti) galimybę veiksmingai reaguoti ir užtikrinti vaikams, patiriantiems sunkumus, darantiems teisės pažeidimus ir kt., reikalingą pagalbą. Kontrolieriaus įstaiga, nepritarė siūlymui įtvirtinti principą dėl skirtingo reagavimo į pirmą ir pakartotinį vaiko padarytą teisės pažeidimą, kadangi kiekvienas atvejis turi būti vertinamas individualiai, skiriant tinkamą dėmesį ne tik padaryto pažeidimo aplinkybių, bet ir kitos, su vaiku susijusios informacijos, analizei ir kt. Taip pat buvo pažymėta, jog jeigu bus priimtas sprendimas pirmąją informaciją pasirinkti savivaldybę (tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių), praktikoje bus atvejai, kai priimant sprendimą dėl reagavimo į vaiko elgesį turės būti kreipiamasi į vaiko teisių apsaugos instituciją dėl vaiko situacijos vertinimo, atstovų pagal įstatymą atsakomybės klausimo sprendimo, kt. Tačiau ir šiame kontekste, manyta, jog tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių, disponuodamas informacija apie vaiką, esant poreikiui, bendradarbiaudamas su savivaldybės struktūrinių padalinių, įstaigų specialistais ir kt., pasinaudodamas vaiko elgesio rizikos vertinimo priemonėmis, galėtų priimti sprendimus dėl reagavimo atitinkamą vaiko elgesį, situaciją, pagalbos ir paslaugų poreikio, jų pobūdžio ir kt.

Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos kreipimesi nurodytų alternatyvų pasirinkimas yra susietas su Administracinių nusižengimų kodekso 6 straipsnio 2 dalies įgyvendinimu – reagavimo į atvejus, kai administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką padarė nepilnametis, kuriam iki šios veikos padarymo nebuvo sukakę 16 metų, tvarką. Buvo pastebėta, kad taip pat būtina atkreipti dėmesį į Administracinių nusižengimų kodekso 43 straipsnio 3 dalį, kurioje įtvirtina, kad teismas ar administracinio nusižengimo bylą ne teismo tvarka nagrinėjanti institucija (pareigūnas), atsižvelgdami į administracinio nusižengimo pobūdį ir nepilnamečio asmenybę ir siekdami veiksmingiau įgyvendinti šio kodekso 42 straipsnyje nustatytą nepilnamečių administracinės atsakomybės paskirtį, gali neskirti nepilnamečiui administracinės nuobaudos ir administracinio poveikio priemonės ir Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka kreiptis dėl vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros taikymo. Taip pat atkreiptinas dėmesys į Baudžiamojo kodekso 13 straipsnio 3 dalį, kurioje įtvirtinta, kad asmeniui, kuriam iki šiame kodekse numatytos pavojingos veikos padarymo nebuvo suėję 14 metų, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės. Atsižvelgiant į minėtas nuostatas, svarstyta, jog būtina užtikrinti nuoseklų teisinį reglamentavimą bei praktiką, kad tais atvejais, kai vaikui negali būti taikoma administracinė ar baudžiamoji atsakomybė (nėra tikslinga taikyti), būtų taikomas tas pats situacijos vertinimo, paslaugų ir pagalbos poreikio, jų pobūdžio ir užtikrinimo mechanizmas (pagrindinė institucija būtų ta pati; informavimas apie paslaugas, jų skyrimas, teikimas ir t.t.), kad pvz., esant toms pačioms aplinkybėms, vaiko, padariusio administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką, nepriklausomai nuo jo amžiaus (sulaukęs ar nesulaukęs atsakomybės amžiaus), situacija būtų vertinama bei

sprendimai jo atžvilgiu būtų priimami, vadovaujantis tomis pačiomis procedūromis, taisyklėmis ar pan.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos dėmesys buvo atkreiptas ir į tai, kad nėra aiškios takoskyros tarp koordinuotai teikiamų paslaugų (tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus) ir kompleksinių paslaugų (atvejo vadybos) bei, kad Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bei Šeimos politikos komisijos 2022 m. gruodžio 12 d. posėdyje¹¹⁴ buvo atkreiptas dėmesys į tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių (koordinuotai teikiamų paslaugų) bei atvejų vadybos (kompleksinės pagalbos) tapatumą, aiškios takoskyros trūkumą, poreikį peržiūrėti šiuos procesus, svarstyti apjungimo ar kitus sprendimus, kt. Minėtos bei darbo grupės diskusijos (atsižvelgiant į ekspertų nuomones dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros teisinio reglamentavimo, numatytų priežiūros priemonių), sudaro pagrindą kelti klausimą dėl minimalios priežiūros priemonių bei paslaugų ir pagalbos, skiriamų skirtingais pagrindais, panašumo (tapatumo), pagalbos ir paslaugų, kurios atitiktų individualius vaikų poreikius, trūkumo, minimalios priežiūros poreikio ir pan. Šio klausimo sprendimas yra itin aktualus ir turėtų būti išspręstas, siekiant tiek teisinio reglamentavimo, tiek praktikos nuoseklumo, sistemiškumo, aiškumo ir efektyvumo.

9.3. INICIATYVA MAŽINTI VAIKO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS AMŽIŲ

Ataskaitiniu laikotarpiu Seime buvo pradėti svarstyti Baudžiamojo kodekso pakeitimai¹¹⁵, tarp jų – siūlymą mažinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžių iki 14 metų už nusikalstamas veikas, numatytas Baudžiamojo kodekso 151 (už privertimą lytiškai santykiuoti), 260 (neteisėtą disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti arba neteisėtą disponavimą labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu) ir 261 (narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimą nepilnamečiams) straipsniuose.

Projekto rengėjai (Teisingumo ministerija) iniciatyvą mažinti nepilnamečių atsakomybės amžių iki 14 metų už nurodytus nusikaltimus argumentavo tuo, jog Baudžiamojo kodekso 13 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas nusikaltimų, už kurių padarymą gali būti baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo nuo 14 metų, sąrašas nebuvo sistemiskai peržiūrėtas, nėra subalansuotas ir kt. Šiuo pakeitimu buvo siekiama sistemiskai suderinti nusikalstamų veikų, už kurių padarymą asmuo gali atsakyti nuo 14 metų, sąrašą, atsižvelgiant į šių nusikalstamų veikų pavojingumą, paplitimą bei galėjimą nepilnamečiui suvokti tiek objektyviuosius, tiek subjektyviuosius atitinkamų nusikalstamų veikų požymius. Projekto rengėjų teigimu, pakeitimai užtikrins efektyvesnį valstybės atsaką į nepilnamečių daromus itin pavojingus

¹¹⁴ <https://socmin.lrv.lt/lt/administracine-informacija/tarybos/tarpzinybine-vaiko-geroves-taryba>

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 8, 13, 18, 25, 27, 30, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 48, 52, 54, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72¹, 72², 74, 75, 76, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 97, 98, 243 ir 244 straipsnių pakeitimo bei Kodekso papildymo 5¹, 40¹, 58¹, 72⁵, 72⁶, 72⁷, 72⁸ ir 72⁹ straipsniais įstatymo projektu Nr. XIVP-3066.

seksualinio pobūdžio ir su narkotinių bei psichotropinių medžiagų platinimu susijusius nusikaltimus, kadangi asmenys nuo 14 metų visapusiškai gali suvokti šių nusikaltimų tiek objektyvius, tiek subjektyvius požymius.

Vertinant šį siūlymą, neneigiant nusikalstamų veikų pavojingumo, buvo pastebėta, kad konkretaus pakeitimo argumentai yra abstraktūs ir kelia abejonių, kadangi aiškinamajame rašte nėra išsamiau paaiškintos iniciatyvos priežastys, aplinkybės bei teiginiai, jog asmenys nuo 14 metų visapusiškai gali suvokti būtent Baudžiamojo kodekso 151, 260 ir 261 straipsniuose įtvirtintų nusikalstamų veikų objektyvius ir subjektyvius požymius; teigiami pokyčiai baudžiamajon atsakomybėn traukiant daugiau vaikų; nedera su teiginiais dėl baudžiamosios atsakomybės kaip *ultima ratio* priemonės, siekio subalansuoti baudžiamąją politiką, nuostatas dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės principų, išvengti neproporcingai griežtos baudžiamosios politikos nepilnamečių atžvilgiu plėtojimo ir t.t.

Teikiamo siūlymo kontekste, buvo atkreiptinas dėmesys į JT Vaiko teisių komiteto¹¹⁶ raginimą valstybėms dalyvėms atsižvelgti į naujausius mokslinius duomenis ir padidinti minimalų amžių bent iki 14 metų, jeigu šis amžius yra mažesnis bei Komiteto pagyrimą valstybėms, kurios yra nustatę didesnį minimalų amžių ir raginimą jokių būdu nemažinti minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus. Komitetas atkreipė dėmesį, kad paauglystė yra unikalus, formuojantis žmogaus vystymosi etapas, kuriam būdingas greitas smegenų vystymasis, ir tai daro įtaką priimančiam riziką, tam tikrų sprendimų priėmimui ir gebėjimui kontroliuoti impulsus; kad raidos ir neurologijos mokslų duomenys rodo, jog paauglių smegenys vystosi net ir paauglystėje, todėl tai turi įtakos tam tikrų sprendimų priėmimui.

Taip pat buvo paminėta, kad JT Vaiko teisių komitetas reiškia susirūpinimą dėl praktikų, leidžiančių taikyti išimtis dėl mažesnio minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus taikymo tais atvejais, kai, pavyzdžiui, vaikas kaltinamas padaręs sunkų nusikaltimą (tokios praktikos paprastai kuriamos, siekiant reaguoti į visuomenės spaudimą ir nėra pagrįstos racionalių vaikų vystymosi proceso supratimu). Komitetas pripažindamas, kad visuomenės saugumo išsaugojimas yra teisėtas justicijos sistemos, įskaitant vaikų justicijos sistemą, tikslas, tuo pačiu pažymi, kad valstybės dalyvės turėtų siekti šio tikslo, atsižvelgdamos į savo įsipareigojimus gerbti ir įgyvendinti vaikų justicijos principus, įtvirtintus Konvencijoje.

Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į kitus teisės aktus ir dokumentus¹¹⁷, kuriuose nurodoma, kad minimalus amžius, nuo kurio gali būti skiriamos sankcijos arba poveikio priemonės kaip teisės pažeidimo įvykdymo pasekmė, negali būti pernelyg jaunas, kad turi būti atsižvelgiama į emocinės, protinės ir intelektinės brandos faktus; kad minimalus amžius neturėtų būti per mažas ir turėtų būti susietas su amžiumi, nuo kurio nepilnamečiai prisiima pilietines pareigas

¹¹⁶ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 24 (2019) „Dėl vaikų teisių vaikų justicijos sistemoje“, CRC/C/GC/24.

¹¹⁷ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečių teisės pažeidėjų, kuriems paskirtos sankcijos arba poveikio priemonės, taisyklių; Jungtinių Tautų standartinėse minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės, 1985); Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo (2010); Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC) position Statement on „The rights of children/young people in conflict with the law“ (2012).

kitose srityse, tokiose kaip santuoka, privalomo mokymosi pabaiga ir darbas; kad minimalus baudžiamosios atsakomybės amžius turėtų būti palaiapsniui didinamas iki 18 metų.

Remiantis išdėstytu, įvardintais projekto tikslais – sistemiškai peržiūrėti Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies institutus, įvertinant valstybės baudžiamosios politikos, kaip *ultima ratio* priemonės, pagrįstumą, proporcingumą ir veiksmingumą, kartu užtikrinti teisingumo, proporcingumo bei teisėtumo principų įgyvendinimą realizuojant baudžiamąją atsakomybę; Konstitucinio Teismo jurisprudencijos kontekste išdėstytus pastebėjimus, kad Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies institutai yra kertiniai, realizuojant pačią griežčiausią atsakomybės formą – baudžiamąją atsakomybę, todėl jų įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme privalo būti aiškus, logiškas, tarpusavyje sistemiškai suderintas bei užtikrinantis balansą tarp humaniškumo bei teisingumo principų ir t.t., taip pat turint omenyje bausmės paskirtį bei bausmes už konkrečias nusikalstamas veikas, buvo išsakyta abejonė, ar baudžiamosios atsakomybės amžiaus mažinimas yra tinkamiausia ir veiksmingiausia priemonė bei, jog kitomis intervencijos (elgesio korekcijos, auklėjamojo pobūdžio, priežiūros ir kt.) priemonėmis nebūtų galima pasiekti teigiamų pokyčių, tuo pačiu užtikrinant visuomenės saugumą.

X. VAIKAI UŽSIENIEČIAI

10.1. NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ UŽSIENIEČIŲ, KELIAujančių PER LIETUVĄ, TEISIŲ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI

Ataskaitiniais metais Kontrolierė tyrė kelis atvejus dėl nelydimų nepilnamečių užsieniečių, vykstančių per Lietuvą iš kitos Europos Sąjungos valstybės, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo bei identifikavo sisteminius trūkumus, susijusius su šių vaikų apsaugos standartų nesilaikymu, pateikė rekomendacijas valstybės institucijoms dėl geresnės šių vaikų apsaugos.

Vaikai gali būti nelydimi arba atskirti dėl daugybės įvairių priežasčių – tarptautinių konfliktų ir pilietinių karų, įvairių prekybos žmonėmis kontekstų ir formų, taip pat ieškant geresnių ekonominių galimybių. Nelydimais nepilnamečiais remiantis tarptautiniais teisės aktais laikomi vaikai, kurie buvo atskirti (atsiskyre) nuo abiejų tėvų ar giminaičių ir kuriais nesirūpina pagal įstatymus ar papročius atsakingu laikomas suaugusysis. Remiantis Užsieniečių teisinės padėties įstatymu, nelydimas nepilnametis – nepilnametis užsienietis, kuris atvyko į Lietuvos Respubliką be tėvų ar kitų teisėtų atstovų arba kuris, atvykęs į Lietuvos Respubliką, liko be jų tol, kol tie asmenys pradeda veiksmingai juo rūpintis. Atsižvelgiant į šios keliaujančių vaikų grupės pažeidžiamumą, tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai nustato šių vaikų apsaugos garantijas. Vieni iš įsipareigojimų, kuriuos turi įgyvendinti valstybės – kuo anksčiau identifikuoti nelydimus vaikus, užtikrinti jiems tinkamą apgyvendinimą, paskirti globėją, t.t.

Tarptautiniai teisės aktai (reglamentai, direktyvos, dvišaliai susitarimai) numato galimybes perduoti užsieniečius kitoms Europos Sąjungos šalims spręsti jų padėties klausimus.

Prieglobsčio prašytojai gali būti perduodami kitoms šalims remiantis Dublino reglamentu¹¹⁸, neteisėtai ES šalyje esantys užsieniečiai – vadovaujantis dvišaliais readmisijos susitarimais, taip pat vadovaujantis Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybės narėse.

Atlikus tyrimus nustatyta, jog nelydimiems nepilnamečiams, keliaujantiems per Lietuvos Respublikos teritoriją iš kitos Europos Sąjungos valstybės narės ir perduodamiems kaimyninėms šalims pagal readmisijos susitarimus, nėra taikomos procedūrinės garantijos, nevertinama šių vaikų individuali situacija, nevykdoma jų apklausa, jie sulaikomi ir apgyvendinami pasienio padaliniuose, ne visais atvejais pranešama Tarnybai bei nėra skiriamas atstovas (globėjas), taip pat neleidžiama susisiekti su giminaičiais, organizacijomis, dirbančiomis su migrantais, atstovu advokatu, kt. Šių vaikų teisinė padėtis nenustatinėjama, neišaiškinami giminytės ryšiai, apklausiami tik kartu keliaujantys pilnamečiai asmenys (arba apklausos atliekamos selektyviai). Neatliekant nelydimo nepilnamečio apklausos, tikėtina, vaikas nėra supažindinamas ir su savo teisėmis, tokiu atveju išlieka rizika, jog nelydimi nepilnamečiai netinkamai identifikuojami kaip lydimi ir jiems nėra taikomos garantijos kaip nelydimiems vaikams. Neužtikrinus taikytinų procedūrų, nelydimi nepilnamečiai skubiai perduodami kitoms šalims pagal readmisijos susitarimus. Statistiniai duomenys apie šiuos nepilnamečius nėra renkami, todėl sunku įvertinti šios situacijos mastą. Kontrolierė pasisakė dėl Lietuvos tarptautinių įsipareigojimų nelydimų nepilnamečių atžvilgiu pagal Europos Sąjungos teisės aktus ir daugiašalius susitarimus vykdymo dermės, tai yra, taikant tarpvalstybines readmisijos sutartis, turi būti laikomasi Europos Sąjungos mastu priimtų nuostatų, nustatančių bendros prieglobsčio sistemos sukūrimą, tarptautinės apsaugos suteikimo procedūras, trečiųjų šalių piliečių grąžinimo bei pažeidžiamų asmenų apsaugos standartus. Kontrolierė kritiškai vertino valstybės institucijų susitarimus, jog Valstybės sienos apsaugos tarnyba (toliau – VSAT) informuos Tarnybą tik apie nelydimus nepilnamečius užsieniečius, kurie Lietuvos Respublikoje užtrunka ilgiau negu 1 parą, nors remiantis pojstatyminiais aktais, Tarnyba apie nelydimą nepilnamečį turi būti informuojama nedelsiant.

Tyrimo metu nustatyta, jog Tarnyba nevykdo nelydimų nepilnamečių laikino apgyvendinimo stebėsenos pasienio padaliniuose. Tarnyba paaikino, kad Teritoriniai skyriai atlieka vaiko globos, tame tarpe ir apgyvendinimo stebėseną, tik šiuos vaikus apgyvendinus Pabėgėlių priėmimo centre. Kontrolierės vertinimu, Tarnyba (jos Teritorinis skyrius), atlikdama(s) stebėseną tik Pabėgėlių priėmimo centre, susiaurina savo funkcijas, nustatytas jų veiklos nuostatuose; apgyvendinimo stebėseną turėtų būti atliekama visose apgyvendinimo vietose, į kurias patenka nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai.

Taip pat tyrimų metu nustatytas atvejis, kai institucijos netinkamai sprendė Europos Sąjungos piliečio nepilnamečio apsaugos ir pagalbos užtikrinimo klausimus. Pojstatyminiai aktai dėl nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo ir kitų procedūrinių garantijų nėra taikomi

¹¹⁸ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 604/2013, kuriuo išdėstomi valstybės narės, atsakingos už trečiosios šalies piliečio arba asmens be pilietybės vienoje iš valstybių narių pateikti tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimą, nustatymo kriterijai ir mechanizmai

nelydimiems nepilnamečiams Europos Sąjungos piliečiams, tačiau tarptautiniai dokumentai nustato valstybės, kurioje yra vaikas, pareigas imtis vaiko apsaugos priemonių savo teritorijoje, todėl Tarnyba turėjo vadovautis atitinkamais bendraisiais vaiko apsaugos mechanizmais. Visgi nustatyta, jog vaikui esant nesaugioje aplinkoje (vaikas neteisėtai kirtu Lietuvos–Rusijos sieną, pradėtas ikiteisminis tyrimas), Tarnyba, turėdama pareigą imtis veiksmų dėl vaiko perdavimo tėvams, dėsė iniciatyviai spręsti dėl vaiko apsaugos ir apgyvendinimo; vaikas liko pasienio kontrolės punkte, o sienos apsaugos pareigūnai, telefonu suderinę su vaiko mama, patys sprendė dėl vaiko grįžimo, įsodino vaiką į traukinį, vykstantį link jo kilmės šalies (ne pačią kilmės šalį). Šiuo atveju Tarnyba neįgyvendino savo kaip centrinės institucijos funkcijos pagal tarptautinius dokumentus imtis priemonių spręsti vaiko apsaugos ir pagalbos klausimus.

Kontrolierė pateikė kompetentingoms institucijoms rekomendacijas dėl šių nepilnamečių apsaugos:

- VSAT buvo rekomenduota užtikrinti, jog visi nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai būtų identifikuojami, užtikrinama šios pažeidžiamos vaikų grupės registracija; užtikrinti savalaikį kompetentingų institucijų informavimą apie nelydimą nepilnametį bei kitas procedūrinės garantijas (Tarnybos teritorinio skyriaus dalyvavimas apklausoje, atstovavimas, kt.), pagalbą; užtikrinti, jog būtų renkami statistiniai duomenys apie nelydimus nepilnamečius užsieniečius; užtikrinti, kad Tarnyba būtų nedelsiant informuojama apie Europos Sąjungos piliečius nepilnamečius, kurių nelydi tėvai, jog būtų sprendžiami klausimai dėl šių vaikų apsaugos ir pagalbos priemonių.
- Tarnybai buvo pasiūlyta imtis priemonių užtikrinti, jog gavus informaciją apie nelydimą nepilnametį užsienietį, nedelsiant būtų vertinama vaiko situacija bei būtų sprendžiama dėl apsaugos ir pagalbos priemonių; būtų vykdoma nelydimų nepilnamečių laikino apgyvendinimo stebėseną visose jų apgyvendinimo vietose.
- Už valstybės politikos užsieniečių buvimo Lietuvos Respublikoje srityje formavimą atsakingos Vidaus reikalų ministerijos prašyta imtis priemonių užtikrinti, jog pavaldžios institucijos formuojama praktika, nustačius nelydimus nepilnamečius užsieniečius, atitiktų tarptautinių bei nacionalinių teisės aktų nustatytus reikalavimus.

Tarnyba informavo, kad atsižvelgiant Kontrolierės tyrimų metu nustatytas aplinkybes bei išvadas:

- Siekdama gerinti bendradarbiavimą tarp institucijų dirbančių nelydimų nepilnamečių užsieniečių srityje, organizavo susitikimus su Pabėgėlių priėmimo centro atstovais, kuriuose buvo aptarti praktikoje kylantys bendradarbiavimo, informacijos perdavimo, atstovo paskyrimo, vaikų pasiūlymų iš Pabėgėlių priėmimo centro, Tarnybos darbuotojų kompetencijų, dirbant su nelydimais nepilnamečiais užsieniečiais, stiprinimo ir kiti klausimai.
- Tarnyba, siekdama užtikrinti geriausius vaikų interesus, gerinti nelydimų nepilnamečių užsieniečių, atvykusių iš Europos ir kitų šalių padėtį Lietuvoje, stiprinti bendradarbiavimą, kreipėsi į VSAT dėl skubaus Tarnybos informavimo, esant nustatytiems nelydimiems

nepilnamečiams. Siekiant abiejų įstaigų sklandaus bendradarbiavimo ne darbo valandomis, savaitgaliais ir švenčių dienomis, VSAT buvo pateikti Tarnybos teritorinių skyrių kontaktai. Tarnyba organizavo tarpinstitucinį pasitarimą nelydimų nepilnamečių užsieniečių apklausos, apgyvendinimo ir kitiems klausimams aptarti, susitikimo metu buvo aptarti Tarnybos, VSAT ir Pabėgėlių priėmimo centro įgaliojimai, veiksmai ir readmisijos sutarčių kontekste.

- Tarnybos Pagalbos vaikams ir šeimoms skyrius peržiūrėjo informacijos apie nelydimų nepilnamečių užsieniečių rinkimą, kaupimą ir sistemizavimą Tarnyboje, nustatė galimus duomenų suvedimo trūkumus, identifikavo tobulintinas duomenų sritis bei pateikė Tarnybos teritoriniams skyriams apibendrintą informaciją ir rekomendacijas dėl duomenų rinkimo ir suvedimo. Teritoriniams skyriams papildomai primintas veikimo algoritmas, gavus informaciją apie nelydimą nepilnametį užsienietį.
- Tarnybai vykdant nelydimų nepilnamečių užsieniečių, kurie nėra prieglobsčio prašytojai, laikino apgyvendinimo ir globos organizavimo stebėseną planuojami Tarnybos atstovų vizitai į VSAT užsieniečių registravimo centrus ir (ar) užkardas, siekiant įvertinti sąlygas, kuriomis yra apgyvendinami nelydimi nepilnamečiai užsieniečiai.
- Tarnybos atliekami veiksmai nelydimų nepilnamečių užsieniečių srityje yra ypatingai svarbūs ir reikalaujantys specifinių žinių, todėl Tarnybos atstovai planuoja dalyvauti mokymuose, susitikti su tarptautinių organizacijų, dirbančių migracijos srityje, atstovais, siekiant įvertinti tarptautinę situaciją bei praktiką nelydimų nepilnamečių užsieniečių srityje.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba informavo, jog siekiant įgyvendinti pateiktus siūlymus:

- Parengtas VSAT vado pavaduotojo pavedimas, kuriuo VSAT pasienio rinktinių vadams ir VSAT Užsieniečių registracijos centro viršininkui pavesta užtikrinti, kad nustačius Lietuvoje neteisėtai esantį nelydimą nepilnametį užsienietį, būtų vadovaujama Tvarkos aprašo nuostatomis, nedelsiant informuojami Tarnybos teritorinio skyriaus atstovai bei su jų sprendimu užsienietis vežamas į Pabėgėlių priėmimo centrą Rukloje. VSAT pasienio rinktinių vadams pavesta užtikrinti, kad ikiteisminio tyrimo metu patekus jų žinion nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, kurie yra Europos Sąjungos, Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybės narės piliečiai ar kiti asmenys, kurie pagal Europos Sąjungos teisės aktus naudojami laisvo asmenų judėjimo teise, ar Europos Sąjungos, Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybės narės piliečio ar asmens, kuris pagal Europos Sąjungos teisės aktus naudojami laisvo asmenų judėjimo teise, šeimos nariai, pasibaigus baudžiamojo proceso veiksams ir užsieniečiui likus VSAT žinioje, užsienietis nedelsiant būtų perduotas Tarnybos teritoriniam skyriui.
- VSAT atsakingų padalinių vadovams pavesta užtikrinti statistinių duomenų apie nelydimus nepilnamečius užsieniečius rinkimą, kaupimą ir sistemimą.

10.2. UŽSIENIEČIŲ TEISINĖS PADĖTIES ĮSTATYMO PAKEITIMAI, SUSIJĘ SU NELYDIMŲ NEPILNAMEČIŲ PRIĖMIMO STANDARTAIS

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas ir siūlymus inicijuotiems Užsieniečių teisinės padėties įstatymo pakeitimams¹¹⁹.

Įstatymo projektu buvo siūloma reglamentuoti nelydimų nepilnamečių užsieniečių, dėl kurių amžiaus kyla pagrįstų abejonių, padėties klausimus. Kontrolierė vertino, jog Įstatymo projekto nuostatomis susiaurinama dalies nelydimų nepilnamečių (tų, dėl kurių amžiaus kyla abejonių) galimybė pasinaudoti tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais suteiktomis garantijomis (būti apgyvendintiems jų amžiaus poreikius atitinkančiomis sąlygomis, nemokamai gauti socialines paslaugas, teisė, jog prašymas būtų nagrinėjamas prioriteto tvarka), o taip pat gali būti apsunkinamos galimybės pasinaudoti kitomis teisėmis (būti atstovaujamu, susisiekti su Lietuvos Respublikos nevyriausybinų ar tarptautinių organizacijų atstovais, kt.). Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog nelydimi nepilnamečiai yra ypatingai pažeidžiama keliaujančių vaikų grupė dėl to, kad jų nelydi teisėti atstovai, taip pat jie susiduria su didesniu savo pagrindinių teisių pažeidžiamumu. Remiantis tarptautiniais teisės aktais, tarptautinių organizacijų rekomendacijomis, nelydimiems nepilnamečiams turi būti taikomos garantijos neatsižvelgiant į tai, ar institucijos papildomai reikalauja įvertinti jo amžių, bei turi būti laikomasi nepilnametystės prezumpcijos principo.

Projekte buvo numatoma apgyvendinti užsieniečius, įskaitant nelydimus nepilnamečius, nesuteikiant teisės laisvai judėti nurodytose laikino apgyvendinimo vietose, t. y. pasienio kontrolės punktuose, tranzito zonose ar VSAT, o esant karo padėčiai, nepaprastajai padėčiai, paskelbtai ekstremaliajai situacijai dėl masinio užsieniečių antplūdžio – pasienio kontrolės punktuose, tranzito zonose ar VSAT, Pabėgėlių priėmimo centre ar kitoje apgyvendinimo vietoje, patalpoje, laikinajame būste ar kitoje pritaikytoje vietoje. Nelydimų nepilnamečių užsieniečių, dėl kurių kyla pagrįstų abejonių dėl jų amžiaus, atveju, toks apgyvendinimas taikytinas ne ilgiau kaip 28 dienas nuo prieglobsčio prašytojo užregistravimo Lietuvos migracijos informacinėje sistemoje dienos (ar nuo prašymo suteikti prieglobstį pateikimo dienos). Iš esmės siūlytais pakeitimais buvo numatytas nepilnamečių izoliuotas apgyvendinimas konkrečioje apgyvendinimo vietoje be teisės išvykti iš apgyvendinimo vietos, galintis prilygti asmens sulaikymui.

Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvoje 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, numatyti nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo sprendimai; kad su šiais vaikais dirbantys asmenys turi būti dalyvavę reikiamuose mokymuose; nepilnamečiai sulaikomi tik kraštutiniu atveju ir nustačius, kad negalima veiksmingai taikyti kitų švelnesnių alternatyvių priemonių; sulaikytiems nepilnamečiams sudaromos sąlygos užsiimti laisvalaikio veikla; dedamos visos pastangos, jog sulaikyti nelydimi nepilnamečiai būtų

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ Nr. IX-2206 5, 79, 113, 115, 125, 126, 140⁸, 140¹⁰, 140¹³, 140¹⁴ ir 140¹⁹ straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIVP-3047.

kuo greičiau paleisti bei, kad kiek tai įmanoma, nelydimi nepilnamečiai apgyvendinami įstaigose, kurių darbuotojai ir patalpos yra tinkami, atsižvelgiant į jų amžiaus asmenų poreikius (ši nuostata numatyta ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/115/EB dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse). Kontrolierė kritiškai įvertino įstatymo projekto nuostatas vaiko teisių ir geriausių jo interesų užtikrinimo, atitikties tarptautiniams teisės aktams aspektu, nes iš esmės vaikams bus taikomas *de facto* sulaikymas, numatytos laikinos nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo vietos (išskyrus Pabėgėlių priėmimo centrą) iš esmės nėra pritaikytos jų priėmimui, atliepti jų specifinius poreikius; šių įstaigų darbuotojai nėra specifiškai apmokyti dirbti su nelydimais nepilnamečiais, jose nedirba socialiniai darbuotojai, laisvalaikio leidimo galimybės ribotos, maitinimas organizuojamas sausais daaviniais, kas neatitinka vaikų interesų net, jeigu jie būtų šiose apgyvendinimo vietose iki 28 dienų.

Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja rezoliucijoje Nr. 2195 (2017) dėl vaikams draugiško amžiaus nustatymo nelydimiems nepilnamečiams valstybes nares ragina uždrausti nelydimų ar atskirtų vaikų, kurie laukia amžiaus nustatymo ar jiems procedūra jau taikoma, sulaikymą bei skatina alternatyvius apgyvendinimo būdus vaikams, laukiantiems ar jau dalyvaujantiems amžiaus nustatymo procedūroje, tikslu vengti vaikų sulaikymo ginčiuose dėl amžiaus, įskaitant laikinus apgyvendinimo centrus vaikams, kuriuose yra atitinkami apsaugos saugikliai. JT Vaiko teisių komitetas, nagrinėjantis individualias peticijas pagal Konvencijos Trečiąjį Fakultatyvinį protokolą, kurį ratifikavo ir Lietuva, yra pasisakęs, jog nepilnametystės prezumpcija yra svarbus amžiaus nustatymo procedūrų komponentas bei turi garantuoti apsaugą šiose procedūrose. Komiteto teigimu, nepilnametystės prezumpcija taip pat apima pareigą perkelti asmenį į vaikų centrą, todėl Komitetas atmeta šalies valdžios argumentus, jog tai keltų riziką kitiems centre esantiems vaikams¹²⁰. Manytina, jog nelydimi nepilnamečiai, laukiantys amžiaus nustatymo procedūros, galėtų būti apgyvendinti Pabėgėlių priėmimo centre atskirai nuo nelydimų nepilnamečių, dėl kurių amžiaus abejonių nekyla, kaip tai siūlo tarptautinės organizacijos¹²¹.

Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai¹²² numato būtinybę nedelsiant paskirti nelydimam nepilnamečiui atstovą (globėją). Apgyvendinus nelydimą nepilnametį atokiose apgyvendinimo

¹²⁰ Vaiko teisių komitetas, J.A.B. prieš Ispaniją. Peticijos Nr. 22/2017, 2019 m. gegužės 21 d.; C.O.C. prieš Ispaniją, Peticijos Nr. 63/2018, 2021 m. sausio 29 d.

¹²¹ „patalpos ar priėmimo centrai, kuriuose apgyvendinami atskirti vaikai yra bendrai geriau reguliuojami ir saugesni nei administracinio sulaikymo centrai ar centrai suaugusiems prieglobsčio prašytojams; būtų tikslingiau apgyvendinti tuos vaikus, kurių amžius ginčytinas specialiuose tų pačių institucijų flanguose vaikams, laukiantiems amžiaus nustatymo rezultatų“, Position paper on age assessment in the context of separated children in Europe. Separated Children in Europe Programme, 2012.

¹²² 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos 25 straipsnio 1 dalis („valstybės narės nedelsdamos imasi priemonių užtikrinti, kad nelydimam nepilnamečiui atstovautų ir padėtų atstovas, kad nepilnametis galėtų naudotis teisėmis ir vykdyti pareigas, numatytas šioje direktyvoje“); 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/33/ES, kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo, 24 straipsnis (valstybės narės kuo skubiau imasi priemonių, kad užtikrintų, jog atstovas atstovautų ir padėtų nelydimam

vietose pasienyje (pasienio kontrolės punktuose, užkardose) gali iškilti sunkumų įgyvendinant tarptautines nelydimo nepilnamečio apsaugos garantijas dėl tinkamo atstovavimo.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į ydingą siūlomų pakeitimų konstrukciją, kai sprendžiant dėl nelydimų nepilnamečių apgyvendinimo ir teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje, nukreipiama į Įstatymo nuostatas, įprastai netaikytinas nelydimiems prieglobsčio prašytojams ar pažeidžiamiesiems asmenims (numatančias aplinkybes, kada prašymas suteikti prieglobstį nagrinėjamas iš esmės skubos tvarka arba nenagrinėjamas). Atkreiptas dėmesys, kad Įstatymo projektu buvo nepagrįstai išplėstos galimybės taikyti pasienio procedūras nelydimiems nepilnamečiams, dėl kurių kyla abejonių dėl jų amžiaus, nei tai numato Europos Sąjungos teisė¹²³. Tuos pačius motyvus dėl skirtingo nelydimų nepilnamečių, dėl kurių amžiaus kyla abejonių, traktavimo Kontrolierė išsakė ir dėl prašymo suteikti prieglobstį nagrinėjimo procedūros skubos tvarka, taikytinos esant karo padėčiai, nepaprastajai padėčiai, paskelbtai ekstremaliajai situacijai dėl masinio užsieniečių antplūdžio.

Kontrolierė siūlė atsisakyti Įstatymo projekto nuostatų dėl nelydimų nepilnamečių, dėl kurių nurodyto amžiaus kyla pagrįstų abejonių, laikino apgyvendinimo be teisės laisvai judėti Lietuvos Respublikos teritorijoje bei numatomų išimčių nagrinėjant nelydimų nepilnamečių prieglobsčio prašytojų prašymus. Į Kontrolierės siūlymus dėl nelydimų nepilnamečių, dėl kurių nurodomo amžiaus kyla abejonių, apgyvendinimo be teisės laisvai judėti nebuvo atsižvelgta, tačiau Įstatymu patvirtintos siauresnės galimybės taikyti prieglobsčio prašymo nagrinėjimo procedūras skubos tvarka.

Kontrolierė kritikavo, jog Įstatymo projektu atsisakoma įstatyminės nuostatos, jog nelydimų nepilnamečių prieglobsčio prašytojų prašymai suteikti prieglobstį nagrinėjami prioriteto tvarka, paliekant nuostatą, jog prioriteto tvarka nagrinėjami prieglobsčio prašytojų, kurie buvo kankinti, išprievartauti ar patyrė kitokį sunkų psichologinį, fizinį ar seksualinį smurtą, prašymai. Kontrolierė atkreipė dėmesį į minėtos Direktyvos 2013/33/ES nuostatą, jog valstybės narės gali suteikti pirmenybę tarptautinės apsaugos prašymo nagrinėjimui <...> kai prašytojas yra pažeidžiamas, kaip apibrėžta Direktyvos 2013/33/ES 22 straipsnyje, arba jam reikia specialių procesinių garantijų, visų pirma nelydimų nepilnamečių atveju. Įstatymo projektas buvo pakoreguotas ir palikta nuostata, jog nelydimų nepilnamečių prieglobsčio prašytojų prašymai suteikti prieglobstį nagrinėjami prioriteto tvarka.

Kontrolierė taip pat siūlė suderinti Įstatymo projektu keičiamas nuostatas dėl apgyvendinimo termino skaičiavimo pradžios – ar nuo prašymo suteikti prieglobstį pateikimo dienos, ar nuo užregistravimo Lietuvos migracijos informacinėje sistemoje dienos. Į pastabą buvo atsižvelgta, termino skaičiavimas suvienodintas.

nepilnamečiui pasinaudoti šioje direktyvoje nustatytais teisėmis ir vykdyti pareigas); Užsieniečių teisinės padėties įstatymo 32 straipsnio 1 dalis („Nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, neatsižvelgiant į jų buvimą Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, <...> nedelsiant skiriamas atstovas“)

¹²³ 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2013/32/ES dėl tarptautinės apsaugos suteikimo ir panaikinimo bendros tvarkos 25 str. 6 d.

10.3. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ GRĮŽIMAS Į KILMĖS ŠALĮ

Nors Ukrainoje tebevyksta intensyvūs kariniai veiksmai, dalis šios šalies gyventojų priima sprendimą grįžti bei atkurti gyvenimą savo kilmės vietovėje Ukrainoje. Tęsiantis tarptautiniam ginkluotam konfliktui, svarbu, kad bet koks sprendimas grįžti būtų priimtas savanoriškai, o ne spaudimo būdu.

Kontrolieriaus įstaigoje nagrinėtas asmens, globojančio pabėgėlį vaiką iš Ukrainos ir netekusį tėvų globos Lietuvoje, skundas dėl institucijų planuojamo sprendimo perduoti vaiką į Ukrainą giminaičiams, jei nebus galimybės grąžinti vaiką tėvams.

Teisinių santykių dėl vaiko globos nustatymo ir globėjo parinkimo teisinis reglamentavimas yra grindžiamas geriausių vaiko interesų principu, šis principas yra absoliutus, o nuo kitų principų gali būti nukrypstama, jei to reikalauja vaiko interesai. Kontrolierės vertinimu, geriausi vaiko interesai reikalauja identifikuoti vaikui priimtinesnę aplinką, charakterizuoti vaiko gerovei svarbius aspektus, įvertinti visų su vaiko saugumu, sveikata, raida, amžiumi susijusių aplinkybių visumą. Minėti aspektai privalo būti įvardijami ir įvertinami, atsižvelgiant į tai, kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje.

Pagal Laikinosios apsaugos direktyvą¹²⁴, grįžimas į kilmės šalį numatytas pasibaigus laikinos apsaugos terminui. Direktyvos 21 straipsnis numato, jog kol dar nesibaigęs laikinos apsaugos terminas, valstybės narės, atsižvelgdamos į kilmės šalyje vyraujančias aplinkybes, duoda palankų atsakymą į asmenų, kurie naudojami laikina apsauga ir pasinaudojo savo savanoriško grįžimo teise, prašymus grįžti į priimančią valstybę narę.

Kontrolierė dar 2022 metais¹²⁵ pasisakė dėl nelydimų nepilnamečių grįžimo į Ukrainą (tuo metu to pageidavo vaikų globėjas bei kilmės valstybė Ukraina), jog kiekvieno vaiko situacija būtų sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į visus vaiko interesų elementus, saugumą šalyje, vaikai turėtų būti grąžinami į kilmės šalį, kai įsitikinama, jog yra tinkamos priėmimo sąlygos kilmės valstybėje. Tuomet buvo nustatyta, jog Lietuvoje tarp institucijų buvo suformuotas algoritmas dėl nelydimų vaikų grįžimo į Ukrainą kaip kilmės šalį. Tarnyba, kaip centrinė institucija užtikrina vaiko teisių apsaugą, bendradarbiaudama su Ukrainos centrine institucija, gauna Ukrainos karinės bazės teritorijos dokumentus, patvirtinančius, jog teritorijoje, į kurią išvyksta vaikai, yra saugu ir pavojaus vaikų saugumui ar gyvybei nėra. Algoritmo principų turi būti laikomasi ir pavienių tėvų globos netekusių vaikų grįžimo į Ukrainą atvejais, ir tik kai yra įvertinama, jog toks sprendimas atitiks geriausius vaiko interesus.

¹²⁴ 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 2001/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą

¹²⁵ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2022 metų veiklos ataskaita; 2023-03-31 Nr. 4-2. <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritis/veiklos-ataskaitos>.

Jungtinių Tautų Vyriausiasis pabėgėlių reikalų komisaras 2023 m. liepą pateikė savo poziciją¹²⁶ dėl Tėvų globos netekusių vaikų pabėgėlių, įskaitant nelydimus vaikus ir vaikus, evakuotus iš globos įstaigų Ukrainoje, savanoriško grįžimo į Ukrainą. Dokumente pateikiama negrąžinimo rekomendacija – pasisakoma, kad valstybės neturėtų priverstinai grąžinti į Ukrainą be tėvų globos likusių vaikų pabėgėlių, nes situacija šalyje yra nestabili ir dar kurį laiką gali išlikti neapibrėžta. Kalbant apie savanorišką vaikų pabėgėlių repatriaciją, komisaras pasisakė, jog dėl grįžimo kaip ilgalaikio sprendimo išskirtinėmis besitęsiančio tarptautinio konflikto aplinkybėmis kyla galimos žalos vaikui rizika ir atsiranda poreikis taikyti geriausių interesų vertinimo ir nustatymo procedūras kaip apsaugos priemonę vaikams, kuriems gresia pavojus, įskaitant tėvų globos netekusius vaikus. Taip pat buvo pateiktos gairės, kada galima vykdyti savanorišką tėvų globos netekusių vaikų pabėgėlių grįžimą, t. y., vaikas pabėgėlis ir tėvai savanoriškai siekia sugrįžti; vaiką galima grąžinti saugiai ir oriai, atsižvelgiant į konkrečius vaiko poreikius; prieglobsčio šalies kompetentingos institucijos nustatė, kad grįžimas atitinka geriausius vaiko interesus, atsižvelgdamos į vaiko, tėvų ar globėjų, jei reikia, teises ir pageidavimus, saugumo situaciją vietovėje, į kurią siūloma grįžti; kt. Pasak Komisarą, kiekvienas sprendimas dėl tėvų globos netekusio vaiko turi būti grindžiamas geriausių vaiko interesų principu. Taikant šią sąvoką, turėtų būti tinkamai atsižvelgiama į įvairių vaiko interesų elementų pusiausvyrą. Šį sprendimą turėtų priimti prieglobsčio šalies institucijos pagal 1996 m. Hagos konvenciją, kurioje numatyta, kad priimančioji šalis yra atsakinga už vaikų pabėgėlių ir tarptautiniu mastu dėl neramumų jų šalyse perkeltų vaikų saugumą.

Ištyrusi skundą, Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog sprendžiant dėl be tėvų globos likusio vaiko pabėgėlio tolimesnės globos alternatyvas nebuvo įvertinti visi su geriausiais vaiko interesais susiję elementai, tokie kaip vaiko nuomonė, saugumas kilmės šalyje, paslaugų gavimo galimybė. Kiekvieno vaiko situacija turi būti vertinama individualiai, atsižvelgiant į visas žinomas aplinkybes, vaiko nuomonę ir pan., įvertinant sprendimų poveikį vaikui dabar ir ateityje, o sprendimai priimami dedant maksimalias pastangas užtikrinti vaiko teisę gyventi saugioje aplinkoje.

10.4. UKRAINIEČIŲ VAIKŲ UGDYMAS(IS) LIETUVOJE

Į Lietuvą dėl karo Ukrainoje atvykus dideliame skaičiuje asmenų, iškilo poreikis užtikrinti ne tik jų socialinį aprūpinimą, bet ir teisę į mokslą. Pradžioje daugiausia iššūkių kėlė ukrainiečių vaikų mokymas lietuvių kalbos, jų įtraukimas į neformaliojo ugdymo užsiėmimus, siekiant ne tik kuo sklandesnio vaikų įsiliejimo į mokyklų bendruomenes, bet sąlygų ir galimybių pažinti Lietuvos kultūrą, mokytis iš jos, kartu skatinant tarpkultūrinius santykius, sudarymo. Ataskaitiniais metais paaiškėjo problema, susijusi su ukrainiečių vaikų ugdymu, t. y., kad dar yra Ukrainos

¹²⁶ Jungtinių Tautų Vyriausiasis pabėgėlių komisaras „Tėvų globos netekusių vaikų pabėgėlių, įskaitant nelydimus vaikus ir vaikus, evakuotus iš globos įstaigų Ukrainoje, savanoriškas grįžimas į Ukrainą; žr. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=64e8bb7a4>

piliečių, turinčių leidimus laikinai gyventi Lietuvoje, kurių vaikai neregistruoti Mokinių registre (Migracijos departamento duomenimis, tokių vaikų 2023 m. pabaigoje buvo 239).

Pastebėtina, kad pradžioje ukrainiečiams vaikams buvo leista mokytis nuotolinio mokymo proceso organizavimo būdu pagal Ukrainos bendrąsias ugdymo programas ukrainiečių kalba, Ukrainos švietimo ministerijos pripažintose nuotolinio mokymo mokyklose, registruojant juos Lietuvos mokyklose, kaip besimokančius pavienio mokymosi forma, tačiau ne ilgiau nei vienerius mokslo metus nuo atvykimo į Lietuvą pradžios. Po vienerių metų šių vaikų, kaip ir bet kurių kitų mokinių, mokymasis Lietuvos mokyklose tapo privalomas kasdieniu mokymo proceso organizavimo būdu grupinio mokymosi forma pagal Lietuvos bendrojo ugdymo programas. Taigi atitinkamas skaičius vaikų, kurie nėra registruoti Mokinių registre atskleidžia, jog šio reikalavimo yra laikomasi ne visada. Kokios to priežastys, manytina, parodys Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pavedimu atitinkamose savivaldybėse atliekami patikrinimai dėl jų teritorijose gyvenančių vaikų iki 16 metų mokymosi pagal privalomojo švietimo programas¹²⁷.

10.5. KITI VAIKŲ TEISIŲ UŽTIKRINIMO MIGRACIJOS PROCESSE KLAUSIMAI

Migracijos kontekste vaikai yra ypatingai pažeidžiami. Valstybė bei institucijos privalo užtikrinti, jog tiek migracijos politikos planavimo, tiek įgyvendinimo bei sprendimų priėmimo individualiais atvejais procesuose vaikams būtų skiriamas ypatingas dėmesys, siekiant suteikti jiems galimybes naudotis teisėmis, garantuojamomis tarptautiniais bei nacionaliniais teisės aktais. Siekiant bendrų ir koordinuotų veiksmų, svarbus aktyvus bei kryptingas institucijų bendradarbiavimas vaiko apsaugos migracijoje klausimais.

Įstaigoje nustatyti atvejai rodo, jog kai kuriais atvejais veiksmingo bendradarbiavimo tarp institucijų trūksta, dėl ko nėra užtikrinamos keliaujančių vaikų teisės migracijos procese. Pvz., vienu atveju nagrinėta pasienyje apgyvendinto vaiko situacija. Pranešta, kad vaikais tam tikrą laiką pasienyje yra vienas be atstovų, nes jo motina paguldyta į ligoninę; vaikas maitinamas sausu maisto daaviniais; tam tikrą laiką vaikas gyveno sulaikytųjų užsieniečių patalpoje, vėliau buvo perkeltas į laisvalaikio salę; baiminamasi dėl šeimos išstūmimo. Nelydimų nepilnamečių kategorijai priklauso ir nepilnametis, kuris liko be palydos po to, kai atvyko į valstybių narių teritoriją, todėl turi būti taikytina teisė ir derama apsauga. Tyrimo metu nustatyta, jog šeimos narių atžvilgiu buvo priimti sprendimai nagrinėti prieglobsčio prašymus iš esmės ir įleisti prieglobsčio prašytojus į Lietuvos Respublikos teritoriją, tačiau VSAT laiku neinformavo Tarnybos apie be tėvų globos likusį nelydimą nepilnametį užsienietį. Dėl šios priežasties, Tarnybai negalėjo užtikrinti atstovo paskyrimą, priimti kitus sprendimus ir dalyvauti kituose veiksmuose. Institucijos nesiėmė iniciatyvos spręsti klausimo dėl nelydimo nepilnamečio apgyvendinimo Pabėgėlių priėmimo centre (specializuotame centre), nepagrįstai

¹²⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. rugpjūčio 4 d. nutarimas Nr. 889 „Dėl Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašo patvirtinimo“.

motyvuodamos, jog pats vaikas nori likti pasienyje ir laukti iš ligoninės grįšiančios motinos, arba, jog teisės aktai neįpareigoja pažeidžiamo asmens apgyvendinti konkrečioje apgyvendinimo vietoje. Kontrolierės vertinimu, apgyvendinimas vaikams pritaikytose vietose yra susijęs su saugios ir vaikų poreikius atitinkančios aplinkos sukūrimu, materialinėmis garantijomis, paslaugų teikimo galimybėmis. Kontrolierė atkreipė VSAT ir Tarnybos dėmesį dėl įstaigų bendradarbiavimo sprendžiant nelydimo nepilnamečio teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo klausimus globos bei apgyvendinimo aspektais.

Įstaigoje taip pat buvo gauti kreipimaisi dėl situacijų, kai nustačius vieno iš tėvų keliamą grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui, nusprendžiama vieną tėvų išsiųsti ar uždrausti atvykti į Lietuvos Respubliką. Panaikinimas leidimo gyventi asmeniui ar jo išsiuntimas iš šalies, kurioje gyvena asmens vaikas, įtakoja vaiko šeimos ryšius. Vaiko teisių konvencija ir VTAPJ garantuoja vaikui teisę būti tėvų globojamam, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą. Šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbus vaiko apsaugos sistemos komponentas. Teisė į šeimos gyvenimo apsaugą yra pripažįstama įvairiuose žmogaus teisių dokumentuose. Iš esmės valstybės turi įgyvendinti savo tarptautinius teisinius įsipareigojimus dėl šeimos vientisumo išsaugojimo bei siekti vengti išskyrimo. Remiantis suformuota tarptautinių ir nacionalinių teismų praktika, valdžios institucijų atliktas konkretaus atvejo vertinimas turi būti grindžiamas išskylančių interesų – šeimos bei visuomenės saugumo – pusiausvyros įvertinimu. Pagal Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką, taikant Direktyvos 2008/115 5 straipsnį, įgyvendindamos šią direktyvą, valstybės narės privalo, pirma, tinkamai atsižvelgti į atitinkamo trečiosios šalies piliečio vaiko interesus, šeimos gyvenimą ir sveikatos būklę. Remiantis Kriterijų, kuriais vadovaujamosi nustatant ar sutrumpinant draudimo užsieniečiui atvykti į Lietuvos Respubliką laikotarpį arba išbraukiant duomenys apie užsieniečių iš Užsieniečių, kuriems draudžiama atvykti į Lietuvos Respubliką, nacionalinio sąrašo, vertinimo tvarka, priimant sprendimą uždrausti atvykti užsieniečiui, kuris gali kelti grėsmę valstybės saugumui ar viešajai tvarkai, atsižvelgiama į užsieniečio šeiminius ryšius su asmenimis, gyvenančiais Lietuvos Respublikoje. Kontrolierės vertinimu, Migracijos departamentas, priimdamas sprendimus, susijusius su vaiko interesais būti tėvų globojamam, turi atidžiai įvertinti vaiko intereso ir taikomos priemonės proporcingumą, apribojimo santykį su grėsmės realumu ir pan.

Įstaigos atstovai dalyvavo Kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo komisijos posėdyje, kuriame buvo pristatyta 2022 ir 2023 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga, aptarta situacija dėl prekybos žmonėmis nuo karo bėgančių ukrainiečių tarpe, prekybos žmonėmis aukų apgyvendinimo ir kiti probleminiai klausimai. Prekyba žmonėmis – viena grubiausių žmogaus teisių pažeidimų formų. Prekybos žmonėmis aukos dažnai patiria įvairių ir tarpusavyje susijusių formų diskriminaciją ir smurtą.

Įstaigos atstovai pristatė Įstaigos veiklą bei įžvalgas dėl vaikų teisių užtikrinimo migracijos procese; pastebėjo, jog per pastaruosius kelerius metus daugėjo skundų dėl vaikų teisių pažeidimų migracijos procese; identifikuota ydinga institucijų praktika ir bendradarbiavimo iššūkiai, teisinio reglamentavimo trūkumai. Kontrolierė pateikė institucijoms rekomendacijas

dėl vaikų padėties gerinimo migracijos procese, apimančias užsieniečių vaikų gimimo registravimą, nelydimų nepilnamečių teisių užtikrinimo standartų laikymąsi, jų dingimo iš apgyvendinimo vietų prevenciją, kt. Taip pat atkreipė dėmesį į poreikį skirti aktyvesnes priemones pritraukti ukrainiečius vaikus į ugdymo įstaigas.

... Kontrolierė su patarėjais dalyvavo kasmetiniame Baltijos šalių ir Lenkijos vaiko teisių ombudsmenų susitikime. Susitikimo metu buvo aptartos Lietuvos, Latvijos, Estijos bei Lenkijos vaiko teisių ombudsmenų institucijų veiklos, diskutuota apie vaikų teises įvairiose srityse. Įstaigos atstovai pristatė pranešimą tema apie migrantų vaikų teisių užtikrinimą Lietuvoje, diskutuota bei dalintasi patirtimi apie ukrainiečių vaikų priėmimą šalyse.

... Įstaigos atstovas susitiko su Europos Sąjungos Prieglobsčio Agentūros atstovais bei aptarė su prieglobsčio prašytojų vaikų teisių užtikrinimu Lietuvoje susijusius iššūkius bei pagalbos Lietuvai galimybes. Agentūra pagal veiksmų planą, sudarytą su Lietuvos Respublikos institucijomis, atsakingomis už prieglobsčio prašytojų priėmimą, prašymų suteikti prieglobstį nagrinėjimą, teikia pagalbą šalies institucijoms aktualiais klausimais migracijos srityje. Įstaigos atstovas teikė nuomonę dėl iššūkių bei klausimų, susijusių su prieglobsčio prašytojų vaikų priėmimu (nelydimų nepilnamečių, amžiaus nustatymo procedūrų, geriausių vaiko interesų prioriteto principo taikymo įvairiose administracinėse ir teismo procedūrose).

... Įstaigos atstovas dalyvavo Europos Sąjungos Prieglobsčio Agentūros pagal veiksmų planą Lietuvai organizuotame seminare–diskusijoje dėl nepilnamečių amžiaus nustatymo. Dalyviai buvo supažindinti su įvairiomis amžiaus nustatymo procedūromis Europos šalyse, tarptautinių teismų bei institucijų suformuota praktika. Diskutuota dėl vaikų amžiaus nustatymo procedūrų trūkumų bei galimybių procedūras tobulinti ateityje.

... Įstaigos atstovas dalyvavo valstybės institucijų bei nevyriausybinių organizacijų susitikimuose, kuriuose buvo aptariami klausimai dėl neteisėtai Lietuvos Respublikos sieną kirtusių užsieniečių integracijos, paslaugų, tariamasi dėl kylančių iššūkių sprendimų. Taip pat dalyvauta periodiniuose institucijų bei nevyriausybinių organizacijų susitikimuose dėl nuo karo bėgančių ukrainiečių priėmimo, paslaugų, integracijos.

SIŪLYMAI

Kai valstybė ratifikuoja Vaiko teisių konvenciją, ji prisiima įsipareigojimą ją įgyvendinti pagal tarptautinę teisę. Įgyvendinimas – tai procesas, kurio metu valstybės dalyvės imasi veiksmų, siekdamos įgyvendinti visas Konvencijoje numatytas teises visiems jų jurisdikcijai priklausantiems vaikams. Pagal Vaiko teisių konvencijos 4 straipsnį, valstybės dalyvės „imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių“, siekdamos įgyvendinti Konvencijoje įtvirtintas teises. Nors įsipareigojimus pagal Konvenciją prisiima valstybė, įgyvendinimo užduotis, kad vaikų žmogaus teisės taptų realybe, turėtų įtraukti visus visuomenės sektorius ir, žinoma, vaikus. Labai svarbu užtikrinti, kad visi nacionaliniai teisės aktai visiškai atitiktų Konvenciją, o Konvencijos principai ir nuostatos būtų tiesiogiai taikomos ir tinkamai vykdomos.¹²⁸

1. Plėsti statistinių duomenų apie vaikus rinkimo apimtį, užtikrinant šių duomenų prieinamumą bei pakankamumą (įskaitant, bet neapsiribojant prieiga prie SPIS), kurie yra reikšmingi išsamiai ir visapusiškai vaikų padėties analizei ir leistų laiku identifikuoti problemas ir numatyti tinkamas jų sprendimo priemones.
2. Siekti didesnės savivaldybių įtraukties į paslaugų tinklo plėtrą, užtikrinant reikalingų vaikui ir šeimai paslaugų prieinamumą arčiausiai jų gyvenamosios vietos, jų individualizavimą, kokybę, efektyvumą. Skirti didesnę dėmesį nepilnamečių nėščiujų bei jaunų tėvų situacijai, užtikrinti visų sričių (ugdymo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų, vaiko teisių apsaugos, kt.) specialistų bendradarbiavimą.
3. Plėtoti paslaugų, paramos ir pagalbos spektrą vaikui su negalia ir jį auginančiai šeimai. Užtikrinti paslaugų neįgaliems vaikams teikimo standartus bei kokybę, atsižvelgiant į jų neįgalumo lygį ir amžių.
4. Didinti pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ir kitų programų bei su prevencinės pagalbos teikimu susijusių paslaugų prieinamumą (pasiekiamumą, operatyvumą), užtikrinti paslaugų įvairovę pagal problematiką, sudaryti daugiau galimybių asmenims gauti individualizuotas paslaugas.
5. Užtikrinti efektyvų, sklandų specialistų bendradarbiavimą atvejo vadybos procese, ieškoti pozityvaus kontakto su šeima ir vaiku užmezgimo būdų. Ieškoti alternatyvių pagalbos priemonių nesant teigiamų pokyčių šeimoje.
6. Nuolat peržiūrėti pasiektus rezultatus alternatyvios vaiko globos plėtos, vaikų patekimo į globos sistemą srityse bei, esant poreikiui, keisti įgyvendinamas priemones ir nuolat kelti naujus tikslus, bei

¹²⁸ JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras NR. 5 (2003) „Dėl bendrųjų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis)“, CRC/C/GC/5.

- (1) įgyvendinant sisteminius sprendimus ir priemones, įtraukti įvairių sričių specialistus, konsoliduoti įstatymo leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, savivaldybių institucijų, bendruomenių, nevyriausybinų organizacijų išteklius ir pastangas, bei
 - (2) sutelkti dėmesį į pagalbą šeimai, sprendžiant vaiko paėmimo iš šeimos ir vaiko grąžinimo į ją klausimus; nuolat vertinti ir tobulinti formuojamą (besiformuojančią) praktiką, šalinant vaiko teisių pažeidimus sąlygojančias priežastis.
7. Numatyti ir įgyvendinti priemones, skirtas užtikrinti:
- (1) globėjo parinkimo vaikui proceso atitiktį teisės aktų reikalavimams;
 - (2) vaiko globos priežiūros efektyvumą ir objektyvumą (vaiko teisės į identiškumą, turtinių teisių ir kt. apsaugą);
 - (3) bendradarbiavimo su socialiniais partneriais veiksmingumą ir bendrų, geriausiai vaiko interesus ir padėtį atitinkančių sprendimų paiešką ir priėmimą (ypač esant skirtingiems aplinkybių vertinimams).
8. Reguliariai, pasitelkiant darbo organizavimo ir vidaus kontrolės priemones bei formas, vykdyti:
- (1) pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus ar būtinybę ginti vaiko teises, nagrinėjimo (vaiko situacijos vertinimo atlikimo) terminų ir kokybės kontrolę;
 - (2) sprendimų dėl vaikai saugios aplinkos (ne) užtikrinimo ir (ar) vaiko (ne) paėmimo iš tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą.
9. Išnaudoti teises, administracines ir kitas neteisėto vaiko išvežimo prevencijos priemones. Įgyvendinti ir tobulinti tarpinstitucinio, taip pat ir tarptautinio, bendradarbiavimo algoritmus sprendžiant vaiko grąžinimo į jo nuolatinę gyvenamąją vietą klausimą bei užtikrinti reikalingą pagalbą tėvams.
10. Šviesti visuomenę dėl tėvų teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo jiems gyvenant skyrium, skatinti besiskiriančių tėvų dialogą bei supratimą apie vaiko interesus.
11. Užtikrinant kokybišką švietimą ir jo prieinamumą visiems vaikams:
- (1) vystyti priemones, sudarančias sąlygas įvairių ugdymosi poreikių turinčių mokinių priėmimui ir kokybiškam ugdymui;
 - (2) plėtoti tėvų švietimo priemonių įvairovę, svarstyti teisinio reglamentavimo pokyčių poreikį užtikrinant savalaikį pagalbos ir paslaugų poreikio ugdymo procese vaikui įvertinimą bei šios informacijos prieinamumą ugdymo įstaigai (jos kompetentingiems specialistams);
 - (3) užtikrinti reikiamą švietimo pagalbos ugdymosi įstaigose finansavimą ir savalaikį pagalbos teikimą bet kuriuo ugdymosi proceso metu;
 - (4) kurti ir palaikyti sveiką ir saugią, savitarpio pagarba grįstą mokymosi aplinką mokyklos bendruomenėje. Didinti mokyklos bendruomenės bei visuomenės supratimą apie

specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių įvairovę. Mokyti pozityvaus ir socialiai atsakingo elgesio įgūdžių, siekiant užkirsti kelią visų formų smurtui bei patyčioms;

(5) numatyti priemones, skatinančias mokyklos bendruomenės narių, ypač vaikų, įtraukimą į sprendimų priėmimą visais aktualiais formalaus ir neformalaus ugdymo(si) bei mokyklos socialinio gyvenimo klausimais;

(6) tobulinti teisinį reglamentavimą (pvz., nustatyti mokyklų aptarnaujamas teritorijas), įgyvendinant vaiko teisę mokytis kuo arčiau gyvenamosios vietos ir įvertinant vietos bendruomenių poreikius, taip pat taikyti organizacines bei investicines priemones (programas) mokyklų tinklo pertvarkai (esant poreikiui, švietimo įstaigų plėtrai);

(7) spręsti ikimokyklinio ugdymo prieinamumo problemas, sudarant sąlygas kiekvienam pageidaujančiam vaikui (šeimai) dalyvauti ikimokyklinio ugdymo programoje bei laiku ir pilna apimtimi gauti kvalifikuotą reikiamų specialistų pagalbą lankomoje ugdymo įstaigoje.

12. Kompleksiškai spręsti problemas, susijusias su tabako gaminių, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimu vaikų tarpe, ypač švietimo įstaigose. Svarstyti galimus teisinio reglamentavimo pakeitimus bei kitas priemones, įgalinančias efektyvesnius problemos sprendimo būdus, užtikrinant efektyvesnę vaiko apsaugą nuo žalingų įpročių bei pagalbos jam ir jo šeimai tinkamą teikimą.

13. Plėsti tikslinių paslaugų ir pagalbos vaikams, turintiems kompleksinių elgesio problemų, susidūrusiems su teisingumo sistema, bei jų tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą aprėptį ir įvairovę. Užtikrinti, kad vaikai į uždaro tipo įstaigas būtų nukreipiami tik kraštutiniu atveju ir tik minimaliai būtinam laikui bei, kad šiuo vaiko atskyrimo nuo jam artimos (šeimos) aplinkos laikotarpiu būtų aktyviai įgyvendinamos priemonės, siekiant sėkmingo vaiko socializacijos proceso.

14. Įgyvendinti ilgalaikes priemones (vaikų, tėvų ir kitų atstovų pagal įstatymą, už jų priežiūrą atsakingų asmenų ir pan.), užtikrinančias vaiko privataus gyvenimo apsaugą visose vaiko gyvenimo srityse.

15. Tobulinti teisinį reglamentavimą, įtvirtinant galimybę vaikui (atsižvelgiant į jo amžių, brandą) savarankiškai ar kartu su atstovais pagal įstatymą dalyvauti sveikatos priežiūros procese, taip pat užtikrinti sklandų praktinį šių nuostatų įgyvendinimą. Taip pat numatyti priemones:

(1) skirtas visoms (įvairioms) tikslinėms grupėms informuoti apie vaiko teises sveikatos priežiūros srityje;

(2) kurios sudarytų galimybę vaikams, atsižvelgiant į jų amžių ir brandą, gauti informaciją apie sveikatą, sveikatos priežiūros paslaugas bei dalyvauti sprendimų priėmime (priimti sprendimus);

(3) kurios garantuotų vaiko paciento teisę į privatumą, kai vaikas gali savarankiškai priimti sprendimus dėl sveikatos priežiūros paslaugų, kt.

16. Ieškoti būdų ir priemonių, kurios garantuotų Valstybės teismo psichiatrijos tarnybos Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriaus teikiamų paslaugų savalaikiškumą bei sklandų darbo organizavimą.

17. Užtikrinti nelydimų nepilnamečių užsieniečių identifikavimo bei procedūrinių garantijų laikymąsi pasienyje, tarptautinius įsipareigojimus atitinkančias priėmimo sąlygas bei apsaugos standartus. Didinti specialistų kompetencijas, plėtoti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, vykdyti šios grupės vaikų apgyvendinimo stebėseną, kaupti bei sisteminti statistinius duomenis apie nelydimus nepilnamečius.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA**

Plačioji g. 10, 01308 Vilnius

Tel. (+370 5) 210 7176

Linija vaikams 8 800 01230

EL. p.vtaki@vtaki.lt

<http://vtaki.lt>